

**PAKOLAISTEN INTERPERSONAALISET
VUOROVAIKUTUSSUHTEET VIERAASSA MAASSA**

Lotta Kokkonen

Puheviestinnän lisensiaattitutkimus

Kevät 2006

Viestintätieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Kokkonen, Lotta: "Pakolaisten interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet vieraassa maassa"
Puheviestinnän lisensiaattitutkimus
Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden laitos, 2006, 226 s.

Tämä lisensiaattitutkimuksen aihe ovat pakolaisten interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumista. Tutkimuksen aineistona on aikaisempi kirjallisuus ja tutkimus, jolloin tutkimusta voidaan luonnehtia kirjallisuuskatsaukseksi. Tutkimuksen tavoitteena on luoda syvällistä ymmärrystä siitä, mikä merkitys vuorovaikutussuhteilla voi olla pakolaisten sopeutumiskokemuksissa.

Interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden on todettu olevan merkityksellisiä tilanteessa, jossa henkilö muutettuaan maasta toiseen sopeutuu uuteen kulttuuriseen ympäristöönsä. Tähän mennessä on huomattu, että maahanmuuttajien interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet ovat tärkeitä pakolaisten sopeutumiskokemuksiin vaikuttavia tekijöitä. Vuorovaikutussuhteet nähdään usein yhtenä sopeutumiseen vaikuttavana tekijänä, mutta itse vuorovaikutussuhteiden problematisointi on toistaiseksi jäänyt vähäiseksi. Tässä tutkimuksessa pakolaisten sopeutumista tarkastellaan vuorovaikutuksen näkökulmasta. Sopeutuminen uuteen tai muuttuneeseen kulttuuriseen ympäristöön voidaan tästä näkökulmasta käsin määritellä dynaamiseksi prosessiksi, jossa yksilöt muodostavat ja ylläpitävät suhteellisen pysyviä, vastavuoroisia ja toimivia vuorovaikutussuhteita ympäristönsä kanssa.

Tämän lisensiaattitutkimuksen tavoitteena on myös kuvata pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja niiden ylläpitämiseen ja kehittymiseen mahdollisesti liittyviä seikkoja ja ilmiöitä. Useissa tapauksissa pakolaisten vuorovaikutussuhteita voidaan tämän hetkisen tutkimuksen pohjalta kuvata sekä määrällisesti että laadullisesti monipuolisiksi. Vuorovaikutussuhteita sukulaisiin ja ystäviin ylläpidetään vierailujen ja yhdessä vietetyn ajan lisäksi kirjeiden ja korttien avulla, puhelimesta, faksein, tietokoneen välityksellä ja lähettämällä video- ja audiotallenteita. Pakolaisten vuorovaikutusverkostot koostuvat sukulaisista, ystäväistä ja niin kutsutuista heikoista suhteista. Usein pakolaisten interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet suomalaisiin ovat heikkoja suhteita, jotka ovat muodostuneet esimerkiksi opettajien, sosiaalityöntekijöiden ja muiden viranomaisten kanssa.

Jotta tutkimuksessa päästäisiin syvemmälle kuin vuorovaikutussuhteita kuvaavalle tasolle, tutkimuksessa otetaan esille vuorovaikutussuhteiden kehittymistä kuvaavia teorioita. Tämän lisäksi tutkimuksessa käsitellään vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen ja ylläpitämiseen liittyviä epävarmuuden hallinnan, itsestäkertomisen ja luottamuksen käsitteitä puheviestinnällisinä ilmiöinä.

Tutkimuksen tavoitteena on luoda teoreettista viitekehystä ja pohjaa vuorovaikutuksen näkökulmasta tehtävälle empiiriselle tutkimukselle.

Avainsanat: interpersonaalinen vuorovaikutussuhde, pakolainen, sopeutuminen

KUVIOT

KUVIO 1	Näkökulmat sopeutumiseen.....	45
KUVIO 2	Berryn sopeutumisstrategiat.....	51
KUVIO 3	Vuorovaikutuksen näkökulma sopeutumiseen.....	60
KUVIO 4	Stressin, sopeutumisen ja kasvun sykli.....	64
KUVIO 5	Vuorovaikutuksen näkökulma sopeutumiseen: Pakolaisten interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittyminen ja ylläpitäminen.....	182

SISÄLLYS

KUVIOT	1
1 JOHDANTO	4
1.1 Tutkimuksen tavoitteet	11
1.2. Interpersonaalinen vuorovaikutussuhde	13
1.3 Vuorovaikutus suhteessa	18
1.4 Tutkimuksen eteneminen ja rakenne	21
2 SOPEUTUMINEN UUTEEN KULTTUURISEEN YMPÄRISTÖÖN	23
2.1 Pakolaisten sopeutumisprosessi	29
2.2 Näkökulmia sopeutumiseen	40
2.2.1 Sopeutuminen ongelmana tai oppimisena.....	40
2.2.2 Assimilaation näkökulma.....	46
2.2.3 Pluralistinen näkökulma.....	49
2.2.4 Fuusion näkökulma.....	54
2.2.5 Vuorovaikutuksen näkökulma	57
3 VUOROVAIKUTUSSUHTEET UUDESSA YMPÄRISTÖSSÄ	67
3.1 Vuorovaikutusverkostot	70
3.2 Pakolaisten läheiset vuorovaikutussuhteet	76
3.2.1 Perheen sisäiset vuorovaikutussuhteet	79
3.2.2 Ystävyysuhteet	89
3.3 Heikot vuorovaikutussuhteet	95
3.4 Menetetyt vuorovaikutussuhteet	99
4 VUOROVAIKUTUSSUHTEIDEN KEHITYMINEN	104
4.1 Läheisyyden kehittyminen	104
4.1.1 Epävarmuuden hallinta vuorovaikutussuhteissa	111
4.1.2 Itsetäkertominen	114
4.1.3 Luottamus interpersonaalisisa vuorovaikutussuhteissa	120
4.2 Vuorovaikutussuhteiden ylläpitäminen	123
4.3 Etäsuhteet	127

5 SOSIAALINEN TUKI JA SAMANKALTAISUUS	
VUOROVAIKUTUSSUHTEISSA	136
5.1 Hyötynäkökulma ylläpidettäviin vuorovaikutussuhteisiin	136
5.2 Sisä- ja ulkoryhmät vuorovaikutussuhteissa	145
5.2.1 Samankaltaisuus ja attraktiivisuus	147
5.2.2 Stereotypiat ja ennakkoluulot vuorovaikutuksessa	149
6 PÄÄTÄNTÖ	161
6.1 Pakolaisten sopeutumisprosessi vuorovaikutuksen näkökulmasta	162
6.1.1 Pakolaisten vuorovaikutusverkostot	167
6.1.2 Vuorovaikutussuhteiden problematisointi	173
6.2 Jatkotutkimussuunnitelmia	180
6.3 Tutkimuksen arviointia	191
KIRJALLISUUS	196

1 JOHDANTO

Interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden on todettu olevan merkityksellisiä tilanteessa, jossa henkilö muutettuaan maasta toiseen sopeutuu uuteen kulttuuriseen ympäristöön (esim. Berry 1997; Black 1988; Kim 2001; Valtonen 1994; 1998). Vuorovaikutussuhteet nähdään usein yhtenä sopeutumiseen vaikuttavana tekijänä, ja Suomessa asuvien maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita on käsitelty, tai niitä sivutaan, maahanmuuttajien elinoloja, sopeutumista, hyvinvointia tai työllistymistä käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Ahmad 2005; Forsander 2002; Pohjanpää 2003 a; 2003 b). Tähän mennessä on huomattu, että maahanmuuttajien interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet ovat tärkeitä pakolaisten sopeutumiskokemuksiin vaikuttavia tekijöitä, mutta itse vuorovaikutussuhteiden problematisointi on jäänyt vähäiseksi. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella maahanmuuttajien ja vielä tarkemmin pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja niiden merkitystä heidän sopeutuessaan entuudestaan tuntemattomaan ympäristöön. Tavoitteenani on etsiä syvällisempää ymmärrystä pakolaisten vuorovaikutussuhteiden syntymiseen ja ylläpitämiseen puheviestinnässä sovellettujen teorioiden ja teoreettisten käsitteiden avulla.

Liikkuminen maasta ja kulttuurista toiseen ei ole uusi, mutta kylläkin kasvava ilmiö. Miljoonat ihmiset muuttavat vuosittain maasta toiseen työn perässä, opiskelujen vuoksi tai välttääkseen levottomuuksia, nälänhätää, sotia tai syrjintää. Kun oleskelu toisessa maassa on pysyvämpää, puhutaan maahanmuutosta. Maahanmuuttaja on Työministeriön maahanmuuttoa

koskevien verkkosivujen mukaan yleiskäsite, jota käytetään kuvaamaan kaikkia muualta Suomeen muuttaneita henkilöitä riippumatta heidän kansalaisuudestaan (Työministeriö 2004). Pakolaisten maahanmuutossa on kysymys pidempiaikaisesta oleskelusta kohdemaassa ja usein ajatellaan, että pidempiaikaista oleilua tai pysyvästi uuteen maahan muuttoa suunnittelevat henkilöt ovat motivoituneempia sopeutumaan uuteen elämäntilanteeseensa kuin esimerkiksi vaihto-opiskelijat tai lyhyellä työkomennuksella olevat henkilöt. Toisaalta ympäristön paineet sopeutumisen suhteen ovat kovemmat pysyvästi maahan muuttaneita henkilöitä kohtaan. Esimerkiksi vaihto-opiskelijoille ja muille vieraille, jotka eivät suunnittele asuvansa uudessa kulttuurisessa ympäristössään pitkään, erilaiset virheet annetaan yleensä helpommin anteeksi (Kim 2001, 17).

Olen rajannut tutkimukseni koskemaan pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita, mutta käytän välillä myös termiä maahanmuuttaja. Termillä maahanmuuttaja viitataan laajempaan joukkoon henkilöitä, jotka ovat syystä tai toisesta muuttaneet pidemmäksi kuin muutamien kuukausien ajaksi maasta toiseen. Näin ollen termi kattaa myös pakolaisena maahan muuttaneet henkilöt. Maahanmuuttajista puhutaan usein myös ulkomaalaisina, mutta tätä termiä käytän ainoastaan silloin, kun toinen tutkija tai tutkimukseen osallistunut henkilö on käyttänyt termiä. Suomen ulkomaalaislain (301/2004) 3§:n mukaan ulkomaalainen on henkilö, joka ei ole Suomen kansalainen.

Myös pakolaiset ovat muuttaneet maasta toiseen, mutta kuten Berry (1997, 40) toteaa, muista maahanmuuttajista heidät erottaa se, että heidän on ollut pakko muuttaa. Pakolaiset pystyvät harvoin valmistautumaan maasta toiseen muuttamiseen, ja esimerkiksi uuden kielen opiskeluun heillä on harvoin mahdollisuuksia (David 1969). Kielitaidolla voi olla merkitystä pakolaisten sopeutumisessa. Ilman kielitaitoa uusiin ihmisiin tutustuminen, erilaisissa virastoissa asiointi ja monet muut arkipäiväisetkin askareet voivat olla ongelmallisia. Kielitaidon puuttuminen ja kykenemättömyys hoitaa omia

asioita erilaisissa virastoissa voi johtaa epävarmuuden ja avuttomuuden tunteeseen. Tämä puolestaan voi vaikuttaa henkilön psyykkiseen hyvinvointiin.

Yhdistyneiden kansakuntien eli YK:n pakolaisen oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen mukaan pakolainen on henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta (UNHCR 1993, 49). Esimerkiksi sota, luonnonkatastrofi tai köyhyys eivät ole YK:n määritelmän mukaisia pakolaisasemaan oikeuttavia syitä. Suomen ulkomaalaislain (301/2004) 106 §:n mukaan pakolaisaseman Suomessa saa:

- 1) turvapaikan Suomessa saanut ulkomaalainen;
- 2) pakolaiskiintiössä Suomeen otettu pakolaisuuden perusteella oleskeluluvan saanut ulkomaalainen;
- 3) perhesiteen perusteella oleskeluluvan saanut, 1. tai 2. kohdassa tarkoitetun ulkomaalaisen pakolaiseksi katsottava perheenjäsen.

Suomen ensimmäiset viralliset pakolaiset saapuivat Chilestä vuonna 1973. Vuosien 1973 ja 2003¹ välisenä aikana Suomeen on vastaanotettu kaikkiaan 23 452 pakolaista yli 30 alkuperämaasta. Suurimpien Suomessa asuvien pakolaisryhmien alkuperämaat olivat vuoden 2003 kesällä Irak, Somalia, Iran, Serbia ja Montenegro sekä Afganistan (Työministeriö 2004). Suomeen saapuvat pakolaiset ovat siis kiintiöpakolaisia, turvapaikanhakijoita tai he tulevat Suomeen perheen yhdistämisen seurauksena. Vuonna 2003 Suomeen saapui noin 1200 pakolaista, joista 562 oli kiintiöpakolaisia, myönteisiä päätöksiä turvapaikkahakemuksiin tehtiin 347 ja perheen yhdistämisen kautta saapui 293 henkilöä. Verrattuna muihin Euroopan Unionin maihin, tai jopa vain pohjoismaihin, Suomen vastaanottamat pakolaismäärät ovat alhaisia. YK:n pakolaiskomission mukaan esimerkiksi Ruotsiin vastaanotettiin vuoden 2001 aikana lähes 7000 pakolaista. Norja puolestaan myönsi 2001 vuoden mittaisen

¹ Tutkimuseni tarkoitus on toimia tulevan väitöskirjatutkimuksen teoreettisena kirjallisuuskatsauksena, ja aineisto väitöskirjatutkimukseen on kerätty vuosina 2001-2003. Tästä syystä vuosi 2003 nousee esille myös tässä tutkimuksessa.

asumisluvan noin 4000 henkilölle humanitaarisin perustein ja lisäksi 1200 pakolaista sai turvapaikan YK:n pakolaisjärjestön (United Nations High Commissioner for Refugees), eli UNHCR:n pakolaisstatuksella. (UNHCR 2004.) Vaikka Suomen vastaanottamien pakolaisten määrät ovat vielä alhaisia moniin muihin maihin verrattuna, on oletettavaa, että myös Suomen apua maailman pakolaistilanteen helpottamiseksi tarvitaan tulevaisuudessa. Suomeen tulleiden maahanmuuttajien, kuten pakolaisten, määrä onkin lyhyessä ajassa kasvanut ja on todennäköistä, että tulevaisuudessa määrä nousee edelleen (Stakes 1999).

Pakolaisuus on maailmanlaajuinen ongelma, joka koskettaa miljoonia ihmisiä vuosittain. Maailman kaikkien pakolaisten todellista lukumäärää on Yhdistyneiden kansakuntien mukaan vaikea arvioida, mutta vuoden 2003 alussa UNHCR (2004) arvioi, että maailmassa on hieman yli 20 miljoonaa pakolaista. UNHCR:n mukaan maailman pakolaistilanne ei tule juurikaan helpottamaan lähivuosina. Vuoden 2002 alussa maailman pakolaisista 72 prosenttia oli sijoittunut kehitysmaihin ja vastaavasti 86 prosenttia pakolaisista oli kotoisin kehitysmaista (Suomen pakolaisapu 2004).

Kun pakolaiset saapuvat Suomeen, he joutuvat kohtaamaan itselleen vieraan ja uudenlaisen kulttuurisen ympäristön. Pakolaiset, kuten muutkin maahanmuuttajat, ovat lähteneet omasta kulttuurisesta ympäristöstään uuteen ja itselle vieraaseen maahan, johon sopeutuminen vaatii aikaa ja resursseja. Ihmisten sopeutumista uusiin maihin ja kulttuureihin on tutkittu useilla tieteenaloilla kuten etnografiassa, psykologiassa, sosiologiassa ja viestintätieteissä esimerkiksi vaihto-opiskelijoiden, ensimmäisen, toisen tai jopa kolmannen polven maahanmuuttajien, pakolaisten, ulkomailla työskentelevien henkilöiden ja heidän perheidensä parissa (ks. esim. Kim 2001, 11 – 15). Ensimmäisiä tieteellisiä tutkimuksia erilaisten kulttuurien kohtaamisesta julkaisivat 1900-luvun alkupuolella antropologit, jotka kirjoittivat raportteja kaukaisista ja eksoottisista heimoista. Tutkija saattoi asua useita vuosia tarkastelemansa heimon parissa ja kirjoittaa kokemuksistaan ja havainnoistaan (esim. Freeman 1983). Hieman myöhemmin, 1960-luvulla, väliaikaisen

maahanmuuton tutkimus lisääntyi YK:n rauhanturvajoukkojen perustamisen ja kasvavien vaihto-opiskelijamäärien myötä. Maailmansotien jälkeen vilkastuva kansainvälinen kaupankäynti aiheutti sen, että yritykset ja organisaatiot kiinnostuivat työntekijöidensä sopeutumisesta ja pärjäämisestä ulkomailla. (Kim 2001, 16.)

Kun henkilö muuttaa maasta tai kulttuurisesta ympäristöstä toiseen, sopeutumisella viitataan prosessiin, jonka avulla tai jonka kautta henkilö sopeutuu ympäristössään tapahtuviin muutoksiin. Itselle vieraaseen ja erilaiseen ympäristöön siirtymiseen liittyviä muutoksia on tavalla tai toisella käsiteltävä. Useat tutkijat ovat sitä mieltä, että ihmisillä on luontainen kyky sopeutua muutoksiin ympäristössään (esim. Cohen 1968; Lazarus 1966), ja tämän kyvyn on jopa nähty olevan edellytyksenä ihmisen evoluutiolle ja ihmiskunnan kehitykselle (Dobuzinskis 1987; Jantsch 1980).

Uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutuminen voidaan Wardin (1997), sekä Wardin ja kumppaneiden (esim. Searle & Ward 1990; Ward ym. 2001; Ward & Kennedy 1992; Ward & Searle 1991) mukaan jakaa psyykkiseen sopeutumiseen ja sosiokulttuuriseen sopeutumiseen. Myös Berryn (1997, 13) mukaan uuden kulttuurin kohtaamisesta aiheutuva sopeutumisprosessi perustuu toisaalta henkilökohtaisen tason psykologisiin ja toisaalta käyttäytymisen muutoksiin. Psyykkisellä sopeutumisella viitataan henkilön psyykkiseen hyvinvointiin ja tyytyväisyyteen. Tällöin sopeutumista ympäristön muutoksiin voidaan tarkastella sisäisenä prosessina, jonka tavoitteena on henkisen hyvinvoinnin ja psyykkisen tasapainon saavuttaminen. Kaikenlaiset muutokset ympäristössä, kuten uuteen maahan muuttaminen, voivat aiheuttaa stressiä ja ahdistusta, jolloin henkinen hyvinvointi ja psyykkinen tasapaino ovat uhattuina.

Uuteen kulttuuriin sopeutuminen on ympäristössä tapahtuvien muutosten aiheuttaman hämmennyksen, ahdistuksen ja epävarmuuden hallintaa tavalla tai toisella, ja psyykkistä sopeutumista tarkastellaankin usein uuden ympäristön kohtaamisesta johtuvan stressin ja selviytymisen puitteissa (Ward

1997, 60). Psykkinen sopeutuminen riippuu Wardin (1997, 60) mukaan henkilön persoonallisuudesta, saatavilla olevasta sosiaalisesta tuesta ja kulloiseenkin muuttuneeseen ympäristöön liittyvistä tekijöistä. Searlen ja Wardin (1990, 450) mukaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutuminen on sisäinen, psykkinen tila, jota pystyy arvioimaan ainoastaan uuden kulttuurisen ympäristön kokenut henkilö itse.

Ympäristön muutokset johtavat Piagetin (1963) mukaan siihen, että ihminen pyrkii reagoimaan muutoksiin toiminnalla, joka johtaa myös kognitiivis-affektiivisiin muutoksiin. Tätä toiminnallista puolta sopeutumisessa voidaan tarkastella sosiokulttuurisena sopeutumisena, jolla Wardin (1997, 60) mukaan tarkoitetaan uuteen kulttuuriin tulijan kykyä sopeutua joukkoon tai kykyä olla vuorovaikutuksessa ympäröivän kulttuurin edustajien kanssa. Sosiokulttuurinen sopeutuminen on riippuvaista vieraan kulttuurin parissa vietetystä ajasta, aiemmista kulttuurienvälisistä kokemuksista ja vuorovaikutuksesta paikallisten kanssa. (Ward 1997, 60; Ward 1996.) Käytännössä sosiokulttuurinen sopeutuminen nähdään toimintana, jonka kautta tai jonka avulla henkilö oppii uudessa kulttuurisessa ympäristössä soveliaana pidettävän käyttäytymisrepertuaarin (Berry 1997, 13). Tarkastelun kohteena voi olla henkilön kyky olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa, mitä voidaan mitata esimerkiksi kielitaitona tai työllistymisenä. Suomen sosiaali- ja terveysministeriön pakolaisten elämää koskevassa selvityksessä sopeutumisen toteutumista on arvioitu useilla sosiokulttuurista sopeutumista mittaavilla indikaattoreilla kuten työllisyydellä, tuloilla, asumistasolla, tiedotusvälineiden seurannalla, äänestämällä, kansalaisuuden hakemisella, ystävien määrällä, äidinkielen ja suomen/ruotsin kielen taidolla, etnisen yhteisön ja oman kulttuurin ja uskonnon merkityksellä, etnisellä järjestäytymisellä ja paluumuuttohalukkuudella (Ekholm 1994).

Sopeutumisen kaksi osa-aluetta, psykkinen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen, voidaan nähdä teoreettisesti ja empiirisesti erillisinä kokonaisuuksina, vaikka ne liittyvätkin kiinteästi toisiinsa (Ward 1997, 60).

Sosiokulttuurisella sopeutumisella, kuten kielitaidolla, on varmasti vaikutuksensa siihen, että henkilö voi tutustua ihmisiin, joilta voi saada sosiaalista tukea. Sosiaalisen tuen saaminen puolestaan vaikuttaa henkilön psyykkiseen hyvinvointiin ja tyytyväisyyteen, jolloin voidaan puhua psyykkisestä sopeutumisesta. Psykykinen sopeutuminen, kuten tyytyväisyys nykyiseen elämäntilanteeseen, vaikuttaa puolestaan varmasti siihen, miten motivoitunut henkilö on esimerkiksi uuden kielen oppimiseen.

Suomessa maahanmuuttajien sopeutumiseen on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota viimeisen muutaman vuosikymmenen aikana. Erityisesti tutkimus maahanmuuttajien ja suomalaisten yhteiselosta sekä erilaisten kulttuurien kohtaamisesta Suomessa on lisääntynyt. Tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi Suomessa asuvien maahanmuuttajien työllistymistä ja siihen liittyviä tekijöitä (Ahmad 2005; Ekholm 1999; Forsander 2002; Forsander, Ekholm & Hautaniemi 2001; Jaakkola, T. 2000; Pitkänen 1999; Pylvänäinen 1989; Valtonen 2001), suomalaisten asenteita maahanmuuttajia kohtaan (Jaakkola, M. 1989; 1995; 1999; 2000; Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk & Shmitz 2003; Suurpää 2002; Talib 1999; Virrankoski 1994; 2001), erilaisten vähemmistöryhmien sopeutumista suomalaiseen yhteiskuntaan (Alitolppa-Niitamo 1994; 2002; Ekholm 1994; Hautaniemi 2004; Liebkind 2000; Sakaraho & Pesonen 1999) ja maahanmuuttajien kielitaitoa (Pälli & Latomaa 1997).

Siitäkin huolimatta, että sopeutumista uuteen kulttuuriseen ympäristöön on tutkittu paljon, sitä ei ole yksiselitteisesti määritelty tähänastisessa kirjallisuudessa ja tutkimuksissa (Kim 2001, 18 – 19). Myöskään sopeutumisprosessiin vaikuttavia tekijöitä ja muuttujia ei ole pystytty yksimielisesti nimeämään. Kuitenkin useissa sekä suomalaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, että niin satunnaiset kuin läheisinä pidetyt interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet edistävät ihmisten sopeutumista muutoksiin (Henderson 1992; Jaakkola, T. 2000; Liebkind 2000; Pitkänen 1999; Työhallinnon julkaisu Nro 243; Valtonen 1999). Vuorovaikutussuhteet koetaan yhdeksi merkittäväksi tekijäksi

sopeutumisprosessissa (Sarason, B., Sarason, I. & Gurung 1997, 573; Trickett & Buchanan 1997, 577) tai ne voidaan asettaa jopa sopeutumisprosessin keskiöön (Kim 2001).

Vuorovaikutussuhteidensa kautta ja niissä osallisena olemalla maahanmuuttajat saavat sosiaalista tukea rasittavissa elämäntilanteissaan vieraan kulttuurin keskellä (Mortland & Ladgerwood 1988; Valtonen 1998). Maahanmuuttajat saavat apua interpersonaalista vuorovaikutussuhteistaan arkipäivän rutiineiden hoitamisessa kuten virastoissa asioimisessa, auton korjaamisessa sekä asunnon tai työpaikan löytymisessä (Forsander 2002; Hagan 1998; Valtonen 1994; 1998). Vuorovaikutussuhteista haetaan myös tukea oman identiteetin rakentamiseen vieraassa ympäristössä (Knudsen 1988) ja vuorovaikutussuhteiden kautta liitytään ja kuulutaan erilaisiin yhteisöihin (Hurh & Kim 1990). Moskeijan yhteyteen kokoontuneiden ihmisten ja vuorovaikutussuhteiden merkitys ei Suomen suurimmissa kaupungeissa asuville muslimipakolaisille ole ainoastaan uskonnollinen, vaan moskeijaa pidetään tärkeänä paikkana myös siksi, että siellä tavattavien ystävien ja tuttavien kanssa pakolaiset voivat keskustella uuteen kulttuuriin sopeutumisen haasteista ja haasteet voidaan ikään kuin kohdata yhdessä (Valtonen 1998).

1.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tässä tutkimuksessa tavoitteenani on tarkastella aikaisemman tutkimuksen ja kirjallisuuden pohjalta pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumista. Kirjallisuuskatsauksen avulla pyrin luomaan syvällistä ymmärrystä siitä, mikä merkitys vuorovaikutussuhteilla voi olla pakolaisten sopeutumiskokemuksissa. Hartin (1998, 27) mukaan kirjallisuuskatsauksessa on oleellista ymmärtää aihealueen rakenne ja erottaa toisistaan se, mitä jo tiedetään ja missä kohtaa tiedossa on vielä aukkoja. Lisäksi kirjallisuuskatsaukseen hankitusta tiedosta tulisi tehdä synteisiä ja mahdollisesti löytää uusia näkökulmia. Tämän tutkimuksen on tarkoitus toimia pohjana empiiriselle tutkimukselle tiivistämällä jo olemassa

olevaa tutkimusta ja osoittamalla aukkoja sekä entuudestaan tutkimattomia alueita pakolaisten interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin ja sopeutumiseen liittyen.

Tutkijan roolissa todellisuuskäsitykseni on relativistinen, eli uskon, että yhtä ainoata todellisuutta ei ole olemassa, vaan sen sijaan on useita sosiaalisia todellisuuksia. Tieteen tekemisessä on relativistisen näkemyksen mukaan tunnustettava myös tutkijan subjektiivisuus ja arvosidonaisuus (Kvale 1996). Vaikka lähtökohtani on pyrkiä ymmärtämään pakolaisten sopeutumiskokemuksia olemassa olevan kirjallisuuden pohjalta ja syvällisemmin tarkastella interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden merkitystä heidän elämässään, on tutkimukseni vain yksi mahdollinen näkökulma ja omalta osaltaan omaan kulttuuriseen taustaan sidottu näkemys. Tarkasteluni lähestymistapa on kulttuurienvälinen, ei kulttuureja vertaileva. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että pyrin tarkastelemaan pakolaisten vuorovaikutussuhteita heidän asuessaan Suomessa ja ollessaan vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa. Vaikka jotkut käyttämäni esimerkit ovat tutkimuksista, joissa käsitellään esimerkiksi yhden kulttuurin arvoja tai uskomuksia tai vertaillaan kahta erilaista kulttuurista traditiota, tavoitteeni ei ole tehdä tutkimusta esimerkiksi tarkastelemalla somalialaisten Somaliassa tapahtuvaa vuorovaikutusta ja suomalaisten Suomessa tapahtuvaa keskinäistä vuorovaikutusta ja verrata näitä kahta keskenään. Kulttuurienvälisyys ei kuitenkaan ole tarkastelemieni vuorovaikutussuhteiden ehto, enkä rajaa tarkasteluni ulkopuolelle esimerkiksi samaa kulttuurista ryhmää edustavien henkilöiden välisiä vuorovaikutussuhteita.

1.2. Interpersonaalinen vuorovaikutussuhde

Interpersonaalinen vuorovaikutussuhde voidaan määritellä monella tavalla, ja määritelmät riippuvat Redmondin (1995, 4) mukaan sovelletusta teoriasta tai tutkimuksen lähtökohdasta. Tarkasteltaessa ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita puhutaan usein liittymisestä, toisten kanssa toimimisesta, toisiin yhteydessä olemisesta, toisista tietoisena olemisesta tai molemminpuolisesta vaikuttavuudesta. Ihmisten keskinäisistä suhteista puhutaan sosiaalisina suhteina, ihmissuhteina tai vuorovaikutussuhteina. Suhteella ylipäätään voidaan viitata jonkinlaiseen yhteyteen erilaisten tapahtumien tai entiteettien välillä tai kesken. Lyhyesti suhteella voidaan Rogersin (1998, 70) mukaan viitata erilaisuuksien väliseen yhteyteen. Suhde voidaan määritellä kahden ihmisen väliseksi yhteisen siteen muodostumiseksi tai olemassaoloksi, mutta suhteella voidaan myös viitata erilaisiin siteisiin tai sidoksiin ryhmien ja ryhmän jäsenten välillä. Sosiaalisissa suhteissa voidaan olla osallisina, ihmiset voivat kertoa olevansa sosiaalisesti sidottuina toisiinsa tai usein kuulee puhuttavan, että henkilö on suhteessa jonkun kanssa (Rogers 1998, 70).

Vuorovaikutussuhde voidaan nähdä yksilön näkökulmasta, jolloin tarkastelussa korostuvat yksilön kokemukset esimerkiksi identiteetin muodostumisesta, toisten osapuolten attraktiivisuudesta, suhteen herättämästä epävarmuudesta tai itsestäkertomisen määräästä kyseisessä suhteessa (Gayle & Preiss 2002b, 213). Yksilön näkökulmasta ja kognitiivisen näkemyksen mukaan jokainen tulkitsee suhteitaan oman historiansa ja kokemustensa kautta eikä kenenkään muun tulkinta kyseisestä suhteesta koskaan ole täysin sama. Tämän näkökulman ja näkemyksen mukaan vuorovaikutussuhde ei siis ole mikään irrallinen kokonaisuus. Vuorovaikutussuhde perustuu osapuolten mielikuviin ja suhteen voidaan ajatella sijaitsevan ihmisten mielissä. (Sigman 1998.) Jos siis haluamme tarkastella vuorovaikutussuhdetta kognitiivisena ilmiönä, joudumme kysymään, kumman osapuolen tulkintaa suhteesta tarkastelemme vai tarkastelemmeko tutkijan eli jonkun ulkopuolisen henkilön tulkintaa suhteesta. Jos tarkastelun kohteena ovat esimerkiksi suhteessa tapahtuvat

ulkoisesti havaittavissa olevat toiminnat, eivätkä suhteelle annetut merkitykset tai tulkinnat, voi tietysti myös ulkopuolinen tarkkailija havaita samoja asioita kuin suhteen molemmat osapuolet itsekin.

Toisaalta vuorovaikutussuhdetta voidaan tarkastella omana ilmiönään, irrallaan sen muodostavista henkilöistä. Tällöin tutkimuksen ja tarkastelun fokus ei ole vain yhdessä yksittäisessä osapuolella, vaan tutkijat ovat kiinnostuneita suhteen yhteistoiminnasta, tai tarkemmin yhteistoiminnoista, itsestään. Tämän relationaalisen näkökulman mukaan suhde ymmärretään moninkertaiseksi, monimerkitykselliseksi, jossain sijaitsevaksi, yhdessä konstruoiduksi tapahtumaksi tai ilmiöksi, joka on erotettavissa sen muodostavista osapuolista (Stewart 1998, 23). Wilmot (1996, 18) konkretisoi samaa ilmiötä toteamalla, että suhteissa on aina myös kolmas osapuoli: itse suhde, joka voi elää aivan omaa elämäänsä.

Rogers (1998, 71) toteaa suhteen osapuoliin ja suhteeseen itsenäisenä kokonaisuutena liittyen, että jokainen jäsen on välttämätön osa kokonaisuutta, mutta ei yksinään riitä rakentamaan yhdessä määriteltäviä suhteen toimintatapoja ja ilmenemismuotoja. Sosiaaliin suhteisiin liittyy hänen mukaansa aina myös suhteeseen liittyvä relationaalinen ulottuvuus. Suhteiden merkitykset nähdään niissä yhteenliittymisen ja riippuvuuden periaatteissa, joita suhteen osapuolet yhdessä tuottavat suhteen käytänteissä ja vuorovaikutuksessa (Rogers 1998, 71).

Tässä tutkimuksessa vuorovaikutussuhteet nähdään ontologiselta luonteeltaan viestinnällisiksi. Tämän viestinnällisen näkökulman mukaan yksilöiden välinen vuorovaikutus tuottaa ja ylläpitää vuorovaikutussuhteita. Vuorovaikutussuhteet siis luodaan, muodostetaan ja ylläpidetään (tai puretaan) vuorovaikutuksessa ja sen kautta (Sigman 1998). Yhteisiä periaatteita ja käytänteitä luodaan vuorovaikutuksessa ja sen kautta, jolloin suhteiden nähdään syntyvän viestinnän tuloksena. Samalla juuri vuorovaikutuksessa toimijoiden välisten suhteiden luonne määrittyy, kun vuorovaikutuksessa määritellään suhteen luonnetta ja ilmennetään sen laatua (Littlejohn 2002, 235).

Sigman (1998, 52) kuitenkin huomauttaa, että vaikka vuorovaikutussuhteet nähdään viestinnällisinä, ei tämä poista intrapersonaalisten tekijöiden vaikutusta ihmisten välisissä suhteissa. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että esimerkiksi vuorovaikutussuhteen osapuolten persoonallisuuksilla, henkilökohtaisilla odotuksilla ja toiveilla sekä monilla muilla yksilöllisillä tekijöillä on merkitystä vuorovaikutussuhteissa.

Wilmotin (1996, 16-17) mielestä vuorovaikutussuhde on olemassa silloin, kun suhteen osapuolilla on tietoinen mielikuva suhteesta. Tietoisen mielikuvan tulisi olla molemminpuolinen käsitys siitä, että osapuolet ovat huomanneet toisensa. Myöskään Neuliepin (1996, 309) mukaan vuorovaikutussuhteesta tai sen aloittamisesta ei voida puhua, mikäli aiotun tai toivotun vuorovaikutussuhteen toinen osapuoli vain tarkkailee toista tämän tietämättä. Molemminpuolisen suhteeseen liittyvän tietoisen mielikuvan herääminen edellyttääkin sekä Wilmotin että Neuliepin mukaan vuorovaikutusta osapuolten välillä. Myös suhteen kehittyminen on Wilmotin (1996, 17) mukaan riippuvaista osapuolten välisestä vuorovaikutuksesta.

Vuorovaikutussuhteet voidaan nähdä ylläpidettävinä, ei niinkään korjattavina tai hoidettavina, pysyvinä kokonaisuuksina tai tiloina, ja näitä suhteita tulisikin Sigmanin (1998, 53) mukaan tarkastella prosessimaisesti syntyneinä, jatkuvasti muuttuvina ja ylläpidettävinä merkitysten kategorioina. Wilmot (1996, 17) on todennut, että vuorovaikutussuhteella tulisi olla menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Hänen mukaansa vuorovaikutussuhde syntyy omasta historiastaan, muovautuu ajan myötä ja muuttuu jatkuvasti. Osapuolten tulkinnat menneistä tapahtumista vaikuttavat nykyhetkeen, ja toisaalta mennyt ja nykyinen muokkaavat suhteen tulevaisuutta. Suhteeseen liittyy ajan kuluessa jatkuvasti uutta tietoa ja suhde kehittyy ja muotoutuu jatkuvasti sen mukaan, miten yhden osapuolen tulkinnat tapahtumista vaikuttavat siihen, miten toinen osapuoli reagoi ja vastaa ensimmäisen osapuolen reaktioihin ja tulkintaan. (Wilmot 1996.)

Vuorovaikutussuhde voidaan siis määritellä niin, että siihen kuuluu tietty jatkuvuus ja osapuolten henkilökohtainen, aiemmista kokemuksista kumuloituva vastavuoroinen tieto toisesta osapuolesta ja odotukset toisten tai omaa käyttäytymistä kohtaan (Gerlander 2003, 17). Gerlander (2003, 17 – 18) pohdiskelee jatkuvuuden ehdon täyttymistä potilaan ja lääkärin välisessä vuorovaikutussuhteessa. Hän toteaa, että ensimmäistä lääkärin ja potilaan kohtaamista ei voida pitää lääkäri–potilassuhteena, sillä jatkuvuuden periaate ei toteudu kertakäynnillä. Jos henkilö tapaa useita lääkäreitä, voidaan puhua hoitosuhteista, muttei välttämättä lääkäri–potilassuhteista. Se, muuttuuko jatkuva hoitosuhde lääkäri–potilassuhteeksi, riippuu suhdetta määrittelevien tahojen odotuksista suhteen jatkuvuuteen ja suhteen henkilökohtaiseen tietoon liittyen. Pakolaisten kohdalla voidaan vastaavasti ajatella, että satunnainen tapaaminen kaupan kassan kanssa ei vielä ole vuorovaikutussuhde, mutta jos henkilö asioi usein samassa kaupassa ja vuorovaikutuksesta kassahenkilön kanssa tulee jollain tavalla osapuolilleen merkityksellistä, voidaan silloin jo mahdollisesti puhua palvelusuhteen sijaan vuorovaikutussuhteesta.

Kulttuurin tai yhteisön jäsenillä on tietoa siitä, milloin suhde määritellään tietynlaiseksi. Esimerkiksi se, milloin suhde määritellään ystävyysuhteeksi, parisuhteeksi tai ammatilliseksi suhteeksi, riippuu yhteisön neuvottelemista normeista. Kulttuurin tai yhteisön jäsenillä on myös tietoa odotuksista, kuinka tietyissä suhteissa tulisi käyttäytyä (ks. Gudykunst & Ting-Toomey 1996). Viestinnällisen näkökulman mukaan suhteen osapuolten kokemusten ja näkemysten lisäksi onkin huomioitava, että ihmisten edustamien yhteisöjen odotukset ohjaavat vuorovaikutussuhteita. Suhteet ja suhteiden määrittely ovat kuvauksia tietyistä, yhteisöön liittyvistä käyttäytymiskaavoista. (Sigmann 1998, 52 – 53.) Suhteista neuvottelu tapahtuu niissä kulttuurisissa ja sosiaalisissa puitteissa, joita on yhteisöllisesti syntynyt ja asetettu (Fitch & Sanders 1994).

Samalla kun kulttuuriset puitteet vuorovaikutussuhteille otetaan huomioon, on myös hyvä muistaa, että jokaisella kulttuurin tai yhteisön jäsenellä voi olla erilaisia, jopa ristiriitaisia, näkemyksiä, kokemuksia ja

käsityksiä vuorovaikutussuhteista ja niiden luonteesta. Jokainen vuorovaikutussuhde voidaan myös nähdä omana kulttuurisena yksikkönään, jossa luodaan ja uudistetaan merkityksiä ja käytänteitä sitä mukaa, kun suhde kehittyy (Wilmot 1996). Wilmot (1996) puhuikin minikulttuurista, joka muodostuu jokaisessa suhteessa omanlaisekseen ja osapuoltensa mukaiseksi. Myös Fitzpatrick ja Indvik (1982) ovat todenneet, että suhteet ovat omia kulttuurejaan, joissa osapuolten käsitykset suhteesta muodostavat suhteen todellisuuden.

Tässä tutkimuksessa puhun vuorovaikutussuhteista sen sijaan, että puhuisin esimerkiksi sosiaalisista suhteista, ihmissuhteista tai ihmisten välisistä suhteista. Käytän vuorovaikutussuhde-termiä kuitenkin synonyyminä edellä kuvatuille termeille, mutta valinnallani haluan korostaa näkökulmaani vuorovaikutussuhteiden viestinnällisestä luonteesta. Ollakseni vielä tarkempi, tarkasteluni kohteena ovat interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet. Tässä tutkimuksessa tarkoitan interpersonaalisella vuorovaikutussuhteella kahden henkilön välistä vuorovaikutussuhdetta, johon myös ympäristön tekijät voivat vaikuttaa. Oleellista on, että suhteen osapuolet ovat tietoisia toisistaan ja kokevat, että suhteen toisella osapuolella on jokin merkitys itselle ja/tai itsellä on jokin merkitys suhteen toiselle osapuolelle. Interpersonaalisen vuorovaikutussuhteen merkitykset kasvavat ajasta ja paikasta riippumatta, mutta ovat riippuvaisia osapuolten välisestä vuorovaikutuksesta. Kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus ei siis ole edellytys sille, että vuorovaikutussuhdetta voidaan pitää interpersonaalisena. Myöskään koettu läheisyys tai vuorovaikutussuhteen vahvuus eivät ole edellytyksiä interpersonaaliselle vuorovaikutussuhteelle. Interpersonaaliset suhteet voivat olla läheisiä tai ne voivat olla niin sanottuja heikkoja suhteita, jolloin vuorovaikutussuhde voi olla virallisempi tai etäisempi kuin läheiseksi luokiteltu interpersonaalinen vuorovaikutussuhde. Kelley, Berschied, Christensen, Harvey, Huston, Levinger, McClintock, Peplau ja Peterson (1983, 38) ovat määritelleet läheiset interpersonaaliset suhteet kahden ihmisen välisiksi vuorovaikutusketjuiksi,

jotka ovat vahvoja, usein toistuvia, monipuolisesti sitovia ja jotka kestävät huomattavan ajanjakson. Heikot suhteet puolestaan ovat epäsäännöllisiä, rajoittuneita tiettyihin toimintoihin tai asioihin ja perustuvat ohikiitävään tai hetkelliseen vuorovaikutukseen. Berger (2002, 20) on todennut, että usein vuorovaikutussuhteita satunnaisten tuttavien kanssa kuvataan pinnallisiksi ja vastaavasti suhteita ystäviin ja perheenjäseniin kuvataan syviksi ja läheisiksi. Tässä tutkimuksessa tarkastelen interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita sekä satunnaisten, ei välttämättä läheisinä pidettyjen vuorovaikutussuhteiden, että läheisiksi koettujen interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden puitteissa. Tarkasteluni kohteena ovat nimenomaan interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet, mutta yksinkertaisuuden vuoksi puhun pääasiallisesti vain vuorovaikutussuhteista.

1.3 Vuorovaikutus suhteessa

Viestinnällinen näkökulma liittyy vuorovaikutuksen tiiviisti suhteeseen ja sen määrittelyyn (esim. Sigman 1995; 1998). Vaikka vuorovaikutussuhteet nähdään viestinnällisestä näkökulmasta tiiviisti toisiinsa liittyneinä, vuorovaikutus ja vuorovaikutussuhde ovat eri asioita. Sigmanin (1995, 192) mukaan kysymys on eritasoisista ja erilaisista prosesseista. Suhteiden taustalla vaikuttaa sosiaalinen järjestys ja vuorovaikutuksen taustalla vaikuttaa puolestaan vuorovaikutusprosessin sisäinen järjestys. Tämä tulee esille esimerkiksi vuorovaikutussuhteen, kuten ystävyysuhteen tai kollegiaalisen suhteen, alkamis- tai päättymisajankohdan määrittelemisessä. Suhteen varsinaista alkamiskohtaa tai -tapahtumaa on usein vaikea tarkkaan määrittellä, ja osapuolilla voi olla siitä erilaisia näkemyksiä. Viestinnän ja vuorovaikutuksen, kuten puhelinkeskustelun tai esityksen, alkamisen tai päättymisen määrittely taas on yleensä huomattavasti helpompaa.

Koska tutkimukseni kohteena ovat interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet, on syytä tarkastella myös sitä, milloin vuorovaikutus voidaan määrittellä interpersonaaliseksi. Bergerin ja Bradacin (1985, 2-4)

mukaan vuorovaikutusta on määritelty interpersonaaliseksi neljällä tavalla. Interpersonaalinen vuorovaikutus voidaan ensinnäkin määritellä numeerisesti, sen mukaan, kuinka moni henkilö osallistuu vuorovaikutukseen. Bergerin ja Bradacin (1985, 2) itsensä mukaan interpersonaalinen vuorovaikutus tapahtuu kahden tai useamman henkilön välillä. Watson ja Barker (1990, 371) ovat puolestaan määritelleet interpersonaalisen vuorovaikutuksen niin, että se on vuorovaikutusta kahden tai kolmen ihmisen välillä, kun he ovat fyysisesti lähellä toisiaan ja kun kaikilla on mahdollisuus lähettää ja vastaanottaa sanallisia ja sanattomia viestejä.

Toinen tapa määritellä interpersonaalinen vuorovaikutus on määritellä se tilanteesta käsin. Tilanne siis määrää, milloin vuorovaikutus on interpersonaalista ja milloin ei. Booth-Butterfieldin mukaan vuorovaikutus on interpersonaalista silloin, kun kaksi ihmistä on vuorovaikutuksessa keskenään päästen tilanteeseen liittyvien roolien taakse: "Interpersonal communication is when we interact on an individual-to-individual basis with someone, and we get beyond the roles in the situation." (Booth-Butterfield 2002, 3). Kaikilla ihmisillä on useita rooleja, joista osa on itse määriteltyjä ja osa muuten saatuja tai annettuja. Esimerkiksi sukupuoli tai etninen tausta voivat antaa henkilölle tietyn roolin tietyssä sosiaalisessa kontekstissa. Jotkut roolit voivat liittyä ammattiin tai kyseessä olevaan tilanteeseen. Esimerkiksi opettajan ja oppilaan rooli tai lääkärin ja potilaan rooli ovat ammatin ja tilanteen pohjalta syntyneitä, sosiaalista käyttäytymistä ohjaavia rooleja. Booth-Butterfieldin (2002, 3) mukaan vuorovaikutus on siis interpersonaalista vasta sitten, kun nämä roolit eivät ohjaa ihmisten käyttäytymistä sosiaalisessa tilanteessa. Sama asia voidaan ilmaista myös niin, kuten Steward ja Logan (1993, 4) toteavat, että vuorovaikutus on interpersonaalista silloin, kun vuorovaikutuksen osapuolet kohtaavat toisensa yksilöinä, "...contacting each other as persons". Käytännön tilanteissa voi kuitenkin olla hyvin vaikea erottaa, milloin henkilö tulkitsee vuorovaikutusta vain roolinsa mukaisesti ja milloin voidaan puhua henkilökohtaisemmasta yksilöiden kohtaamisesta.

Kolmas tapa on määritellä interpersonaalinen vuorovaikutus vuorovaikutukselle annetun funktion mukaan. Vuorovaikutuksen tarkoituksena voi olla esimerkiksi tiedon vaihtaminen, asenteiden muuttaminen, suostuttelu tai suhteen kehittäminen. (Berger & Bradac 1985, 3-4.) T. Mader ja D. Mader (1993, 7) ovat määritelleet interpersonaalisen vuorovaikutuksen kasvokkaisviestinnäksi, jossa osapuolet vaikuttavat toinen toisiinsa sillä, mitä vuorovaikutuksessa sanovat. Keskeistä tässä määritelmässä on siis se, että vuorovaikutus on interpersonaalista silloin, kun osapuolet vaikuttavat toisiinsa.

Neljäs tapa interpersonaalisen vuorovaikutuksen määrittelyyn liittyy Bergerin ja Bradacin (1985, 4) mukaan suhteen kehittämiseen. Usein interpersonaalinen vuorovaikutussuhde nähdään prosessina. Esimerkiksi R. Verderberg ja K. Verderberg (1992, 7) ovat määritelleet interpersonaalisen vuorovaikutuksen prosessiksi, jossa luodaan merkityksiä. Interpersonaalinen vuorovaikutus nähdäänkin usein jatkuvana, jatkuvasti muuttuvana prosessina.

Interpersonaalinen vuorovaikutus voidaan siis määritellä hyvin monella tavalla ja useammasta näkökulmasta. Cappellan (1987, 188) mukaan interpersonaalisen vuorovaikutuksen määritelmän tulisi kuitenkin näkökulmasta huolimatta täyttää neljä vaatimusta. Yksi vaatimuksista on se, että määritelmän tulisi keskittyä vuorovaikutukseen eikä niinkään suhteeseen. Määritelmän tulisi myös olla tarpeeksi laaja, jottei se ennalta sulje ulkopuolelleen joitain tiettyjä vuorovaikutussuhteita ja -tilanteita. Lisäksi määritelmän tulisi olla tasapuolinen myös niille vuorovaikutussuhteille, jotka eivät välttämättä ole vastavuoroisia, ja määritelmän tulisi määritellä suhteessa tapahtuva ajatustenvaihto niin, että se on vuorovaikutuksellista.

Vaikka suhde ja interpersonaalinen vuorovaikutus voidaan nähdä erillisinä ja vaikka interpersonaalisen vuorovaikutuksen määrittelyyn tulisi erota interpersonaalisen suhteen määrittelystä, on vuorovaikutusprosessia kuitenkin joskus mahdotonta ymmärtää, ellei tarkastella myös osapuolten välistä suhdetta (Puro 1996, 16). Pohdiskellessamme vuorovaikutuksen ja suhteen

välistä dynamiikkaa voimmekin palata tämän luvun alkuun ja tarkastella suhteen määritelmää uudestaan, sillä esimerkiksi DeVito (1993, 7) määrittelee vuorovaikutuksen interpersonaaliseksi silloin, kun osapuolilla on suhde toisiinsa.

1.4 Tutkimuksen eteneminen ja rakenne

Saavuttaakseni tutkimukselle asettamani tavoitteet olen määritellyt ja esitellyt tutkimukseni kannalta keskeisiä asioita jo tässä johdantoluvussa. Luku 2 käsittelee kokonaisuudessaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumista. Luku pitää sisällään sopeutumisen määrittelyä yleisellä tasolla ja erityisesti pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin ja sopeutumiseen liittyviä asioita. Lisäksi käsittelen luvussa 2 erilaisia näkökulmia sopeutumiseen. Esittelemällä erilaisia näkökulmia sopeutumisprosessiin pyrin luomaan synteesiä olemassa olevasta kirjallisuudesta ja nostamaan esille uusia näkökulmia, joita empiirisissä tutkimuksissa on toistaiseksi vielä sovellettu vähän.

Tutkimukseni yhtenä tavoitteena on hakea puheviestinnän teorioiden avulla syvällisempää ymmärrystä pakolaisten vuorovaikutussuhteiden merkitykseen heidän sopeutuessaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi olen koonnut kolmanteen lukuun tietoa vuorovaikutusverkostoista ja interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden merkityksestä pakolaisille. Luvussa 3 tarkastelen myös pakolaisten läheisiä, heikkoja ja menetettyjäkin interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita. Läheisistä vuorovaikutussuhteista nostan esille pakolaisten parisuhteet, perheen sisäiset vuorovaikutussuhteet sekä pakolaisten ystävyysuhteet.

Hahmoteltuani kuvaa siitä, millaisia vuorovaikutussuhteita pakolaisilla on, pyrin luvussa 4 tarkastelemaan, miten näitä olemassa olevia vuorovaikutussuhteita ylläpidetään. Tässä neljännessä luvussa käsittelen vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä yleisemmällä tasolla mutta myös etäsuhteiden ylläpitämisen problematiikkaa, sillä ovathan monet pakolaiset tilanteessa, jossa jopa suurin osa heidän läheisinä pitämistään

vuorovaikutussuhteista ulottuu muihin maihin, jopa muihin maanosiin. Luku 4 käsittelee myös puheviestinnän teorioita ja käsitteitä vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyen. Tarkastelen epävarmuuden hallintaa, itsestäkertomista ja luottamusta vuorovaikutuksellisina ilmiöinä ja vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyvinä tekijöinä.

Luvussa 5 keskityn siihen, millaisia vuorovaikutussuhteita mahdollisesti halutaan ylläpitää ja solmia uudessa kulttuurisessa ympäristössä. Pyrin sosiaalisen vaihdon teorian ja sosiaalisen tuen käsitteen kautta ja avulla ymmärtämään, millaisia interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ylläpidetään ja miksi niitä ylläpidetään. Lisäksi tarkastelen erilaisuuden ja samankaltaisuuden merkitystä pakolaisten vuorovaikutussuhteissa. Päättäessä, eli luvussa 6 vedän tutkimukseni keskeisimmät seikat yhteen ja arvioin tutkimustani ja sille asettamieni tavoitteiden saavuttamista sekä teen ehdotuksia jatkotutkimuksia ajatellen.

2 SOPEUTUMINEN UUTEEN KULTTUURISEEN YMPÄRISTÖÖN

Mitä tapahtuu yksilöille tai ryhmille, jotka ovat kehittyneet yhdessä kulttuurisessa kontekstissa ja myöhemmin rakentavat elämäänsä uudessa kulttuurisessa ympäristössä, on keskeinen kysymys tutkittaessa ihmisten sopeutumista erilaisiin kulttuureihin ja kulttuurisiin ympäristöihin. Erilaisten kulttuuristen traditioiden kohtaamisesta aiheutuvasta muutosprosessista on käytetty monia nimityksiä ja termejä hyvinkin sekalaisesti. Jo 1930-luvulla antropologit määrittelivät *akkulturaatioksi* ne ilmiöt ja muutokset, jotka seuraavat eri kulttuureja edustavien ryhmien ja yksilöiden jatkuvasta, välittömästä kontaktista (Redfield, Linton & Herskovits 1936). Myös nykyisin monet käyttävät termiä *akkulturaatio* viitattaessaan erilaisten ihmisten ja erilaisten kulttuurien kohtaamisesta aiheutuvaan muutosprosessiin (esim. Berry 1990; 1997; Liebkind 2000). *Integraatio* ja *sopeutuminen* ovat myös erittäin suosittuja termejä kuvaamaan muutosprosessia erilaisten kulttuurien kohdatessa (Kim 2001; Lepola 2002).

Berryn (1997) ja Triandiksen (1997) mukaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumiseen liittyvä terminologia on kirjavaa, termejä saatetaan käyttää toistensa synonyymeina ja niillä voi tutkijasta riippuen olla hyvinkin erilaiset merkitykset. Usein puhutaan *sopeutumisesta* (adaptation) uuteen kulttuuriseen ympäristöön, mutta tätäkään termiä ei ole yksiselitteisesti määritelty (Kim 2001, 18 – 19). Tässä työssä käytän termiä *sopeutuminen* puhuessani erilaisten kulttuuristen traditioiden kohtaamisesta. Valitsemallani termillä en halua ottaa kantaa siihen, kenen tulisi erilaisten kulttuuristen

traditioiden kohdatessa kyseenalaistaa, saati muuttaa kulttuurisia arvojaan, asenteitaan tai käyttäytymistapojaan.

Sopeutumista voidaan tarkastella eri kulttuureja edustavien ryhmien tasolla. Tällöin sopeutumisprosessin oletetaan tapahtuvan koko ryhmässä tai erilaisten ryhmien välisessä toiminnassa. Erilaisten ryhmien sopeutumista ja vuorovaikutusta on tarkasteltu esimerkiksi vähemmistöjen ja enemmistöjen välisissä suhteissa. Tällöin tutkimuskohteena voivat olla lainsäädäntö ja maahanmuuttopolitiikka, sosiaaliset asetelmat vallan ja sosiaalisen pääoman näkökulmasta tai esimerkiksi tietyn vähemmistöryhmän työhön sijoittuminen (Ahmad 2005; Forsander 2002; Forsander ym. 2001; Simmel 1908/1950). Esimerkiksi Ahmad (2005) ja Forsander (2002) ovat tarkastelleet maahanmuuttajien työllistymiseen liittyviä tekijöitä Suomessa.

Sopeutumista voidaan tarkastella myös yksilön näkökulmasta. Tällöin lähtökohtana on, että kulttuuri muokkaa ihmistä ja ihminen oppii tietyt käyttäytymisen tavat, normit, uskomukset ja asenteet vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Kun yhdessä kulttuurissa kasvanut ja sen sisäiset mallit omaksunut henkilö saapuu erilaisen kulttuurin piiriin, jossa arvot, asenteet ja toimintatavat ovat erilaisia, joutuu hän tasapainoilemaan erilaisten sisäisten aiemmin opittujen ja ulkoisten toimintamallien kanssa. Tarkastelen tässä tutkimuksessa yksilön sopeutumista ja yksilön interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita, jolloin tarkoitan sopeutumisella prosessia, jonka avulla ja jonka kautta yksilö sopeutuu ympäristössään tapahtuviin muutoksiin.

Puhuttaessa uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumisesta lähtökohtana on usein näkemys, että ihminen luontaisesti sopeutuu ympäristönsä muutoksiin tavalla tai toisella (Cohen 1968; Dobuzinskis 1987; Jantsch 1980; Lazarus 1966; Piaget 1963). Ympäristön muutokset voivat liittyä uuteen työpaikkaan, uuteen perheenjäsenen, poliittisen tilanteen muuttumiseen ympäröivässä yhteiskunnassa, oman taloudellisen tilanteen muuttumiseen tai uuteen maahan muuttamiseen. Yksilön näkökulmasta sopeutumista ympäristön muutoksiin on tarkasteltu lähinnä ihmisen sisäisenä

kognitiivisena prosessina tai ulkoisesti havaittavissa olevana käyttäytymisenä. Näiden kahden voidaan nähdä olevan liittyneitä toisiinsa, sillä aivan kuten Piaget (1963) on todennut, ihminen reagoi ympäristönsä muutoksiin toiminnalla, joka johtaa myös kognitiivisiin muutoksiin. Voivatko kognitiiviset muutokset sitten johtaa toiminnan muutoksiin, on kysymys, jota pyrin tämän tutkimuksen puitteissa pohdiskelemaan vuorovaikutussuhteiden osalta.

Kaikenlaiset muutoksen ympäristössä, kuten uuteen maahan muuttaminen, voivat aiheuttaa epävarmuutta ja ahdistusta, jolloin tilanne koetaan stressaavana ja epämiellyttävänä. Sopeutumista voidaankin tarkastella yksilön sisäisenä prosessina, jonka tavoitteena on henkisen hyvinvoinnin ja psyykkisen tasapainon saavuttaminen. Psykkistä sopeutumista tarkastellaan usein uuden kulttuurisen ympäristön kohtaamisesta johtuvan stressin ja selviytymisen puitteissa (Ward 1997, 60). Searlen ja Wardin (1990) mukaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutuminen on sisäinen, psyykkinen tila, jota pystyy arvioimaan ainoastaan uuden kulttuurisen ympäristön kokenut henkilö itse. Wardin (1997, 60) mukaan psyykkinen sopeutuminen riippuu paljolti henkilön persoonallisuudesta, saatavilla olevasta sosiaalisesta tuesta ja itse muutoksiin liittyvistä muuttujista. Psykkistä sopeutumista voitaisiin tarkastella esimerkiksi pakolaisten kokeman stressin määrällä tai pakolaisten kokemana tyytyväisyytenä.

Toisaalta sopeutuminen ympäristön muutoksiin voidaan nähdä käyttäytymisen muutoksina. Uuteen kulttuuriin sopeuduttaessa voidaan tarkastella henkilön kykyä sopeutua häntä ympäröivään ihmisjoukkoon. Ward (1997) sekä Ward kollegoineen (Searle & Ward 1990; Ward, Bochner & Furnham 2001; Ward & Kennedy 1992; Ward & Searle 1991) puhuvat tässä yhteydessä sosiokulttuurisesta sopeutumisesta.

Uuteen maahan muuttamisen yhteydessä usein ajatellaan, että sopeutuminen tapahtuu ympäröivään yhteiskuntaan ja sen traditionaalisiin toimintatapoihin (Berry 1997, 13), mutta sopeutuminen voi tapahtua myös suhteessa tiettyyn etniseen vähemmistöryhmään tai alakulttuuriin.

Sopeutuminen nähdään näkökulmasta riippumatta usein prosessina ja siihen liittyvät muutokset voivat kestää vuosia tai sitten muutokset voivat tapahtua lyhyessäkin ajassa (Berry 1997, 13). Useat tutkijat ovat sitä mieltä, että sopeutumisprosessi lähtee liikkeelle, kun toisilleen vieraat kulttuuriset ryhmät tai yksilöt kohtaavat toisensa (Berry 1990; 1997; Black 1988; Kim 2001; Redfield ym. 1936; Ward & Rana-Deuba 1999; Ward & Kennedy 1992; 1994). Prosessin suunnasta ja tavoitteista on kuitenkin useita erilaisia näkökulmia ja mielipiteitä.

Sosiokulttuurisella sopeutumisella viitataan uuteen kulttuuriin tulijan kykyyn sopeutua joukkoon tai kykyyn olla vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Sosiokulttuurinen sopeutuminen on Wardin (1997, 60) mukaan riippuvainen vieraan kulttuurin parissa vietetystä ajasta, aiemmista kulttuurienvälisistä kokemuksista ja vuorovaikutuksesta paikallisten kanssa. Sosiokulttuurista sopeutumista tutkittaessa on tarkasteltu esimerkiksi pakolaisten kielitaitoa ja työllistymistä, maahanmuuttajien tuloja, asumistasoa, tiedotusvälineiden seuranta, äänestyskäyttäytymistä, kansalaisuuden hakemista, ystävien määrää sekä etnisen yhteisön ja oman kulttuurin ja uskonnon merkitystä (esim. Ekholm 1994; Työhallinnon julkaisu 344).

Sopeutumisen kaksi osa-aluetta, psyykinen ja sosiokulttuurinen sopeutuminen, voidaan nähdä teoreettisesti ja empiirisesti erillisinä kokonaisuuksina (Ward 1997, 60), mutta ne liittyvät kiinteästi toisiinsa. Sosiokulttuurisella sopeutumisella, kuten kielitaidolla, on varmasti merkitystä esimerkiksi siinä, että henkilö voi tutustua ihmisiin, joilta voi saada sosiaalista tukea. Sosiaalisen tuen saaminen puolestaan vaikuttaa henkilön henkiseen hyvinvointiin ja psyykkiseen tasapainoon, jolloin voidaan puhua psyykkisestä sopeutumisesta. Psyykinen sopeutuminen, kuten tyytyväisyys nykyiseen elämäntilanteeseen, vaikuttaa puolestaan varmasti siihen, miten motivoitunut henkilö on esimerkiksi uuden kielen oppimisessa. Tässä tutkimuksessa puhun vain sopeutumisesta ja sisällytän tähän termiin sekä psyykkisen sopeutumisen että sosiokulttuurisen sopeutumisen käsitteet.

Sopeutumiseen vaikuttavia tekijöitä on nimetty lukematon määrä. Ward (1996; 1997) on nimennyt sopeutumisprosessiin vaikuttaviksi tekijöiksi muiden muassa henkilön persoonallisuuden, saatavilla olevan sosiaalisen tuen, vieraan kulttuurin parissa vietetyn ajan, aiemman kulttuurienvälisen kokemuksen ja vuorovaikutuksen paikallisten kanssa. Useat tutkijat ovat sitä mieltä, että kontekstilla ja useilla henkilön taustaan liittyvillä tekijöillä on merkityksensä siihen, miten sopeudutaan. Black on kollegoineen (Black, Mendenhall & Oddou 1991; Black & Stevens 1989) tutkinut ulkomailla työskentelevien, niin kutsuttujen ekspatriaattien sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen vieraan kulttuurin parissa. He ovat jakaneet uuteen kulttuuriin sopeutumisen kolmeen yhteenkuuluvaan, mutta käsitteellisesti erilliseen osa-alueeseen. Nämä osa-alueet ovat sopeutuminen työhön (work), sopeutuminen vuorovaikutukseen (interaction) ja sopeutuminen yleisesti elämään uudessa ympäristössä (general living). Työhön sopeutumisella tarkoitetaan uusiin työtehtäviin, työhön liittyviin rooleihin ja uuteen työympäristöön sopeutumista. Vuorovaikutukseen sopeutumisella puolestaan viitataan mukavuuden tunteeseen (comfort), joka voidaan saavuttaa vuorovaikutuksessa vastaanottavan maan kansalaisten kanssa sekä työssä että työn ulkopuolella. Kolmas osa-alue, sopeutuminen jokapäiväiseen elämään, pitää sisällään kaikkinaisen sopeutumisen uuteen kulttuuriin, kuten asumisen tasoon, ruokaan, terveydenhuoltojärjestelmään ja elinkustannuksiin.

Sopeutumisen jakamista kolmeen osa-alueeseen on sovellettu esimerkiksi tarkasteltaessa yhdysvaltalaisen yritysjohtajien sopeutumista Japanissa, Alankomaissa ja Etelä-Koreassa. Tutkimustulokset osoittavat, että esimerkiksi oppimisorientaatiolla, yritykseen sosiaalistumisella sekä erilaisilla työhön liittyvillä muuttujilla on vaikutuksensa kaikkiin kolmeen sopeutumisen osa-alueeseen (Palthe 2004). Henkilön tausta näyttäisi muidenkin tutkimusten mukaan olevan merkityksellinen muuttuja, erityisesti vuorovaikutukseen sopeutumisen kannalta. Waxin (2004) huomaisi tutkimuksessaan, että ranskalaisten, saksalaisten, korealaisten ja pohjoismaalaisten johtajien

sopeutuessa uuteen elämäntilanteeseensa työskennellessään Intiassa henkilön kulttuuritaustalla on suora vaikutus vuorovaikutukseen sopeutumiseen. Waxin toteaa aineistonsa perusteella, että mitä samankaltaisemmaksi intialainen kulttuuri koettiin omana pidetyn kulttuurin kanssa, sitä helpommin työntekijät sopeutuivat Intiassa tapahtuvaan työskentelyyn ja vuorovaikutukseen. Blackin (1988) tutkimuksessa puolestaan kävi ilmi, että Japanissa työskentelevien yhdysvaltalaisien johtajien kohdalla ennen lähtöä saatu, uutta elämäntilannetta ja ympäristöä koskeva tieto, suhteet paikallisen väestön kanssa ja perheen sopeutuminen korreloivat positiivisesti johtajien yleisen sopeutumisen kanssa.

Vaikka sopeutumisprosessissa uuteen kulttuuriseen ympäristöön on pystytty hahmottamaan tiettyjä kaavoja, on samalla myös huomattu, ettei kukaan sopeudu täysin samalla tavalla kuin toinen. Sopeutumiseen välillisesti tai suoraan vaikuttavia erilaisia tekijöitä on nimetty ja listattu lukematon määrä, mutta kuten Kim (2001, 11) sekä Ward, Bochner ja Furnham (2001, 44) toteavat, tekijöistä ei ole muodostunut mitään yhtenäistä näkemystä. Suurin osa sopeutumiseen vaikuttavista tekijöistä voidaan kuitenkin jakaa henkilökohtaisiin, maahanmuuttajan taustaan liittyviin tekijöihin ja ympäristöön liittyviin tekijöihin. Tarkastelen seuraavassa luvussa pakolaisten henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja taustatekijöihin liittyviä tekijöitä, kuten kielitaitoa, koulutusta ja työkokemusta, ottaen huomioon että he ovat joutuneet pakenemaan omasta kotimaastaan eikä muuttaminen ole perustunut vapaaehtoisuuteen. Ympäristön tekijöitä, kuten perheen vuorovaikutussuhteita tai ympäristön asenteiden vaikutusta pakolaisten interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin tarkastelen myöhemmin.

2.1 Pakolaisten sopeutumisprosessi

Tutkimukseni keskiössä ovat pakolaisten interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet, joten tarkastelen pakolaisten henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja taustoihin liittyviä tekijöitä vuorovaikutuksen näkökulmasta. Koska puheviestinnän tutkimusta aiheesta on vielä kovin vähän, keskityn lähinnä pohtimaan mahdollisia hypoteeseja, jotka liittyvät käsittelemiini taustatekijöihin ja interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Henkilökohtaisista sopeutumiseen vaikuttavista tekijöistä kielitaito on mukana hyvin monissa sopeutumisprosessia tarkastelevissa tutkimuksissa. Suomessa asuvien maahanmuuttajien kotoutumista käsittelevässä tutkimuksessa, jonka aineisto koostui 30 maahanmuuttajahaastattelusta ja neljän maahanmuuttajien asioita hoitavan työntekijän haastattelusta on todettu, että maahanmuuttajien kielitaito on merkittävässä roolissa myös silloin, kun kotoutumista tarkastellaan maahanmuuttajien omien kokemusten kautta (Pehkonen 2006). Pehkosen tutkimuksessa selvitettiin maahanmuuttajien kokemuksia asuinkunnasta, työllitymisestä ja sosiaalisista suhteista. Tutkijan mielestä kielitaidottomuus on yksi suurimmista riskeistä maahanmuuttajien kotoutumisessa (Pehkonen 2006, 9). On kuitenkin huomattava, että tutkimushaastattelut oli pyritty tekemään suomen kielellä, jolloin joukkoon oli jo valikoitunut henkilöitä, joiden suomen kielen taidot olivat lähtökohtaisesti hyvät. Tätä valintaansa tutkija perustelee sillä, että silloin suomen kielen osaamattomuus mahdollisena työllistymisen ja kotoutumisen esteenä olisi voitu sulkea pois (Pehkonen 2006, 50). Sopeutuminen voidaan nähdä jopa puhtaasti kielen omaksumisena (linguistic acculturation) (Epstein, Botvin, Dusenberry, Diaz & Kerner 1996). Usein kielitaito nähdään kuitenkin osana suurempaa taitorepertuaaria tai esimerkiksi osana persoonallista kommunikatiivista kompetenssia (Gao & Gudykunst 1990; Gudykunst 1995; Kim 2001).

Kielitaidon ja vuorovaikutussuhteiden välinen yhteys tulee esille esimerkiksi silloin, kun selitetään valtaväestön kanssa solmittujen vuorovaikutussuhteiden vähyyttä tai puuttumista (esim. Salminen 1997).

Rommakkaniemen (1997) tutkimukseen osallistuneet Suomessa asuvat inkeriläiset nuoret ovat maininneet, että syynä suomalaisten ystävien puuttumiseen on yhteisen kielen puuttuminen. Vaikka lähes kaikki haastateltavat puhuivat suomea välttävästi, kielitaito muodostui heidän ja suomalaisten väliseksi eroksi, jolla ystävyysuhteiden puuttumista selitettiin. Haastateltavat arvelivat, että osittain molemmat osapuolet pelkäsivät mahdollisia epäselvyyksiä kielitaidon puutteiden takia, ja lisäksi vuorovaikutusta samaa kieltä puhuvien kanssa pidettiin paljon helpompana. Toisena syynä suomalaisten ja inkeriläisten nuorten vähäisiin ja pinnallisiin suhteisiin pidettiin elämäntapaan liittyviä eroja ja kulttuurieroja. Rommakkaniemen (1997) tutkimuksessa ilmeni, että inkeriläisten nuorten mielestä suomalaiset nuoret ovat kaikkiaan niin erilaisia, että heidän kanssaan on vaikea kommunikoida.

Kielitaidon ja vuorovaikutussuhteiden välistä yhteyttä voidaan tarkastella myös niin, että usein ne maahanmuuttajat, jotka ovat vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan valtaväestön edustajien kanssa kokevat, että heidän kielitaitonsa on hyvä. Laajassa, vuosituhaten vaihteessa tehdyssä Suomessa asuvien maahanmuuttajien elinoloja tarkastelevassa tutkimuksessa kävi ilmi, että ne maahanmuuttajat, joilla oli suomalaisia ystäviä, pitivät omaa suomen kielen taitoaan hiukan parempana kuin muut tutkimuksessa mukana olleet maahanmuuttajat (Pohjanpään 2003 a). Selityksenä voi olla se, että suomalaiset ystävät edesauttavat kielenoppimista tarjoamalla mahdollisuuksia kielen käyttämiseen ja esimerkiksi uusien sanojen oppimiseen. Yhteinen kieli on siis myös vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta erittäin keskeinen tekijä sopeutumisessa, sillä se näyttäisi edesauttavan uusien vuorovaikutussuhteiden solmimista. Toisaalta vuorovaikutussuhteet voivat omalta osaltaan vahvistaa henkilön kielitaitoa.

Hurh ja Kim (1990) ovat todenneet, että kielitaidon lisäksi myös muulla koulutuksella ja kokemuksella on merkitystä sopeutumisessa erityisesti silloin, kun sopeutumista arvioidaan taloudellisin indikaattorein. Taloudellisena

indikaattorina voi olla maahanmuuttajan työllistyminen, jolloin juuri koulutus, ammattitaito ja kielitaito nousevat keskeiseen asemaan sopeutumista tarkasteltaessa (Forsander 2002; Weinstock 1964). Aiemmalla koulutuksella on merkitystä vuorovaikutussuhteisiin esimerkiksi siinä mielessä, että koulutuksen myötä ihmisillä on yleensä mahdollisuus kielten opiskeluun tai ainakin se on antanut heille valmiuksia opiskeluun yleisesti. Kielitaidon myötä taas uusien vuorovaikutussuhteiden syntymistä ja ylläpitämistä paikallisen väestön kanssa voidaan pitää helpompana tai ainakin mahdollisena.

Opiskelun ja koulutuksen myötä ihmiselle yleensä kertyy myös mahdollisuuksia ja valmiuksia ottaa etukäteen selvää tulevan elinympäristön elinoloista ja kulttuurista. Kun ihminen on pystynyt valmistautumaan ja tutustumaan tulevaan ympäristöönsä, hänen odotuksensa tulevasta ovat yleensä realistisempia kuin henkilöillä, joilla ei ole mitään käsitystä siitä, mihin ovat menossa tai joiden tiedot perustuvat muutamiin ennakkokäsityksiin ja stereotypioihin (Black & Gregersen 1990; Brabant, Palmer & Gramling 1990; Furnham 1988; Searle & Ward 1990). Realistiset odotukset ja niiden täyttyminen voivat antaa maahanmuuttajalle onnistumisen kokemuksia, joiden avulla psyykinen hyvinvointi vahvistuu ja sopeutuminen helpottuu. Sitä vastoin pettymykset ja täyttymättömät odotukset voivat johtaa turhautumiseen ja katkeruuteen esimerkiksi uuden ympäristön järjestelmää tai ihmisiä kohtaan. (ks. Berkowitz 1962; Kim 2001, 111; Perreault & Bourhis 1998; Zajonc 1952.)

Pakolaisilla on harvoin mahdollisuutta kielikoulutukseen ennen uuteen maahan muuttamistaan. Yli 1000 Suomessa asuvan maahanmuuttajan elinoloja kartoittaneessa tutkimuksessa selvisi, että Venäjältä, Virosta, Somaliasta ja Vietnamista tulleista maahanmuuttajista pakolaisina maahanmuuttaneilla somalialaisilla ja vietnamilaisilla oli hyvin harvoin ollut mahdollisuutta kielen opiskeluun ennen muuttamistaan Suomeen (Paananen 2003, 88). Pakolaisten koulutustaustasta, tai lähinnä sen puuttumisesta, johtuen myös muut käytännön taidot, kuten luku- ja kirjoitustaito tai atk-aidot, saattavat pakolaisilla olla rajallisia (Kinzie ym. 1990; Mollica ym. 1999). Kielitaidon

puuttuminen voi vaikeuttaa vuorovaikutussuhteiden syntymistä uudessa kulttuurisessa ympäristössä, mutta myös koulutukseen ja ammattiin liittyvillä tiedoilla, taidoilla ja kokemuksella voi olla merkitystä. Vaikka työllistymisen käyttäminen sopeutumisen indikaattorina viittaa usein vain taloudelliseen hyvinvointiin, on työmarkkinoille pääseminen monille maahanmuuttajille myös väylä laajempaan sosiaaliseen verkostoon ja mahdollisuus tutustua uusiin ihmisiin (Forsander 2002, 207). Tällöin myös työllistymiseen vaikuttavat taustatekijät voidaan nähdä vuorovaikutussuhteisiin vaikuttavina tekijöinä.

Aiempi koulutus ja ammattitaito eivät kuitenkaan aina takaa työllistymistä uudessa asuinmaassa eikä koulutuksen, kielitaidon tai ammattitaidon ja sopeutumisen välillä ole suoraa yhteyttä. Itse asiassa, kuten Forsander (2002, 215 – 216) on todennut, useimmille maahanmuuttajille, jotka ovat aiemmin opiskelleet ja toimineet ammatissa, Suomeen muutto merkitsee sosioekonomisen aseman laskua. Monille maahanmuuttajille suomalaisten oppilaitosten ja työelämän eksplisiittiset ja implisiittiset vaatimukset maahanmuuttajia kohtaan tulevat yllätyksenä, kun muualla suoritetuista tutkintoista ja ammattitaitoa ei hyväksytä tai arvosteta samalla tavalla kuin henkilön lähtömaassa. (Forsander 2002; ks. myös Valtonen 1994.) Sopeutuminen aiempaa alhaisempaan sosioekonomiseen asemaan voi olla monelle maahanmuuttajalle pettymys ja henkisesti haasteellinen tilanne, joka omalta osaltaan hankaloittaa sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen vieraassa ympäristössä. Pakolaisten kohdalla tilanne on kuitenkin usein se, että jo lähtökohtaisesti heidän tulonlähteensä ovat olemattomia (Kinzie ym. 1990; Mollica ym. 1999).

Pakolaiset ovat monessa suhteessa samassa tilanteessa kenen tahansa maahanmuuttajan kanssa tullessaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön. Pakolaisten sopeutumista ja vuorovaikutussuhteita tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava, etteivät he välttämättä ole valinneet kohdemaataan niin kutsuttujen vetävien ominaisuuksien johdosta, vaan he ovat joutuneet jättämään entisen kotimaansa pakosta, jolloin tiettyyn maahan muuttaminen

tapahtuu työntävien syiden johdosta. Maahanmuuton syyt vaikuttavatkin Berryn (1997, 5) mukaan voimakkaasti sopeutumisprosessiin.

Maasta toiseen muuttaminen on ylipäänsä sopeutumista vaativa prosessi (Majodina 1989), joka näyttäisi olevan erityisen raskas pakolaisille sillä pakoon johtavien tapahtumien keskellä heillä on harvoin aikaa etukäteen valmistautua muutokseen ja elämään uudessa ympäristössä (David 1969). Itse pakolaisuus ja siihen liittyvät traumaattiset kokemukset ennen pakenemista, paon aikana sekä paon jälkeen voivat myös vaikuttaa sopeutumiseen (Fazel & Stein 2002; Rothe ym. 2002; Sourander 2003). Kun pakolaisten sopeutumista ja psyykkistä hyvinvointia tarkastelevien tutkimusten tuloksia on verrattu muita maahanmuuttajia koskeviin tuloksiin, on huomattu, että pakolaisilla näyttäisi olevan enemmän psykosomaattisia oireita ja henkistä pahoinvointia uudessa kulttuurisessa ympäristössä, kuin muilla maahanmuuttajaryhmillä (Berry, Kim, Minde & Mok 1987; Lopes Cardozo, Talley, Burton & Crawford 2004; Mollica ym. 1999; Sundquist 1994).

Eri puolilta maailmaa lähtöisin olevien pakolaisten keskuudessa tehdyt tutkimukset osoittavat, että vakavat traumaattiset tapahtumat ennen pakenemista tai paon aikana ovat yhteydessä pakolaisten psyykkisiin ja fyysisiin oireisiin. Tutkimukset ovat lähinnä psykiatrian ja psykologian tutkimuksia, ja niistä käy ilmi, millaisia psyykkisiä ja psykofyysisiä seurauksia pakolaisuudella ja sitä edeltäneillä tapahtumilla voi olla. Pakolaiset ovat usein todistaneet ja joutuneet osallisiksi kansanmurhiin ja kidutukseen. He ovat menettäneet läheisiään ja paikan, jota voi kutsua kodiksi. (David 1969; Samarasinghe & Arvidsson 2002; Smither & Rodriguez-Giegling 1979.) Yhdysvalloissa asuvien nuorten afgaanipakolaisten haastatteluissa ilmeni, että tutkimukseen osallistuneista hyvin monet olivat joutuneet todistamaan joko vieraiden henkilöiden, perheenjäsenten tai ystävien murhia. Pakolaiset olivat joutuneet elämään taivasalla, ilman vettä ja ruokaa. Lisäksi moni oli joutunut olemaan vankina ja tahtomattaan erossa perheestään. (Mghir, Freed, Raskin & Katon 1995.)

Väkivallalla ja traumaattisilla kokemuksilla on vaikutuksensa sekä niihin, joihin se kohdistuu, että myös niihin, jotka joutuvat todistamaan sitä. Tutkimuksissa on raportoitu pakolaisten kärsivän masentuneisuudesta psykosomaattisista oireista, alkoholin ja huumaavien aineiden väärinkäytöstä, skitsofreenisista oireista ja post-traumaattisesta stressireaktiosta seurauksena kokemistaan traumaattisista tapahtumista. (esim. Ghazinour, Richter, Emami & Eisemann 2003; Kinzie ym. 1990; Kroll ym. 1989; Mollica, Wyshak & Lavelle 1987; Sourander 2003; Ward ym. 2001, 225-227.) Riippuen pakolaisten tilanteesta, ongelmat ja oireet voivat olla hyvinkin yleisiä. Esimerkiksi Afganistanista tulleet pakolaistat ovat joutuneet kokemaan kovia. Mghirin ja kollegoiden (1995) tutkimukseen osallistuneista 38 afganistanilaisesta nuoresta yhdellätoista todettiin vakavaa masennusta, viiden nuoren diagnosoitiin kärsivän post-traumaattisista stressireaktioista ja 13 osallistujalla diagnosoitiin sekä post-traumaattisia stressireaktion oireita, että vakavaa masentuneisuutta. Post-traumaattisen stressireaktion oireisiin voivat kuulua tunnesäätelyn ongelmat, itsetuhoiset ajatukset, korostunut riskin ottaminen, muutokset keskittymis- ja huomiokyvyssä, muistinmenetykset, jopa muutokset minäkäsityksessä, häpeän ja syyllisyyden tunteet sekä muutokset suhteessa muihin ihmisiin. Suhtautumisessa muihin ihmisiin post-traumaattinen stressireaktio voi ilmetä esimerkiksi kyvyttömyytenä luottaa muihin, eristäytymisenä, kiintymyksen pelkona, kyvyttömyytenä ilmaista tunteita, kuolleiden tai kadonneiden idealisointina ja voimakkaana menetyksen pelkona. (esim. Kroll ym. 1989; Mollica ym. 1987; Weine ym. 1998.) Kyvyttömyys luottaa ihmisiin, eristäytyminen ja kiintymyksen pelko vaikuttavat aivan varmasti sekä pakolaisten uusiin vuorovaikutussuhteisiin että myös heidän jo olemassa oleviin interpersonaalisiin suhteisiinsa. Suhteen syveneminen vaatii usein läheisyyden ja luottamuksen syntymistä, mutta miten esimerkiksi ihminen, joka ei kykene luottamaan kehenkään, voisi haluta uusien, itselleen vieraiden ihmisten tutustuvan itseensä?

Pakenemista edeltäneet tapahtumat voivat jättää pidempiaikaisia ja pysyviä traumoja (Chung & Kagawa-Singer 1993; Nicassio, Solomon, Guest & McGullough 1986). Pakolaisten kokemat traumat voivat olla niin vakavia, että jopa neljän ja puolen vuoden kuluttua traumaattisista tapahtumista pakolaiset voivat yhä oireilla voimakkaasti ja kärsiä kokemistaan traumoista. Useissa pitkittäistutkimuksissa on todettu, että vakavista traumaattisista tapahtumista toipuminen kestää useita vuosia, eikä esimerkiksi vuodessa toipumista juurikaan ehdi tapahtua. (Goenjian ym. 2000; Weine ym. 1998.) Vaikka pakolaisleirikokemuksista aiheutunut stressi voi helpottaa neljässä tai viidessä vuodessa, jotkut pakenemista edeltäneet tapahtumat, kuten kuolemantapaukset, voivat jättää pysyvät syvät jäljet ihmiseen (Beiser, Turner & Ganesan 1989).

Pakolaiset joutuvat yleensä käsittelemään pakenemiseen liittyviä erilaisia stressitekijöitä, kuten menetettyjä vuorovaikutussuhteita tai väkivaltaisia kokemuksia (Beiser ym. 1989). Myös maahanmuuton jälkeen ilmenevät stressitekijät, kuten taloudelliset ja kulttuuriset paineet, ovat merkityksellisiä uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeuduttaessa, mutta ne tulevat vasta ajan myötä merkityksellisemmiksi. Uudessa ympäristössä, kuten pakolaisleirillä, köyhyyteen, vaarallisiin työoloihin tai naapurustoihin, sekä sopeutumiseen liittyvät stressitekijät vaikeuttavat usein pakolaisten traumaattisista kokemuksista selviytymistä (Palinkas 2000). Suomessa pakolaisten köyhyys tai vaaralliset työolot eivät suoranaisesti ole niin suuri uhka kuin esimerkiksi maissa, joissa oleilee paljon myös laittomia maahanmuuttajia. Suomen valtio on sitoutunut huolehtimaan jokaisen pakolaisena Suomeen tulleen perustoimentulosta. Sen sijaan työn saaminen, tai lähinnä sen puuttuminen, on monelle Suomessa asuvalle pakolaiselle stressiä aiheuttava tekijä, joka voi viedä energiaa ja resursseja aikaisempien tapahtumien ja traumojen käsittelyltä (ks. Forsander 2002; Sourander 2003).

Suomeen tulevat turvapaikanhakijat sijoitetaan vastaanottokeskuksiin odottamaan päätöstä siitä, saavatko he jäädä maahan vai odottaako heitä

karkotus maasta. Vastaanottokeskuksissa vietetty aika ei kuitenkaan aina ole paranemisen ja toipumisen aikaa. Sourander (2003) kuvaa tutkimuksessaan kymmenen pakolaisperheen elämää Suomen vastaanottokeskuksissa. Souranderin kuvauksesta käyvät ilmi ne moninaiset ongelmat, joiden parissa pakolaiset joutuvat painimaan odottaessaan päätöstä jäämisestä tai uudelleen lähtemisestä. Turvapaikkaa odottavat turhautuvat ja pitkästyvät mielekkään tekemisen puuttuessa. Masentuneisuus ja jopa itsetuhoiset ajatukset ovat yleisiä oireita turvapaikkapäätöstä odottavien keskuudessa. Toimintamahdollisuuksien puuttuminen ja psyykkiset ongelmat kärjistyvät myös perheiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Vanhemmat oireilevat väsymällä ja apatialla ja lapset puolestaan voivat olla tottelemattomia ja kiukutella tavallista enemmän (Sourander 2003).

Voisi olettaa, että pakolaisten kokemat pakenemiseen liittyvät seikat ja tapahtumat liittyvät monella tavalla heidän interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiinsa. Esimerkiksi läheisen ihmisen menetys on aina raskas tapahtuma. Vuorovaikutussuhde, joka on mahdollisesti tarjonnut sosiaalista tukea, rakkautta, hyväksyntää ja neuvoja, on poissa, eikä mikään toinen vuorovaikutussuhde ole samanlainen ja pysty täysin korvaamaan menetettyä suhdetta. Pakolaiset voivat olla tilanteessa, jossa he ovat menettäneet useita läheisiä vuorovaikutussuhteitaan joko kuoleman kautta tai yhteydenpitomahdollisuuksien puuttuessa.

Toisaalta koettelemukset ja niiden oireet vaikuttavat todennäköisesti myös olemassa oleviin ja mahdollisesti tuleviin interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin. Jo olemassa olevat vuorovaikutussuhteet, kuten perheen sisäiset vuorovaikutussuhteet, voivat kärsiä osapuolten psyykkisistä oireista. Lapset voivat kokea olevansa vailla tukea ja turvaa, eikä kumppanilta välttämättä saa sitä apua, jota puolisoilta yleensä saa tai odottaa. Myös suhteet viranomaisiin voivat kärsiä esimerkiksi luottamuksen puuttumisesta. Jos henkilö ei aiempien kokemustensa perusteella pysty luottamaan viranomaisiin,

voi Suomessa erilaisissa virastoissa asiointi olla ongelmallista ja sitä kautta koko sopeutumisprosessi voi vaikeutua.

Pakolaisten henkisen hyvinvoinnin tarkastelu on tuonut arvokasta tietoa uuteen kulttuuriin sopeutumisesta silloin, kun muutto uuteen kulttuuriseen ympäristöön ei ole vapaaehtoista ja taustalla on traumaattisia tapahtumia. Tutkimus on Wardin, Bochnerin ja Furnhamin (2001) mielestä kuitenkin paljolti keskittynyt psykiatriseen arviointiin, jolloin sopeutumisen muita osa-alueita ei ole huomioitu. Mielestäni nykyiset tutkimukset osoittavat, että sekä ennen pakoa että sen jälkeen ilmenevillä seikoilla on vaikutusta pakolaisten hyvinvointiin ja oletettavasti siis myös vuorovaikutussuhteisiin. Tämä aihe ei kuitenkaan ole laajemmin kiinnostanut tutkijoita, vaikka vuorovaikutussuhteiden tarkastelu esimerkiksi sosiaalisen tuen puitteissa voisi olla erittäin hedelmällistä. Traumaattisista ja rasittavista kokemuksista selviytymisessä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ilmenevää ja toteutuvaa sosiaalista tukea pidetään erittäin merkityksellisenä (Hobfoll & Stephens 1990; Kaplan & Toshima 1990).

Uuteen kulttuuriseen ympäristöön muuttamisen syyt voivat vaikuttaa myös siihen, kuinka motivoitunut henkilö on sopeutumaan kyseisessä tilanteessa. Pakolaisten lähtöpäätös ei perustu vapaaehtoiseen valintaan muuttaa vieraan kulttuurin pariin. Usein maastamuuttoa motivoivana tekijänä on oman tai sukulaisten hengen pelastaminen tai jatkuvan henkisen ja/tai fyysisen väkivallan välttäminen. Voisi kuvitella, että pakolla omasta maastaan lähteneet henkilöt voivat olla vähemmän motivoituneita kuin sellaiset henkilöt, jotka ovat suunnitelleet ja toteuttaneet uuteen kulttuuriseen ympäristöön muuton omasta tahdostaan.

Tarkasteltaessa pakolaisten motivaatiota lähteä ja sopeutua uuteen kulttuuriseen ympäristöön on huomioitava, että omasta maastaan pakenevan henkilön lähtöpäätös ei sinänsä vielä takaa pääsyä uuteen maahan, vaan usein pakoon pyrkivät henkilöt joutuvat vaarantamaan henkensä tai ainakin ottamaan huomattavia riskejä päästäkseen muuttamaan paikasta toiseen.

Pakolaisstatuksen saaminenkaan ei ole aina kiinni yksilön omasta halusta tai motivaatiosta, vaan pakolaisstatuksesta päättävät kansalliset viranomaiset henkilön turvapaikkahakemuksen ja yksilöllisen haastattelun pohjalta. Suomessa turvapaikat myönnetään ulkomaalaisviraston haastattelun perusteella, ja joskus haastatteluun pääsyä voi joutua odottamaan jopa kuukausia. Pakolaiset ovat siis tilanteessa, jossa sekä maastamuutto että uuteen maahan muuttaminen sisältävät päätöksiä ja vaihteita, joihin heillä itsellään on hyvin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa.

Vaikka yleisesti ajatellaan, että pakolaisten maahanmuutto on pysyväisluontoista, eivät pakolaisten maahanmuuttoa koskevat suunnitelmat ja päätökset siis kuitenkaan usein ole yksilön itsensä hallittavissa. Eikö tällöin voisi olettaa, että koko maahanmuuttoprosessia ja sopeutumista uuteen kulttuuriseen ympäristöön leimaa voimakas epävarmuus. Kun maastamuutto lisäksi on ollut pakon sanelemaa, monilla voi olla haaveena palata takaisin, mikäli tilanne entisessä kotimaassa muuttuu ja rauhoittuu. Sopeutumista tarkastelevissa tutkimuksissa voitaisiinkin kiinnittää yhä enemmän huomiota siihen, millainen motivaatio ihmisillä on solmia uusia vuorovaikutussuhteita tilanteessa, jota edeltää pitkäaikainen epävarmuus jäämisestä tai lähtemisestä. Lisäksi olisi huomioitava, miten haaveet paluusta entiseen kotimaahan vaikuttavat ylläpidettäviin ja solmittaviin vuorovaikutussuhteisiin. Olisi myös aiheellista kysyä, miten pakolaiset itse kokevat pakolaisuuden vaikuttavan heidän interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiinsa.

Maahanmuuttajan ympäristössäänkin on paljon tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa sopeutumisprosessiin. Lähtö- ja tulomaan yhteiskunnalliset tekijät ovat yksi sopeutumiseen vaikuttava seikka (Berry 1997; Ward 1996). Näitä yhteiskunnallisia tekijöitä voivat olla yhteisön ja yhteiskunnan asenteet maahanmuuttajia kohtaan, vuorovaikutus maahanmuuttajien kanssa, samankaltaisuuden paine ja yhteiskunnan homogeenisyyden aste (Berry & Kim 1987; Kim 2001, 147 – 163). Oman etnisen tai kulttuurisen ryhmän yhtenäisyys ja arvostus vaikuttavat muutosprosessiin myös yhteisön ja ympäristön

puitteissa, ei vain yksilön henkilökohtaisena taustamuuttujana (esim. Arends-Tóth & van de Vijver 2004; Berry & Kim 1987; Clément & Noels 1992; Kim 2001, 147 – 163; Nesdale & Mak 2003). Lisäksi lainsäädännöllä, vähemmistöryhmien asemalla ja rakenteella, maiden historialla ja keskinäisellä suhteella ja monella muulla seikalla voi olla vaikutusta pakolaisten sopeutumiseen uuteen kulttuuriseen ympäristöön. Tässä tutkimuksessa keskityn lähinnä henkilökohtaisiin vuorovaikutussuhteisiin ja mikrotason tekijöihin. On hyvä kuitenkin muistaa, että myös makrotason tekijät, kuten monet yhteiskunnalliset ja taloudelliset tekijät, vaikuttavat osaltaan sopeutumiseen ja mahdollisesti pakolaisten interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Joidenkin näkökulmien mukaan tulisi myös erilaiset tilannetekijät ja kontekstiin liittyvät muuttujat huomioida sopeutumisprosessiin vaikuttavina tekijöinä. Ward, Bochner ja Furnham (2001, 44) ovat listanneet muutamia tilannetekijöitä, jotka heidän mielestään voivat osaltaan vaikuttaa sopeutumiseen. Näitä tekijöitä ovat kulttuurisen kontakti pituus, erilaisten ryhmien kanssakäymisten määrä ja laatu, kulttuurinen erilaisuus, elämänmuutosten määrä ja sosiaalinen tuki. Kimin (2001, 57 – 58) mukaan sopeutuminen on prosessi, joka jatkuu niin kauan kuin ympäristössä on uusia haasteita kohdattavana. Ja koska ympäristö muuttuu koko ajan, ei tällaista pysähtyneisyyden tilannetta oikeastaan ole olemassakaan. Niinpä pysyvästi sopeutumiseen vaikuttavien tilannetekijöiden nimeäminen, saati mittaaminen, olisi Kimin esille tuoman näkökulman mukaan mahdoton tehtävä. Sopeutuminen voidaankin nähdä prosessina, jossa kulloisenkin tilanteen mukaiset sopeutumiseen vaikuttavat tekijät tulisi määritellä aina uudelleen.

Kimin (2001) esittämä elinikäisen sopeutumisen ajatus asettaa aiemmat sopeutumista mittaavat tutkimukset uuteen valoon. Aiempia tutkimuksia ei tämän näkökulman mukaan voitaisi soveltaa tulevien tapahtumien ennustamiseen, sillä kukin tutkimuksessa mukana ollut henkilö joutuu vielä tutkimuksen jälkeenkin sopeutumaan moniin uusiin asioihin. Vaikka tutkimuksessa mukana ollut henkilö olisi tutkimuksen mittareilla mitattuna

hyvin tai menestyksekkäästi sopeutunut, on se vain kuva sen hetkisestä tilanteesta ja mittaa sopeutumista vain tiettyjen, tutkimukseen valittujen muuttujien suhteen. Lisäksi ne tekijät, jotka vaikuttavat tietyssä elämänvaiheessa ja tietyssä elämänmuutoksessa sopeutumiseen, eivät välttämättä ole niin merkityksellisiä enää toisessa tilanteessa tai kontekstissa.

Vaikka tutkimukseni tavoitteena ei ole määritellä tai mitata muuttujia, jotka vaikuttavat pakolaisten sopeutumiseen erilaisissa tilanteissa, on mielestäni hyvä tiedostaa, mikä merkitys pakolaisuudella voi olla sopeutumisprosessissa.

2.2 Näkökulmia sopeutumiseen

Tässä luvussa tarkastelen erilaisia näkökulmia sopeutumisprosessiin. Ihan ensimmäiseksi tarkastelen kahta näkökulmaa, joista toisen mukaan sopeutumisprosessi on ongelma ja usein negatiivinen kokemus. Toinen näkökulma puolestaan haluaa nähdä sopeutumisen positiivisena oppimisena ja kehittymisen välineenä. Tämän jälkeen tarkastelen neljää erilaista näkökulmaa, joista assimilaation ja pluralismin näkökulmia on laajasti käytetty ja sovellettu. Mukana ovat myös fuusion ja vuorovaikutuksen näkökulmat, jotka nostan tässä työssäni erityisesti esille uusina, empiirisesti vielä hyvin vähän sovellettuina näkökulmina.

2.2.1 Sopeutuminen ongelmana tai oppimisena

Sopeutumiseen liittyvää vieraantuneisuuden tunnetta ja sisäistä tasapainotonta tilaa on tähänastisessa kirjallisuudessa käsitelty lähinnä kahdesta näkökulmasta. Sopeutuminen ja siihen liittyvät emotionaaliset reaktiot voidaan nähdä ongelmalähtöisesti, shokkina ja uhkana ihmisen psyykkiselle hyvinvoinnille (esim. Ward 1996; Ward, Okura, Kennedy & Kojima 1998). Toisaalta taas sopeutumisprosessi voidaan nähdä oppimisena ja kasvuna (esim. Kim 2001).

Simmel (1908/1950) käyttää termiä vieras (stranger) viitatessaan henkilöön, jonka sisäinen kulttuurinen rakenne poikkeaa ympäristön kulttuurisesta rakenteesta. Termiä käytetään yhdistämään ja edustamaan laajaa repertuaaria erilaisia yksilöitä, jotka vaihtavat kulttuuria ja asettuvat asumaan vieraisiin kulttuurisiin ympäristöihin. Vierasta on luonnehdittu henkilöksi, joka kokee samanaikaisesti olevansa lähellä ja kaukana ympärillään olevista ihmisistä ja asioista. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että fyysisesti lähellä olevat henkilöt tai asiat voivat samanaikaisesti tuntua kulttuurisesti hyvinkin kaukaisilta ja itselle vierailta. Vieraantuneisuuden tunne erilaisen kulttuurin piirissä johtuu sisäisen maailman ja ympäristön erilaisuuden kokemisesta.

Sopeutumisprosessiin liittyy voimakkaita tunteita ja ristiriitoja, joiden kanssa on tavalla tai toisella tultava toimeen. Niin kauan kuin henkilö kokee olevansa vieras, hänen ajatellaan taiteilevan ulkoisten, uuden kulttuurin vaatimusten ja sisäisten, aiemmin omaksutun kulttuurin vaatimusten ristipaineessa. Kimin (2001, 55) mukaan sopeutumisprosessissa vastakkain olevia vaatimuksia ovat vanhan kulttuurin tuttuus ja toisaalta uuden kulttuurin arvaamattomuus, vanhaan kulttuuriin liittyvä kiintymys ja koettu yhtenäisyys sekä toisaalta uuteen kulttuuriin tutustumiseen liittyvä vanhasta kulttuurista eriytyminen. Tämä ristiriitainen tilanne voi johtaa hetkelliseen tasapainottomuuden tilaan, joka voi ilmetä erilaisina emotionaalisina reaktioina, epävarmuutena, hämmennyksenä tai levottomuutena.

Moni sopeutumiseen liittyvistä psykologian tutkimuksista on keskittynyt maahanmuuttajien psyykkisiin ongelmiin ja haasteisiin, joita yksilö kohtaa muuttaessaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön tai palatessaan takaisin oleskeltuaan jonkin aikaa toisenlaisessa kulttuurisessa ympäristössä (esim. Almqvist 1997; Austin 1986; Brabant ym. 1990; Brein & David 1971; Gullahorn & Gullahorn 1963; Ward ym. 1998; Wilson 1993). Myös stressin hallintaan liittyvät tutkimusaiheet ovat olleet suosittuja maahanmuuttajien sopeutumista tarkasteltaessa (esim. Berry 1997; Ward 1996).

Ongelmalähtöisen näkökulman keskeinen termi on Andersonin (1994) mukaan kulttuurishokki ja tutkimukset ovat keskittyneet lähes yksinomaan yksilön kokemaan frustraatioon uudessa ja vieraassa ympäristössä. Ady (1995) on todennut, että maahanmuuttajien onnellisuuden ja tyytyväisyyden mittaamisessa on keskitytty lähinnä niiden puuttumisen mittaamiseen. Kulttuurishokista on puhuttu paljon ja termiä on viljelty runsaasti sen jälkeen kun Oberg (1960) määritteli sen levottomuudeksi (anxiety), joka syntyy tuttujen sosiaalisen vuorovaikutuksen merkkien ja symbolien hävittyä ympäristöstä.

Useat tutkimukset tarkastelevat kulttuurishokkia ja psykosomaattisia oireita, joita uuteen kulttuuriin sopeutumiseen voi liittyä (Almqvist 1997; Anderson 1994; Dylan & Dylan 1981). Kulttuurishokkiin liittyvinä emotionaalisina reaktioina nähdään esimerkiksi niin kutsuttu kulttuurinen väsymys, joka ilmenee unettomuutena, ärtyneisyytenä ja muina psykosomaattisina oireina (Taft 1977). Sourander (2003) puolestaan raportoi Kosovosta, Irakista ja Afganistanista Suomeen tulleiden pakolaisten psyykkisten oireiden olevan esimerkiksi lasten kiukuttelua, vanhempien väsymystä, masentuneisuutta ja jopa itsemurhayrityksiä.

Pakolaisina maahan muuttaneet ovat usein kokeneet henkisesti raskaita asioita jo ennen pakenemistaan ja uuteen maahan asettumistaan. Lisäksi kehitysmaista tulevat pakolaiset joutuvat usein teollisuusmaihin tullessaan aivan uuteen yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen ympäristöön, jolloin heidän sopeutumisensa voi olla ongelmallisempaa kuin muiden maahanmuuttajaryhmien. On kuitenkin muistettava, että vaikka pakolaiset ovat usein taloudellisesti köyhistä oloista ja vaikka he ovat mahdollisesti kokeneet ahdistavia asioita paetessaan ja pakenemista ennen eivät kaikki koe itse olevansa uhreja tai autettavia. Hyvin negatiiviset odotukset pakolaisten jaksamisesta ja selviytymisestä uudessa ympäristössä voivat heijastua holhoavana asenteena pakolaisia kohtaan (Eastmond 1996). Holhoavilla asenteilla puolestaan on varmasti vaikutusta sopeutumiseen ja pakolaisten interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin esimerkiksi niin, etteivät

vuorovaikutuksen osapuolet voi kokea toisiaan tasapuolisiksi kumppaneiksi vuorovaikutustilanteessa ja vuorovaikutuksesta tulee osapuolille kiusallista tai jopa vastenmielistä.

Maasta toiseen muuttaminen koetaan usein isona elämänmuutoksena, joka voi lisätä erilaisten mielenterveysongelmien riskiä (Majodina 1989). Pakolaisten traumaattiset kokemukset ennen maastamuuttoa, kuten esimerkiksi kokemukset sodasta ja vainoista, tai sopeutumiseen liittyvät ahdistavat tekijät, kuten yksinäisyys, tukea-antavien vuorovaikutussuhteiden puute tai koettu syrjintä, voivat horjuttaa maahanmuuttajan mielenterveyttä. Taftin (1977) mukaan ihminen voi kokea voimakkaan menetyksen tunteen jouduttuaan luopumaan itselle tutusta ympäristöstä. Joskus sopeutumisprosessin aiheuttama sisäinen myllerrys voi johtaa hetkelliseen irrallisuuden tunteeseen ja pahimmissa tapauksissa henkiseen murtumiseen (Ward ym. 1998). Alitolppa-Niitamo (1993, 46) kuitenkin huomauttaa, ettei maasta toiseen muuttaminen sinänsä altista ihmisiä mielenterveysongelmille.

Sopeutuminen uuteen kulttuuriseen ympäristöön voidaan nähdä myös positiivisena kasvuna ja oppimisena. Adlerin (1987) mukaan kulttuurishokki pitäisi nähdä osana laajempaa muutosta, joka johtaa syvälliseen oppimiseen, kasvuun ja itsetietoisuuteen. Stressi ja shokki toimivat prosessissa liikkeelle panevana voimana ja ovat näin välttämätön osa oppimista (Kim 2001). Jokainen stressiä aiheuttava tilanne voidaan nähdä mahdollisuutena, ja erilaisten tilanteiden kautta henkilö oppii uusia tapoja hallita sisäistä epätasapainoaan. Kim (2001, 56) on sitä mieltä, että sopeutumiseen liittyvä dynaaminen stressi ja epätasapaino johtavat lopulta henkiseen kasvuun.

Kun sopeutumista uusiin kulttuurisiin ympäristöihin on pyritty arvioimaan ja mittaamaan, on useista tutkimuksista saatu sekä suoria että epäsuoria viitteitä siitä, että stressi on osa menestyksestä sopeutumisprosessia. Ruben ja Kealey (1979) ovat tarkastelleet kanadalaisten sopeutumista Keniassa, ja heidän mukaansa parhaiten sopeutuvat henkilöt kokivat myös rankimmat kulttuurishokit. Riviera-Sinclair (1997) puolestaan on

tutkinut kuubalaista maahanmuuttajayhteisöä Yhdysvalloissa ja hän toteaa, että vahvalla orientaatiolla integroitua yhdysvaltalaiseen yhteiskuntaan - jota siis pidettiin tässä tutkimuksessa ideaalina tilanteena ja onnistuneena sopeutumisenä - ja korkealla stressin tasolla oli selkeä positiivinen yhteys. Myös Singaporessa tehdyn tutkimuksen mukaan ne ulkomaalaiset opiskelijat, jotka vahvimmin halusivat integroitua ympäröivään yhteiskuntaan, saivat mittauksissa myös korkeimpia stressiarvoja (Ward & Kennedy 1994). Kaikissa edellä mainituissa tutkimuksissa lähdettiin olettamuksesta, että integroituminen ympäröivään yhteiskuntaan on onnistunutta sopeutumista.

Tiivistetysti voisi todeta, että kun sopeutuminen uuteen kulttuuriseen ympäristöön nähdään ongelmana, keskitytään tutkimuksissa sopeutumiseen liittyviin negatiivisiin psykologisiin ilmiöihin. Tutkimusten tavoitteena on usein joko kuvata oireita tai löytää malleja oireiden, kuten unettomuuden tai masentuneisuuden, hallitsemiseen tai hoitamiseen. Kun sopeutuminen nähdään oppimisena, erilaisten sopeutumisen mukana tulevien haasteiden koetaan toimivan positiivisten muutosten liikkeelle panevana voimana. Kipu ja kärsimys ovat ikään kuin välttämätön osa kehittymistä, joka puolestaan johtaa psyykkiseen tasapainoon ja hyvinvointiin. Jälkimmäisenkään näkökulman mukaan ongelmia ei pyritä vähättelemään, mutta ne halutaan käsitellä tavalla, joka mahdollistaa ongelmien näkemisen voitettavina haasteina ja voimavaroina sekä oppimisen kohteina. Kuten Moos ja Tsu (1976, 13) ovat todenneet, jokainen kriisi voidaan nähdä mahdollisuutena psyykkiseen kasvuun, mutta samalla on muistettava, että muutoksessa on myös riskinsä ja vaarana on psyykkinen romahtaminen.

NÄKÖKULMA	Vuorovaikutuksen merkitys / tehtävä sopeutumisessa	Sopeutusprosessin tavoite / tavoitteet	Sopeutusprosessia kuvaavat mallit /viitekehykset	Sopeutusprosessiin vaikuttavat tekijät
Assimilaation näkökulma	Oppiminen	Lineaarinen valtakulttuuriin sulautuminen	Dikotomiset mallit	Yksilölliset tekijät
Pluralistinen näkökulma	Oppiminen & kontaktit ympäristön kanssa	Oman kulttuurin säilyttäminen ja toisaalta ympäröivän kulttuurin hyväksyminen / omaksuminen	Kahden dimensioon viitekehykset / mallit	Yksilölliset ja ympäristön tekijät
Fuusion näkökulma	Oppiminen, kontaktit ympäristön kanssa ja uuden luominen	Tavoitteet voivat vaihdella. Tavoitteiden määrittelyssä on aina huomioitava konteksti, vuorovaikutussuhde ja tilannetekijät.	Mahdollisesti konteksti- ja tilannesidonnaiset mallit / viitekehykset	Yksilölliset, ympäristöön liittyvät ja kontekstiin tai tilanteeseen liittyvät tekijät
Vuorovaikutuksen näkökulma	Keskeinen ilmiö; oppiminen, vuorovaikutus ympäristön kanssa ja uuden luominen	Hyvä toiminnallinen kyky, psyykinen hyvinvointi ja kulttuurien välinen identiteetti. Tavoitteet vaihtelevat tilanteen ja kontekstin mukaisesti.	Vuorovaikutusta ja vuorovaikutussuhteita korostavat mallit / viitekehykset	Vuorovaikutussuhteisiin liittyvät tekijät; yksilölliset, ympäristöön liittyvät ja kontekstiin, sekä tilanteeseen vaikuttavat tekijät

KUVIO 1: Näkökulmat sopeutumiseen

Onko stressi sitten onnistuneen sopeutumisprosessin edellytys, vai osoittavatko tutkimukset vain sen, että sopeutuminen uuteen kulttuuriseen ympäristöön on aina todella haasteellinen tehtävä, johon erilaisista taustoista olevat ihmiset reagoivat eri tavoin? Vuorovaikutussuhteiden tutkijana minua kiinnostavat kysymykset siitä, miten stressi tai oppiminen voisi näkyä interpersonaalisisissa vuorovaikutussuhteissa tai miten vuorovaikutussuhteet tai niiden puute voivat vaikuttaa koettuun stressiin tai oppimiseen. Palaan näihin kysymyksiin myöhemmissä luvuissa käsitellessäni pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita, mutta sitä ennen esittelen vielä

erilaisia näkökulmia sopeutumiseen. Olen hahmotellut nämä neljä näkökulmaa oheiseen kuvioon (KUVIO 1) ja tarkastelen kustakin näkökulmasta lähinnä neljää seikkaa, joiden perusteella olen myös jaotellut nimeämäni näkökulmat. Kuviossa 1 kuvaamani neljä seikkaa ovat: 1) millainen tehtävä ja merkitys vuorovaikutuksella nähdään sopeutumisprosessissa olevan, 2) mikä on sopeutumisprosessin tavoite ja päämäärä kunkin näkökulman mukaan, 3) millaisia teoreettisia malleja kussakin näkökulmassa on sovellettu ja 4) minkä tekijöiden nähdään kussakin näkökulmassa vaikuttavan sopeutumisprosessiin. Esittelemäni näkökulmat eivät välttämättä ole toisiaan poissulkevia tai rajaavia. Näkökulmissa voi olla päällekkäisyyksiä esimerkiksi sopeutumisprosessin tavoitteisiin tai sopeutumisprosessiin vaikuttaviin tekijöihin liittyen. Haluan kuitenkin jäsentää olemassa olevaa tutkimusta tämän kaavio avulla pyrkien osoittamaan joitakin tekijöitä, joiden perusteella näkökulmat voidaan mielestäni erotella toisistaan.

2.2.2 Assimilaation näkökulma

Assimilaation näkökulma sopeutumiseen lähtee siitä, että sopeutumisprosessi ja muutos ovat lähinnä uuteen kulttuuriin saapuvan henkilön tai ryhmän vastuulla. Assimilaation näkökulmasta katsottuna uuteen kulttuuriseen ympäristöön tutustuvan yksilön tai ryhmän tulisi omaksua ympäröivän yhteiskunnan arvot, normit ja tavat. Assimilaation näkemys yksisuuntaisesta ja lineaarisesta sopeutumisesta pitää sisällään ajatuksen alkuperäisen tai etnisen kulttuurin häviämisestä uuden, usein valtakulttuurin oppimisen myötä (Laroche, Kim, Hui & Joy 1996). Vertauskuva sulatusuunista (melting pot), jossa erilaiset kulttuuriset ja kansalliset ryhmät ikään kuin sulautuvat toisiinsa ja ympäröivään yhteiskuntaan, on tyypillinen näkemys assimilaatiossa. Assimilaation mukaista sopeutumisprosessia voitaisiin kuvata dikotomisena jatkumona, jonka toinen pää edustaa henkilön omaa kulttuuria ja vastakkainen pää taas ympäröivän yhteiskunnan tai ryhmän kulttuuria. Sopeutuminen tapahtuu kohti uutta kulttuuria, pois omasta kulttuurisesta ajattelusta,

toiminnasta ja arvoista. Onnistuneella sopeutumisprosessilla on siis selkeä tavoite ja päämäärä, joka on omasta pois oppiminen ja uuden kulttuurin omaksuminen.

Lineaarisesti tarkasteltuna sopeutumisprosessin voidaan nähdä koostuvan erilaisista vaiheista. Oberg (1960) kuvaa neljä erilaista vaihetta, joiden kautta muutosprosessi etenee. Uuteen kulttuuriin tutustuminen alkaa Obergin mukaan yleensä innokkaasti ja mielenkiinnolla. Tämä ensimmäinen vaihe onkin nimeltään kuherruskuukausi. Kuherruskuukautta kuvataan ajanjaksoksi, jolloin kaikki uusi tuntuu kiehtovalta ja mielenkiintoiselta. Kun aikaa kuluu hieman enemmän ja uutuudenviehätys karisee, voi henkilön mielialaan tulla täydellinen muutos. Toista vaihetta kuvataankin vihamielisyyden ja stereotyyppien värittämän ajattelun kautena. Tässä vaiheessa vihamieliset tunteet voivat kohdistua ympäröivään yhteiskuntaan ja valtaväestön kulttuuriin, johon henkilön tulisi sopeutua. Sopeutumisprosessin kolmas vaihe on Obergin mukaan toipumisen vaihetta, jolloin esimerkiksi kielitaidon karttumisen myötä itsenäinen liikkuminen ja selviytyminen ympäristössä ovat mahdollisia. Viimeisessä, neljännessä vaiheessa uuden kulttuurin kohtaamisesta aiheutunut ahdistus on liehtynyt ja uudet kulttuuriset tavat ja arvot hyväksytään osaksi ympäröivää todellisuutta.

Assimilaation näkökulmasta sopeutumisen tavoitteena on siis uusien tapojen ja arvojen hyväksyminen ja oppiminen, jolloin vuorovaikutus nähdään lähinnä oppimisen välineenä. Obergin (1960) mallissa puhutaan uusien tapojen ja arvojen hyväksymisestä, ei omaksumisesta, jolloin mallia ei voida puhtaasti pitää assimilaation näkökulmaa noudattavana. Kun sopeutumista tarkastellaan assimilaation näkökulmasta, yksilö nähdään mielestäni toimijana, jonka tehtävänä on omaksua ja oppia kopioimalla ympäristöään. Henkilö joutuu tilanteisiin ja ympäristöön, joihin hänen on sopeuduttava. Samalla yksilölliset sopeutumisprosessiin vaikuttavat tekijät korostuvat ja tavoitteen saavuttaminen on pitkälti kiinni yksilön ominaisuuksista, kuten kielitaidosta ja motivaatiosta.

Assimilaation näkökulmasta sopeutumisprosessin tavoite on selkeä. Yksilön odotetaan sulautuvan ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin ja unohtavan samalla omat kulttuuriset tapansa, arvonsa ja asenteensa. Tämän tavoitteen saavuttaminen näyttäisi kuitenkin nykytiedon ja tutkimuksen valossa olevan lähes mahdotonta eikä ainakaan kovin suotavaa maahanmuuttajien psyykkisen hyvinvoinnin kannalta (Berry 1997; Kim 2001). Kuitenkin ympäristön odotukset maahanmuuttajien sopeutumisesta ovat usein assimilaation näkökulman mukaisia (Horenczyk 1997). Esimerkiksi Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk ja Shmitz (2003) ovat tarkastelleet rinnakkain nuorten maahanmuuttajien ja ympäristön asenteita sopeutumiseen liittyen. Tulokset osoittavat, että Suomessa ympäristön asettamat odotukset maahanmuuttajien assimilaatiosta johtivat maahanmuuttajien kohdalla voimakkaisiin stressioireisiin erityisesti silloin, kun maahanmuuttajan itsensä kannattama sopeutumisstrategia oli lähempänä integraatiota. Ristiriitaiset odotukset johtivat tutkimuksen mukaan syrjintään ja aiheuttivat stressioireita maahanmuuttajille myös Israelissa ja Saksassa. Ylipäänsä ne maahanmuuttajat, joiden odotukset sopeutumisesta olivat eniten ristiriidassa ympäröivän yhteiskunnan odotusten kanssa, kokivat eniten syrjintää ja raportoivat voimakkaista stressioireista.

Assimilaation näkökulmaa on helppo ymmärtää konteksteissa, joissa erilaisiin kulttuureihin sopeutuminen on todella ollut kiinni joukkoon sulautumisesta. Aikana, jolloin sotilaan henki oli riippuvainen hänen kyvystään soluttautua vieraan kulttuurin pariin huomaamattomasti, oli luonnollista ajatella, että uuteen kulttuuriin sopeutuja on se, joka muuttaa käyttäytymistään ja jopa ajatteluaan valtakulttuurin mukaiseksi. (esim. Leeds-Hurwitz 1990.) Myös liikemaailmassa sulautumista joukkoon on saatettu pitää ideaalina, kun ulkomaille toimintaansa laajentavat yritykset saivat huomata, että ulkomaille työskentelevien työntekijöiden sopeutumattomuus valtakulttuuriin aiheutti ylimääräisiä kustannuksia yrityksille.

1960- ja 1970 -luvuilla huomattiin, että ulkomailla työskennelleiden henkilöiden ja vaihto-opiskelijoiden kotimaahan palaamiseen liittyvä stressi ja shokki voivat olla jopa voimakkaampia kuin täysin vieraaseen kulttuuriin sopeuduttaessa (Brein & David 1971; Gullahorn & Gullahorn 1963). Selityksenä tähän pidettiin sitä, että ulkomaille lähtevät henkilöt varautuvat yleensä muutokseen opettelemalla kieltä ja uuteen ympäröivään kulttuuriin liittyviä asioita. Kotimaahan palattaessa ei välttämättä tultu ajatelleeksi sitä, että henkilö oli mahdollisesti itse muuttanut matkansa aikana, eikä aika ollut kotimaassakaan pysähtynyt ulkomailla oleilun ajaksi. Kulttuurit ja ihmiset muuttuvat ajan myötä, joten kotimaahansa palaava henkilö ei koskaan palaakaan täysin samanlaiseen tilanteeseen kuin mistä on alun perin lähtenyt.

2.2.3 Pluralistinen näkökulma

Lineaarisissa ja yksisuuntaisissa sopeutumista kuvaavissa malleissa ongelma on Roglerin, Cortesin ja Malgadyin (1991) mukaan se, että ne asettavat erilaiset kulttuurit ikään kuin toistensa vastakohtiksi. Näin ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla. Toinen näkökulma sopeutumisprosessiin korostaakin pluralismia. Pluralismi perustuu ajatukseen, että ryhmät ja yksilöt säilyttävät erilaisten kulttuurien kohdatessa eriasteisia sosiokulttuurisia eroavaisuuksiaan ja erityispiirteitään (Laroche ym. 1996). Pluralismin periaate on, että kaikki kulttuurit ovat yhtä arvokkaita ja että sopeutuminen ympäröivään yhteiskuntaan tapahtuu valikoiden ja kirjavasti erilaisilla sosiokulttuurisilla alueilla (Billig ym. 1988; Redfield ym. 1936).

Pluralistisesta näkökulmasta ihminen nähdään sopeutumisprosessissa aktiivisena toimijana, joka on vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Muutosten keskellä ihminen pyrkii vastaamaan ympäristön asettamiin haasteisiin ja samalla säilyttämään omaa itseään. Uuden kulttuurin keskellä muutokset tapahtuvat ihmisen rakenteellisten ja toiminnallisten ominaisuuksien monimuotoisuuden lisääntymisenä. Nämä muutokset tapahtuvat kuitenkin niin, että henkilön sisäinen koherenssi ja identiteetti säilyvät (Ford & Lerner 1992). Tarkasteltaessa sopeutumisprosessia

pluralistisesta näkökulmasta ympäristön tekijöitä, kuten yhteiskunnalliset tekijät sekä lähtö että tulomaassa, sekä kaikkia sellaisia tekijöitä jotka vaikuttavat ja nousevat esille sopeutumisprosessin aikana tai sitä ennen tulisi ottaa huomioon (Berry 1997; Ward 1996).

Pluralistisesta näkökulmasta sopeutumiseen liittyvien muutosten nähdään tapahtuvan kahteen suuntaan: yksilön oman etnisen tai kulttuurisen tradition suuntaan ja ympäröivän yhteiskunnan tai kulttuurisen ryhmän suuntaan (Nguyen, Messé & Stollak 1999). Muutokset voivat tapahtua ja käynnistyä joko maahanmuuttajien ryhmässä tai vastaanottajien ryhmässä, mutta muutos on mahdollinen myös molemmissa ryhmissä (Redfield ym. 1936).

Berryn (1990; 1997) pluralistinen malli sopeutumiseen lähtee ajatuksesta, että ihminen kykenee osittain itse valitsemaan ja päättämään omasta sopeutumisestaan ja strategiasta, jota käyttää uudessa kulttuurisessa ympäristössään. Berryn (1990; 1997) mukaan jokainen uuden kulttuurin kohtaava henkilö valitsee itselleen sopeutumisstrategian sen mukaan, kuinka paljon haluaa omaa kulttuurista perintöään säilyttää ja kuinka paljon toisaalta olla vuorovaikutuksessa muiden kulttuuristen ryhmien kanssa.

Berryn mallissa oman kulttuurisen perinnön säilyttäminen mitataan vuorovaikutuksena oman etnisen tai kansallisen ryhmän kanssa. Vuorovaikutusta muiden kulttuuristen ryhmien kanssa mitataan vuorovaikutussuhteina ympäröivän yhteiskunnan valtaväestön kanssa. Näiden vuorovaikutussuhteiden välillä Berry on erotellut neljä mahdollista sopeutumisen strategiaa riippuen siitä, kenen kanssa henkilö on vuorovaikutuksessa. Sopeutumisstrategiat ovat assimilaatio, eristäytyminen, integraatio ja marginalisaatio (ks. KUVIO 2).

	Oman identiteetin ja ominaispiirteiden säilyttäminen on arvokasta	
Ympäröivän yhteiskunnan kanssa on suotavaa olla vuorovaikutuksessa	KYLLÄ	EI
KYLLÄ	INTEGRAATIO	ASSIMILAATIO
EI	ERISTÄYTYMINEN	MARGINALISAATIO

KUVIO 2: Berryn sopeutumisstrategiat. Muokattu Berryn (1997, 36) kuvion pohjalta.

Assimilaatio sopeutumisstrategiana tarkoittaa käytännössä, että henkilö painottaa vuorovaikutusta ympäröivän yhteiskunnan jäsenten kanssa eikä oman kulttuuri-identiteetin säilyttämiseen ja sitä vahvistaviin vuorovaikutussuhteisiin panosteta. Eristäytyminen, päinvastoin kuin assimilaatio, kuvastaa henkilön sopeutumisstrategiaa, jossa vuorovaikutussuhteita ylläpidetään vain omaa kulttuurista ryhmää edustavien henkilöiden kanssa. Berryn kolmas sopeutumisstrategia, integraatio, kuvaa tilannetta, jossa sopeutuvalla henkilöllä on vuorovaikutussuhteita sekä omaa kulttuurista ryhmää edustavien henkilöiden että ympäröivän yhteiskunnan edustajien kanssa. Neljäs vaihtoehto Berryn sopeutumisstrategioista on marginalisaatio, jolloin yksilö eristyy sekä ympäröivästä yhteiskunnasta että vieraantuu omasta kulttuurisesta ryhmästään. (Berry 1990; 1997.)

Kaikki edellä mainitut sopeutumisstrategiat toteutuvat Berryn (1997) mukaan päivittäisessä vuorovaikutuksessa. Vaikka henkilö voi periaatteessa itse vaikuttaa omaan sopeutumisstrategiaansa, Berry (1997, 17) huomauttaa,

että esimerkiksi marginalisaatio sopeutumisstrategiana johtuu usein olosuhteista, eivätkä ihmiset tahallisesti halua eristäytyä muista. Uuteen kulttuuriseen ympäristöön saapuneen henkilön omat toiveet ja odotukset eivät välttämättä myöskään aina vastaa sitä, miten hän käytännössä lopulta toimii. Berry (1997, 27) haluaakin painottaa, että vasta sitten, kun henkilön asenteet sopeutumista kohtaan ja hänen valitsemansa käytäntö huomioidaan, voidaan puhua sopeutumisstrategiasta.

Vaikka Berryn sopeutumisen mallissa annetaan useita erilaisia vaihtoehtoja uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumiselle, jolloin myös sopeutumisen tai sopeutumisstrategian tavoitteet voivat olla erilaisia, näyttäisi kuitenkin siltä, että onnistuneen sopeutumisen ideaalina pidetään integraatiota. Berry (1976; 1980; 1990; 1997) sekä Berry kollegoineen (Berry & Annis 1974; Berry & Kim 1987; Berry ym. 1987; Berry, Kim, Power, Yound, & Bujaki 1989; Berry & Sam 1997) ovat vakuuttuneita, että integraation sopeutumisstrategia on kaikkein tehokkain uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumisen kannalta. Myös suomalaisissa aiheeseen liittyvissä selvityksissä ja tutkimuksissa on todettu, että maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteet sekä omaa kulttuuria edustavien henkilöiden että ympäröivän kulttuurin edustajien kanssa näyttävät edistävän maahanmuuttajien sopeutumista kun sitä mitataan esimerkiksi psykologisin mittarein tai tarkastellaan puuten psyykkisenä hyvinvointina (Jaakkola, T. 2000; Liebkind 2000; Pitkänen 1999; Työhallinnon julkaisu Nro 243; Valtonen 1999).

Ympäristön odotukset ja asenteet vaikuttavat omalta osaltaan siihen, millainen sopeutumisstrategia on suotava ja mahdollinen. Usein esimerkiksi maiden virallisissa maahanmuuttopolitiikkaan liittyvissä keskusteluissa puhutaan integraatiosta, mutta valtaväestön asenteet ja odotukset ovat enemmän assimilaation kannalla. Suomeen tulleiden maahanmuuttajien kohdalla ja virallisessa maahanmuuttopolitiikassa puhutaan usein kotouttamisesta ja kotoutumisesta. Sana on Lepolan mukaan suomenkielinen vastine sanalle integraatio. Integraatiolla tarkoitetaan tilannetta, jossa

vähemmistökulttuurin parissa kasvaneet ihmiset ovat kiinteässä vuorovaikutuksessa enemmistökulttuurin kanssa säilyttäen oman kulttuuri-identiteettinsä (Lepola 2002, 11). Vaikka useat suomalaiset ja virallinen maahanmuuttopolitiikka painottavat integraation mahdollisuutta, on todellisuus usein toisenlainen. Matinheikki-Kokko (1997) on todennut suomalaisten asenteita tarkastelevassa väitöskirjassaan, että maahanmuuttajien opetus- ja ohjaustyössä työskentelevien asennoituminen ja käytännön maahanmuuttajapolitiikka ovat usein universalistisia eli maahanmuuttajien odotetaan assimiloituvat suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin.

Viestintätieteilijän näkökulmasta integraation mahdollisuus ja Berryn mallin lähestymistapa sopeutumiseen ovat mielenkiintoisia, sillä esimerkiksi Berryn mallissa lähdetään ajatuksesta, että sopeutuminen uuteen kulttuuriseen ympäristöön tapahtuu vuorovaikutuksessa muiden yksilöiden ja ryhmien kanssa. Berry (1990; 1997) on jopa määritellyt neljä sopeutumisstrategiaansa sen mukaan, keiden kanssa henkilö on vuorovaikutuksessa uudessa kulttuurisessa ympäristössään. Jotta todella ymmärtäisimme sopeutumiseen ja vuorovaikutussuhteisiin liittyvää dynamiikkaa, tulisi mielestäni kuitenkin vielä paneutua pohtimaan kysymyksiä siitä, miten henkilön taustaan liittyvät tekijät, kuten pakolaisuus, vaikuttavat hänen motivaatioonsa tai kykyynsä tutustua uusiin ihmisiin. Miten uudet vuorovaikutussuhteet ylipäänsä syntyvät vieraassa ympäristössä ja uudessa elämäntilanteessa, ja millaisia haasteita uusien vuorovaikutussuhteiden solmimiseen liittyy? Miten taas toisaalta jo olemassa olevia, esimerkiksi juuri omaa kulttuuria vahvistavia vuorovaikutussuhteita ylläpidetään uudessa ympäristössä?

Horenczyk (1997) ja Ward (1996; 1997) ovat todenneet, että empiiristä tutkimusta esimerkiksi yksilön muutosprosessiin vaikuttavista ympäristön tekijöistä, kuten valtaväestön asenteista, tarvittaisiin lisää. Interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden tarkasteluun Berryn malli sinällään on suppea, koska siinä ei tarkastella esimerkiksi vuorovaikutussuhteiden syntymiseen ja ylläpitämiseen liittyviä seikkoja lainkaan. Kritiikistä huolimatta Berry ja muut

pluralistisesta näkökulmasta sopeutumista tarkastelevat tutkijat ovat nostaneet esille vähintään kaksi vuorovaikutussuhteidenkin näkökulmasta merkittävää ajatusta uuteen kulttuuriin sopeutumiseen liittyen. Ensinäkin yksilöt nähdään aktiivisina toimijoina, jotka kohdatessaan itselleen vieraita kulttuureja voivat omalla toiminnallaan ja vuorovaikutuksen kautta vaikuttaa sopeutumiseensa ja omaan psyykkiseen olotilaansa. Kuten Kim (2001, 25) toteaa, pluralistisessa näkökulmassa on se ero assimilaation näkökulmaan, että ihmisellä ajatellaan olevan mahdollisuus tehdä valintoja oman sopeutumisensa suhteen. Toiseksi pluralistinen näkökulma antaa erilaisille ihmisille erilaisia vaihtoehtoja uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumiseen. Oman kulttuurisen identiteetin säilyttäminen nähdään mahdollisena ilman, että se estäisi uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumista. Pluralistisen näkökulman mukaisen erilaisten kulttuurien rinnakkaiseloä kuvaavan sulatusuuni-vertauskuvan sijaan onkin alettu käyttää mielikuvaa useiden erilaisten etnisten ryhmien mosaiikista, jossa jokainen kulttuuri on itsessään ja sellaisenaan arvokas (Glazer & Moynihan 1967; Greeley 1974).

2.2.4 Fuusion näkökulma

Assimilaation ja pluralismin sopeutumista tarkastelevien näkökulmien rinnalle on myös esitetty kolmatta, fuusion näkökulmaa. Linearisessa assimilaation näkökulmassa taustalla on ajatus oman etnisen tai kulttuurisen identiteetin sulauttamisesta valtaväestöön. Pluralistisessa näkökulmassa puolestaan oman etnisen identiteetin säilyttämiselle annetaan jo vaihtoehto. Kimin (2001, 25) mielestä nämä kaksi näkökulmaa muutosprosessiin voitaisiin yhdistää. Fuusion näkökulmasta sopeutuva yksilö voi sekoittaa useita kulttuurisia piirteitä uudeksi yhdistetyksi kulttuurikseen (Arends-Tóth & van de Vijver 2004). Tämä yhdistetty kulttuuri voi pitää sisällään osa-alueita sekä henkilön etnisestä tai kansallisesta kulttuurista että ympäröivän yhteiskunnan valtakulttuurista, molemmista. Toisaalta taas uuteen, yhdistyneeseen kulttuuriin voi sisältyä piirteitä, jotka eivät ole tyypillisiä kummallekaan kulttuurille. Eräs näkemys on

että kun kaksi toisilleen erilaisista kulttuurisista taustoista kotoisin olevaa henkilöä kohtaavat, he luovat oman niin kutsutun kolmannen kulttuurinsa, joka perustuu näiden kahden henkilön omiin ja jaettuihin merkityksiin (Casmir & Asunción-Lande 1990; Hermans & Kempen 1998; Roosens 1989.)

Vaikka pluralismin näkökulmankin mukaan ajatellaan, että sopeutuminen ympäröivään yhteiskuntaan tapahtuu valikoiden ja kirjavasti erilaisilla sosiokulttuurisilla alueilla (Billig ym. 1988; Laroche ym. 1996), Kim (2001, 25) perustelee tarvetta uudelle näkökulmalle sillä, että hänen mukaansa maahanmuuttaja on aina tavalla tai toisella riippuvainen ympäröivästä yhteiskunnasta ja toisaalta täydellinen sulautuminen toiseen kulttuuriin ei ole mahdollista. Kimin mukaan vuorovaikutusta erilaisten kulttuuristen traditioiden välillä ei voi välttää, kun asutaan vieraan kulttuurin keskellä, jolloin myöskään sopeutumisprosessia ei voi välttää. Toisaalta taas Kim (2001, 25) toteaa, että yksikään maahanmuuttaja ei pysty täysin sulautumaan ympäröivään yhteiskuntaan ja sen edustamaan valtakulttuuriin, vaikka kuinka sitä haluaisi, koska on lapsuudessaan omaksunut tietyn kulttuurisen identiteetin. Vaikka Kim ei puhukaan fuusion näkökulmasta, hän ehdottaa uudeksi näkökulmaksi kahden vanhan, assimilaation ja pluralistisen näkökulman, yhdistämistä.

Pakolaisten sosiaaliset oikeudet ja mahdollisuudet, kuten asumisoikeudet, osallistuminen politiikkaan ja työmahdollisuudet, ovat usein riippuvaisia valtaväestöstä. Vähemmistöön kuuluvien on tavalla tai toisella mukautettava omaa käyttäytymistään valtaväestöön, vaikka he identifioituisivat voimakkaammin omaan vähemmistöryhmäänsä. (Guinote 2001.) Aivan kuten eristäytymisestä yhtenä mahdollisena sopeutumisstrategiana puhuva Berrykin (1976) on todennut, vähemmistön on toivomastaan sopeutumisstrategiasta huolimatta opittava ja kehitettävä myös valtaväestön näkökulmasta myönteisiä toimintatapoja pystyäkseen toimimaan uudessa ympäristössä ja valtaväestön kanssa (ks. myös Hanningan 1990; Triandis 1972). Tämä ei kuitenkaan

välttämättä tarkoita sitä, että näitä opittuja toimintatapoja sovellettaisiin kaikissa tilanteissa, konteksteissa tai vuorovaikutussuhteissa.

Fuusion näkökulmasta ihminen nähdään aktiivisena sopeutumisprosessissa toimijana, joka on vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa ja joka pystyy luovasti soveltamaan erilaisia kulttuurisia normeja ja toimintatapoja. Jotkut ovat jopa sitä mieltä, että ihminen pystyy halutessaan muokkaamaan identiteettiään tilanteiden, vuorovaikutussuhteiden ja kontekstin mukaan. Clément ja Noels (1992) raportoivat, että Kanadassa asuvat kiinalaiset maahanmuuttajat voivat tuntea itsensä joko kiinalaiseksi tai kanadalaiseksi riippuen tilanteesta ja muista läsnä olevista ihmisistä. Myös Arends-Tóth ja van de Vijver (2004) huomasivat tarkastellessaan Alankomaissa asuvien turkkilaisten sopeutumista, että turkkilaiset maahanmuuttajat voivat sopeuttaa omaa käyttäytymistään tilanteen ja kontekstin mukaan. Tutkimukseen osallistuneet turkkilaiset maahanmuuttajat kertoivat haastatteluissa esimerkiksi käyttäytyvänsä erilaisten kulttuuristen sääntöjen mukaan ollessaan työssä tai ollessaan kotona. Alankomaissa asuvat turkkilaiset sovelsivat esimerkiksi integroitumisen tai assimilaation sopeutumisstrategiaa omassa käyttäytymisessään tilanteesta ja kontekstista riippuen.

Fuusion näkökulmasta sopeutumiseen liittyvien muutosten ja tavoitteiden suuntaa voi olla vaikea määrittää. Muutos voi ilmetä kognitiivisena prosessina ja yksilön toimintana, mutta todennäköisesti muutokset näkyvät sekä yksilössä että ympäröivissä yhteisöissä. Tällöin myös sopeutumisen tavoitteita tulisi määritellä sekä yksilön että yhteisön näkökulmasta erilaiset kontekstit ja tilanteet huomioiden.

Fuusion näkökulmaa edustavia teoreettisia, sopeutumista kuvaavia malleja tai viitekehyksiä on esitelty hyvin vähän, joten näkökulman soveltaminenkin on vielä vähäistä. Tämä näkökulma ei vielä ole vakiinnuttanut paikkansa sopeutumista tarkastelevissa tutkimuksissa ja sitä tulisikin Arends-Tóthin ja van de Vijverin (2004) mukaan testata empiirisesti. Aika näyttää, miten tätä näkökulmaa sovelletaan tai voidaan soveltaa pakolaisten

sopeutumista käsittelevissä tutkimuksissa ja arkielämän sovellutuksissa, kuten maahanmuuttopolitiikassa.

2.2.5 Vuorovaikutuksen näkökulma

Ideologisesti vuorovaikutuksen näkökulma on hyvin lähellä, osin jopa päällekkäinen, fuusion näkökulman kanssa. Haluan kuitenkin nostaa vuorovaikutuksen näkökulman omakseen, korostaakseni vuorovaikutuksen merkitystä ja roolia sopeutumisprosessissa. Vuorovaikutuksen näkökulma sopeutumiseen rakentuu ajatukselle, että vuorovaikutus on keskeinen tekijä, jonka kautta ja jossa osallisena olemalla sopeutuminen tapahtuu. Sopeutumista myös ilmenetään ja se ilmenee vuorovaikutussuhteissa. Usein vuorovaikutus ja vuorovaikutussuhteet nähdään sopeutumisprosessissa yhtenä tekijänä tai muuttujana (esim. Berry 1990; 1997; Pehkonen 2006; Pohjanpää 2003 a; Salminen 1997).

Useissa Suomeen tulleiden maahanmuuttajien sopeutumista tarkastelleissa tutkimuksissa vuorovaikutussuhteet nähdään yhtenä muuttujana ja osana sopeutumista (Alitolppa-Niitamo 1994; Ekholm 1994; Hyttinen & Tikkanen 1997; Pohjanpää, Paananen & Nieminen 2003; Rommakkaniemi 1997; Salminen 1997; Valtonen 1994; 1998). Esimerkiksi Jaskinskaja-Lahti ja Liebkind (1997) ovat tarkastelleet Suomeen tulleiden maahanmuuttajien sopeutumista pääkaupunkiseudulle, ja yhtenä osa-alueena tässä sosiaalipsykologian tutkimuksessa ovat maahanmuuttajien akkulturaatiostrategiat, joita tutkijat ovat soveltaneet Berryn sopeutumisstrategioiden pohjalta. Jaskinskaja-Lahti ja Liebkind (1997, 14) selittävät akkulturaatiostrategioiden muodostuvan juuri vastauksista kahteen peruskysymykseen: 1) Miten tärkeää on säilyttää omaa kulttuurista taustaa ja elämäntapaa uudessa kulttuurissa? ja 2) Minkälaiset suhteet tulisi muodostaa valtaväestöön tai valtakulttuuriin. Ennustaessaan maahanmuuttajien akkulturaatiostrategioita tutkijat eivät kuitenkaan ole tarkastelleet maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita sinänsä, vaan selittävinä tekijöinä

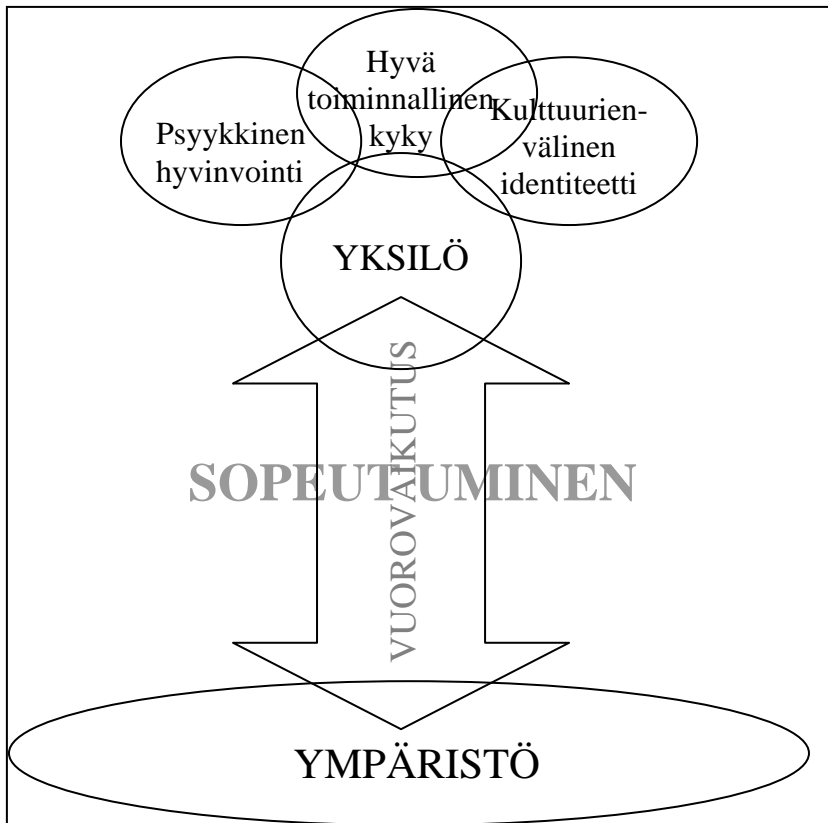
tarkasteltiin maahanmuuttajien identiteettiä mittaavia muuttujia, perhearvoja mittaavia muuttujia ja maahanmuuttajien kielitaitoa ja kielten käyttöä mittaavia muuttujia (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 1997, 50).

Pohjanpää (2003 a) on tarkastellut venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten maahanmuuttajien sosiaalisia suhteita osana laajaa maahanmuuttajien elinoloja kartoittavaa tutkimusta. Vuorovaikutussuhteita koskevat kysymykset liittyivät tämän tutkimuksen puitteissa yksinäisyyteen, ystävyyssuhteisiin, naapurisuhteisiin ja muualla eläviin sukulaisiin. Lisäksi sosiaalisten suhteiden puitteissa kysyttiin muutamia kysymyksiä maahanmuuttajien sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen liittyen. Tutkimuksessa kävi ilmi, että maahanmuuttajat tuntuivat solmivan ystävyyssuhteita erityisesti maanmiestensä kanssa, kun samaan aikaan muiden ulkomaalaisten tunteminen oli tutkimukseen osallistuneiden maahanmuuttajien keskuudessa harvinaisempaa. Tutkimukseen osallistuneilla maahanmuuttajilla näyttäisi myös olevan suomalaisia ystäviä, ja naapurussuhteita pidettiin erityisesti vietnamilaisten keskuudessa hyvinä. (Pohjanpää 2003 a, 136.)

Vuorovaikutussuhteet voidaan nähdä yhtenä sopeutumisprosessin muuttujana, mutta niille on joissain tutkimuksissa annettu myös keskeisempi rooli. Black kollegoineen on jakanut sopeutumisen käsitteen kolmeen osaan, joista yksi osa-alue on nimetty sopeutumiseksi vuorovaikutukseen. Tämän osa-alueen tarkastelun kohteena eivät kuitenkaan niinkään ole itse vuorovaikutussuhteet, vaan yksilön kokema mukavuuden tunne, joka voidaan saavuttaa vuorovaikutuksessa isäntämaan kansalaisten kanssa niin työssä kuin työn ulkopuolellakin (Black ym. 1991; Black & Stevens 1989). Berry (1990; 1997) puolestaan erottelee maahanmuuttajien mahdolliset sopeutumisstrategiat neljään ryhmään sen mukaan, millaisiin ryhmiin ja keihin yksilöihin maahanmuuttajat solmivat ja ylläpitävät vuorovaikutussuhteita uudessa kulttuurisessa ympäristössään.

Yleensä vuorovaikutussuhteiden tarkastelu on sopeutumista tarkastelevissa tutkimuksissa kuvailevaa, jolloin tuloksina kerrotaan, millaisia vuorovaikutussuhteita maahanmuuttajilla tai pakolaisilla on tai ei ole. Vuorovaikutussuhteet nähdäänkin yhtenä osa-alueena tai muuttujana, sen sijaan että vuorovaikutus sijoittuisi sopeutumisprosessin keskiöön. Vuorovaikutuksen näkökulman mukaan uuteen kulttuuriin sopeutuminen on pohjimmiltaan vuorovaikutusprosessi. Kimin (2001, 32) mukaan vuorovaikutus on nimenomaan se prosessi, joka mahdollistaa viestien vaihtamisen ja merkitysten syntyminen, uuden oppimisen ja itselle vieraaseen sopeutumisen. Sopeutuminen tapahtuu ja ilmenee vuorovaikutuksessa, ja vuorovaikutuksen näkökulma korostaa yksilön ja ympäristön välisiä vuorovaikutussuhteita. (ks. KUVIO 3.)

Kimin (2001, 31) mukaan sopeutuminen on dynaaminen prosessi, jossa yksilöt tullessaan uuteen, tuntemattomaan tai muuttuneeseen kulttuuriseen ympäristöön muodostavat tai uudelleenmuodostavat ja ylläpitävät suhteellisen pysyviä vastavuoroisia ja toimivia suhteita ympäristöjensä kanssa. Ihmiset ovat jatkuvasti vuorovaikutuksessa keskenään ja vaihtavat näin informaatiota puolin ja toisin. Vuorovaikutuksessa ihminen tuottaa informaatiota ympäristölleen ja vastaavasti luo sisäisiä merkityksiä ympäristöstä tulevalle tiedolle ja palautteelle. Vuorovaikutusta tapahtuu sekä sanallisesti että sanattomasti. Lisäksi vuorovaikutusta tapahtuu koko ajan, haluttiinpa sitä tai ei. Sopeutuminen ja uusien kulttuuristen arvojen, asenteiden ja toimintamallien kohtaaminen nähdään prosessina, jossa yksilö tai ryhmä reagoi ympäristönsä muutokseen muuttamalla omaa olotilaansa, rakennettaan, tai kokoonpanoaan. (Kim 2001, 31.)

KUVIO 3: Vuorovaikutuksen näkökulma sopeutumiseen.

Muokattu Kimin (2001) sopeutumista käsittelevän teorian pohjalta.

Sopeutumisprosessi lähtee liikkeelle, kun henkilö on vuorovaikutuksessa uuden ympäröivän yhteiskunnan jäsenten kanssa. Prosessi lähtee liikkeelle ja pysyy liikkeessä vuorovaikutuksen johdosta. Jopa hyvin pinnalliset ja muodolliset vuorovaikutussuhteet ylläpitävät tätä prosessia. Prosessi ei myöskään pysähdy, kun henkilö palaa takaisin alkuperäiseen kulttuuriympäristöönsä. Palatessaan henkilön on taas kohdattava asioita, jotka ovat hänelle uusia ja vieraita, koska usein ympäristö on poissa olon aikana muuttunut.

Vuorovaikutuksen näkökulmasta sopeutumisessa on tavoite. Tavoite ei kuitenkaan ole lopullinen maali tai kohde, johon päästään henkilö tai ryhmä on sopeutunut ja voi lakata oppimasta. Sen sijaan tavoite ja sen osa-alueet nähdään muuttuvana ja tilanteiden mukaan elävänä kokonaisuutena. Kim (2001, 57 - 58) näkee sopeutumisen prosessina, joka jatkuu niin kauan kuin ympäristössä on uusia haasteita kohdattavana. Tällöin myös tavoitteet

muokkautuvat aina uudelleen kulloisenkin haasteen mukaan. Maahanmuuttaja voi esimerkiksi kokea olevansa sopeutunut tiettyyn kaupunginosaan ja sen elämänrytmiin, mutta aloittaa sitten työt uudessa työpaikassa, jossa vastassa on uudenlainen työkuulttuuri, johon on sopeuduttava. Kun sopeutuminen nähdään kuuluvaksi ihmisen perusluonteeseen, oleellista ei ole pyrkiä tarkastelemaan tai arvioimaan sopeutuvatko ihmiset, vaan kysymys on pikemminkin siitä, miten ihmiset sopeutuvat.

Kimin (2001, 183 - 193) mukaan sopeutuminen uuteen kulttuuriin tarkoittaa vuorovaikutuksen kautta ja siinä osallisena olemisesta aiheutuvia ihmisen sisäisiä muutoksia, joiden tuloksena henkilön toiminnallinen kyky (functional fitness), psyykinen hyvinvointi (psychological health) ja kulttuurienvälinen identiteetti (intercultural identity) vahvistuvat (ks. KUVIO 3). *Toiminnallinen kyky* on Kimin (2001, 185) mukaan sitä, että maahanmuuttajat oppivat vuorovaikutuksessa, kuinka uudessa ympäristössä ja sen arkipäiväisissä askareissa toimitaan. Henkilö esimerkiksi tietää, mistä saa erilaisia palveluja, miten pääsee liikkumaan paikasta toiseen ja niin edelleen. Viestinnän ja vuorovaikutustaitojen hallinnalla on Kimin mukaan suora yhteys henkilön toimintakykyyn. Kimin ajatus oppimisesta on hyvin yksilökeskeinen, ja vielä pidemmälle vietyä toiminnallisella kyvyllä voitaisiin tarkoittaa myös kykyä olla vuorovaikutuksessa niin, että vuorovaikutuksen kaikilla osapuolilla on mahdollisuus oppia. Tällöin hyvä toiminnallinen kyky mahdollistaisi myös uusien merkitysten, ja omanlaisen kulttuurisen toimintamallin luomisen.

Henkilön psyykkisen hyvinvoinnin, stressin, henkilökohtaisten vuorovaikutussuhteiden ja uuteen kulttuurin sopeutumisen välillä on löydetty yhteyksiä useissa tutkimuksissa (esim. Kim, Lujan & Dixon 1998; Nishida 1985; Searle & Ward 1990; van Oudenhoven & Eisses 1998; Ward ym. 1998.) *Psyykkisellä hyvinvoinnilla* Kim (2001, 187 - 190) viittaa olotilaan, jossa henkilön kognitiiviset, affektiiviset ja operationaaliset pyrkimykset ovat tasapainossa keskenään. Psyykkistä hyvinvointia on ulkopuolisen hankala havaita, mutta toisaalta oireet psyykkisistä ongelmista tai pahoinvoinnista ovat selkeästi

diagnosoitavissa. Psykkisen pahoinvoinnin oireita voivat olla esimerkiksi negatiivinen kuva itsestä, huono itsetunto, sosiaalinen eristäytyminen tai yleinen tyytymättömyys elämään (ks. Berry 1990; Dylan, J. & Dylan, R. 1981; Searle & Ward 1990). Oireet voivat vaikuttaa vuorovaikutussuhteisiin, millä taas voi olla vakavia negatiivisia seurauksia yksilön psyyken kannalta (Taft 1977). Käytännössä siis psyykkiset ongelmat voivat johtaa ongelmiin vuorovaikutussuhteissa ja toisaalta ongelmat vuorovaikutussuhteissa, yksinäisyys ja vuorovaikutussuhteiden puuttuminen edesauttaa psyykkisten ongelmien syntymistä.

Hyvä toiminnallinen kyky ja psyykinen hyvinvointi ovat yleensä yhteydessä identiteettiin, joka on Kimin (2001, 190) mukaan sopeutumisen myötä sisällöllisesti rikkaampi ja rakenteeltaan monimuotoisempi kuin ennen sopeutumisprosessia. *Kulttuurienvälinen identiteetti* viittaa Kimin (2001, 190 - 194) mukaan lapsuudessa tietyn kulttuurin parissa muodostuneeseen ja rakentuneeseen identiteettiin, joka edelleen kehittyy ja tulee monimuotoisemmaksi uudessa kulttuurisessa ympäristössä olevien vuorovaikutussuhteiden kautta ja niissä osallisena olemalla. Grotevant (1993) käyttää samasta käsitteestä termiä sopeutunut ja Phinney (1993) puolestaan puhuu *saavutetusta identiteetistä*.

Useat tutkijat ovat sitä mieltä, että ihminen ei voi täysin unohtaa kerran omaksuttua ja opittua. Kun identiteetti nähdään lapsuudessa omaksutuksi ja opituksi, voidaan ajatella, että ihmisen identiteetti muuttuu ja kasvaa koko ajan sitä mukaa kun ihminen elämänsä aikana oppii uutta (Erikson 1994; Grotevant 1993; Kroger 1993). Adlerin (1982) mukaan uuteen kulttuuriin tullut henkilö joutuukin jatkuvasti neuvottelemaan uusista tavoista muodostaa todellisuus, jolloin myös hänen identiteettinsä muokkautuu. Identiteetti ei olekaan pysyvä käsite, vaan Watermanin (1992) mukaan sen voidaan ajatella muokkautuvan koko ajan kohti kokonaisempaa psyykkistä hyvinvointia.

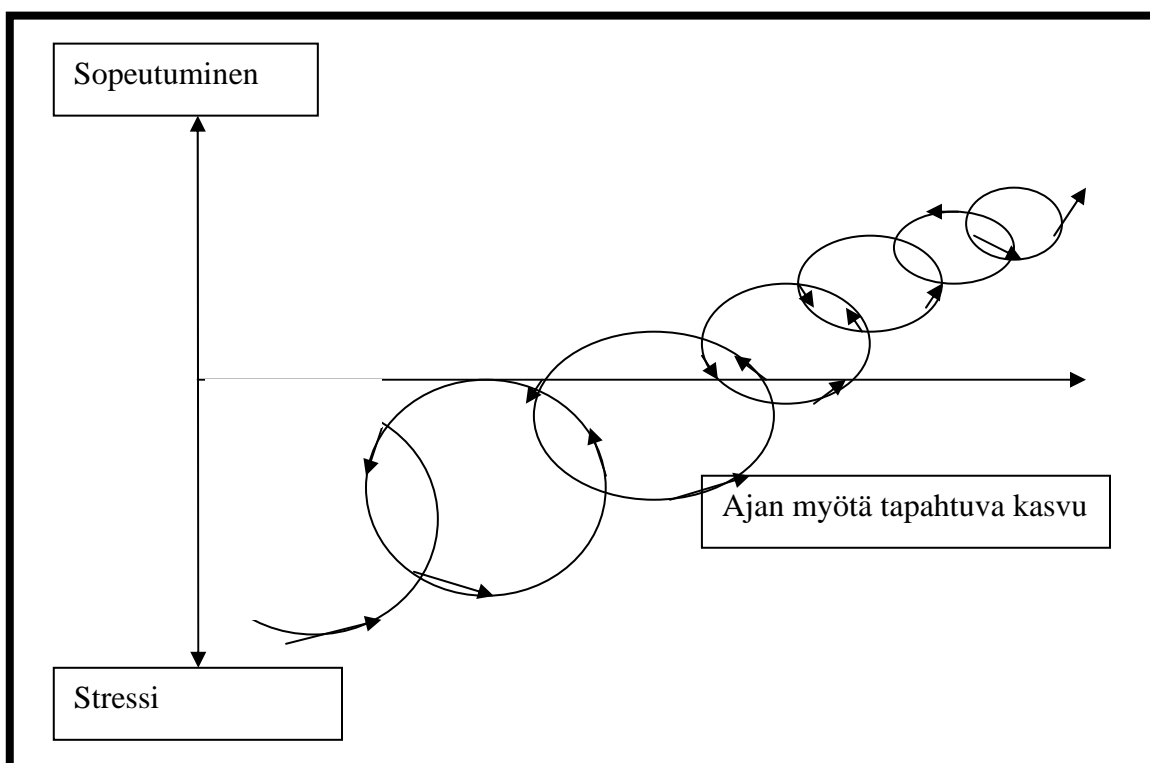
Vuorovaikutuksellisuus toteutuu myös mainittujen kolmen tekijän eli hyvän toiminnallisen kyvyn, psyykkisen hyvinvoinnin ja kulttuurienvälisen

identiteetin kesken, sillä Kim (2001) näkee, että tekijät ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Mikäli toiminnallisessa kyvyssä tapahtuu jokin muutos, voi se vaikuttaa henkilön psyykkiseen hyvinvointiin ja identiteettiin. Ja päinvastoin, kun henkilö on vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa ja hänen identiteettinsä muokkautuu, myös hänen toiminnallinen kykynsä muuttuu, mikä taas vaikuttaa myös henkilön psyykkiseen hyvinvointiin.

Vuorovaikutuksen näkökulmasta sopeutuminen nähdään oppimisena ja kehittymisenä, ei niinkään ongelmana. Kimin (2001, 56) mukaan stressi ja uuteen kulttuuriin sopeutumisesta aiheutuvat epävarmuus ja ahdistus ovat kuitenkin välttämätön osa sopeutumista. Sopeutumisprosessi etenee hänen mukaansa syklisesti ajassa eteenpäin niin että stressi, sopeutuminen ja kasvu muodostavat kolmivaiheisen dynaamisen liikkeen. Stressi toimii muutosprosessissa liikkeelle panevana voimana ja on siis välttämätön osa oppimista. Sopeutumisprosessin liike ei ole lineaarisen tasainen, vaan tapahtuu syklisesti, niin että sopeutumisprosessissa on vaiheita, joita voidaan kuvata jopa taantumuksen kausiksi. Taantuma voi olla joku stressiä aiheuttava kokemus tai tilanne. Taantumuksen jälkeen ihminen oppii taas jotain uutta ja sopeutuminen jatkuu muutoksen ja oppimisen kautta eteenpäin. (Kim 2001, 56 - 57.) Syklinen liike tapahtuu eteenpäin ja ylöspäin kohti psyykkistä hyvinvointia, kulttuurienvälistä identiteettiä ja vahvempaa toimintakykyä, eli kohti parempia mahdollisuuksia saavuttaa ympäristön asettamia vaatimuksia tai omia sopeutumiselle asetettuja tavoitteita (ks. KUVIO 4).

Vaikka vuorovaikutuksen näkökulmassa vuorovaikutussuhteet ja vuorovaikutus itsessään ovat sopeutumisen keskiössä, ei näkökulma kiellä muiden asioiden merkitystä tai vaikutusta sopeutumisprosessiin. Kim on jakanut sopeutumisprosessiin vaikuttavat tekijät neljään ryhmään, jotka ovat 1) henkilön tausta ja lähtökohdat, 2) ympäristö, johon sopeudutaan, 3) sopeutumisen tavoitteet ja 4) henkilökohtainen ja sosiaalinen vuorovaikutus. Vaikka henkilökohtainen ja sosiaalinen vuorovaikutus nostetaan myös yhdeksi sopeutumiseen vaikuttavaksi tekijäksi, on Kim (2001, 72) todennut, että

vuorovaikutus on kaiken keskiössä, jolloin myös henkilön tausta ja lähtökohdat, ympäristö ja saavutettavat tavoitteet voidaan nähdä vuorovaikutuksen näkökulmasta. Sopeutumiseen liittyvät lukuisat henkilökohtaiset ja ympäristötekijät vaikuttavat simultaanisti ja vuorovaikutteisesti toinen toiseensa ja samalla koko sopeutumisprosessiin (Kim 2001, 37). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että vaikka suorista syy – seuraus -suhteita tekijöiden välillä on vaikea osoittaa, asioiden välillä on yhteyksiä. Esimerkiksi muutos ympäristössä voi vaikuttaa vuorovaikutussuhteisiin, mikä puolestaan voi vaikuttaa esimerkiksi psyykkiseen hyvinvointiin.

KUVIO 4: Stressin, sopeutumisen ja kasvun sykli. Kuvio muokattu Kimin (2001, 59) kuvion mukaan.

Vuorovaikutuksen näkökulmasta sopeutumisessa ei ole kysymys vain vuorovaikutussuhteiden määrästä vaan myös laadusta. Kimin (2001) vuorovaikutuksen ja kulttuurienvälisen sopeutumisen teoriassa (an integrative theory of communication and cross-cultural adaptation) tarkastellaan myös

vuorovaikutussuhteiden syntymiseen ja ylläpitämiseen liittyviä tekijöitä pintaa syvemmältä. Kim (2001, 135) on lyhyesti esitellyt epävarmuuden hallintaan liittyviä teorioita ja sosiaalisen tuen käsitettä pyrkiessään tarkastelemaan syvällisemmin ja laadullisesti maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteiden syntymistä ja ylläpitämistä.

Vaikka Kimin (2001) vuorovaikutuksen ja kulttuurienvälisen sopeutumisen teoria on laajasti perusteltu empiirisiin tutkimustuloksiin, kokonaisuudessaan tätä teoriaa on hyvin vähän sovellettu. Kimin teoria on kattava ja mukana on henkilökohtaisten vuorovaikutussuhteiden lisäksi vuorovaikutus ja viestintä mediassa ja sen välityksellä. Kaikkien tekijöiden huomioiminen olisi kuitenkin yhdessä tutkimuksessa erittäin vaativaa, ja tässäkin tutkimuksessa aion ainoastaan paneutua tarkastelemaan henkilökohtaista vuorovaikutusta eli pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita. Esimerkiksi media jää kokonaan tarkasteluni ulkopuolelle. Tällä valinnallani en kuitenkaan halua osoittaa, etteivätkö kaikki teoriassa mainitut tekijät mahdollisesti vaikuttaisi yksilöiden sopeutumisprosessiin.

Vuorovaikutuksen näkökulma tarjoaa mielestäni fokusoidun näkökulman pohdittaessa pakolaisten sopeutumiseen ja vuorovaikutussuhteisiin liittyviä kysymyksiä. Jotta todella ymmärrettäisiin pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja sopeutumisen dynamiikkaa, lisäselvitystä ja empiiristä tutkimusta kaivattaisiin kuitenkin vielä lisää. Kiinnostavia olisivat esimerkiksi kysymykset siitä, miten yhtäältä omaa kulttuurista taustaa ja toisaalta suomalaisia tapoja ja arvoja sovelletaan käytännön vuorovaikutussuhteissa. Erityisesti pakolaisten sopeutumiseen liittyen lisäselvitystä kaipaisivat Suomessa asuvien pakolaisten itsensä asettamat tavoitteet ja näkemykset omasta sopeutumisestaan. Fuusion ja vuorovaikutuksen näkökulmista olisi mielenkiintoista esimerkiksi selvittää, millaisessa roolissa pakolaiset näkevät itsensä uusien kulttuuristen tapojen muokkaajina.

Tässä tutkimuksessa aion seuraavaksi tarkastella, millaisia vuorovaikutussuhteita Suomessa asuvilla pakolaisilla on, miten he ylläpitävät näitä vuorovaikutussuhteitaan ja millaisia vuorovaikutussuhteita ylipäänsä ylläpidetään vieraassa maassa asuttaessa. Yritän myös löytää vastauksia kysymyksiin, miten uudet vuorovaikutussuhteet syntyvät ja millaisia tekijöitä uusien vuorovaikutussuhteiden syntymiseen liittyy.

3 VUOROVAIKUTUSSUHTEET UUDESSA YMPÄRISTÖSSÄ

Tässä luvussa tarkastelen interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden merkitystä pakolaisille ja käsittelen puheviestinnän tutkimusten valossa pakolaisten läheisiä vuorovaikutussuhteita; perheensisäisiä interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja ystävyyssuhteita. Läheisten vuorovaikutussuhteiden lisäksi pakolaisilla on niin kutsuttuja heikkoja suhteita (weak ties), ja tämän luvun lopussa tarkastelen, millainen merkitys näillä vuorovaikutussuhteilla viranomaisiin, lääkäreihin, tai opettajiin on pakolaisten sopeutumisessa. Pohdin myös sitä, mitä vuorovaikutussuhteiden puuttuminen voi pakolaisille merkitä.

Vuorovaikutussuhteiden merkitys pakolaisille

Interpersonaalilla vuorovaikutussuhteilla on merkitystä pakolaisten psyykkisen sopeutumisen kannalta, kun psyykkisellä sopeutumisella viitataan Searlen ja Wardin (1990) tapaan maahanmuuttajan itsensä kokemaan psyykkiseen, sisäiseen hyvinvointiin ja tyytyväisyyteen uudessa ympäristössä. Vuorovaikutussuhteet mahdollistavat esimerkiksi sosiaalisen ja emotionaalisen tuen antamisen ja vastaanottamisen. Sosiaalinen ja emotionaalinen tuki puolestaan auttavat henkilöä sopeutumiseen liittyvien stressiä aiheuttavien tekijöiden hallinnassa. Pakolaisten vuorovaikutussuhteet tarjoavat pakolaisille monenlaista tukea ja apua. Valtosen (1994; 1998) Suomessa asuvien pakolaisten sopeutumiseen liittyvissä tutkimuksissa ilmeni, että varsinkin prosessin alkuvaiheessa vuorovaikutussuhteet ja niiden muodostamat verkostot toimivat

epämuodollisina tukiryhminä uuteen kulttuuriseen ympäristöön saapuville pakolaisille. Apua tarvitaan, kun oma kielitaito ei riitä ymmärtämään uutisia, virallisia papereita tai terveydenhuollon ajanvarausjärjestelmää. Pakolaisten saama käytännön apu vaihtelee hakemuslomakkeiden ja veroilmoitusten täyttämisestä tulkkaukseen, auton korjaamiseen, muuttoapuun tai lastenhoitoapuun. Myös kriisitilanteissa, kuten perheväkivaltatapauksissa, suojaa saadaan ystävien ja tuttavien luota. (Hautaniemi 2004; Valtonen 1994; 1998.)

Vuorovaikutussuhteet itsessään ovat merkityksellisiä ihmisten psyykkisen hyvinvoinnin kannalta. Vuorovaikutussuhteet voiva olla se paikka, jossa pakolaiset voivat jakaa itselleen tärkeitä ja läheisiä asioita ja puhua esimerkiksi tunteistaan. Vuorovaikutussuhteet myös mahdollistavat kokemuksen kuulumisesta johonkin. Vuorovaikutussuhteiden voidaankin nähdä liittävän yksilön yhteisöön ja toisaalta vuorovaikutussuhteissa omaa yksilöllistä identiteettiä voidaan rakentaa ja vahvistaa. Vuorovaikutuksessa ja sen kautta yksilö peilaa itseään ympärillään oleviin ihmisiin ja vahvistaa tai muuttaa käsityksiään itsestään yhteisön jäsenenä tai yhteisöön kuulumattomana henkilönä (Kim 2001, 72; ks. myös Littlejohn 1999, 252; Rogers 1998, 77; Sigman 1998, 52). Niin omat kuin muidenkin määrittelemät, vuorovaikutuksessa esille tulevat identiteettiin liittyvät roolit voivat vaikuttaa pakolaisten sopeutumiseen. Esimerkiksi leimautuminen pakolaiseksi tai maahanmuuttajaksi voi olla sopeutumisen kannalta merkittävä kokemus. Kuten Eastmond (1996) toteaa, voi pakolaisen ja tietynlaisen uhrin rooli tarjota selityksen kykenemättömyydelle elää niin sanotusti normaalia elämää. Jos roolista tulee pysyvä osa henkilön identiteettiä sen sijaan, että henkilö kokisi vaikutusmahdollisuuksien uudessa ympäristössään lisääntyvän ja asemansa parantuvan, vahva rooli voi vahvistaa henkilön kokemusta kykenemättömyydestä ja riippuvuutta muista. (Eastmond 1996.)

Identiteettiin ja henkilön psyykkiseen hyvinvointiin liittyvien seikkojen lisäksi sopeutumista voidaan tarkastella sosiokulttuurisena ilmiönä, jolloin

vuorovaikutussuhteet ovat myös merkittävässä roolissa. Sosiokulttuurinen sopeutuminen voidaan määritellä uuteen kulttuuriin tulijan kyvyksi sopeutua joukkoon tai kykyyn olla vuorovaikutuksessa ympäröivän kulttuurin edustajien kanssa (Searle & Ward 1990, 450). Kyky sopeutua joukkoon vaatii tietoa uudesta ympäristöstä, sen tavoista ja normeista, jolloin interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet ovat keskeisessä roolissa maahanmuuttajan hankkiessa tietoa paikallisten ihmisten tavoista ja ajatuksista. Vuorovaikutustilanteet tarjoavat maahanmuuttajille mahdollisuuden sekä oman että toisten viestintätapojen tarkkailuun ja testaamiseen. Jokainen vuorovaikutustilanne tarjoaa mahdollisuuden harjoittaa ja kehittää omia vuorovaikutustaitoja uudessa ympäristössä. Vuorovaikutussuhteet siis tarjoavat tietoa ympäröivästä kulttuurista ja ohjeita siitä, mikä on sosiaalisesti hyväksyttyä ja mikä puolestaan ei (Ho & Sung 1990; Milroy 1987). Samalla kun maahanmuuttajat oppivat vuorovaikutussuhteiden kautta, kuinka toimia uudessa ympäristössä, he myös saavat palautetta siitä, kuinka he ovat oppineet ja kuinka he pärjäävät (Kim 2001, 123). Vuorovaikutussuhteet myös mahdollistavat uusien toimintatapojen ja merkitysten luomisen.

Suomalaisessa politiikassa ja kirjallisuudessa käytetään myös termiä kotoutuminen pakolaisten sopeutumisesta puhuttaessa (ks. Lepola 2002). Mielestäni maahanmuuttajien sopeutumisessa onkin usein kysymys siitä, että maahanmuuttajat voivat tuntea olonsa kotoisaksi uudessa ympäristössään. Vuorovaikutussuhteilla on oma roolinsa siinä, että joku paikka tuntuu kodilta. Suomessa asuvien maahanmuuttajien kertomukset kodista ja sen merkityksestä paljastavat, kuinka Suomeen muualta muuttaneet henkilöt kaipaavat takaisin entiseen asuinmaahansa siellä olevien vuorovaikutussuhteiden takia. Huttunen (2002) on väitöskirjatutkimuksessaan tarkastellut kodin merkityksiä Suomessa asuvien maahanmuuttajien omaelämäkertoissa. Aineisto koostuu yli 70 kirjoituskilpailuun osallistuneen maahanmuuttajan tekstistä. Kertomuksissa koti ja merkitykselliset vuorovaikutussuhteet liittyvät kiinteästi toisiinsa. Entisestä Neuvostoliitosta Suomeen muuttanut henkilö kaippaa ystäviään ja

työtovereitaan, koska niukoista resursseista ja ahtaista asuinolosuhteista huolimatta juuri vuorovaikutussuhteet mahdollistivat tunteen kuulumisesta ja kodista. Huttunen (2002, 63) toteaa, kuinka ihmissuhteet ja sosiaaliset verkostot kodin tuottajina korostuvat myös vietnamilaisen naisen tarinassa ja kuinka "maantieteelliset paikat tulevat kodeiksi lopulta ihmissuhteiden ja verkostojen kautta". Naisen tarinasta käy ilmi, kuinka Suomessa solmittu avioliitto ja täällä syntynyt lapsi kiinnittävät kertojan tiiviisti uuteen ympäristöönsä. Näiden vuorovaikutussuhteiden myötä Suomesta on tullut kirjoittajan uusi kotimaa. Ystävyysuhteiden merkitys näkyy myös tarinassa, jossa kirjoittaja kaipaa aikaa vankileirin sietämättömissä oloissa siellä olleiden ystäviensä vuoksi. (Huttunen 2002.)

Vuorovaikutussuhteet voidaan nähdä erittäin merkityksillisinä ja Rogers ja Kincaid (1981, 45) ovatkin todenneet, että henkilökohtaiset vuorovaikutussuhteet antavat yksilölle hänen merkityksensä. Rogers ja Kincaid (1981, 45) puhuvat vuorovaikutusverkostoista ja tarkoittavat tällä vuorovaikutussuhteiden muodostamia verkostoja, joissa henkilö on osallisena, jolloin asia voitaneen ilmaista myös niin, että henkilön kaikki vuorovaikutussuhteet yhdessä antavat yksilölle hänen merkityksensä. Seuraavaksi tarkastelen vuorovaikutusverkostoja hieman lähemmin.

3.1 Vuorovaikutusverkostot

Interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja niiden merkitystä voidaan tarkastella vuorovaikutussuhteiden muodostamien verkostojen näkökulmasta. Vuorovaikutussuhteista muodostuneet verkostot ovat saaneet useita nimiä tutkimuksen lähtökohdista ja näkökulmista riippuen. Sosiologian, sosiaalipsykologian, antropologian ja viestintätieteiden kirjallisuudessa on käsitelty interpersonaalisia verkostoja (interpersonal networks), sosiaalisia verkostoja (social networks), viestintä- tai vuorovaikutusverkostoja (communication networks), egoverkostoja (ego networks) ja henkilökohtaisia yhteisöjä (personal communities) (Kim 2001, 123). Yleisesti

vuorovaikutusverkostoilla käsitetään ja kuvataan erilaisten vuorovaikutussuhteiden muodostamaa verkostoa, joka on syntynyt ja jota ylläpidetään vuorovaikutussuhteissa ja niiden kautta.

Vuorovaikutusverkostoja on tarkasteltu sekä määrällisesti että laadullisesti. Määrällisesti vuorovaikutusverkostoja on kartoitettu esimerkiksi laskemalla henkilön vuorovaikutussuhteiden määrää ja maantieteellistä etäisyyttä. Yleensä määrälliseen analyysiin pyritään saamaan mukaan kaikki yksilön vuorovaikutussuhteet. Tutkimukset ovatkin osoittaneet, että ihmisten vuorovaikutusverkostot voivat koostua useista sadoista ihmisistä (Killworth, Bernard & McCarthy 1984). Vuorovaikutusverkostojen laadullisessa tarkastelussa voi tutkimuksen kohteena olla esimerkiksi vuorovaikutusverkostojen merkitys elämän eri vaiheissa. Laadullisessa tutkimuksessa vuorovaikutusverkostoja on usein rajattu erilaisten kriteerien avulla. Tarkastelun kohteena voivat olla esimerkiksi vain ne vuorovaikutussuhteet, jotka tutkimukseen osallistuva henkilö kokee läheisimmiksi. Läheisiksi puolestaan voidaan määritellä esimerkiksi ne henkilöt, jotka tunnetaan henkilökohtaisesti. Yleinen tapa on tarkastella niitä verkoston vuorovaikutussuhteita, joita pidetään tärkeinä (esim. Johnson & Milardo 1984; Parks, Stan & Eggert 1983). Tärkeys voidaan taas määritellä esimerkiksi sen kautta, kuinka läheisiksi henkilö itse kokee vuorovaikutussuhteet tai millaista hyötyä henkilö kokee saavansa vuorovaikutussuhteistaan.

Ihmisten vuorovaikutussuhteita ja suhteiden muodostamia verkostoja on tutkittu jo useita vuosikymmeniä. Teollistumisen myötä 1960-luvulla ajateltiin, että yhteisöllisyys ja yhteisöt olivat katoamassa. Ihmiset kokivat, että heillä itsellään oli kyllä hyödyllisiä ja antoisia ihmissuhteita, mutta eivät uskoneet, että myös muilla oli ympärillään vuorovaikutusverkostoja ja yhteisöjä. Tutkimukset naapurustoista ja sukulaisuussuhteista paljastivat kuitenkin, että yhteisöt ja ihmissuhdeverkostot kukoistivat ja että esimerkiksi tukea antavat

vuorovaikutussuhteet ulottuivat kauas yli sukulaisuussuhteiden ja maantieteellisten rajojen. (Wellman 1985.)

Suomeen tulevat pakolaiset voivat olla lähtöisin maista ja kulttuureista, joissa yhteisöllisyys liittyy tiiviisti fyysiseen läheisyyteen. Valtosen (1994) haastattelemat vietnamilaiset pakolaiset ovat halunneet korostaa laajan perheen merkitystä vietnamilaisten elämässä ja ovat kertoneet Suomessa asuessaan kaipaavansa entistä kollektiivista asumismuotoaan. Vietnamlaisille on tavallista, että samassa taloudessa asuu useita muitakin perheenjäseniä ydinperheen lisäksi. (Valtonen 1994.) Myös Somaliassa perheet ovat perinteisesti eläneet maantieteellisesti lähellä toisiaan, ja esimerkiksi aikuiset lapset ovat voineet asua vanhempiensa luona, kunnes ovat menneet naimisiin (esim. Hautaniemi 2004; Niemelä 2003). Voisi olettaa, että monelle fyysisesti tiiviiseen yhteisöön tottuneelle pakolaiselle maantieteellisesti tai fyysisesti väljempi vuorovaikutusverkosto voi herättää monenlaisia negatiivisia mielikuvia. Mahdollisia väärinymmärryksiä syntyy vuorovaikutusverkostojen eroista, ja joskus Suomessa asuvat maahanmuuttajat voivat jopa ajatella, etteivät suomalaiset ylipäänsä halua olla tekemisissä muiden ihmisten kanssa (Valtonen 1998). Interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kannalta tällaiset väärinymmärrykset voivat olla merkittäviä. Jos oletuksena on, etteivät suomalaiset halua olla tekemisissä muiden kanssa, eikö silloin ole luonnollista pyrkiä kunnioittamaan tätä toivetta ja olla tekemättä aloitteita vuorovaikutuksessa?

Toisaalta pakolaiset ovat sopeutuneet tilanteeseen, jossa fyysinen läheisyys suvun ja ystävien kanssa ei aina ole mahdollista. Pakolaisten vuorovaikutusverkostot voivat rakentua hyvinkin tiiviinä maantieteellisten rajojen yli muihin maanosiin saakka. Hautaniemi (2004) tarkastelee väitöskirjassaan Suomessa asuvien, nuoriksi miehiksi varttuvien somalipoikien elämää, ja hänen tutkimuksessaan käsitellään myös näiden yläasteikäisten somalinuorten perhesiteitä. Nuorten perheenjäsenet ovat saattaneet hajaantua moniin maihin ja jopa useampiin maanosiin. Keinot perheen

vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseksi ovat monet. Perheenjäsenet matkustavat ja vierailevat toistensa luona, silloin kun se on mahdollista. Koko suku voi osallistua myös lasten kasvatukseen, ja esimerkiksi äidin uupumistilanteessa lapset voidaan lähettää sukulaisten luo hoitoon jopa toiseen maahan. Raha sekä muu taloudellinen tuki siirtyvät pääasiallisesti sukuverkostossa paikasta, kuten maasta, toiseen. Yhteyttä muissa maissa asuviin perheenjäseniin pidetään videotallenteiden ja valokuvien välityksellä. Yhteiset sukujuhlat voivat olla virtuaalisia, ja tietoliikenne fakseineen, sähköposteineen ja puhelimineen on arkipäivää monelle Suomessa asuvalle somalialaiselle. (Hautaniemi 2004, 52.)

Myös Ruotsissa tehty tutkimus osoittaa, että pakolaisten vuorovaikutusverkostot voivat olla laajoja ja aktiivisia pitkistä maantieteellisistä välimatkoista huolimatta. Ruotsissa asuvat Bosniasta tulleet muslimipakolaiset pitävät tiiviisti yhteyttä muualla asuviin sukulaisiinsa ja ystäviinsä. Yhteyttä sukulaisiin, ystäviin, entisiin naapureihin ja muihin tuttaviin ylläpidetään monin keinoin. Eastmondin (1998) mukaan perheet soittavat muualle Ruotsiin tai Eurooppaan niin usein, kuin se on taloudellisesti mahdollista. Kyläily puolin ja toisin on pakolaisten keskuudessa yleinen tapa ylläpitää suhteita. Sodan jälkeen ja tilanteen rauhoituttua moni tutkimukseen osallistunut pakolaisperhe oli myös vierailut Bosniassa. (Eastmond 1998.)

Sen lisäksi, että pakolaisten vuorovaikutusverkostot voivat ulottua laajalle ja ovat aktiivisia, ne voivat olla myös laadullisesti monipuolisia. Valtonen (1994; 1998) on tarkastellut sekä vietnamilaisten että Lähi-idän alueelta saapuneiden pakolaisten sopeutumista Suomeen 1990-luvun puolivälissä. Näissä laadullisissa tutkimuksissa tarkastellaan pakolaisten työllisyystilannetta ja koulutusta, sosiaalista vuorovaikutusta, uskonnollista, kulttuurista ja poliittista toimintaa sekä kulttuurisia kohtaamisia. Lähi-idän alueelta Iranista, Irakista ja Kuwaitista saapuneiden pakolaisten vuorovaikutusverkostoja tarkastellessaan Valtonen (1998) on jaotellut pakolaisten sosiaaliset suhteet neljään ryhmään, jotka ovat verkko (web), jota tässä kutsun primaariverkostoksi, kohtalotoverit,

ensimmäisen etapin vuorovaikutussuhteet ja uuteen maahan asettumiseen liittyvät vuorovaikutussuhteet.

Valtosen (1994; 1998) tutkimuksista käy ilmi, kuinka monipuolisia pakolaisten vuorovaikutusverkostot voivat olla. Hänen tutkimuksissaan primaariverkosto kuvaa sukulaisuussuhteita ja muita läheisiä vuorovaikutussuhteita, jotka varsinkin kurdiyhteisöissä voivat olla päällekkäisiä ja lomittaisia (Valtonen 1998, 48). Tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset primaariverkostot osoittautuivat monimuotoisiksi ja henkilöt säilyttivät ja ylläpitivät useita toisiaan tukevia vuorovaikutussuhteita näissä verkostoissaan. Pakolaisten primaariverkostojen vuorovaikutussuhteissa korostuvat Valtosen (1998, 48 - 49) mukaan jatkuvuuden, turvallisuuden, vastavuoroisen vastuun, tuen, osallistuvuuden ja kuuluvuuden ominaisuudet.

Kohtalotalotoverit ovat pakolaisten vuorovaikutusverkostoissa niitä henkilöitä, joilla on samanlaisia kokemuksia pakenemisesta, vankilaolosuhteista ja vaaroista. Usein kohtalotoverilla on samankaltaisia, esimerkiksi poliittisia sitoumuksia ja he ovat ottaneet samankaltaisia riskejä päästäkseen eteenpäin elämässään. Usein vankilakokemukset, pakeneminen ja elämä pakolaisleirillä olivat Valtosen (1998) haastatteleuille pakolaisille tekijöitä, joiden perusteella kohtalotoverit määriteltiin. Yhteiset kokemukset ja samankaltaisuuden merkitys liittyvät myös ensimmäisen turvapaikan vuorovaikutussuhteisiin, jotka ovat lähinnä pakolaisleireillä syntyneitä vuorovaikutussuhteita. Valtosen (1998) haastattelemat pakolaiset olivat usein viettäneet pitkiäkin aikoja kotimaansa naapurimaissa, kuten Lähi-idästä tulleet pakolaiset Pakistanissa tai Jordaniassa, jossa he ovat eläneet suhteellisen normaalia elämää ja sopeutuneet tilapäisesti elämään ja olemaan paikallisväestön joukossa. Monet haastateltavat totesivat, että heidät oli otettu ystävällisesti vastaan ja heitä oli kohdeltu hyvin näissä ensimmäisen etapin maissa. Olosuhteet esimerkiksi Pakistanissa olivat olleet köyhät, mutta ihmisten kerrottiin olleen ystävällisiä ja myötätuntoisia. Pakolaiset kokivat, että nämä

ensimmäisen etapin maissa syntyneet vuorovaikutussuhteet olivat samankaltaisia kuin mihin he olivat kotonaan tottuneet. "They were like our people. It was a good place for us", toteaa eräs Valtosen (1998, 49) haastateltava viitatessaan ensimmäisen etapin vuorovaikutussuhteisiin. Valtosen mukaan spontaanit vuorovaikutussuhteet ensimmäisen etapin maiden asukkaiden kanssa perustuivat usein vapaaehtoiseen auttamiseen ja pakolaisten riippuvuuteen satunnaisesta avusta. Yhteinen uskonto ja historia tuntuivat helpottavan avun antamista ja vastaanottamista epäformaaleja kanavia pitkin. Joskus pakolaisleirien kokemukset olivat myös negatiivisia, ja esimerkiksi Saudi Arabian virallisilla pakolaisleireillä ihmiset olivat kohdanneet vihamielistä kohtelua ja konflikteja. (Valtonen 1998, 49 – 50.)

Valtosen (1998) tutkimukseen osallistuneille pakolaisille muodostui ensimmäisen etapin maissa epäformaaleja vuorovaikutussuhteita ja –verkostoja, joiden kautta he saivat materiaalista ja ei-materiaalista apua ja tukea, toisin kuin lopullisessa sijoitusmaassa, jossa apu perustuu valtion toimiin ja organisoituun avustusjärjestelmään. Viimeisin ryhmä vuorovaikutussuhteita, joita tutkimukseen osallistuneet pakolaiset raportoivat kuuluvan vuorovaikutusverkostoihinsa, olivat uuteen maahan asettumiseen liittyvät yhteydet (settlement links). Nämä vuorovaikutussuhteet koostuvat Suomessa pitkälti erilaisista viranomaisista. (Valtonen 1998, 50.)

Pakolaiset muodostavat vuorovaikutusverkostoja, jotka usein ulottuvat maantieteellisten rajojen yli hyödyntäen teknologiaa ja sukulaisverkostoja. Vaikka monet pakolaiset löytävät sijoitusmaastaan sukulaisiaan ja mahdollisesti joskus jopa saman kylän tai työyhteisön jäseniä, kuuluu elämään myös uusien vuorovaikutussuhteiden luominen. Vähintään niin sanottuja heikkoja suhteita syntyy, kun pakolaiset asioivat viranomaisten ja myöhemmin esimerkiksi terveydenhuollon ammattilaisten ja kieltenopettajien kanssa. Maahanmuuttajien vuorovaikutusverkostoihin alkaa Kimin (2001, 126 – 127) mielestä yleensä pikkuhiljaa, ajan myötä, tulla myös ympäröivän yhteiskunnan ja valtaväestön edustajia. Luvussa 3.4 tarkastelen näitä heikkoja suhteita vielä

tarkemmin. Sitä ennen pohdin kuitenkin läheisyyden käsitettä vuorovaikutussuhteissa. Valtosen (1998, 48 – 49) mukaan primaariverkoston suhteita kuvaavat jatkuvuus, turvallisuus, vastuu, tuki, osallistuminen ja kuuluvuus. Näillä suhteilla tai niiden puuttumisella voisi kuvitella olevan suuri merkitys pakolaisten sopeutumista ajatellen. Tarkastelenkin seuraavaksi läheisinä pidettyjä vuorovaikutussuhteita hieman tarkemmin.

3.2 Pakolaisten läheiset vuorovaikutussuhteet

Läheisyyttä vuorovaikutussuhteissa on tarkasteltu useista näkökulmista ja sitä voidaan määritellä hyvin monella tavalla. Tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, kuka pystyy määrittelemään, milloin vuorovaikutussuhde on läheinen. On eri asia puhutaanko yksilön kokemasta läheisyydestä vai vuorovaikutussuhteessa havaittavasta läheisyydestä. Harvey ja Weber (2002, 5) ovat sitä mieltä, että läheinen vuorovaikutussuhde edellyttää näitä molempia.

Aron ja Mashek (2004, 417) ovat nimenneet kaksi seikkaa, jotka usein tulevat esille läheisyyttä määriteltäessä. Heidän mukaansa läheisyyden määritelmät sisältävät usein tavalla tai toisella minuuden käsitteen ja läheisyys nähdään usein luonteeltaan vuorovaikutuksellisena prosessina. Minuuden mukana olemista voidaan kuvata niin, että läheisessä suhteessa molempien osapuolten minuus muuttuu vuorovaikutuksen aikana ja sen seurauksena. Toisaalta läheistä suhdetta voidaan kuvata päällekkäisinä minuuksina, jolloin läheisessä vuorovaikutuksessa olevat henkilöt vaikuttavat niin vahvasti toistensa elämään, että kokevat toistensa olevan osa itseään (Aron & Mashek 2004, 418).

Kelley kollegoineen (1983, 38) määrittelee läheisen vuorovaikutussuhteen sellaiseksi, joka on kestänyt ajallisesti kauemmin kuin tunteja tai päiviä ja jossa henkilöiden väliset vuorovaikutteiset siteet ovat vahvoja, toistuvia ja monimuotoisia. Heidän mukaansa läheinen vuorovaikutussuhde on sellainen, jossa osapuolet ovat tavalla tai toisella riippuvaisia toisistaan. "By a close relationship, we mean one of considerable duration (measured in months or

years rather than hours or days) in which the causal interconnections between P's and O's chains are strong, frequent, and diverse. That is to say, *the close relationship is one of strong, frequent, and diverse interdependence that lasts over a considerable period of time.*" (Kelley ym. 1983, 38). Esimerkkejä tällaisista vuorovaikutussuhteista ovat heidän mukaansa ystävyyssuhteet, vakavat rakkaussuhteet sekä lasten ja vanhempien väliset suhteet.

Länsimainen käsitys läheisistä suhteista noudattelee usein Kelley'n ja kumppaneiden nimeämiä läheisiä suhteita ja esimerkiksi Wellmannin (1979; 1985) tutkimukseen osallistuneista yli 800 kanadalaisesta suurin osa nimesi läheisimmiksi vuorovaikutussuhteikseen sukulaiset ja ystävät. Vain harvoin työtoverit nimettiin kaikkein läheisimmiksi. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, ettei työtovereista voisi tulla läheisiä ystäviä, tai jopa sukulaisia, mutta silloin kyseistä vuorovaikutussuhdetta kuvattaisiin todennäköisesti ystävyys- tai sukulaisuuden kautta.

Läheisyys ei kuitenkaan ole sidoksissa ainoastaan sukulaisuuteen tai ystävyYTEEN. Vaikka läheisiin vuorovaikutussuhteisiin usein liitetään intimitetin ja positiivisten tunteiden mielikuvia, vuorovaikutussuhteiden ei tarvitse tuottaa intensiivisiä positiivisia tunteita tai suhteeseen ei tarvitse liittyä intiimin tiedon vaihtamista puolin ja toisin, jotta sitä voidaan pitää läheisenä (Kelley ym. 1983, 39). Kelley ja hänen kollegansa (1983, 38) ovat täsmentäneet läheisyyden määritelmänsä toteamalla, että läheisyys ilmenee sellaisissa vuorovaikutussuhteissa, joissa kahden ihmisen elämät ovat tiiviisti toisiinsa punoutuneita. Läheisten työtovereiden ei tarvitse kertoa toisilleen yksityiselämästään intiimejä asioita tai suhteen osapuolet voivat tuntea vihamielisyyttä toisiaan kohtaan, mutta silti he vaikuttavat merkittävästi toistensa elämään. Kelley kollegoineen (1983, 38) myös muistuttaa, että vuorovaikutussuhteet muuttuvat ajan kuluessa. Läheisyys ei välttämättä ilmene samalla tavoin vuodesta toiseen, ja vaikka esimerkiksi suhteen rutiineihin tulisi muutoksia, suhdetta voidaan silti pitää koko ajan läheisenä.

Lähinnä englanninkielisissä tutkimuksissa puhutaan suhteen läheisyydestä (closeness) ja intiimiydestä (intimacy). Näitä termejä käytetään paljon toistensa

synonyymeina, mutta painotuserojakin löytyy. Läheisyyttä tarkasteltaessa korostuvat Aronin ja Mashekin mukaan (2004, 417) vuorovaikutuksen määrä, molemminpuolinen vaikuttavuus ja kognitiivinen tiiviys. Määrällisesti vuorovaikutussuhteiden läheisyyttä on mitattu esimerkiksi yhdessä vietettynä aikana, yhdessä tehtyjen toimintojen monipuolisuutena tai yhteisten tuttavien ja yhteisten ystävien määränä. Molemminpuolista vaikuttavuutta on puolestaan tarkasteltu esimerkiksi kysymällä, että kuinka suuri merkitys suhteen toisella osapuolella on henkilön päätöksenteossa tai asenteiden muodostumisessa. Tutkimuksissa, joissa on tarkastelut kuinka ja miten vahvasti suhteen osapuolet kokevat minuutensa olevan liittyneinä suhteeseen ja kuinka vahvasti he kokevat olevansa riippuvaisia toisistaan, on tarkasteltu kognitiivista tiiviyyttä. Vuorovaikutussuhteiden intiimiyden tarkastelussa Aronin ja Mashekin (2004) mukaan korostuvat itsestäkertomisen ja haavoittuvuuden, vastuun jakamisen ja toisen hyvinvoinnista huolehtimisen sekä fyysisen läheisyyden ja seksuaalisuuden käsitteet ja ilmiöt.

Länsimaisilla ihmisillä näyttäisi Aronin ja Mashekin (2004, 416) mielestä olevan jokseenkin yhteneväinen käsitys siitä, miten läheisyys kehittyy ja miten sitä ilmaistaan, vaikka tutkimukset osoittavat, että läheisyyttä voidaan määritellä monella eri tavalla. Voisi olettaa, että läheisyyden ja intiimiyden käsitteet ovat kulttuurisidonnaisia ja eri puolilta maailmaa tulleet ihmiset antavat käsitteille erilaisia merkityksiä. Vaikka seuraavassa tarkastelen perheen sisäisiä vuorovaikutussuhteita, kuten parisuhdetta, ja ystävyysuhteita läheisinä interpersonaalina vuorovaikutussuhteina, on tämä siis vain yksi näkökulma ja tapa rajata läheisiä vuorovaikutussuhteita.

3.2.1 Perheen sisäiset vuorovaikutussuhteet

Romanttisia parisuhteita ja niiden vuorovaikutusta on tutkittu länsimaissa, lähinnä Yhdysvalloissa, todella paljon. Universaalit syyt olla parisuhteessa ovat Lampen (1982, 123) mukaan parinvalinta, ajanviete ja seksuaalinen läheisyys. Lisäksi monikulttuurisissa parisuhteissa, joissa osapuolet ovat kotoisin esimerkiksi eri maista, edustavat erilaisia etnisiä ryhmiä tai ovat ihonväriältään erilaisia, syitä parisuhteelle on haettu henkilöiden persoonallisuuden piirteistä, kuten seikkailunhalusta (Romano 1988). Muita syitä parisuhteelle voivat olla keskinäinen välittäminen, huolenpito, rakkaus, kunnioitus, velvollisuus, perheen toimeentulon takaaminen ja suvun jatkaminen.

Yksi tapa tarkastella parisuhdetta on tarkastella sitä avioliiton tai laillistetun parisuhteen puitteissa. Avioliitto, tai siihen rinnastettava laillistettu parisuhde, on instituutio, jonka merkitys ja käytännöt voivat vaihdella suurestikin kulttuurista toiseen. Länsimaissa ajatus laillistetusta suhteesta liittyy usein romanttiseen parisuhteeseen, jossa yksilöt solmivat liiton rakastuttuaan toisiinsa. Kuitenkin esimerkiksi Intiassa ja Iranissa avioliitot voivat olla perheiden järjestämiä ja vasta avioitumisen jälkeen pariskunnan ajatellaan kiintyvän toisiinsa (Ting-Toomey 1994). Ei siis ole ihme, että kulttuuri myös muokkaa käsitystämme siitä, millainen on ideaali kumppani parisuhteessa (Buss ym. 1990; Hatfield & Rapson 1996). On siis hyvä muistaa, ettei parisuhteella välttämättä aina ole romanttisen rakkauden piirteitä tai että näitä kahta asiaa ei aina välttämättä liitetä automaattisesti toisiinsa.

Kulttuurisia eroja voi ilmetä siinä, nähdäänkö avioliitto ensisijaisesti kahden ihmisen välisenä liittona vai kahden suvun yhteenliittymisenä. Käytännössä ajatus avioliitosta kahden suvun yhteenliittymisenä voi näkyä interpersonaalisissa vuorovaikutussuhteissa hyvinkin konkreettisesti. Iranissa vaimo voi muuttaa miehensä suvun kotiin, jossa asuu useita miehen sukulaisia saman katon alla. Avioliitto voi näin tuoda mukanaan monia uusia vuorovaikutussuhteita jokapäiväisen kanssakäymisen piiriin. Voisi olettaa, että

esimerkiksi Iranista tulleiden pakolaisnaisten sopeutuminen Suomeen kauas sukulaisista ja perheestä voi olla haasteellista myös siksi, että aiemmin he ovat tottuneet asumaan suuren ja tiiviin perheen muodostaman yhteisön keskellä. Suomessa sukulaiset, kuten isovanhemmat, harvoin asuvat naimisissa olevan pariskunnan kanssa samassa taloudessa. Avioliittoa pidetään Suomessa ehkä enemmän kahden ihmisen välisenä instituutiona ja heille yksityisesti kuuluvana asiana, ei ensisijaisesti kahden suvun yhteen liittämisenä. Toki myös Suomessa voidaan ajatella, että naimisissa olevien henkilöiden perheet ovat ikään kuin sukua keskenään, mutta konkreettisesti tämä ei esimerkiksi asuinjärjestelyissä useinkaan näy.

Useat tutkijat ovat tarkastelleet romanttisen rakkauden käsitettä kulttuurienvälisissä konteksteissa tai erilaisia käsityksiä romanttisesta rakkaudesta on vertailtu eri kulttuuriryhmien kesken (esim. Argyle, Henderson, Bond, Izuka & Contarello 1986; Dion, K. L. & Dion K. K. 1996; Gao 2001; Gudykunst & Nishida 1986; Ting-Toomey 1991). Gao (2001) väittää, että rakkaus on osa romanttista parisuhdetta kulttuurista riippumatta. Hän kuitenkin muistuttaa, että se mitä rakkaus merkitsee ja miten sitä ilmaistaan voivat vaihdella kulttuurista toiseen. Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa havaittiin, että eri vähemmistökulttuureja edustavien henkilöiden näkemykset romanttisesta rakkaudesta voivat poiketa siitä, mitä angloamerikkalaisessa keskiluokkaisessa valtakulttuurissa ajatellaan. Tutkimuksessa vertailtiin afroamerikkalaisten ja valtakulttuuria edustavien angloamerikkalaisten opiskelijoiden vastauksia kyselyyn, jossa käytettiin angloamerikkalaisille tyypillisiä (länsimaisia) uskomuksia romanttisesta rakkaudesta. Uskomukset kuten "rakkaus voittaa kaiken", "on olemassa yksi ja ainoa todellinen suuri rakkaus", "rakkaus on parinvalinnan tärkein kriteeri", "rakkaus voi syttyä ensisilmäyksellä" ja "rakkaus kestää ikuisesti", saivat vahvistusta afroamerikkalaisessa ryhmässä vain osittain. Tulokset osoittivat, että ainoastaan uskomus yhdestä ainoasta todellisesta rakkaudesta sai vahvistusta molemmissa ryhmissä. Muuten tulokset antoivat tutkijoiden mielestä olettaa, että

romanttiseen rakkauteen liittyvät uskomukset voivat olla hyvinkin kulttuurisidonnaisia eikä länsimaisia käsityksiä romanttisesta rakkaudesta voida yleistää. (Weaver & Ganong 2004.)

Aivan kuten ihmiset muuttuvat ajan kuluessa, myös olemassa olevat parisuhteet ja parisuhteisiin kohdistuvat odotukset muuttuvat (Stafford 2003; Stafford, Kline & Rankin 2004; Werner & Baxter 1994). Odotukset, joita pariskunnalla on ollut esimerkiksi ennen naimisiin menoaan, eivät välttämättä vastaakaan myöhempää todellisuutta. Suuret elämänmuutokset, kuten muuttaminen maasta toiseen, voivat osaltaan vaikuttaa käsityksiin ja odotuksiin parisuhteesta. Ruotsiin muuttaneiden iranilaisten pakolaisten perinteiset käsitykset ja odotukset naisen ja miehen parisuhteesta oikeuksineen ja velvolluuksineen ovat esimerkiksi joutuneet kohtamaan uusia haasteita perheiden muutettua erilaiseen kulttuuriseen ympäristöön. Grahamin ja Khosravin (1997) mukaan monet iranilaiset naiset ovat Ruotsiin muutettuaan tulleet itsenäisemmiksi ja kyseenalaistavat perinteistä parisuhteen valtdynamiikkaa. Tästä on tutkijoiden mielestä löydettävissä eräs syy korkeisiin avioerolukuihin iranilaisten pakolaisten keskuudessa. Myös erimielisyydet lasten kasvattamisessa ovat tutkimuksen mukaan johtaneet avioeroihin, kun vanhemmat eivät ole päässeet yksimielisyyteen siitä, pitäisikö tyttären taipua esimerkiksi sukujen kesken sovittuun avioliittoon vai voiko hän itse valita aviopuolisokseen kumppanin, johon rakastuu ennen avioliiton solmimista. Grahamin ja Khosravin tutkimus on luonteeltaan laadullinen, joten sen tuloksia ei ole edes tarkoitus yleistää eikä tutkimuksella ole ennustamaan pyrkiviä tavoitteita. Tutkimuksesta saa kuitenkin hyvän kuvan niistä ongelmista, joiden kanssa jotkut pakolaiset voivat joutua painimaan parisuhteissaan muutettuaan erilaiseen kulttuuriseen ympäristöön.

Pakolaisten parisuhteista puhuttaessa on muistettava, että joidenkin pakolaisten puoliset ovat joko kuolleet, kadoksissa tai maantieteellisesti kaukana, esimerkiksi pakolaisleireillä tuhansien kilometrien päässä. Useat pakolaiset voivat siis käytännössä olla yksinhuoltajia, jotka joutuvat

selviytymään arjesta vieraassa maassa ilman puolisoa, parisuhdetta ja sen mukanaan tuomaa tukea. Pakolaisilla voi myös olla edessään tilanne, jossa parisuhteen solmiminen tulee ajankohtaiseksi uudessa maassa ja uudessa ympäristössä. Parisuhde voi muodostua myös erilaisia kulttuurisia perinteitä edustavien henkilöiden välille, jolloin voidaan puhua monikulttuurisesta parisuhteesta. Tutkimuksissa on tarkasteltu monikulttuuristen parisuhteiden viestintätyylejä (Sillars, Weisberg, Burggraf & Wilson 1987; Tannen 1986), päätöksentekoa (Rohrlich 1988), kielivalintoja (Heller & Levy 1992; Piller 2001), neuvojen antamista ja vastaanottamista (Ibrahim 1990) sekä parisuhteiden jännitteitä (Cools 2004; Hoppe-Nagao & Ting-Toomey 2002). Monikulttuuriset parisuhteet kohtaavat aivan samanlaisia haasteita kuin mitkä tahansa parisuhteet. Lasten kasvatuksesta tai rahan käytöstä syntyy erimielisyyksiä, päätöksentekoa ohjaavat erilaiset tilanteeseen ja kontekstiin liittyvät tekijät, neuvoja annetaan ja vastaanotetaan rakentavasti, haastavasti tai ristiriitaisissa tunnelmissa. Monikulttuurisiin parisuhteisiin voi kuitenkin liittyä myös seikkoja, joita ei samaa kulttuuria edustavien henkilöiden parisuhteissa niin usein esiinny. Ulkoapäin tulevat ennakkoluulot ja odotukset monikulttuurisia parisuhteita kohtaan ovat varmasti yksi tällainen tekijä (Eastmond 1998; Lalonde, Hynie, Pannu & Tatla 2004).

Tutkimusten valossa näyttäisi siltä, että hyvin monet uudessa kulttuurisessa ympäristössä syntyneet ja kasvaneet maahanmuuttajanuoret haluavat kumppanikseen perinteisiä arvoja edustavan, mahdollisesti samaa kulttuuriperintöä kunnioittavan ja noudattavan henkilön (Eastmond 1998; Lalonde ym. 2004). Kanadassa asuvien toisen polven etelä aasialaisten maahanmuuttajien parinvalintaa tutkittaessa todettiin, että traditionaaliset kulttuuriset arvot vaikuttavat yhä nuorten tulevaa aviopuolisoa koskeviin preferensseihin (Lalonde ym. 2004). Myös Ruotsissa asuvat nuoremman polven iranilaiset suosivat avioliittoja oman ryhmänsä sisällä. Pakolaisina maahan saapuneiden vanhempien lapset ovat todenneet tutkijalle, että heidän mielestään heidän vanhempansa olivat tehneet virheen naimalla muista

etnisistä tai kulttuurisista ryhmistä. Tutkimukseen osallistuneiden mielestä puolison tulisi mieluiten olla samasta etnisestä ryhmästä ja näiden tulisi kunnioittaa perinteisiä iranilaisia tapoja. (Eastmond 1998.)

Joidenkin tutkijoiden mielestä maahanmuuttajien sopeutuminen uuteen kulttuuriin vaikuttaa myös kulttuurienvälisen parisuhteen muodostumiseen. Esimerkiksi Chen (2002, 243) on sitä mieltä, että mitä sopeutuneempi henkilö on, sitä todennäköisempää on, että hän on kulttuurienvälisessä parisuhteessa. Tämä näkemys on tietysti sidottu tiettyyn näkökulmaan ja tapaan arvioida sopeutumista. Olisi myös mielenkiintoista kääntää asetelma toisin päin ja pohtia, kuinka paljon kulttuurienvälinen parisuhde vaikuttaa sopeutumiseen. On myös muistettava, että useat pakolaiset saapuvat uuteen kulttuuriin perheensä kanssa. Itse asiassa tutkimukset osoittavat, että useat perheensä, ja siis usein myös puolisonsa, kanssa uuteen maahan saapuvat pakolaiset kokevat voivansa psyykkisesti paremmin, kuin yksin vieraaseen ympäristöön saapuneet henkilöt (Beiser ym. 1989; Tran 1991). Perheelliset maahanmuuttajat eivät esimerkiksi osoita masentuneisuuden oireita yhtä usein kuin ilman aviopuolisoaan tai perhettään uuteen maahan saapuvat henkilöt (Beiser ym. 1989). Myös omien sanojensa mukaan pakolaiset kokevat voivansa paremmin, jos he saavat olla tiiviisti yhteydessä perheensä kanssa (Tran 1991).

Vaikka esimerkiksi kumppanuutta viestittävät ja vahvistavat toiminnot voivat erilaisissa perheissä poiketa hyvinkin paljon toisistaan, perheen merkitys on nähty tiedon välittämisessä, kumppanuudessa, läheisyydessä, sosiaalistumisessa sekä oman ja perheen identiteetin kehittämisessä (Sillars 1995). Perhettä sitovat usein lisäksi vahvat emotionaaliset siteet, joita leimaavat uskollisuus ja luottamus (Fitzpatrick & Badzinski 1994). Ei siis ole ihme, että sekä perheen että puolison sopeutumisella on erittäin suuri merkitys yksilön sopeutumisen kannalta, mutta myös perheen tai puolison puuttumisella voisi kuvitella olevan merkitystä epävarmuutta herättävässä uudessa elämäntilanteessa. Yhdysvalloissa asuvien iäkkäiden indokiinalaisten pakolaisten sopeutumista ja asumisjärjestelyjä tutkittaessa kävi ilmi, että

iäkkäät pakolaiset olivat huomattavasti tyytyväisempiä ja sopeutuivat paremmin uuteen kulttuuriseen ympäristöönsä, jos he saivat asua perheensä parissa. (Tran 1991.) Perheen merkitys on nähtävissä myös Yhdysvaltoihin saapuneiden kaakkois-aasialaisten nuorten pakolaisten sopeutumista kuvaavassa tutkimuksessa, jossa huomattiin, että tutkimukseen osallistuneet, ilman vanhempia saapuneet nuoret näyttäisivät kohtaavan sopeutumisessaan suurempia ongelmia kuin ne lapset ja nuoret, jotka olivat saapuneet maahan perheidensä kanssa (Williams & Westermeyer 1983).

Sen lisäksi, että uuteen kulttuuriseen ympäristöön muuttaminen ja sopeutuminen vaikuttavat pakolaisten parisuhteisiin, muutoksilla voi olla vaikutusta myös muihin perheen vuorovaikutussuhteisiin. Sourander (2003) on tutkinut suomalaisissa vastaanottokeskuksissa oleilevien pakolaisperheiden elämää ja hän kuvaa, kuinka voimakkaasti vanhemmat ja lapset voivat reagoida pakenemisesta ja uuteen elämäntilanteeseen sopeutumisesta aiheutuvaan stressiin. Laadullisessa tapaustutkimuksessaan Sourander kuvaa, kuinka vanhempien ja lasten välinen vuorovaikutus oli selvästi ongelmallista kun masentuneet, jopa itsetuhoiset vanhemmat eivät saaneet enää otetta kiukuttelevista ja tottelemattomista lapsistaan. Perheen ja puolison sopeutumisella uuteen kulttuuriseen ympäristöön on merkitystä myös yksilön sopeutumiseen (esim. Ali, Van der Zee & Sanders 2003; Black ym. 1991; Black & Stevens 1989; Kealey 1989; Kealey & Ruben 1983). Kealey (1989) huomasi, että perheen tai puolison ylitsepääsemättömät ongelmat uuteen elämäntilanteeseen sopeutumisessa olivat yksi merkittävä tekijä kanadalaisten ulkomailla työskentelevien henkilöiden työkomennusten keskeytymisessä. Aviopuolisonsa ja perheensä kanssa uuteen maahan muuttaneet henkilöt näyttivät Kealeyn käyttämien psykologisin mittarein mitattuna selviytyvän paremmin uudessa elämäntilanteessaan.

Huttunen (2002) on tutkinut kodin merkityksiä maahanmuuttajien omaelämänkerroissa. Hän toteaa, että uuteen maahan muuttamiseen, jäämiseen tai lähtemiseen liittyvät ratkaisut tehdään usein ennen kaikkea perheen

ehtoilla. Perheestä ja vuorovaikutussuhteista tulee maahanmuuttajille mukana kulkeva, matkustava koti. Uudessa paikassa perhe joutuu kuitenkin järjestämään vuorovaikutussuhteensa, niin keskinäiset suhteensa kuin suhteensa kodin ulkopuoliseen maailmaankin, uudelleen. Sopeutuminen uuteen kulttuuriin on monitahoinen ilmiö, joka vaikuttaa myös perheen arkeen ja yhdessä olemiseen (ks. esim. Abouguendia & Noels 2001; Neufeld, Harrison, Steward, Huges & Spitzer 2002; Usita & Blieszner 2002), jolloin on myös oletettavaa, että elämänmuutos vaikuttaa ja näkyy perheen vuorovaikutussuhteisissa myös laajemmin.

Vaikka yhteisö, perhe ja puolison sopeutuminen vaikuttavat yksilön sopeutumiseen, on sopeutuminen uuteen elämäntilanteeseen yksilöllinen prosessi. Usein maahanmuuttajaperheet elävät tilanteessa, jossa lapset ja vanhemmat sopeutuvat uuteen elämäntilanteeseen ja kulttuuriseen ympäristöön eri tavoin, ja eri vauhdilla (Garcia Coll ym. 1996; Szapocznik & Kurtines 1993). Perheen sisäiset jännitteet kasvavat, kun lapset omaksuvat esimerkiksi uuden kielen vanhempiaan nopeammin. Lapset voivat joutua toimimaan tulkkeina vanhemmilleen, jolloin totut roolit ja vanhempien ja lasten välisten vuorovaikutussuhteiden dynamiikka muuttuu radikaalisti. Kielen oppimisessa ei kuitenkaan ole kysymys yksinomaan erilaisesta oppimiskyvystä, vaan siitä, että lapset ovat yleensä enemmän yhteydessä ympäröivän yhteiskunnan edustajien kanssa esimerkiksi koulussa, jolloin heillä on enemmän mahdollisuuksia harjoittaa kielitaitoaan ja oppia kieltä nopeammin kuin vanhemmillaan, jotka usein viettävät enemmän aikaa kotonaan (Nguyen & Williams 1989; Portes 1997).

Kielen lisäksi lapset omaksuvat usein vanhempiaan nopeammin myös ympäröivän yhteiskunnan arvoja ja käyttäytymismalleja. Joskus kahden erilaisen kulttuurin yhteensovittaminen voi olla ongelmallista ja asettaa perheet kovien muutospaineiden eteen. Ensimmäisen polven maahanmuuttajat ovat kasvaneet erilaisiin kulttuurisiin arvoihin kuin lapsensa, ja he haluavat usein pitää kiinni vanhoista, perinteisistä arvoista ja tavoista tiukemmin kuin uuteen

kulttuuriseen ympäristöönsä sosiaalistuneet lapset (Liebkind 1992; Rosenthal, Ranieri & Klimidis 1996; Szapocznik & Kurtines 1993). Maahanmuuttajavanhemmat voivat kokea olevansa oman kulttuurinsa vaalijoita ja pyrkivät tiukentamaan omaa auktoriteettiaan kokiessaan, ettei ympäröivästä yhteiskunnasta ja yhteisöstä ole tukea lasten kasvatuksessa. Suomeen tulleiden inkeriläisten paluumuuttajien perhekulttuuria tarkastelevassa tutkimuksessa ilmeni, että useat inkeriläiset vanhemmat ovat Suomeen muutettuaan alkaneet korostetusti vaalia venäläisiä kasvatuserinteitään ja paheksuivat lastensa inkeriläisinä tai venäläisinä pidettyjen kulttuuristen arvojen ja tapojen laiminlyöntiä (Marjeta 1998).

Vaikka nuoret identifioituvat ympäröivään yhteiskuntaan, se ei kuitenkaan välttämättä heijastu heidän perhearvoissaan (Der-Karabetian 1980; Driedger 1976; Hutnik 1986; 1991). Suomessa asuvien venäläisten nuorten perhearvoja tutkineet Jasinskaja-Lahti ja Liebkind (2000) ovat todenneet, että perinteisten perhearvojen hyväksyminen liittyy nuorten ja heidän vanhempiansa välisen suhteen laatuun. Ne maahanmuuttajanuoret, jotka kokivat vanhempiansa suhteen itseensä tukevana, hyväksyvänä ja toimivana, kannattivat enemmän myös vanhemmilleen tärkeitä perhearvoja. Vanhempien tuella ja ymmärryksellä on todettu olevan ratkaiseva merkitys maahanmuuttajanuoren psyykkiselle hyvinvoinnille (ks. myös Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000.) Myös lasten kohdalla on tehty samansuuntaisia havaintoja, ja erilaisen kulttuurin keskellä kasvaneiden lasten turvallisuudentunne onkin usein kiinni vanhempien hyvinvoinnista ja läsnäolosta (Junkkari, K. & Junkkari, L. 2003, 29).

Lasten ja nuorten nopea uuden kielen omaksumista ei pidetä pelkästään negatiivisena ilmiönä vanhempien kannalta, vaan se voi myös edesauttaa heidän sopeutumistaan. Eräässä yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa, jossa sopeutumista uuteen kulttuuriseen ympäristöön tarkasteltiin lähinnä kielitaidon puitteissa, maahan muuttaneiden äitien ja heidän tyttäriensä väliset kielenoppimisstrategiat vaikuttivat positiivisesti äitien sopeutumisprosessiin.

Äidit ja tyttäret käyttivät useita erilaisia strategioita toistensa ymmärtämisessä ja äidin kielitaidon parantamisessa. Ongelmatilanteissa tytär pyrki esimerkiksi selittämään ja täydentämään äitinsä englanninkielisiä lauseita, tai joskus äidit ja tyttäret käyttivät apunaan ystävää, joka toimi tulkkina. (Usita & Blieszner 2002.)

Suomeen tulleet pakolaiset voivat joutua ratkomaan parisuhteen jokapäiväiseen päätöksentekoon, vallanjakoon tai esimerkiksi lasten kasvatukseen liittyviä kysymyksiä, aivan kuten mikä tahansa muukin pariskunta. Toisaalta taas pakolaisten parisuhteet voivat joutua kohtaamaan hyvin poikkeuksellisia haasteita. Uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutuminen tuo omat haasteensa parisuhteeseen, mutta toisaalta parisuhde voi olla erittäin merkityksellinen esimerkiksi sosiaalisen tuen kannalta rasittavassa elämäntilanteessa. Olisikin mielenkiintoista tutkia, miten pakolaiset ylläpitävät parisuhteitaan erilaisissa elämäntilanteissa, miten he neuvottelevat erilaisista kulttuurieroista johtuvista ristiriidoista ja millaisia seikkoja uusien parisuhteiden luomiseen liittyykään. Pakolaisten parisuhteisiin ja sopeutumiseen liittyviä kysymyksiä olisi paljon, ja mielestäni runsasta parisuhteisiin ja romanttisiin vuorovaikutussuhteisiin liittyvää jo olemassa olevaa tutkimustietoa ja kirjallisuutta olisi mielenkiintoista peilata vielä laajemmin pakolaisten tilanteeseen. Perheen merkitystä pidetään jokseenkin itsestään selvyytenä, eikä se ole kiinnostanut tutkijoitakaan samassa mittakaavassa, kuin esimerkiksi romanttiset parisuhteet. Tutkimusta erilaisista perheistä ja perheistä erilaisten kulttuurien kohtaamispaikoissa kaivattaisiinkin lisää ja aivan kuten Jasinskaja-Lahti ja Liebkind (2000, 135) ovat todenneet, tiedämme edelleen liian vähän esimerkiksi niistä edellytyksistä, joiden vallitessa maahanmuuttajien olisi helpointa yhdistää perheensä ja valtakulttuurin perhearvot toisiinsa tavalla, joka parhaiten edistäisi heidän sopeutumistaan.

Pakolaisten perheiden vuorovaikutussuhteiden tarkastelussa on myös huomioitava, että perhe voidaan rajata hyvin eri tavoin, riippuen kulttuurista.

Vietnamilaiseen kulttuuriin kuuluu laaja perhe, johon lasketaan kuuluvaksi muitakin kuin ydinperheen jäseniä. Vietnamilaisen perheen arkea ja elämistä ohjaa monimuotoinen hierarkia, joka rakentuu laajassa vuorovaikutusverkostossa syntyvien ja ilmenevien roolien ja velvollisuuksien varaan. Vietnamilaisessa kulttuurissa laaja suku ja perhe nähdään vahvuutena, miltä saadaan apua ja opastusta vaikeissa elämäntilanteissa. Esimerkiksi Suomessa asuvat nuoret vietnamilaiset voivat konsultoida Vietnamissa asuvia vanhempiaan, jos he tarvitsevat neuvoja esimerkiksi puolison valinnassa tai uravalinnoissa. (Valtonen 1994.) Valtosen tutkimuksessa mukana olleet vietnamilaiset pakolaiset kuvailivat laajoja ja läheisiä perhesiteitä, joita he kaipasivat Suomessa asuessaan. Tiiviiseen perheyhteisöön tottuneet vietnamilaiset saattoivat alkaa kutsua joitain erityisen läheisiä ystäviään myös sukulaisuutta osoittavilla nimillä, kuten setä tai isosisko (Valtonen 1994, 75). Oleellista onkin huomata, että perheet voivat muuttua ja toisaalta käytännöt ylläpitää perhettä voivat muuttua elämäntilanteiden mukaan. Myös perheestä itsestään voi riippua, lasketaanko esimerkiksi isovanhemmat, sedät ja serkut osaksi perhettä vai ei. Todellisuus Suomessakin on erilaisista elämäntyyleistä, asumisjärjestelyistä ja perhearvoista koostuva mosaiikki. Kulttuuriset erot vain lisäävät tätä moninaisuuden kirjoa, ja samalla ne tarjoavat hyviä esimerkkejä ja mahdollisuuden tarkastella perheiden moninaisuutta. Etniset ja kansalliset erot suurentavat ja alleviivaavat Sillarsin (1995) mukaan kontrasteja, jotka erottavat kaikenlaiset perheet toisistaan. Jokainen perhe voidaankin nähdä omana kulttuurinaan, sillä jokaisessa perheessä on omat arvot, uskomukset ja elämäntyyli (Baxter 1987; Montgomery 1992; Sillars 1995; Wood 1982).

Suomalaisessa pakolaispolitiikassa perheen merkitys on pyritty huomioimaan. Pakolaiset sekä henkilöt, joiden oleskelulupa perustuu suojelun tarpeeseen, voivat periaatteessa saada perheensä Suomeen. Perheeksi lasketaan aviopuoliso ja alaikäiset naimattomat lapset. Alaikäinen hakija voi tuoda Suomeen vanhempansa ja alaikäiset naimattomat sisaruksensa. Perheenyhdistämisprosessi on kuitenkin pitkä ja kestää usein parikin vuotta.

Suomen Työministeriön mukaan vuonna 2003 Suomeen saapui 293 henkilöä perheenyhdistämisten kautta (Työministeriö 2004). Suomen perheenyhdistämissiin tähtäävästä politiikasta on ollut apua ja toivottavasti myös hyötyä pakolaisten sopeutumisessa, vaikka tutkimustietoa aiheesta ei juuri olekaan. On kuitenkin muistettava, että perheiden yhdistämisistä huolimatta pakolaisten perheet ovat usein vajaita, joko siitä syystä, etteivät kaikki perheenjäsenet ole löytäneet tai siksi, että he ovat kuolleet. Lisäksi suomalainen käsitys perheestä on hyvin suppea verrattuna monien tänne tulleiden pakolaisten näkökulmaan laajasta perheestä, joka käsittää useita sukupolvia ja jossa esimerkiksi isovanhemmat ja serkut ovat ilman muuta osa perhettä.

Riippumatta siitä, kuinka laajana perhe nähdään, suvulla ja laajennetulla perheellä on Milardon (1989) mukaan merkitystä esimerkiksi sosiaalisen tuen kannalta kulttuurista riippumatta. Sukulaisverkosto tasapainottaa perheen vuorovaikutussuhteita tarjoamalla instrumentaalista ja emotionaalista tukea tilanteissa, joissa perheen omat resurssit eivät riitä. Lisäksi kulttuurisen tiedon välittäminen esimerkiksi siitä, miten vuorovaikutussuhteita tulisi hoitaa ja ylläpitää, välittyy usein sukulaisten kautta. (Cohler & Greyer 1983.)

3.2.2 Ystävyyssuhteet

Ystävyyttä on kuvattu sitoutumiseksi, jossa ei ole primäärisiä siteitä (Weiss 1998), ei romanttisia piirteitä (Blieszner & Adams 1992) eikä se välttämättä liity sukulaisuussuhteeseen (Fehr 1996). Hays (1988, 395) määrittelee ystävyyssuhteen kahden ihmisen vapaaehtoiseksi riippuvuussuhteeksi, jossa osapuolet ajan mittaan pyrkivät toteuttamaan sosiaalis-emotionaalisia tarpeitaan. Dainton, Zelle ja Langan (2003) ovat määritelleet lähinnä yhdysvaltalaisen tutkimuksen pohjalta kolmenlaisia ystävyyssuhteita. Henkilöitä voidaan nimittää tuttaviksi, ystäviksi ja parhaiksi ystäviksi sen perusteella, kuinka läheisinä vuorovaikutussuhteita näihin henkilöihin

pidetään. Selkeää rajaa erilaisten ystävien välille on kuitenkin mahdotonta vetää, sen verran eri tavoin ihmiset ystäviään määrittelevät.

Ystävyysuhteet voivat sisältää eriasteista ja erityyppistä kumppanuutta, läheisyyttä, kiintymystä ja molemminpuolista avunantoa (Hays 1988, 395; Way, Cowal, Gingold, Pahl & Bissessar 2001). Ystävyysuhteet tarjoavat omalta osaltaan emotionaalista sitoutumista ja pysyvyyttä. Ystävyysuhteissa ihmisillä on mahdollisuus puhua omista asioistaan ja kokea olevansa tärkeitä. Ystävyysuhteet tarjoavat myös mahdollisuuden sekä vastaanottaa että antaa apua ja tukea. (Duck 1983.)

Ystävyysuhteita ylläpidetään aivan kuten mitä tahansa muitakin vuorovaikutussuhteita. Arkipäiväisellä puheella ja yhdessä tekemisellä näyttäisi olevan suuri merkitys ystävyysuhteiden ylläpitämisessä. Ystävyysuhteiden vuorovaikutuksessa luodaan henkilökohtaisia ja merkityksiltään ainutlaatuisia symboleja. Symbolit puolestaan heijastelevat menneitä tapahtumia, mukavia yhteisiä aikoja tai muita emotionaalisesti latautuneita aiheita. Jaettujen merkitysten kautta esimerkiksi sosiaalisen tuen antaminen ja vastaanottaminen helpottuvat. (Leatham & Duck 1990.)

Yhdessä vietetty aika ja yhdessä tekeminen koetaan tärkeänä ystävyysuhteiden ylläpitämisen kannalta, koska yksi syy suhteiden kariutumiseen tai hiipumiseen voi olla yhteisen ajan ja yhdessä tekemisen puuttuminen (Hays 1988; Rawlins 1992; Rose 1985). Toisaalta on todettava, että erityisesti aikuisiässä ystävyysuhteet voivat säilyä ilman jatkuvaa yhteistä tekemistäkin, jos osapuolilla on tunne siitä, että toinen on paikalla tarvittaessa (Rawlins 1992).

Yhteisellä historialla, arjisella puheella ja yhdessä tekemisellä näyttäisi siis olevan merkitystä ystävyysuhteiden kannalta. Entäs jos ystävyysuhteet ovat jääneet tuhansien kilometrien päähän ja vuorovaikutus on kerran vuodessa käytävän puhelinkeskustelun varassa? Ajan kuluessa maasta toiseen muuttaneet pakolaiset ystäväystyvät ja saavat uusia tuttavuuksia myös uudesta ympäristöstään, mutta silti vanhoihin ystäviin pidetään tiiviisti yhteyttä. Valtosen (1994) tutkimus osoittaa, että pitkät maantieteelliset välimatkat ja

erossa oleminen eivät ole katkaisseet Suomessa asuvien vietnamilaisten pakolaisten ystävyysuhteita. Sen sijaan vuosien kuluessa ja useiden pakolaisaaltojen saatossa pakolaisille on syntynyt laajoja kansallisia rajoja ylittäviä perhe- ja ystäväverkostoja. Tutkimukseen osallistuneet pakolaiset ovat kertoneet, että heillä on sukulaisia ja ystäviä Australiassa, Yhdysvalloissa, Ranskassa, Kanadassa, Saksassa, Tanskassa, Ruotsissa sekä maissa, joihin pakolaiset ovat ensimmäiseksi sijoittuneet pakonsa jälkeen.

Useissa tutkimuksissa on todettu, että Suomessa asuvilla maahanmuuttajilla on paljon tai ainakin joitain ystäviä ja hyvin usein ystävät edustavat joko samaa etnistä tai kulttuurista vähemmistöryhmää (Alitolppa-Niitamo 1994; Hyttinen & Tikkanen 1997; Rommakkaniemi 1997; Salminen 1997; Valtonen 1994). Inkeriläisten paluumuuttajien elämää kartoittaneessa tutkimuksessa kävi ilmi, että paluumuuttajien parhaat ystävät olivat muita maahanmuuttajia ja vain harvoin suomalaisia. Vastaukset kysymykseen ”Kuka on paras ystäväsi?” osoittivat, että parhaana pidetty ystävä löytyy usein omasta etnisestä tai kulttuurisesta ryhmästä. (Rommakkaniemi 1997.)

Tutkimukset myös osoittavat, että osalla pakolaisista on suomalaisia ystäviä ja tuttavuuksia (Pohjanpää 2003 a; Salminen 1997). Entisen Jugoslavian alueelta tulleiden pakolaisten kotoutumista tarkastelevassa tutkimusraportissa todetaan lyhyesti, että suurimmalla osalla haastatelluista oli oman kertomuksensa mukaan suomalaisia ystäviä, yleensä pari ystäväperhettä. (Salminen 1997, 55.) Myös virolaisten, venäläisten, vietnamilaisten ja somalialaisten maahanmuuttajien elinoloja kartoittaneessa tutkimuksessa mukana olleista yli tuhannesta maahanmuuttajista yli puolet ilmoitti, että heillä oli suomalaisia ystäviä (Pohjanpää 2003 a). Niin ikään Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvitykseen osallistuneista sadasta pääkaupunkiseudulla asuvasta pakolaisesta reilu puolet ilmoitti, että heillä on suomalaisia ystäviä. Selvityksessä ilmeni myös, että usein nämä ystävät olivat Suomen Punaisen Ristin tai seurakunnan organisoimia ystäväperheitä (Ekholm 1994).

Kim (2001, 129) olettaa, että ajan kuluessa ja sopeutumisprosessin edetessä maahanmuuttajan vuorovaikutusverkostot sisältävät yhä enemmän myös valtaväestöä edustavia henkilöitä. Vertailtaessa Suomessa asuvien maahanmuuttajien ystävyys-suhteista kertovia tai niitä sivuavia tutkimuksia Suomessa vietetty aika ei kuitenkaan näyttäisi selittävän suomalaisten ystävien määrää. Salminen (1997) toteaa, että vuorovaikutussuhteita suomalaisten kanssa kyllä arvostetaan pakolaisten keskuudessa, mutta usein koetaan, ettei niitä ole helppo solmia. Siitäkin huolimatta, että etnisestä yhteisöstä on tullut monelle hyvin läheinen, jopa sukua korvaava yhteisö, suurin osa pakolaisista ei haluaisi eristäytyä omaan yhteisöönsä, vaan he pyrkivät kanssakäymisiin suomalaisten kanssa. Alitolppa-Niitamon (1994) tutkimuksessa somalialaisten pakolaisten sosiaalisista verkostoista käy ilmi, kuinka tutkimukseen osallistuneet somalialaiset halusivat tutustua suomalaisiin, mutta valittavat, etteivät he pysty luomaan syvällisiä suhteita suomalaisten kanssa. Kaupassa käyminen ja muut jokapäiväiset askareet sujuvat heidän mukaansa hyvin, mutta merkityksellisiä vuorovaikutussuhteita on vaikea luoda (Alitolppa-Niitamo 1994, 38).

Suomessa asuvat yksinäiseksi itsensä kokevat maahanmuuttajat selittävät ystävyys-suhteiden puuttumista ja yksinäisyyttään esimerkiksi heikolla kielitaidolla tai yhteisen kielen puuttumisella (Pohjanpää 2003 a). Toisaalta myös suomalaisten negatiivisia asenteita ulkomaalaisia kohtaan pidetään selityksenä sille, miksi erityisesti ystävyys-suhteita suomalaisten kanssa ei kovin helposti synny (Ekholm 1994; Salminen 1997). Ekholm (1994, 74) on kirjannut ylös tapauksia, joissa syrjintää kokeneet pakolaiset pitivät ajatusta suomalaisista ystävistä lähinnä huvittavana.

Kulttuurin ja erilaisten kulttuuristen arvojen, asenteiden, normien ja toimintatapojen on katsottu vaikuttavan ystävyys-suhteiden syntyymiseen ja ylläpitämiseen. Esimerkiksi se, ketä kutsutaan ystäväksi ja miten ystävien oletetaan käyttäytyvän tai mitä ystävyys edellyttää tai velvoittaa, voi vaihdella kulttuurista toiseen. (DuBois & Hirsch 1990; Lonkila 1999; Maeda & Ritchie

2003; Schneider, Smith, Poisson & Kwan 1997; Trice & Elliot 1993; Way & Chen 2000; Way ym. 2001.) Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa verrattiin latina-amerikkalaisten, aasialaisten ja afrikkalaisten vähemmistöryhmien käsityksiä konfliktista ystävyysuhteessa. Yhdysvalloissa asuvat afrikkalaista ja aasialaista alkuperää olevat nuoret naiset ajattelivat, että konfliktit eivät oikeastaan kuulu ystävyysuhteisiin. Konfliktit koettiin ystävyysuhteita heikentävinä ja siksi niitä pyrittiin näissä ryhmissä välttämään. Sen sijaan latinalaisamerikkalaista alkuperää olevat naiset ajattelivat, että konfliktit kuuluvat ystävyysuhteisiin eikä niillä koettu olevan suhdetta hajottavaa vaikutusta. Latinalaisamerikkalaista alkuperää olevat nuoret naiset myös odottivat ystäviltään vahvempaa sitoutumista ja lojaalisuutta kuin muut tutkimukseen osallistuneet nuoret. (Way ym. 2001.) Pakolaisten ystävyysuhteita tarkasteltaessa onkin huomioitava, että esimerkiksi käsitykset siitä kenen on soveliaista olla ystävä kenelle voivat olla kulttuurisidonnaisia. Kaikissa kulttuureissa miesten ja naisten väliset ystävyysuhteet eivät ole tavallisia tai aina hyväksytyjäkään. Alitolppa-Niitamon (1994, 38 – 40) tutkimukseen osallistuneiden, Suomessa asuvien somalialaisten pakolaisten keskuudessa joissain perheissä miehet ja naiset eivät olleet tekemisissä keskenään kodin ulkopuolella. Toisissa somalialaisperheissä tämä ei kuitenkaan näyttänyt pitävän lainkaan paikkaansa.

Aikuisiän ystävyysuhteet voidaan jakaa yhteisöllisiin ystävyysuhteisiin, joissa emotionaalinen tuki on keskeinen tekijä, ja ystävyysuhteisiin, jotka ovat sosiaalisesti ja aktiivisesti orientoituja (Rawlins 1992). Aikuisiän ystävyysuhteet perustuvat usein mukavuuteen tai helppouteen, eli ystävyysuhteet ovat työtovereiden, naapureiden ja sukulaisten välisiä. Tämä johtunee myös aikuisten ajankäytöstä työn ja perheen vaatimusten ehdoilla. (Dainton, Zelle & Langan 2003.) Aikuisten pakolaisten vuorovaikutussuhteita tarkasteltaessa onkin huomattu, että tavallisesti aikuisten maahanmuuttajien solmimat vuorovaikutussuhteet paikallisten kanssa liittyvät niihin fyysisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin, joissa he elävät, kuten työpaikalle, naapurustoon tai

harrastuksiin (Kim 2001, 123). On oletettavaa, että Suomeen muuttanut japanilainen tietokoneinsinööri tutustuu työtovereihinsa työskennellessään uudessa yrityksessään ja saa sitä kautta uusia tuttavuuksia ja ystäviä. Tilanne on hyvin toinen esimerkiksi pakolaisnaiselle, joka muuttaa Suomeen pienten lasten ja miehensä kanssa. Salmisen (1997, 54) tutkimuksen mukaan Suomessa asuvien entisen Jugoslavian alueelta tulleiden nuorten naisten vuorovaikutussuhteiden luomista vaikeuttaa naisten perhetilanne, sillä pienten lasten takia heidän on vaikea päästä kielikursseille tai harrastamaan kodin ulkopuolelle.

Jo olemassa olevista tutkimuksista saatua arvokasta tietoa pakolaisten ystävyys-suhteista voisi syventää selvittämällä, miten erilaisista kulttuuritaustoista kotoisin olevat pakolaiset määrittelevät ystävyys-suhteen ja mikä merkitys näillä vuorovaikutussuhteilla heidän mielestään on sopeuduttaessa vieraaseen kulttuuriseen ympäristöön. Voisi olettaa, että koska pakolaisten perheet ja suku ovat usein fyysisesti hajallaan pitkin maailmaa, ystävyys-suhteiden merkitys uudessa kulttuurisessa ympäristössä korostuu. Toisaalta olisi mielenkiintoista selvittää, miten pakolaiset muodostavat ja ylläpitävät ystävyys-suhteitaan vieraalla maalla erilaisten uuteen elämäntilanteeseen liittyvien haasteiden keskellä. Mitä he odottavat ystävyys-suhteiltaan ja mitä ystävyys heille itselleen merkitsee?

Monikaan jopa vuosia Suomessa asunut pakolainen ei nimeä läheisimmiksi ystävikseen suomalaisia valtakulttuurin edustajia, vaan vuorovaikutussuhteet suomalaisten kanssa ovat usein ohuita ja perustuvat viranomais-suhteisiin tai järjestettyihin ystäväperheisiin (Alitolppa-Niitamo 1994; Ekholm 1994; Hyttinen & Tikkanen 1997; Romakkaniemi 1997; Salminen 1997; Valtonen 1994; 1998). Usein pakolaisten mahdollisuudet solmia vuorovaikutussuhteita suomalaisten kanssa liittyvätkin valmiiksi organisoituihin yhteyksiin, työpaikalle tai koulutustilanteisiin, kuten kielikursseille tai ammatilliseen koulutukseen. Niinpä pakolaisten interpersonaalaisia vuorovaikutussuhteita ja sopeutumista tarkasteltaessa voivat

heikot vuorovaikutussuhteet, esimerkiksi kaupan kassojen, poliisien, sosiaalityöntekijöiden, ulkomaalaistoimiston työntekijöiden ja kielikurssin opettajien kanssa olla hyvin merkityksellisiä. Interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden tutkimuksessa on kiinnitetty paljon huomiota läheisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen ja syntymiseen, mutta pakolaisten kohdalla huomionarvoisia olisivat myös vuorovaikutussuhteet, jotka liittyvät erilaisiin organisaatioihin, virastoihin ja koulutustilanteisiin. Tarkastelen seuraavaksi niin kutsuttujen heikkojen vuorovaikutussuhteiden merkitystä pakolaisten sopeutumisessa.

3.3 Heikot vuorovaikutussuhteet

Heikkoina vuorovaikutussuhteina pidetään muita kuin perhe- ja sukulaisuussuhteita tai läheisiä ystävyysuhteita. Näitä heikkoja vuorovaikutussuhteita voivat olla esimerkiksi työ- tai opiskelupaikalla syntyvät suhteet sekä asuinympäristössä ja vapaa-ajalla uusinnettavat suhteet. Yleensä heikoiksi vuorovaikutussuhteiksi nimitettäviä vuorovaikutussuhteita ei kuvailla niinkään ystävyysuhteina, vaan enemminkin tuttavuuksina (ks. Granovetter 1973). Myös suhteita viranomaisiin kuten lääkäreihin tai opettajiin kuvataan usein heikkoina vuorovaikutussuhteina, joita ei pidetä kovin läheisinä tai merkityksellisinä, mutta joilla kuitenkin on merkitystä ihmisten elämässä (Cappella 1987; ks. myös Gerlander 2003).

Periaatteessa kaikki Suomeen tulevat pakolaiset ovat tekemisissä erilaisten suomalaisten viranomaisten kanssa asioidessaan esimerkiksi ulkomaalaistoimistoissa, työvoimatoimistoissa tai poliisilaitoksella. Forsander on nimennyt heikot vuorovaikutussuhteet formaaleiksi suhteiksi. Hänen tutkimuksessaan, jossa on tarkasteltu maahanmuuttajia suomalaisilla työmarkkinoilla 1990-luvulla, selvisi, että tutkimukseen osallistuneiden Suomessa asuvien maahanmuuttajien kontaktit valtaväestöön rajoittuvat useimmiten suomalaisen puolison kautta syntyviin kontakteihin, naapureiden tervehtimiseen ja formaaleihin suhteisiin, kuten työn tai opiskelun kautta

syntyneisiin tuttavuuksiin. Muita tutkimuksessa nimettyjä formaaleja suhteita olivat viranomaiskontaktit, kuten opettajat, sosiaalityöntekijät ja työvoimatoimiston työntekijät. (Forsander 2002, 207.)

Heikot vuorovaikutussuhteet voivat antaa henkilölle tunteen yhteenkuuluvuudesta ja liittää hänet yhteisöön (Henderson 1977). Useissa tutkimuksissa on tuotu esille heikkojen vuorovaikutussuhteiden merkitys kriisitilanteissa tai muuten stressiä aiheuttavissa elämäntilanteissa (esim. Barabasi 2002; Grannovetter 1973; Montgomery 1994; Uehara 1994). Sekä läheisenä pidetyt että heikot vuorovaikutussuhteet ovat merkityksellisiä ja täydentävät toisiaan kriisitilanteissa, joissa sosiaalinen tuki on tarpeen. Heikot vuorovaikutussuhteet saattavat olla hieman epävarmoja terveyteen liittyvän tuen kannalta, eivätkä ne välttämättä myöskään tarjoa samankaltaista turvallisuudentunnetta tai yhteenkuuluvaisuutta kuin läheiset vuorovaikutussuhteet. Toisaalta heikot vuorovaikutussuhteet eivät estä muutoksia tai toimi ylihuolehtivasti toipumista estävinä tekijöinä, kuten läheiset suhteet voivat joskus toimia (McLeroy, DeVellis, R., DeVellis, B., Kaplan & Toole 1984). Pakolaisten kohdalla tilanne, jossa läheisenä pidetyt vuorovaikutussuhteet voivat estää tai hankaloittaa sopeutumiseen liittyviä muutoksia, voisi esimerkiksi olla sellainen, jossa perheenjäsenet kokevat uuden ympäröivän kulttuurin erilaiset arvot ja asenteet uhkaavina ja negatiivisina. Tällöin perheenjäsenet eivät ehkä halua tukea uuteen kulttuuriin tutustumista, sen mukanaan tuomia muutoksia ja uusia vuorovaikutussuhteita, jolloin esimerkiksi uuden kielen oppiminen voi hankaloitua. Samaan aikaan heikot vuorovaikutussuhteet, kuten suhteet opettajiin, sosiaalityöntekijöihin ja naapureihin, voivat olla merkityksellisiä esimerkiksi juuri kielenoppimisen kannalta.

Työn saaminen liittyy oleellisesti maahanmuuttajien sopeutumiseen, ja tässä heikot vuorovaikutussuhteet ovat osoittautuneet erittäin tärkeiksi niin Suomessa kuin muuallakin (Ahmad 2005; Grannoveter 1973; Forsander 2002; Pehkonen 2006; Valtonen 1998). Heikkojen vuorovaikutussuhteiden kautta

maahanmuuttajat saavat tietoa paitsi työllistymismahdollisuuksista, myös välillisesti työllistymiseen vaikuttavista seikoista, kuten opiskelumahdollisuuksista tai työn hakemiseen liittyvistä keinoista ja tavoista (Forsander 2002, 208). Valtosen (1998) tutkimuksessa mukana olleet Lähi-idästä tulleet pakolaiset eivät joko kulttuurisista tai muista syistä johtuen ottaneet juurikaan osaa sellaiseen toimintaan, jossa suomalaisiin olisi ollut mahdollista tutustua vapaa-ajalla. Niinpä Valtonen huomauttaakin, että erilaiset työharjoittelut ja lyhyet työskentelymahdollisuudet näyttäisivät olevan erittäin merkityksellisiä suomalaisten kanssa solmittavien vuorovaikutussuhteiden kannalta. Työllistymiseen tähtäävät kurssit eivät välttämättä suoraan työllistä ketään, mutta ne tarjoavat usein pakolaisille paikan ja mahdollisuuden uusien, mahdollisesti myöhemmin työllistymistä auttavien vuorovaikutussuhteiden luomiseen.

Suomalaiset viranomaiset tai esimerkiksi maahanmuuttajien opettajat ovat niitä suomalaisia, joita pakolaiset tapaavat ja joiden perustella he mahdollisesti muodostavat mielikuvansa suomalaisista yleensä. Nämä pakolaisten ja viranomaisten väliset heikot vuorovaikutussuhteet sekä pakolaisten kokemukset suomalaisten viranomaisten kanssa toimimisesta voivat siis olla hyvinkin keskeisessä asemassa sopeutumista ajatellen. Kokemukset ja mielikuvat suomalaisista viranomaisista voivat vaikuttaa halukkuuteen ylipäänsä solmia vuorovaikutussuhteita suomalaisten kanssa. Riippuen siitä, keneltä ja millaisista tilanteista kysytään, voivat kokemukset ja mielikuvat suomalaisista viranomaisista vaihdella suurestikin. Entisestä Jugoslaviasta tulleet pakolaiset ovat olleet Salmisen (1997) mukaan tyytyväisiä viranomaisten toimintaan. Salmisen haastattelemat pakolaiset kertoivat olevansa erittäin kiitollisia saamastaan avusta ja vastaanotosta. Lisäksi viranomaisia kehitettiin ystävällisiksi ja avuliaisiksi. Myös vuonna 2003 ilmestyneessä laajassa venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten maahanmuuttajien elinoloja kartoittavassa tutkimuksessa kävi ilmi, että enemmistö tutkimukseen

osallistuneista yli tuhannesta maahanmuuttajista oli tyytyväisiä viranomaisilta saamaansa palveluun (Pohjanpää 2003 a, 82).

Siitä huolimatta, että moni maahanmuuttaja kokee saavansa hyvää palvelua viranomaisilta, maahanmuuttajien elinoloja kartoittavan tutkimuksen vastaajista noin kolmannes koki saavansa huonoa palvelua (Pohjanpää 2003 a, 82). Huonointa palvelua maahanmuuttajat kokivat saavansa ulkomaalaisvirastoissa, sosiaalitoimistoissa sekä poliisilta ja tullilta. Somalialaiset ilmoittivat muita useammin saaneensa huonoa tai melko huonoa kohtelua, poikkeuksena kuitenkin terveyskeskukset ja Kelan toimistot, joissa venäläiset ja virolaiset olivat kokeneet saaneensa huonompaa palvelua kuin somalialaiset. Lähes kaikki yli tuhannesta vastaajasta kehuivat koulujen ja muiden oppilaitosten palveluja (Pohjanpää 2003 a, 79 – 80.) Pohjanpään (2003 a, 82) mukaan tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että mukana olleet maahanmuuttajat saavat omasta mielestään huonointa kohtelua juuri niissä paikoissa, joissa asiointi on vastaajien kannalta kriittisintä. Pakolaisena Suomeen tulleet moittivat rajavartiolaitoksen, tullin ja ulkomaalaisviraston toimintaa, kun taas venäläiset ja virolaiset kokevat saavansa huonoa kohtelua sosiaali- ja työvoimatoimistoissa sekä terveyskeskuksissa. Alitolppa-Niitamon (1994) tutkimuksessa selvisi, että Suomessa asuvat somalipakolaiset kokivat saavansa huonoa palvelua sosiaalitoimistoissa. Tutkimukseen osallistuneet kokivat olevansa pettyneitä ja petettyjä, kun he eivät saaneet kaipaamaansa apua ja tukea. Usein pakolaiset kokivat, etteivät sosiaalityöntekijät ymmärtäneet heidän tilannettaan. Joissain tapauksissa tilanne kärjistyi jopa niin, että sosiaalityöntekijöiden käytöksen katsottiin olevan rasistista. Huhut epäoikeudenmukaisesta kohtelusta leviävät nopeasti, jolloin omien kokemusten lisäksi muiden maahanmuuttajien kokemukset voivat vaikuttaa esimerkiksi siihen, kehen halutaan solmia vuorovaikutussuhteita ja missä halutaan asua ja elää. Suomessa asuvat pakolaiset ovat esimerkiksi muuttaneen paikkakunnalta toiselle rasististen viranomaisten ja epäoikeudenmukaisen kohtelun takia (Alitolppa-Niitamo 1994, 39).

Vaikka monissa paikoissa kiinnitetään huomiota monikulttuurisuuteen ja suvaitsevaisuuteen, on Suomeen tulleiden maahanmuuttajien sopeutuminen vielä kuitenkin niin uusia asia, että sekä viranomaisten koulutusta mutta myös siihen liittyvää tutkimusta tarvittaisiin mielestäni lisää. Viranomaisten asenteita maahanmuuttajia kohtaan on kartoitettu ja maahanmuuttajien kokemia syrjintää on tutkittu, mutta miten nämä asiat todella näkyvät käytännössä? Jos viranomaiset on yksi merkittävä pakolaisten asenteita muokkaava ryhmä, niin miten sitten naapurit ja muut tuttavat vaikuttavat pakolaisten kokemuksiin ja sopeutumiseen uuteen kulttuuriseen ympäristöön? Tähänastinen tutkimus ei juuri ole tarkastellut pakolaisten heikkoja interpersonaaalisia vuorovaikutussuhteita, joten sitä tutkimusta kaivattaisiin ylipäänsä lisää. Erityisen kiinnostava tutkimusaihe olisi se, miten erilaiset, myös positiiviset kokemukset heikoista vuorovaikutussuhteista vaikuttavat pakolaisten sopeutumiskokemuksiin.

3.4 Menetetyt vuorovaikutussuhteet

Maasta toiseen muuttaminen tarkoittaa aina joidenkin vuorovaikutussuhteiden muuttumista. Muuttaminen paikkakunnalta toiselle tai maasta toiseen vaikuttaa ainakin useimpien heikkojen vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen. Harvoin entisellä paikkakunnalla asuneeseen viranomaiseen, naapuriin tai opettajaan pidetään yhteyttä, ellei näistä vuorovaikutussuhteista ole tullut tavalla tai toisella erittäin merkityksellisiä, lähinnä ystävyudeksi luokiteltavia suhteita. Pakolaisten kohdalla tilanne on usein se, että maastamuuton yhteydessä he menettävät myös monia läheisiä vuorovaikutussuhteita.

Mitä vuorovaikutussuhteen menettämällä sitten tarkoitetaan? Vuorovaikutussuhteen menettäminen voi jollekin merkitä sitä, ettei suhteessa enää ole vuorovaikutusta. Toinen voi nähdä asian niin, että vuorovaikutussuhteet menetetään, kun ne hajoavat johonkin konfliktiin tai kriisiin, jota ei kyetä tai haluta selvittää. Esimerkki tällaisesta vuorovaikutussuhteen menettämisestä on ero parisuhteessa. Joku voi

puolestaan ajatella, ettei kerran syntynyttä vuorovaikutussuhdetta voi menettää. Vuorovaikutussuhteen menettämisen määrittely riippuu siis siitä, miten vuorovaikutussuhde määritellään. Tämän tutkimuksen puitteissa menetetty vuorovaikutussuhde on sellainen, jossa osapuolten väliseen vuorovaikutukseen ei ole syytä tai toisesta mahdollisuutta. Usein tilanne on se, että pakolaiset ovat kuoleman kautta menettäneet jonkun tai joitain heille hyvin läheisiä ihmisiä. Voi myös olla, että joku tai jotkut pakolaisille merkitykselliset vuorovaikutussuhteet ovat ainakin osittain menetettyjä siitä syystä, että suhteen toinen osapuoli on kadonnut. Kuolleet tai kadonneet henkilöt ovat varmasti edelleen hyvin merkityksellisiä pakolaisten sopeutumisen kannalta, mutta koska näkemykseni mukaan vuorovaikutussuhde vaatii kaksi osapuolta, tällaisissa tapauksissa en enää puhu olemassa olevasta vaan menetetyistä vuorovaikutussuhteista.

Pakolaisten interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden menettämistä ei juuri ole tarkasteltu puheviestinnän tutkimuksissa, mutta muiden tieteenalojen kirjallisuuden ja arkikokemusten perusteella voimme olettaa, että läheisen ihmisen menettäminen on henkisesti raskas prosessi. Läheisen kuolemasta selviämistä on kuvattu ajassa etenevänä, joskus pitkänäkin prosessina. Surussa ja toipumisessa käydään läpi erilaisia vaiheita, ja jokaiseen vaiheeseen voi kuulua oireita ja selviytymiskeinoja, joilla voi olla vaikutusta myös muihin vuorovaikutussuhteisiin. Unettomuus on yksi hyvin yleinen läheisen kuolemaan liittyvä oire (Harvey & Weber 2002, 190). Väsyneenä energian suuntaaminen uusien vuorovaikutussuhteiden solmimiseen voi tuntua ylivoimaiselta tai jopa turhulta urakalta. Menetyksen jälkeen myös levoton liikkuminen paikasta toiseen, ympäristön tarkkailu ja menetetyt henkilön intensiivinen ajattelu voivat olla oireita siitä, että läheisen kuolema ei tunnu todelliselta. Joissain tapauksissa surutyötä tekevä voi jopa eristäytyä ympäröivästä todellisuudesta ja paeta omaan mielikuvitusmaailmaansa, jossa puuttuva henkilö on vielä osallisena. (Harvey & Weber 2002.)

Aina läheisen vuorovaikutussuhteen menettämiseen ei syynä ole kuolema. Avioeroa voidaan pitää eräänlaisena interpersonaalisen vuorovaikutussuhteen menettämisenä, ja joidenkin tutkimusten mukaan eronneiden joukossa on paljon itsemurhia, masennusta, mielenterveysongelmia ja muita sairauksia. On tietysti vaikea sanoa, johtuvatko nämä oireet eroista vai ovatko nämä oireet olleet avioerojen taustalla, mutta joka tapauksessa läheisen ihmisen menettäminen on aina merkityksellinen tapahtuma, joka voi vaikuttaa jopa henkilön identiteettiin. (Harvey & Weber 2002, 198 – 199.) Identiteettiin menetyksellä voi olla vaikutuksensa siten, että kun ihminen on kokenut olevansa kiinteä osa pariskuntaa, osa sosiaalista piiriä, jonkun vaimo tai mies, tyttö- tai poikaystävä, on aivan luonnollista, että muutos tämän asian suhteen vaatii myös itsensä uudelleen määrittelemistä ja sopeutumista. Muutos voi toki olla positiivinen, mutta se vaikuttaa silti elämän rutiineihin ja usein siis myös henkilön identiteettiin.

Yksinäisyys, johtuipa se sitten läheisten vuorovaikutussuhteiden menettämisestä tai niiden puuttumisesta kokonaan, on ongelma monille (Segrin 1998), ja sitä se on myös monille Suomessa asuville maahanmuuttajille (Pohjanpää 2003 a). Yksinäisyyden vakavia seurauksia voivat olla itsemurhat (Sermat 1980), päihteiden käyttö (Lamont 1979) sekä masentuneisuus (Russell, Peplau & Cutrona 1980). Tutkimukset ovat osoittaneet, että yksinäiset ihmiset kokevat olevansa heikkoja kommunikoijia (Honeycutt, Zagacki & Edwards 1990) ja itse asiassa osoittavat myös huonoa kommunikatiivista kompetenssia (Spitzberg & Hurt 1989). Liekö yksinäisyyden syy vai seuraus, mutta tutkimukset osoittavat, että yksinäiset ihmiset itse asiassa ottavat ylipäänsä vähemmän osaa keskusteluihin (Bell 1985).

Tutkimusta siitä, miten pakolaiset reagoivat ja sopeutuvat elämään menetettyjen tai kadotettujen vuorovaikutussuhteiden kanssa, on hyvin vähän saatavilla. Muutamia viitteitä pakolaisten kokemasta yksinäisyydestä ja sen seurauksista kuitenkin on. Suomessa asuvien turvapaikkaa odottavien pakolaisten olosuhteita kuvannut laadullinen tapaustutkimus antaa

esimerkkejä siitä, kuinka yksinäisiksi pakolaisena maahan tulleet henkilöt voivat kokea olevansa, vaikka olisivat tulleet Suomeen perheensäkin kanssa. Usein yksinäisyyden kokemukset liittyvät väsymykseen tai psyykkisiin oireisiin, joita ei ole pakenemisen jälkeen pystytty purkamaan ja hoitamaan. Toisaalta yksinhuoltajana Suomeen tullut henkilö voi kokea, ettei hänellä ole ketään, kenen kanssa voisi huoliaan jakaa, kun viranomaisiin tai muihin uusiin tuttavuuksiin ei vielä ole syntynyt tarpeeksi luottamuksellista suhdetta. (Sourander 2003.)

Kun oma elämä muuttuu uuden kulttuurin keskellä, menetettyjen vuorovaikutussuhteiden sureminen ja toipuminen menetyksistä voivat olla haasteellinen tehtävä, jota harvat sopeutumista tarkastelevat tutkimukset huomioivat. Sen lisäksi, että pakolaiset voivat joutua selviytymään läheisten kuolemasta, ne pakolaiset, joiden sukulaisia tai ystäviä on kadoksissa, voivat joutua elämään jatkuvan menettämisen pelon kanssa. Menettämisen pelko ja sen kanssa eläminen voivat varmasti vaikuttaa myös muihin interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin, mutta aiheesta ei juuri ole tehty empiiristä tutkimusta. Voisi olettaa, että huoli oman lapsen terveydestä tai ylipäänsä tietämättömyys siitä, onko lapsi elossa vai ei, sitoo energiaa niin runsaasti, että motivaatio tutustua täysin uusiin ihmisiin voisi olla aika alhainen. Miten sitten tällaisen ihmisen kohdalla voitaisiin puhua sopeutumisesta uuteen elämäntilanteeseen ja erilaiseen kulttuuriseen ympäristöön, jos yksi kaikkein tärkein seikka henkilön elämässä, oma lapsi tai aviopuoliso, pitää henkilön ajatuksia jossain aivan muualla kuin sen hetkisessä ympäristössä ja tilanteessa? Väsymyksen lisäksi eristäytyminen ja omaan mielikuvitusmaailmaan sulkeutuminen vaikuttavat varmasti henkilön olemassa oleviin vuorovaikutussuhteisiin. Mielestäni olisi syytä tarkastella lähemmin, millaisia nämä vaikutuksen ovat. Tiedosta voisi olla jopa käytännön hyötyä pakolaisille ja heidän kanssaan työskenteleville viranomaisille, sillä se voisi auttaa viranomaisia entistä paremmin tarjoamaan tukea uuteen elämäntilanteeseen sopeutuvalla pakolaisella ja hänen läheisilleen.

Olen tähän mennessä tarkastellut pakolaisten läheisiä ja heikkoja vuorovaikutussuhteita. Aivan kuten kenen tahansa vuorovaikutussuhteet, myös pakolaisten interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet muuttuvat aikojen kuluessa. Osa vuorovaikutussuhteista syvenee ja kehittyy läheisemmiksi, osa on lähinnä tuttavuuksiksi nimitettäviä heikkoja suhteita, joiden ei välttämättä edes odoteta muuttuvan tai kehittyvän. Osa interpersonaalista vuorovaikutussuhteista menetetään ja jotkut suhteet tuntuvat säilyvän tietyiltä ominaisuuksiltaan samanlaisina vuodesta toiseen, vaikka ympäristö ja tilanteet muuttuisivat. Pakolaisille monet läheisinä pidettyjen vuorovaikutussuhteiden osapuolet ovat jääneet maantieteellisesti pitkien matkojen päähän. Perhe ja sukulaiset voivat olla tuhansien kilometrien päässä, mutta toisaalta läheisiä ystäviä ja sukulaisia voi asua hyvinkin lähellä, jopa samassa talossa.

Tiedämme siis, millaisia vuorovaikutussuhteita pakolaisilla on, mutta miten näitä vuorovaikutussuhteita pidetään yllä ja miten vuorovaikutus käytännössä näissä suhteissa toteutuu? Miten suhteissa säilytetään tuttuuden tunne, mielikuva läheisyydestä tai tieto siitä, että tarvittaessa ystävä on apuna. Entä miten suhteet muuttuvat ajan kuluessa ja miten sitten uudet suhteet muodostuvat ja kehittyvät? Seuraavassa luvussa käsitelen vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä ja kehittymistä.

4 VUOROVAIKUTUSSUHTEIDEN KEHITTYMINEN

Vuorovaikutuksen näkökulmasta sopeutuminen ilmenee ja tapahtuu vuorovaikutussuhteissa. Olemassa olevat vuorovaikutussuhteet tarjoavat tukea ja apua stressiä aiheuttavassa elämäntilanteessa ja uudet vuorovaikutussuhteet kiinnittävät pakolaisen uuteen asuinympäristöön ja yhteisöön. Jotta tämä kaikki olisi mahdollista, on pakolaisten pidettävä yhteyttä jo olemassa oleviin ystäviinsä ja sukulaisiinsa sekä tutustuttava uusiin ihmisiin. Tässä luvussa tarkastelen vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä.

4.1 Läheisyyden kehittyminen

Interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä tarkastellaan usein läheisyyden tai koetun läheisyyden kehittymisenä suhteessa. Suosittu teoria interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden ja läheisyyden kehittymisen tarkastelussa on Altmanin ja Taylorin (1973) sosiaalisen läpäisyn teoria (Social penetration theory). Teorian mukaan vuorovaikutussuhteen läheisyys kehittyy ja suhde syvenee, kun suhteen osapuolet tutustuvat toisiinsa vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutussuhteet kehittyvät erilaisten vaiheiden kautta. Taylor ja Altman (1987) ovat nimenneet neljä vuorovaikutussuhteen kehitysvaihetta, jotka ovat nimeltään orientaatiovaihe, tutustumisvaihe, kiintymyksen vaihe ja pysyvän vuorovaikutuksen vaihe. Vaihe vaiheelta suhteen osapuolet paljastavat itsestään erilaisia asioita ja samalla, vaihe vaiheelta koettu läheisyys syvenee. Orientaatiovaiheesta alkava suhteen

kehittyminen on kuin sipulin kuorimista: uuden vaiheen tai uuden kerroksen jälkeen ollaan aina hieman lähempänä henkilön sisintä. Teoriaan sisältyy oletus siitä, että on olemassa jokin sisin, alue joka paljastetaan vain kaikkein läheisimmiksi koetuille henkilöille. Teoriassa oletetaan, että pysyvän vuorovaikutuksen vaiheessa osapuolet ovat valmiita paljastamaan sisimpänsä toisilleen ja kertomaan kaikkein henkilökohtaisimmistakin asioista.

Altmanin ja Taylorin lisäksi esimerkiksi Knapp ja Vangelisti (1992), Phillips ja Wood (1983) sekä Wilmot (1987) kuvaavat vuorovaikutussuhteiden kehittymistä erilaisten vaiheiden kautta tapahtuvaksi prosessiksi. Altmanin ja Taylorin (1973) teoriassa läheisyys kehittyy vuorovaikutussuhteessa neljän vaiheen kautta, Knappilla ja Vangelistilla (1992) vaiheita on viisi, Phillips ja Wood (1983) listaavat kuusi vaihetta ja Wilmot (1987) on nimennyt vain kaksi suhteen kehittymisen vaihetta. Vaiheiden lukumäärästä riippumatta suhteen kehittymistä on kaikissa teorioissa kuvattu lineaarisena prosessina, jossa vuorovaikutussuhteet kehittyvät ensimmäisestä kohtaamisesta intiimiin, läheisenä pidettyyn suhteeseen. Intiimillä suhteella ei aina tarkoiteta ainoastaan seksuaalisessa mielessä intiimiä, vaan läheistä suhdetta esimerkiksi ystävän kanssa. Prosessin nähdään etenevän ajassa, eikä vuorovaikutussuhteessa koetun läheisyyden odoteta syntyvän hetkessä.

Vuorovaikutussuhteiden kehittymistä kuvaavissa teorioissa on luonnollisesti nähtävissä myös erilaisia näkemyksiä vuorovaikutussuhteesta ja sen määrittelemisestä. Vuorovaikutussuhteen ensimmäistä vaihetta on kutsuttu orientaatiovaiheeksi (Altman & Taylor 1973) tai aloitusvaiheeksi (Knapp & Vangelisti 1992; Wilmot 1987). Tähän ensimmäiseen vaiheeseen liittyvä tunnusteleva vuorovaikutus tapahtuu usein julkisissa paikoissa, eivätkä keskustelun aiheet useinkaan liity hyvin henkilökohtaisiin aiheisiin. (Altman & Taylor 1973; Knapp & Vangelisti 1992; Wilmot 1987.) Phillipsin ja Woodin (1983) näkemys poikkeaa muista mainituista sikäli, että he ovat nimenneet suhteen kehittymisen ensimmäisen vaiheen yksilön tarkkailun vaiheeksi. Phillipsin ja Woodin (1983) mukaan ensimmäinen vaihe ei välttämättä sisällä

vuorovaikutusta, vaan vaihe keskittyy yksilön kokemuksiin ja haluun solmia vuorovaikutussuhde toisen henkilön kanssa. Phillips ja Wood näkevätkin vuorovaikutussuhteen tältä osin yksilön kognitiivisena kokemuksena. Sen sijaan Altman ja Taylor (1973), Knapp ja Vangelisti (1992) ja Wilmot (1987) olettavat, että suhteen kehittyminen voi alkaa vasta henkilöiden välisestä vuorovaikutuksesta.

Paikat ja tilanteet, joissa Suomessa asuvat maahanmuuttajat ovat vuorovaikutuksessa heille entuudestaan tuntemattomien, vieraiden ihmisten kanssa, ovat koulutukseen ja maahanmuuttoviranomaisiin liittyviä. Viranomaisien kanssa asioitaessa, naapureiden kanssa jutusteltaessa ja uutta kieltä opiskeltaessa pakolaiset kohtaavat uusia ihmisiä ja voivat solmia uusia vuorovaikutussuhteita uudessa kulttuurisessa ympäristössään. Erilaiset yhdistykset ja harrastusryhmät tarjoavat myös mahdollisuuksia vuorovaikutussuhteiden solmimiseen. Suomessa asuvien maahanmuuttajien elämää kartoittaneessa tutkimuksessa kyseltiin virolaisten, venäläisten, somalialaisten ja vietnamilaisten maahanmuuttajien urheiluharrastuksista selvitettäessä heidän terveystottumuksiaan. Liikunnan harrastaminen, joka tutkimuksessa määriteltiin vähintään puolen tunnin mittaiseksi ainakin lievästi hengästyttäväksi ja hikoiluttavaksi toiminnaksi, näyttäisi tutkimuksen mukaan olevan melko yleistä vastanneiden maahanmuuttajien keskuudessa. Tutkimukseen osallistuneista yli tuhannesta maahanmuuttajasta melkein puolet jokaisen maahanmuuttajaryhmän vastaajista ilmoitti harrastavansa liikuntaa kaksi kertaa viikossa tai useammin. Tutkimukseen osallistuneista virolaisista ja vietnamilaisista noin joka kolmas ilmoitti liikkuvansa viikoittain neljä kertaa tai useammin. Vähiten liikuntaa raportoivat harrastavansa venäläiset. Somalialaista vastaajista naiset ilmoittivat harrastavansa vähemmän liikuntaa kuin somalialaiset miehet. Tutkimukseen vastanneista ne, jotka kokivat vapaa-ajan harrastukset ylipäänsä tärkeinä, ilmoittivat myös useammin osallistuvansa sekä maahanmuuttajien omaan että muuhun urheiluseura- ja harrastustoimintaan. (Pohjanpää 2003 b, 116–117.)

Pyykkönen (2003, 195 – 196) on haastatellut maahanmuuttajayhdistyksissä toimivia nuoria ja todennut, että yhdistykset ja niissä syntyvät vuorovaikutussuhteet voivat olla hyvinkin merkittäviä nuorten identiteetin kannalta ja toisaalta niiden kautta maahanmuuttajanuoret saavat apua kieliongelmissa ja kulttuuriperäisissä sopeutumisvaikeuksissa. Suomessa on noin 600 – 700 maahanmuuttajien yhdistystä ja yhdistysten suurta määrää voidaan selittää maahanmuuttajien määrän, yhteisöjen koon ja ryhmien kirjon kasvamisella 1990-luvun puolivälistä lähtien. Erilaiset monikulttuurisuusyhdistykset, uskonnolliset yhdistykset, naisten yhdistykset, kotouttamisyhdistykset ja maahanmuuttajaryhmien kulttuuriyhdistykset toimivat kohtauspaikkoina maassamme asuville maahanmuuttajille. (Pyykkönen 2003, 195.)

Kun vuorovaikutuksen toinen osapuoli on näkökulmasta riippuen joko kohdattu tietoisesti tai häntä on tarkkailtu jonkin aikaa, lineaarisen näkemyksen mukaan vuorovaikutussuhteen ajatellaan kehittyvän ensimmäisten vaiheiden jälkeen tutustumis- tai kokeiluvaiheiden kautta kohti pysyvää vuorovaikutusta (Altman & Taylor 1973), pysyvyyttä (Wilmot 1987) tai sitoutumista (Knapp & Vangelisti 1992; Phillips & Wood 1983). Tutkijoista riippuen aloitusvaiheen ja lopullisen pysyvän tai sitouttavan vuorovaikutuksen vaiheen väliin mahtuu vielä erilaisia vahvistamisen vaiheita (Knapp & Vangelisti 1992; Phillips & Wood 1983) tai kiintymyksen vaiheeksi nimettyjä vaiheita (Altman & Taylor 1973), joissa kussakin toiseen osapuoleen liittyvä tieto syventää läheisyyttä ja läheisyyden kokemista.

Vuorovaikutussuhteiden kehittyminen jatkuvana prosessina

Vuorovaikutussuhteiden kehittymistä lineaarisesti kuvaavien, vaihe vaiheelta etenevien teorioiden rinnalla on myös suhdetta jatkuvana prosessina tarkastelevia näkemyksiä. Baxterin ja Montgomeryn (1996; 1997) vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teoria esimerkiksi kuvaa suhdetta jatkuvana ja jatkuvasti muuttavana prosessina. Teorian mukaan vuorovaikutussuhteet kyllä kehittyvät ja muuttuvat jatkuvasti, mutta

muutoksen suuntana ei kuitenkaan aina ole intiimimpi ja läheisempänä koettu olotila suhteessa. Teoria ei kiellä, ettei suhteessa koettu läheisyys voisi syvetä ajan kuluessa ja suhteen kehittyessä. Keskeinen ajatus kuitenkin on, että suhteessa voi tapahtua muutoksia myös muihin suuntiin, ilman että se tarkoittaa suhteen hiipumista, loppumista tai menettämistä.

Vuorovaikutussuhteiden muutosten ja kehittymisen taustalla ovat suhteeseen liittyvät jännitteet, jotka syntyvät suhteeseen sisältyvien vastakkaisten ilmiöiden esiintymisestä yhtäaikaaisesti ja samalla toisiaan täydentävästi. Vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teoria kuvaa vastakkaisten ilmiöiden tai vastakkaisten voimien ristiriitaisuuksia, joita Baxterin ja Montgomeryn (1996; 1997) mukaan on kaikissa vuorovaikutussuhteissa. Vuorovaikutussuhteissa ilmeneviä vastakkaisia voimia voivat olla esimerkiksi riippumattomuus ja riippuvaisuus tai välittäminen ja välinpitämättömyys. Periaate on, että ilman toista ei pystytä määrittelemään toista: ilman riippumattomuutta ei kyetä määrittelemään riippuvaisuutta tai ilman välittämistä ei kyetä sanomaan, mikä on välinpitämättömyyttä. Tämä totalisuudeksi nimitetty vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teorian periaate lähtee siis siitä, että vuorovaikutussuhteessa ilmeneviä ilmiöitä ja asioita määritellään aina niiden vastakohtien kautta. Baxterin ja Montgomeryn (1997, 330) mukaan ilmiö voidaankin täysin ymmärtää vain sen suhteesta toiseen ilmiöön. Heidän mukaansa totalisuus on tapa nähdä maailma koskaan valmistumattomana prosessina, jossa voidaan korkeintaan viitata ohikiitäviin ja virtaaviin hetkellisiin rakenteisiin. Vuorovaikutussuhteen osapuolet eivät esimerkiksi vain joko välitä tai ole välinpitämättömiä, ja näin ollen suhteessa ei myöskään olla vain yksiselitteisesti läheisiä tai etäisiä. (Baxter & Montgomery 1997, 330.)

Vuorovaikutussuhteet kehittyvät ja muutokset suhteissa syntyvät ja saavat energiansa vastakkaisten voimien esiintymisestä yhdessä, niin että nämä voimat kuitenkin koko ajan hylkivät toisiaan. Suhteeseen voi esimerkiksi muodostua jännitteitä sitoutumisesta ja sitoutumattomuudesta. Koska

samanaikaisesti ei voi olla sitoutumaton ja sitoutunut tiettyyn asiaan ja ilman sitoutumattomuuden käsitettä sitoutumisen käsite ei siis ole kokonainen, samaan aikaan esiintyvät toisiaan täydentävät käsitteet aiheuttavat suhteeseen jännitettä, josta jatkuvasti neuvotellaan. Suhteen käytännöllä viitataan neuvotteluun erilaisten vastakkaisten voimien välillä ja päätöksentekoon, joka liittyy neuvottelun käytännön toteutukseen. Päätöksenteko voi liittyä esimerkiksi itsestäkertomiseen. Itsestäkertomisesta voidaan tehdä päätöksiä tilanteen, asian, tai kontekstin mukaan. Toisissa tilanteissa ja asioissa henkilö voi olla hyvinkin avoin, kun taas toisissa asioissa itsestä ei haluta läheisenäkään pidetylle henkilölle kertoa tiettyjä asioita. Koska vastakkaiset voimat esiintyvät aina yhdessä, ei kerran neuvoteltu muutos kuitenkaan ole ikuinen, vaan muutoksia voi tapahtua jatkuvasti, suuntaan tai toiseen.

Vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teoriassa ei kielletä sitä, ettei toisia henkilöitä voitaisi pitää läheisempänä kuin toisia. Suhteen ei kuitenkaan ajatella kehittyvän lineaarisesti kohti pysyvää, saavutettavissa olevaa läheisyyden tilaa. Sen sijaan ajatuksena on, että läheisenäkin pidetyssä suhteessa voi olla välillä hetkiä, jolloin joko toinen tai molemmat osapuolet kokevat hetkellisesti tai tiettyyn asiaan liittyen olevansa etäisiä toisilleen. Muutokset vuorovaikutussuhteissa voivat olla myös erittäin pieniä tai huomaamattomia, ja suhteissa on jopa pysyvyyden hetkiä eikä muutoksia välttämättä tapahdu koko ajan. Jännitteillä ei viitatakaan negatiiviseen ilmiöön, vaan ne nähdään edellytyksenä jatkuvaan, alati muuttuvaan vuorovaikutukseen suhteessa (Baxter & Montgomery 1997, 327).

Baxterin ja Montgomeryn (1997, 326) mukaan vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teoria ei ole teoria sen perinteisessä merkityksessä, sillä se ei esitä mitään yksittäistä väittämää tai yleistettäviä ennustuksia. Sen sijaan teoria pyrkii kuvailemaan ryhmää sisällöllisiä olettamuksia, jotka liittyvät vuorovaikutussuhteen ristiriitaisuuksiin, muutokseen, käytäntöön ja totaalisuuteen. Pakolaisten vuorovaikutussuhteita tarkasteltaessa teoria antaa mahdollisuuden kontekstin ja tilanteen huomioimiselle, sillä Baxterin ja

Montgomeryn (1997, 327) mukaan vuorovaikutussuhteen jännitteitä synnyttävät vastakkaiset voimat voivat vaihdella tilanteen ja osapuolten mukaan. Artikkelissaan he pohdiskelevat esimerkiksi varmuuden vastakohtaa. Varmuuden vastakohtana voidaan pitää epävarmuutta, uutuutta, mysteeriä tai jännitystä riippuen siitä, kuka sitä määrittelee tai missä tilanteessa sitä määritellään. Vastakohtien on kuitenkin tavalla tai toisella liittyttävä toisiinsa. Tätä Baxter ja Montgomery (1997, 327) selittävät sillä, että ymmärtääkseen täysin varmuuden merkityksen henkilön on hahmotettava myös, mitä tarkoittavat epävarmuus, kaaos, ennustamattomuus tai mikä ikinä onkaan kyseisessä tilanteessa ja kyseiselle henkilölle varmuuden vastakohta. Se mitä aina Suomessa elänyt 30 vuotias korkeasti koulutettu yhden lapsen äiti käsittää epävarmuudella ja varmuudella suomalaisessa kontekstissa voi olla hyvinkin eri asia, kuin se miten Afganistanista paennut, miehensä ja lapsensa menettänyt 30 vuotias nainen nämä ilmiöt kokee ja käsittää.

On oletettavaa, että pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kannalta on merkityksellistä se, missä kontekstissa esimerkiksi juuri epävarmuutta ja varmuutta tarkastellaan. Maasta toiseen muuttaminen on jo itsessään epävarmuutta herättävä tapahtuma, joka vaikuttaa myös vuorovaikutussuhteiden dynamiikkaan. Erilaisista kulttuuritaustoista kotoisin olevien pakolaisten ja heidän vuorovaikutussuhteidensa kohdalla on lisäksi huomioitava, miten erilaiset kulttuuritaustat voivat vaikuttaa siihen, miten esimerkiksi välittäminen ja välinpitämättömyys, tai mitä sitten pidetäänkään sen vastakohtana, määritellään.

Jännitteiden teoria tarjoaa mahdollisuuden nimenomaan vuorovaikutussuhteen syvällisempään tarkasteluun. Vastakkaisista voimista johtuvien jännitteiden ajatellaan nimittäin ilmenevän suhteessa itsessään, ei niinkään suhteen osapuolten välillä (Baxter & Montgomery 1997, 330). Molempien suhteen osapuolten mielikuvat ja kokemukset olemassa olevasta tai syntyvästä vuorovaikutussuhteesta ovat kyllä mielenkiintoisia ja auttavat ymmärtämään vuorovaikutussuhteiden problematiikkaa syvällisemmin, mutta

tutkimuksen ja analyysin kohteeksi voitaisiin useammin valita myös suhde itsessään. Tällöin esimerkiksi pakolaisten vuorovaikutussuhteita päästäisiin todella tarkastelemaan kulttuurienvälisestä näkökulmasta, ei jommastakummasta kulttuurisesta tausta käsin.

Vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyy ilmiöitä, jotka näkökulmasta riippumatta on koettu tärkeiksi ja joita puheviestinnän tutkimuksissa on tarkasteltu laajasti. Epävarmuuden hallinta, itsestäkertominen ja luottamus vuorovaikutuksellisinä ilmiöinä ovat mielestäni keskeisiä myös pyrittäessä ymmärtämään pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja sopeutumisprosessia. Tarkastelenkin näitä ilmiöitä seuraavassa ensin yleisellä tasolla, minkä jälkeen pohdin niihin liittyviä oleellisia seikkoja pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kannalta.

4.1.1 Epävarmuuden hallinta vuorovaikutussuhteissa

Epävarmuus vuorovaikutuksessa voidaan nähdä kognitiivisena ilmiönä, jolloin epävarmuus johtuu lyhyesti sanottuna henkilön kyvyttömyydestä arvioida ja ennustaa muiden käyttäytymistä vuorovaikutustilanteessa (Gudykunst & Kim 1992, 10–11). Bergerin ja Calabresen (1975) mukaan vuorovaikutukseen liittyvää epävarmuutta on kahdenlaista. Epävarmuus voi ensiksikin liittyä toisten asenteiden, tunteiden, uskomusten, arvojen tai käyttäytymisen ennustamiseen. Toiseksi epävarmuus voi liittyä vieraan henkilön asenteiden, tunteiden ja ajatusten selittämiseen. Henkilö voi siis olla epävarma siitä, ymmärtääkö hän vuorovaikutuksen toista osapuolta ja toisaalta tuleeko hän itse ymmärretyksi. Epävarmuus voi liittyä vuorovaikutussuhteeseen, vuorovaikutustilanteeseen, vuorovaikutuksen toiseen osapuoleen tai vuorovaikutukseen itseensä.

Liiallinen epävarmuus vuorovaikutuksessa koetaan yleensä epämiellyttäväksi ja sitä pyritään hallitsemaan tavalla tai toisella. Yksi keino hallita epävarmuutta on välttää epävarmuutta herättävää tilannetta tai henkilöä. Epävarmuutta voidaan pyrkiä hallitsemaan myös tiedon avulla.

Knapp ja Vangelisti (1992) sekä Altman ja Taylor (1973) ovat todenneet, että vuorovaikutussuhteiden alussa osapuolet pyrkivät keräämään mahdollisimman paljon tietoa vuorovaikutuskumppanista ja itse vuorovaikutussuhteesta. Kun henkilö pyrkii löytämään tietoa, joka auttaisi häntä ennustamaan ja selittämään vuorovaikutussuhteen toisen osapuolen käyttäytymistä, hän pyrkii samalla vähentämään tai hallitsemaan epävarmuuttaan (Gudykunst & Kim 1992, 27; Gudykunst 1995, 10 – 11; Berger & Calabrese 1975). Epävarmuuden hallintaan liittyvät teoriat lähtevät siitä, että tiedon hankkiminen vuorovaikutuksen muista osapuolista ja heidän käyttäytymisestään on keino vähentää epävarmuutta ja kehittää suhdetta. Vuorovaikutussuhteen alussa tieto toisesta ja suhteesta ei ole kovin henkilökohtaista (Knapp & Vangelisti 1992) ja keskustelu on usein rajoittunut jutusteluun esimerkiksi paikasta tai tilanteesta, jossa tavataan, säästä tai osapuolten ammateista (Neuliep 1996, 319). Myöhemmin tieto muuttuu yhä henkilökohtaisemmaksi ja sitä kertyy myös määrällisesti lisää. Toiseen henkilöön ja suhteeseen liittyvän tiedon myötä suhteen osapuolet kokevat kykenevänsä jossain määrin ennakoimaan toistensa vuorovaikutusta. Taylorin ja Altmannin (1987) mukaan pitkälle kehittynyttä vuorovaikutussuhdetta ilmentää tilanne, jossa osapuolet kykenevät arvioimaan ja ennakoimaan toistensa käyttäytymistä ja tunteita, jolloin siis vuorovaikutustilanteessa koettu epävarmuus on hyvin hallittavissa.

Berger ja Bradac (1995) esittävät, että tiedon keräämisessä ja epävarmuuden hallinnassa on kolmenlaisia tiedonhankkimisen strategioita. Passiiviset tiedonhankintastrategiat liittyvät observointiin ja tiedon kartuttamiseen muiden tarkkailun kautta. Epävarmuutta voi pyrkiä vähentämään tiedon avulla, jota kertyy tarkkailemalla eri ihmisiä tietyissä tilanteissa tai seuraamalla tiettyjä ihmisiä erilaisissa tilanteissa. Aktiiviset tiedonhankintastrategiat voivat olla tiedon hankkimista kirjojen, lehtien, television ja internetin kautta. Aktiivinen strategia on myös ympäristön strukturointi. Ympäristön strukturointi tarkoittaa joidenkin ympäristöön

liittyvien tekijöiden manipulointia ja tiedon keräämistä siitä, kuinka muut reagoivat tehtyihin muutoksiin. Kolmas ryhmä tiedon keräämiseksi ovat vuorovaikutteiset strategiat, joita ovat kysely ja itsestäkertominen. (Berger & Bradac 1995; Berger 1979, 134 – 142.)

Jos Bergerin ja Bradacin (1995) esittämiä tiedon hankkimisen strategioita tarkastellaan interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä käsittelevien mallien rinnalla, törmätään kysymykseen vuorovaikutussuhteen olemuksesta ja määritelmästä. Jos tutkija uskoo, että vuorovaikutussuhde voi alkaa esimerkiksi toisen tarkkailulla (vrt. Phillips & Wood 1983), voidaan passiivinen tiedonhankinta nähdä jo osana interpersonaalisen vuorovaikutussuhteen kehittymiseen liittyvää tiedonhankintaa. Jos taas tutkija uskoo, että vuorovaikutussuhteesta ei voida puhua ennen kuin vuorovaikutussuhteen osapuolet ovat tietoisia toisistaan, ei passiivinen tiedonhankinta ainakaan tietoisena valintana voi liittyä vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen. Toisaalta voidaan ajatella, että jos osapuolilla on jo toisistaan tietoa, ilman että he ovat tietoisia toistensa huomiosta, voi myöhemmin vuorovaikutustilanteessa koettu epävarmuus olla paremmin hallittavissa. Tällöin vuorovaikutussuhteen määritelmästä riippumatta myös passiivisilla tiedonhankinnan strategioilla voidaan nähdä olevan ainakin epäsuoria vaikutuksia vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen.

Epävarmuuden hallintaan pyrkivien tiedonhankinnan strategioiden valintaan ja soveltamiseen vaikuttavat varmasti monet seikat. Olisi mielenkiintoista selvittää, millaisia tiedonhankinnan strategioita Suomessa asuvat pakolaiset käyttävät. Selvitystä kaipaisivat myös ne tekijät, jotka vaikuttavat valittuihin strategioihin. Voisi olettaa, että esimerkiksi kielitaidolla ja mahdollisuuksilla tavata erilaisia ihmisiä on vaikutusta siihen, millaisia strategioita pakolaiset käyttävät ja soveltavat hankkiakseen tietoa uudesta ympäristöstään, vuorovaikutuskumppaneistaan ja vuorovaikutuksesta uudessa kulttuurisessa ympäristössä.

Uuteen ja erilaiseen kulttuuriseen ympäristöön muuttaminen koetaan jo itsessään usein epävarmuutta herättävänä. Herman ja Schild (1961, 165) toteavatkin, että uusi ja vieras tilanne, kuten vieraan henkilön seurassa oleminen, voi aiheuttaa tunteen turvattomuudesta. Vieras saattaa käyttäytyä tilanteesta ja kontekstista poikkeavalla, osapuolten odotuksia rikkovalla tavalla, mikä Levinen (1979, 29) mielestä väistämättä johtaa epävarmuuden ja ahdistuneisuuden lisääntymiseen vuorovaikutuksessa. Epävarmuutta halutaankin vähentää ja toisten käyttäytymistä selittää erityisesti silloin, kun vuorovaikutukseen tai toisen käyttäytymiseen liittyviä odotuksia on rikottu (Berger & Bradac 1995, 78). Kun ihmiset tapaavat toisensa ensimmäistä kertaa, he voivat tulkita vuorovaikutusta ja antaa asioille ja ilmiöille merkityksiä omista kulttuurista lähtökohdistaan riippumatta siitä, onko vuorovaikutuksen toinen osapuoli saman kulttuurin edustaja vai ei. Erilaiset käyttäytymistavat, vuorovaikutusta ohjaavat normit ja arvot aiheuttavat tilanteita, joissa toisen osapuolen vuorovaikutukseen liittyviä odotuksia tavalla tai toisella rikotaan. Epävarmuuden ja ahdistuneisuuden hallinta ovatkin Gudykunstin (1995, 10) mukaan keskeisiä prosesseja selviytymisessä vuorovaikutuksesta vieraan, erilaista kulttuurista traditiota edustavan henkilön kanssa.

4.1.2 Itsestäkertominen

Itsestäkertominen voidaan nähdä vuorovaikutuksessa yhtenä epävarmuuden hallintaan tähtäävänä tiedonhankinnan strategisena keinona (ks. Berger & Bradac 1995), mutta itsestäkertomista on laajemminkin pidetty vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyvänä tekijänä. Dindian (2002, 169) mukaan itsestäkertomista on tutkittu paljon, koska sitä pidetään jopa avaintekijä vuorovaikutussuhteiden kehittämisessä ja ylläpitämisessä. Altman ja Taylor (1973) esimerkiksi näkevät, että läheisyyden kehittyminen vuorovaikutuksessa on interpersonaalista käyttäytymistä ja sisäinen subjektiivinen prosessi, jonka keskeinen käyttäytymisen muoto on itsestäkertominen.

Itsestäkertominen voidaan kuvata prosessina, jossa henkilö paljastaa verbaalisesti ajatuksiinsa, tunteisiinsa tai kokemuksiinsa liittyvää informaatiota toiselle henkilölle. Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että jos ylipäänsä puhuu itsestään tai omista asioistaan muille on kysymyksessä itsestäkertominen (ks. esim. Wheelless & Grotz 1977). Culbert (1970) puolestaan lähtee siitä, että itsestäkertomisessa paljastettava tieto on sellaista, jota ei välttämättä kerrota edes kaikille jotka sitä kysyvät. Itsestäkertomiseen liittyy Culbertin (1970) mukaan aina jotain hyvin henkilökohtaisena pidettyä tietoa, jota ei haluta kaikkien tietävän.

Itsestäkertomista on tarkasteltu sekä persoonallisuuden piirteenä että interpersonaalisen prosessina. Persoonallisuuden piirteisiin liittyvissä tutkimuksissa on pyritty identifioimaan paljon ja vähän itsestään kertovia henkilöitä sekä löytämään riippuvuussuhteita itsestäkertomisen ja esimerkiksi demografisten tai biologisten muuttujien välillä. (esim. Archer 1979; Dindia & Allen 1992; Hill & Stull 1987.) Biologisista muuttujista yksi tutkituimmista lienee sukupuoli ja sen vaikutus itsestäkertomiseen, mutta tutkimustulokset ovat Dindian (2002, 170) mielestä ristiriitaisia. Stereotypia naisten taipumuksesta puhua enemmän itsestään näyttäisi vaikuttavan tuloksiin erityisesti raportoitaessa muiden itsestäkertomista. Observointiin perustuvissa tutkimuksissa sekä silloin, kun tutkimukseen osallistuneet ovat arvioineet omaa itsestäkertomistaan, on kuitenkin todettu, etteivät erot naisten ja miesten välillä ole niin merkittäviä. Entuudestaan tuntemattomille, vieraille henkilöille naiset näyttäisivät kuitenkin kertovan hieman enemmän itsestään kuin miehet. (Dindia & Allen 1992.)

Interpersonaalisen prosessin itsestäkertomisen ajatellaan ilmenevän kahden henkilön välisessä vuorovaikutuksessa ja sen seurauksena. Sitä pidetään monimutkaisena ja dynaamisena prosessina, johon vaikuttavat persoonallisuuserot ja henkilökohtaiset motiivit sekä lukemattomat tilannesidonnaiset ja kulttuuriset tekijät, mutta mitään näistä ei nähdä yksittäisinä prosessia määräävinä tekijöinä. (Harris, Dersch, & Mittal 1999.)

Itsestäkertomiseen vaikuttavat Altmannin ja Taylorin (1973) mukaan myös toisesta henkilöstä muodostunut subjektiivinen kuva, häneen kohdistetut positiiviset tai negatiiviset tunteet, sekä olettamukset siitä, kuinka kyseinen henkilö käyttäytyy erilaisissa tilanteissa.

Itsestäkertomisen suhdetta syventävää vaikutusta ja vaikutusta läheisyyden kokemiseen on perusteltu sillä, että itsestäkertominen herättää luottamusta ja positiivisia tunteita kertojaa kohtaan. Collins ja Miller (1994) ovat tarkastelleet useita itsestäkertomista ja pitämistä käsitteleviä tutkimuksia ja todenneet, että yleensä itsestäkertominen näyttäisi johtavan itsestään kertovasta henkilöstä pitämiseen. Hypoteesi saa vahvistusta erityisesti silloin, kun kuulija uskoo, että hänelle on kerrottu luottamuksellista ja hyvin henkilökohtaista tietoa. Collinsin ja Millerin (1994) mukaan heidän tarkastelemansa tutkimukset näyttäisivät vahvistavan myös olettamusta siitä, että toisesta pitäminen johtaa itsestäkertomiseen. Kysymykseen siitä, johtaako itsestäkertominen kuulijoista pitämiseen Collins ja Miller (1994) eivät ole valmiita tarkastelemiensa tutkimusten valossa vastaamaan. Tätä kysymystä tulisi heidän mukaansa tutkia vielä enemmän empiirisesti.

Itsestäkertomisen ajatellaan edistävän vuorovaikutussuhteen kehittymistä vuorovaikutuksellisen luonteensa ja vastavuoroisuutensa takia. Itsestäkertomisen vastavuoroisuus näyttäisi toimivan niin, että kun henkilö kertoo itsestään jotain henkilökohtaista, siihen vastataan myös kertomalla henkilökohtaisena pidettyä tietoa (Dindia 2002, 176–178). Dindian (2002) meta-analyysi itsestäkertomisen vastavuoroisuuteen liittyvistä tutkimuksista osoittaa, että vastavuoroisuuden periaate toteutuu sekä toisilleen vieraiden henkilöiden että tuttujen välisessä vuorovaikutuksessa (ks. myös Dindia, Fitzpatric & Kenny 1997). Tähän siis perustuu myös itsestäkertominen tiedonhankintastrategiana. Vastavuoroisuuden periaatteen mukaisesti kertomalla itsestä ajatellaan saatavan myös toiseen osapuoleen liittyvää tietoa. Altman ja Taylor (1973) ovat sitä mieltä, että itsestäkertomisen vastavuoroisuus on erityisen tärkeää suhteen alkuvaiheissa ja että vastavuoroisuuden tarve

vähenee suhteen kehittyessä. Hill ja Stull (1982) taas ovat esittäneet, että vastavuoroisuus tai sen tarve eivät vähene suhteen kehittymisen myötä, vaan aikaväli jolloin vastavuoroinen itsestäkertominen toteutuu, pitenee. Heidän mukaansa vastavuoroinen itsestäkertominen voi toteutua kokonaan toisessa keskustelussa, pitkänkin ajan kuluttua.

Sosiaaliset ja ehkä kulttuurisetkin säännöt ohjaavat ihmisten käyttäytymistä. Hyvin henkilökohtaisen tiedon kertomista ensimmäisen tapaamisen ensi minuuteilla pidetään harvoin sosiaalisesti hyväksyttävän. Collins ja Miller (1994, 459) ovat todenneet, että toisilleen vieraiden ihmisten välinen, julkisella paikalla tapahtuva itsestäkertominen voi johtaa jopa negatiiviseen reaktioon kertojaa kohtaan. Vuorovaikutussuhteen osapuolten on siis ainakin jollain tasolla tunnettava toisiaan, ennen kuin itsestäkertominen koetaan positiiviseksi. Voisi kuitenkin olettaa, että se miten hyvin toinen osapuoli on tunnettava, jotta hänelle on sosiaalisesti hyväksyttävää kertoa henkilökohtaisia asioita tai se, millainen tieto ja itsestäkertominen tulkitaan läheisyyden osoitukseksi voivat olla kulttuurisesti määriteltyjä seikkoja.

Jos vuorovaikutussuhteiden kehittymistä tarkastellaan vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teorian puitteissa, itsestäkertominen nähdään yhtenä suhteessa tapahtuviin muutoksiin vaikuttavana tekijänä. Itsestäkertomisen ja tiedon lisääntymisen myötä suhteen ei kuitenkaan odoteta automaattisesti syvenevän eli suhteen osapuolten ei odoteta automaattisesti itsestäkertomisen seurauksena tuntevan toisiaan läheisemmiksi. Periaatteena on, että henkilö voi tilanteesta tai suhteesta riippuen päättää, mistä asioista haluaa itsestään kertoa ja mistä ei. Vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teorian kehittäjät Baxter ja Montgomery (1996; 1997) ovat sitä mieltä, ettei läheisinäkään pidetyissä suhteissa aina kerrota avoimesti kaikkea itsestä ja omista ajatuksista. Esimerkiksi aviopuolisoiden itsestäkertominen voi toisinaan olla hyvin suoraa ja avointa, jolloin oletuksena on, että kumppani vastaa samankaltaisella avoimuudella ja suoruudella. Jos puolison aikeita halutaan sen sijaan tunnustella hienovaraisemmin, itsestäkertominen voi olla epäsuoraa ja

vihjailevaa. (Petronio 1991.) Myös Littlejohn (1999, 264) on sitä mieltä, että itsestäkertomisen määrää ja laatua voidaan jatkuvasti säädellä ja ihmiset tekevätkin jatkuvasti päätöksiä siitä, kuinka paljon ja miten he itsestään kertovat. Vaikka itsestäkertomisen ja suhteessa koetun läheisyyden välillä nähdään yhteys ja itsestäkertomista pidetään hyvänä keinona jakaa ja saada tietoa suhteen osapuoleen tai suhteeseen liittyen, vuorovaikutussuhteen läheisyyttä ei siis kyetä mittaamaan paljastetun henkilökohtaisen tiedon määrällä, tai laadulla. Erityisesti kulttuurienvälisessä kontekstissa tämä on hyvä huomioida, sillä esimerkiksi yhdysvaltalaiset keskiluokkaiset valkoihoiset henkilöt näyttäisivät kertovan tuttavilleen itsestään usein määrällisesti enemmän kuin esimerkiksi japanilaiset, korealaiset tai eurooppalaiset (Barnlund 1989; Gudykunst & Nishida 1983; Korn 1993; Wheelless, Erikson & Behrens 1986). Tämä tuskin kuitenkaan tarkoittaa sitä, että yhdysvaltalaisilla on enemmän läheisiä vuorovaikutussuhteita kuin muilla vertailuun valituilla ryhmillä.

Länsimainen, lähinnä yhdysvaltalainen tutkimus itsestäkertomisesta osoittaa, että ihmisillä on tietynlaisia odotuksia sen suhteen, mistä asioista kenellekin itsestä kerrotaan (Gayle & Preiss 2002 a). Itsestäkertominen voi kuitenkin olla kulttuurisidonnaista, ja kulttuuriset erot itsestäkertomisessa johtuvat Chenin (1995) mukaan kullekin kulttuurille tunnusomaisesta verbaalisesta viestinnästä sekä erilaisista kulttuurisista arvoista. Kulttuurisia eroja on löydetty puheenaiheissa ja itsestäkertomisen määrässä. Gudykunst ja Nishida (1983) vertailivat yhdysvaltalaisten ja japanilaisten itsestäkertomista, ja heidän mukaansa yhdysvaltalaiset näyttäisivät kertovan läheisille ystävilleen enemmän parisuhteestaan ja siihen liittyvistä asioista kuten seksistä ja rakkaudentunteista kuin japanilaiset. Yhdysvaltalaiset kertoivat läheisille ystävilleen myös enemmän vanhempiensa parisuhteista, rahasta, lainoista, seksuaalisesta moraalista ja ehkäisyyn liittyvistä asioista. Lisäksi omia uskomuksia puolustettiin yhdysvaltalaisten tutkimukseen osallistujien joukossa voimakkaammin kuin japanilaisten keskuudessa ja omista uroteoista kerrottiin

avoimesti läheisille ystäville. Japanilaiset sen sijaan keskustelivat ystäviensä kanssa enemmän perheen säännöistä, koulutuksen tärkeydestä ja vastuusta. (Gudykunst & Nishida 1983; ks. myös Barnlund 1989.)

Tutkittaessa itsestäkertomisen määrää eri kulttuureissa on tähän saakka keskitytty lähinnä vertailemaan eri kulttuureissa tapahtuvaa tietyn ryhmän keskinäistä itsestäkertomista. Barnlundin (1989) mukaan yhdysvaltalaisessa keskiluokkaisessa, lähinnä valkoihoisista koostuvassa yhteisössä itsestä kerrotaan määrällisesti enemmän kuin japanilaisessa kulttuurissa. Myös Wheeler, Erikson ja Behrens (1986) totesivat, että ollessaan omassa kulttuurisessa ympäristössään eurooppalaiset henkilöt kertovat itsestään määrällisesti vähemmän kuin yhdysvaltalaiset. Mielestäni olisi hyvä tutkia myös kulttuurienvälisiä tilanteita ja vuorovaikutusta eri kulttuureja edustavien henkilöiden kesken. Miten erot itsestäkertomisessa silloin näkyvät ja miten niitä tulkitaan erilaisissa tilanteissa? Itsestäkertomisen määrän mittaamisen lisäksi olisi hyvä tarkastella itsestäkertomiseen ja suhteen kehittymiseen liittyviä kysymyksiä rajatuissa konteksteissa, kuten pakolaisten tilanteessa heidän sopeutuessaan vieraaseen ympäristöön. Mistä asioista tässä tilanteessa itsestä halutaan kertoa ja miksi? Kenelle itsestä kerrotaan ja miten pakolaiset kokevat itsestäkertomisen liittyvän suhteen kehittymiseen?

Itsestäkertomista voidaan pitää luottamuksen osoituksena, varsinkin silloin, kun itsestä kerrotaan hyvin henkilökohtaista tietoa (ks. Steel 1991). Kun ihmiset arvioivat, kertoisivatko itsestään keskustelukumppanilleen jotain, he samalla arvioivat, voiko tähän henkilöön ylipäänsä luottaa. Itsestä kerrottaessa arvioidaan myös niitä riskejä, joita itsestäkertomiseen liittyy. Kertomalla itsestään ihmiset paljastavat omia heikkouksiaan muille, jolloin vaarana on, etteivät kerrotut asiat miellytäkään vuorovaikutuksen muita osapuolia (Matsushima & Shiomi 2001). Ihmiset voivat itsestäkertomisen yhteydessä pelätä hylätyksi tulemistä, negatiivisten asioiden paljastumista sekä kontrollin tai oman itsenäisyytensä menettämistä. (Hatfield 1984.)

4.1.3 Luottamus interpersonaalisisissa vuorovaikutussuhteissa

Luottamus on nähty tärkeäksi elementiksi interpersonaalisisissa suhteissa ja niiden kehittymisessä (Burgoon & Hale 1984, 200 – 201; Larzelere & Huston 1980, 595; Rempel, Holmes & Zanna 1985, 95). Vuorovaikutussuhteissa luottamus voi näkyä esimerkiksi rehellisenä, vilpittömänä ja oikeudenmukaisena käyttäytymisenä sekä huomionosoituksina suhteen toiselle osapuolelle (Larzelere & Huston 1980, 599). Luottamuksen on niin ikään arveltu näkyvän suhteessa käyttäytymisen ennustettavuutena (Rempel ym. 1985). Luottamus voi myös näkyä halukkuudessa uskoa toisen haltuun tietoa, materiaalista omaisuutta tai jopa oma fyysinen turvallisuus (Johnson-George & Swap 1982). Luottamus ei kuitenkaan synny hetkessä, vaan siihen vaikuttavat vahvasti aiemmat kokemukset (Rempel ym. 1985), ja sen katsotaan olevan tärkeä osa läheisyyttä pidempään kestäneissä vuorovaikutussuhteissa (Larzelere & Huston 1980).

Luottamuksen voidaan ajatella ilmenevän monilla eri tavoilla, kuten vaikutelmana, käsityksenä, vakaumuksena ja tunteena (Harisalo & Stenvall 2001, 21). Luottamusta on pyritty määrittelemään esimerkiksi toisen osapuolen käyttäytymisen perusteella (Iivonen & Harisalo 1997) tai erilaisten ominaisuuksien, kuten rehellisyyden ja oikeudenmukaisuuden perusteella (Dasgupta 1988, 51; Fukuyama 1996, 26; Iivonen & Harisalo 1997). Voisi myös olettaa, että luottamuksen ilmaisemisessa ja määrittelyssä on eroja riippuen siitä, millaisesta kulttuurisesta traditiosta käsin sitä tarkastellaan. Mitä esimerkiksi tarkoitetaan rehellisellä ja oikeudenmukaisella käyttäytymisellä (vrt. Larzelere & Huston 1980, 599) eri kulttuureissa?

Vaikka luottamuksen käsitteestä ei ole yksiselitteistä määritelmää ja käsitteen operationalistamisessa nähdään vielä paljon haasteita, voisi käsitteen tarkastelu pakolaisten interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden puitteissa tarjota hyödyllistä tietoa siitä, kehen luotetaan ja miksi. Mikä pakolaisten näkökulmasta herättää luottamusta ja mikä puolestaan heikentää sitä? Näihin

kysymyksiin liittyvä tutkimus ja empiirinen aineisto voisi auttaa ymmärtämään vuorovaikutussuhteissa ilmenevää ja kehittyvää luottamusta kontekstissa, jossa erilaiset odotukset, asenteet ja kulttuuriset perinteet kohtaavat.

Tarkasteltaessa interpersonaalisisissa vuorovaikutussuhteissa koettua läheisyyttä ja sen syntymistä suomalaiset tutkimukset osoittavat, että maahanmuuttajien läheisimpinä pidetyt ystävät ovat yleensä muita maahanmuuttajia ja samasta maasta tai etnisestä ryhmästä olevia henkilöitä (Alitolppa-Niitamo 1994; Forsander 2002; Rommakkaniemi 1997). Usein maahanmuuttajat ja aihetta tutkineet tutkijat selittävät maahanmuuttajien vähäisiä ja ohuita interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita suomalaisiin nimenomaan suomalaisten ennakkoluuloisuudella ja negatiivisilla asenteilla ulkomaalaisia kohtaan (esim. Alitolppa-Niitamo 1994, 38; Ekholm 1994, 74; Valtonen 1998). Suomalaisten viranomaisten keskuudessa tehdyt tutkimukset osoittavatkin, että useat suomalaiset viranomaiset suhtautuvat ennakkoluuloisesti Suomessa asuviin ulkomaalaisiin (Pitkänen & Kouki 1999; 2002). Suomeen tulleet pakolaiset ja maahanmuuttajat ovat puolestaan kertoneet kokeneensa rasistista ja ennakkoluuloista kohtelua Suomessa (Liebkind 1994 a; Jasinskaja-Lahti & Liebkind 1997; Matinheikki-Kokko 1992 a; 1992 b; 1997; Salminen 1997).

Edellä mainittujen tutkimusten valossa olisi houkuttelevaa todeta, että on ymmärrettävää, ettei luottamuksellisia vuorovaikutussuhteita suomalaisiin ole helppo solmia. Luottamuksen merkitystä on tarkasteltu esimerkiksi maahanmuuttajien työllistymiseen liittyen (Forsander 2002), mutta Suomessa asuvien pakolaisten itsestäkertomiseen ja interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyen luottamusta ei juuri ole empiirisesti tutkittu. Osaltaan tämä voi johtua siitä, että luottamuksen määrittely ja kuvaaminen ylipäätään on vaikeaa (Iivonen & Harinsalo 1997, 4). Tämä ei kuitenkaan saisi nousta tutkimuksen esteeksi, vaan päinvastoin se mielestäni osoittaa, että kysymyksessä on moneen asiaan vaikuttava,

merkityksellinen ilmiö, jonka tutkiminen ja tarkastelu empiirisesti on erittäin ajankohtaista ja tarpeellista.

Tämänhetkinen tutkimustieto antaa kuvan siitä, millaisia vuorovaikutussuhteita Suomessa asuvilla maahanmuuttajilla on. Vuorovaikutussuhteiden kehittymistä kuvaavien mallien ja teorioiden avulla voidaan vielä syvällisemmin pyrkiä ymmärtämään, miten pakolaisten interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet syntyvät ja kehittyvät. Suhteiden jännitteiden teoria tarjoaa mielenkiintoisen tarkastelukehyksen perinteisten lineaaristen interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä kuvaavien mallien rinnalle. Suhteiden kehittyminen ei välttämättä tapahdu lineaarisesti läheisempään ja intiimimpään suuntaan eivätkä suhteen molemmat osapuolet koe suhdetta samanlaisena. Erilaisista kulttuuritaustoista kotoisin olevilla henkilöillä voi olla hyvinkin toisistaan poikkeavia näkemyksiä siitä, miten vuorovaikutussuhteen tulisi kehittyä ja muuttua, miten läheisyyttä, sitoutuneisuutta tai luottamusta vuorovaikutussuhteissa ilmaistaan. Siksi lähinnä länsimaista ajattelua edustavan tutkimuksen rinnalle olisi tarpeen saada edes empirialtaan muita traditioita edustavaa tietoa.

Tarkasteltaessa pakolaisten vuorovaikutussuhteita epävarmuuden hallinnan, itsestäkertomisen ja luottamuksen käsitteisiin liittyä lukemattomia yksittäisiä kysymyksiä, joihin empiirisissä tutkimuksissa olisi hyvä pureutua. Pakolaisten elämäntilannetta ymmärtävän tutkimuksen ja tieteen teorian kehityksen kannalta hyödyllistä tietoa voitaisiin saada tarkastelemalla sitä, millaisia tiedonhankintastrategioita pakolaiset käyttävät hallitakseen epävarmuuttaan vieraassa ympäristössä ja vieraiden ihmisten kanssa. Miten he itse asiassa kokevat epävarmuuden asuessaan erilaisessa kulttuurisessa ympäristössä? Mikä heidän mielestään aiheuttaa epävarmuutta ja miten siihen reagoidaan? Lisäselvitystä kaipaisikin mielestäni koetun epävarmuuden kulttuurisidonnaisuus. Olisi mielenkiintoista empirian pohjalta tarkastella, kuinka yleistettävä ajatus epävarmuuden hallinnasta vuorovaikutussuhteiden

ylläpitämisessä ja syntymisessä on. Esiin nousee myös kysymys negatiivisen tiedon vaikutuksesta vuorovaikutussuhteisiin. Kehittääkö tiedon lisääntyminen aina suhdetta ja onko kaikenlainen lisätieto siis aina suhteen kannalta hyvä ja toivottava asia?

Pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kannalta olisi erittäin merkityksellistä pohtia empiirisesti myös sitä, mikä herättää luottamusta ja miten sitä ilmaistaan. Millaisista asioista pakolaiset kertovat itsestään entuudestaan vieraille ja toisaalta läheisinä pitämilleen henkilöille? Kysymyksiä, jotka liittyvät pakolaisten uusien vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen vieraassa kulttuurisessa ympäristössä on paljon. Lisäksi olemassa olevia vuorovaikutussuhteita voidaan tarkastella niiden kehittymiseen liittyvien seikkojen ja ilmiöiden kautta. Voimme miettiä, miten tuttavuuksista muodostuu läheisinä pidettyjä suhteita tai miten olemassa olevat suhteet muuttuvat ajan kuluessa. Puheviestinnässä puhutaan myös vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisestä, jota tarkastelen seuraavaksi.

4.2 Vuorovaikutussuhteiden ylläpitäminen

Vuorovaikutussuhteen ylläpitämisellä voidaan tarkoittaa hieman erilaisia asioita riippuen siitä, miten se määritellään. Dindia ja Canary (1993) ovat tarkastelleet suhteen ylläpitämisen erilaisia määritelmiä. Joskus suhteen ylläpitämisen määrittelyksi näyttäisi heidän mukaansa riittävän se, että suhteen todetaan olevan olemassa. Tällöin suhdetta ylläpidetään silloin, kun pariskunta on esimerkiksi naimisissa, ei eronnut. Yleensä suhteen ylläpitämisellä ei kuitenkaan Dindian (2003, 3) mukaan viitata suhteen olemassaoloon, vaan kysymys on suhteessa ilmenevän läheisyyden, luottamuksen, sitoutumisen ja muiden suhteelle tyypillisten piirteiden ylläpitämisestä. Tällöin suhteen ylläpitämisellä voidaan tarkoittaa suhteen pitämistä tietyssä tilassa tai tietynlaisena. Vuorovaikutussuhteen ylläpitämisellä voidaan viitata suhteen laadun ylläpitämiseen tyydyttävällä tasolla, tai suhteen ylläpitämisellä voidaan tarkoittaa jatkuvaa suhteen parantamista ja korjaamista. (Dindia 2003.)

Näkemyks suhteen ylläpitämisestä jatkuvana suhteen korjaamisena tai parantamisena on mielestäni osin päällekkäinen suhteen kehittymistä kuvaavien teorioiden kanssa. Näitä kahta käsitettä on kuitenkin tarkasteltu erillään. Tässä tutkimuksessa suhteen ylläpitämisellä tarkoitan kaikkea sitä vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on joko säilyttää tai muuttaa suhdetta johonkin suuntaan. Useinkaan tavoitteet eivät ole tietoisia, ja esimerkiksi arkipäiväinen keskustelu työasioista, elämäntilanteesta, lapsista tai tuttavista voi olla suhteen ylläpitämistä.

Suhteen ylläpitämiseen liittyviä strategioita on listattu useita, mutta tässä tutkimuksessa otan esille Staffordin ja Canaryn (1991, 220–224) määrittelemät viisi suhteen ylläpitämisen strategiaa, jotka kuvaavat kattavasti erilaisia strategioita ja menetelmiä. Staffordin ja Canaryn viisi vuorovaikutussuhteen ylläpitämisstrategiaa ovat 1) positiivisuus, 2) avoimuus, 3) vahvistus, 4) verkosto, ja 5) tehtävien jakaminen. Pyrkimykset pitää vuorovaikutus miellyttävänä ja iloisena, pienet palvelukset toiselle ja välittämisen näyttäminen ovat positiivisuutta, joilla Staffordin ja Canaryn mukaan vuorovaikutussuhdetta voidaan ylläpitää. Avoimuus vuorovaikutuksen ylläpitämisen strategiana tarkoittaa itsestä kertomista ja avointa keskustelua suhteesta. Avoimuus ilmenee mahdollisuutena kertoa ja tulla kuulluksi suhteessa ja lisäksi avoimuus on sitä, että suhteessa on mahdollisuus osoittaa empatiaa. Suhdetta vahvistetaan, kun vuorovaikutuksen osapuolet kertovat ja osoittavat toisilleen, että he ovat rakastettuja, kunnioitettuja ja arvostettuja. Vahvistus vuorovaikutussuhteen ylläpitämisen strategiana onkin sitoutumisen, rakkauden ja uskollisuuden osoittamista. Verkosto tarkoittaa käytännössä ajan viettämistä yhteisten ystävien ja tuttavien kanssa. Vuorovaikutusta ylläpidetään useiden eri keinojen avulla, kuten kyläilemällä, puhelimella, postin ja sähköpostin välityksellä. Tehtävien jakamisella voidaan tarkoittaa erilaista tukea ja apua, jota osapuolet voivat tarvittaessa antaa ja saada. (Canary, Stafford, Hause & Wallace 1993; Stafford & Canary 1991.) Eriteltyjen Staffordin ja Canaryn (1991) listaamien vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen

strategioiden lisäksi puhutaan myös välttämisen strategiasta. Tällöin strategiana on pyrkiä välttämään henkilöitä tai asioita, jotka todennäköisesti johtaisivat konfliktiin suhteessa. Välttäminen voi myös olla oman ajan ja tilan antamista ja ottamista suhteessa. (Canary ym. 1993.)

Useat tutkijat uskovat, että vuorovaikutussuhteeseen liittyvät rutiinit ja arkipäivän yhdistävät tapahtumat ovat vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen ydin (Baxter 1994; Bolger & Kelleher 1993; Duck 1994; Duck & Pond 1989; Shea & Pearson 1986). Vuorovaikutussuhteita ylläpidetään erilaisin rutiinein, jotka tuovat ihmiset yhteen. Yhteiset lounaat työpaikalla, harrastukset ja vuotuiset tapaamiset muodostuvat monille tällaisiksi rutiineiksi. Myös arkisiin askareisiin ja asioihin liittyvissä jokapäiväisissä keskusteluissa vahvistetaan ja rakennetaan suhteen läheisyyttä, jonka siis katsotaan olevan suhteen kehittymisen ohella suhdetta ylläpitävää toimintaa. Läheisinä pidetyissä vuorovaikutussuhteissa iso osa keskusteluista liittyy arkipäiväisiin asioihin ja yhteisiin tapahtumiin (Duck 1994; Duck, Rutt, Hurst & Strejc 1991; Shea & Pearson 1986; Spencer 1994). Esimerkiksi aviopuolisot, jotka joutuvat syystä tai toisesta asumaan osan ajastaan erillään ovat raportoineet, että eniten he kaipaavat jokapäiväisten triviaalien tapahtumien jakamista, hiljaisuutta ja rutiininomaisia yhteisiä keskusteluja (Gerstel & Gross 1985).

Maahanmuuttajien elämästä vieraassa maassa ja erilaisen kulttuurin keskellä on saatavilla runsaasti tutkimustietoa, mutta interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen suoranaisesti liittyvä tutkimus on vielä kovin vähäistä. Suomessa asuvien maahanmuuttajien elämää 2000-luvun alussa kartoittaneessa tutkimuksessa kysyttiin yli tuhannelta pääkaupunkiseudulla, Tampereella ja Turussa asuvalta maahanmuuttajalta kolmella kysymyksellä heidän ystävyysuhteistaan. Kysymyksissä tiedusteltiin maahanmuuttajien yhteyden pitämistä omasta syntymämaasta lähtöisin oleviin maahanmuuttajiin, muihin maahanmuuttajiin sekä syntyperäisiin suomalaisiin ystäviin (Pohjanpää 2003 a, 129). Vaikka tutkimuksessa ei kysytty erikseen, miten maahanmuuttajat pitivät ystäviinsä ja sukulaisiinsa yhteyttä, tapaaminen

ja sukulaisten taloudellinen auttaminen yhteydenpitämisen tapoina nousivat tutkimuksen aineistosta esille (Pohjanpää 2003 a, 133). Pohjanpää (2003 a, 130) toteaa, että lähes kaikki vastaajat tuntevat ainakin jonkun omasta syntymämaastaan lähtöisin olevan maahanmuuttajan, ja näiden kanssa yhteyttä pidetään lähes päivittäin. Eräs viittaus yhteydenpidon muotoihin löytyy lauseesta, jossa todetaan, että tutkimukseen osallistuneista yli kolmestasadasta somalialaisesta sukulaisia ja somalialaisia ystäviä tapaa 94 prosenttia miehistä ja 84 prosenttia naisista (Pohjanpää 2003 a, 130). Olettaisin, että kulttuurista riippumatta tapaaminen on käsitetty kasvokkaiseksi tapaamiseksi, jolloin voidaan puhua myös yhteisen ajan viettämisestä.

Pakolaisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen käyttämiä strategioita on tutkittu vähän, ja vaikka tiedämme, että pakolaiset kyläilevät toistensa luona viettäen yhteistä aikaa, tiedämme edelleen hyvin vähän esimerkiksi siitä, millaisia haasteita pakolaisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen sisältyy ja miten todellisuus vieraassa kulttuurisessa ympäristössä vaikuttaa valittuihin strategioihin ylläpitää jo olemassa olevia vuorovaikutussuhteita. Miten esimerkiksi positiivisuutta ilmennetään ja osoitetaan? Tai miten erilaisia tehtäviä jaetaan pakolaisperheissä? Ylipäänsä kaipaisimme lisää tietoa siitä, millaista on pakolaisten arki, jossa vuorovaikutussuhteita vahvistetaan ja ylläpidetään tuttavien, ystävien, perheen ja suvun kesken.

Erilaiset muutokset elämässä vaikuttavat olemassa oleviin vuorovaikutussuhteisiin ja niiden ylläpitämiseen. Elämänmuutosten vaikutusta on tarkasteltu esimerkiksi ihmisten ikääntymiseen liittyen. Harvey ja Weber (2002) puhuvat sykleistä tai kausista ihmisten elämässä. Heidän mukaansa myös vuorovaikutussuhteet muuttuvat näiden kausien myötä. Harvey ja Weber uskovat, että ihmisten elämään liittyvillä psyykkisillä ja fyysisillä muutoksilla on vaikutuksensa myös vuorovaikutussuhteisiin ja niiden ylläpitämiseen. Lapsen syntymä vaikuttaa vanhempien vuorovaikutussuhteeseen, koulun aloittaminen tuo lapsen elämään paljon uusia vuorovaikutussuhteita, samoin uusi työ- tai opiskelupaikka tuo mukanaan monia uusia vuorovaikutussuhteita.

Olemassa olevat vuorovaikutussuhteet muuttuvat muutosten myötä ja ylipäänsä ajan kuluessa. Esimerkiksi parisuhteen ylläpitämiseen tähtäävät tapahtumat ja toimintatavat voivat olla suhteen alussa hyvin erilaisia kuin suhteen kestänyttä useita vuosia.

Pakolaisten vuorovaikutussuhteita ajatellen uuteen maahan muuttaminen ja joidenkin vuorovaikutussuhteiden menettäminen voivat vaikuttaa esimerkiksi siihen, kehen uudessa, mahdollisesti stressiä aiheuttavassa elämäntilanteessa halutaan pitää yhteyttä ja kenen kanssa vuorovaikutussuhteita ylläpidetään. Pakolaisten kohdalla tilannetta ei ole tietääkseni juurikaan tutkittu, mutta olisi mielenkiintoista selvittää, miten pakolaiset itse tilanteensa näkevät. Onko vuorovaikutusverkoston muuttuminen ja mahdollinen pieneneminen looginen ja hyväksyty seuraus vaikeasta elämäntilanteesta vai koetaanko vuorovaikutussuhteiden ylläpitämättömyys yhtenä stressiä aiheuttavana tekijänä?

Usein pakolaisten ylläpidettävät vuorovaikutussuhteet ulottuvat maantieteellisesti laajalle, joten tarkastelen seuraavassa hieman tarkemmin pakolaisten etäsuhteita. Samalla palaan kysymykseen siitä, miten vuorovaikutussuhteita ylläpidetään pitkistä maantieteellisistä välimatkoista huolimatta.

4.3 Etäsuhteet

Maahanmuuttajat ovat pakostikin tilanteessa, jossa osa heidän aiemmin solmimistaan vuorovaikutussuhteista on niin sanottuja etäsuhteita (long-distance relationships). Etäsuhteen määrittelyssä on käytetty maantieteellisiä mittoja kuten maileja tai kilometrejä tai rajoja kuten osavaltioiden tai valtioiden rajoja. Guldner ja Swensen (1995, 313) määrittelevät etäsuhteen sellaiseksi, jossa osapuolet asuvat niin kaukana, että käytännössä päivittäiset tapaamiset olisivat mahdottomia. Kun puhutaan suhteen etäisyydestä tai läheisyydestä, voidaan tietysti myös tarkastella suhteen laatua ja sitä, kuinka läheisiä tai etäisiä

osapuolet kokevat olevansa toisistaan esimerkiksi mielipiteiltään, asenteiltaan tai ajatuksiltaan. Yleensä etäsuhteella viitataan kuitenkin fyysiseen välimatkaan.

Tässä tutkimuksessa tarkoitan etäsuhteilla maantieteellisesti toisistaan kaukana asuvien henkilöiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Pakolaisten monet vuorovaikutussuhteet voidaan Guldnerin ja Swensenin (1995) määritelmän mukaisesti luokitella etäsuhteiksi sen perusteella, että useiden vuorovaikutussuhteiden toinen osapuoli asuu satojen, ellei tuhansien kilometrien päässä. Useat pakolaisten vuorovaikutussuhteet täyttävät etäsuhteen määritelmän kriteerit myös siitä syystä, etteivät pakolaiset pääse päivittäin tapaamaan kaikkia vuorovaikutuskumppaneitaan, vaikka haluaisivatkin.

Suurin osa pakolaisten merkittävistä ja läheisinä pitämistä vuorovaikutussuhteista on ainakin jonkin aikaa, yleensä maahanmuuton alkuvaiheessa, etäsuhteita. Pakolaisten perheet ja suku ovat usein levittäytyneet pitkin maailmaa, kukin sinne, mistä turvapaikka on sattunut löytymään ja mihin resurssit ovat riittäneet. Suurin osa ystävistä ja sukulaisista on jäänyt entiseen kotimaahan tai pakolaisleireille, joissa pakolaiset ovat voineet viettää useita vuosia ennen Suomeen tuloaan. Pakolaisleirillä syntyneitä vuorovaikutussuhteita ylläpidetään vuosienkin jälkeen riippumatta siitä, mihin päin maailmaa kukin on pakolaisleiriltä lähdön jälkeen sijoittunut (Valtonen 1994).

Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elinoloja Tampereella, Turussa ja pääkaupunkiseudulla kartoittanut tutkimus osoittaa, että tutkimuksessa mukana olleet maahanmuuttajat pitivät ahkerasti yhteyttä muuallakin kuin Suomessa asuviin sukulaisiinsa. Hyvin harva vastaajista ilmoitti, ettei pidä yhteyttä muualla asuviin sukulaisiinsa tai ettei hänellä ole muualla asuvia sukulaisia. Joka kolmas virolainen (n = 308), joka viides venäläinen (n = 524) ja somalialainen (n = 322) sanoi pitävänsä muualla asuviin sukulaisiinsa yhteyttä viikoittain. Vietnamilaisista (n = 193) vastaajista noin 13

% kertoi pitävänsä viikoittain yhteyttä muualla kuin Suomessa asuviin sukulaisiinsa. (Pohjanpää 2003 a.)

Etäsuhteiden ylläpitämisen haasteina voivat maantieteellisten välimatkojen lisäksi olla paikallisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen ja syntymiseen liittyvät seikat, vuorovaikutussuhteesta aiheutuvat kulut, korkeat odotukset kasvokkaisviestintätilanteissa, suhteen asteen ja tilan arvioinnin vaikeus etäältä sekä suhteeseen liittyvät suuret emotionaaliset vaihtelut (Rofling 1995). Paikalliset vuorovaikutussuhteet voivat olla haaste etäsuhteille silloin, jos niihin uppoaa niin paljon energiaa ja huomiota, että etäsuhteiden ylläpitäminen jää vähemmälle. Toisaalta taas, jos paikallisia vuorovaikutussuhteita ei esimerkiksi pakolaisten muutettua uuteen maahan alasyystä tai toisesta muodostua, etäsuhteisiin sitoudutaan enemmän. Maantieteellisesti lähellä olevien läheisenä pidettyjen, tukea antavien vuorovaikutussuhteiden puuttuminen voi myös johtaa siihen, että etäsuhteita pidetään aktiivisemmin yllä. Etäsuhteiden ylläpitäminen vaatii paljon energiaa (Aylor 2003), jolloin lähellä olevien uusien vuorovaikutussuhteiden luomiseen ja ylläpitämiseen sitä luonnollisesti jää vähemmän.

Etäsuhteiden ylläpitämisestä aiheutuvat kulut ovat yleensä matkustuskuluja tai viestintäteknologian kuten puhelimen ja sähköpostin käytöstä aiheutuvia kuluja (Aylor & Dainton 2002; Canary ym. 1993; Stephen 1986). Kun ihmisillä ei ole mahdollisuutta tavata säännöllisesti, etäsuhteessa olevat henkilöt ovat kehittäneet vaihtoehtoisia viestintätapoja kuten video- ja ääninauhat (Stafford & Reske 1990; Stephen 1986). Viestintäteknologia onkin tuonut monia mahdollisuuksia etäsuhteiden ylläpitämiseen. Sähköposti, erilaiset verkkosivut ja keskustelufoorumit verkossa mahdollistavat monenlaisten viestien lähettämisen ja vastaanottamisen jopa reaaliajassa. Suomessa asuvien nuorten somalimiesten elämää kuvaava tutkimus on osoittanut, että vuorovaikutussuhteita muualla kuin Suomessa asuviin sukulaisiin ylläpidetään vilkkaasti erilaisten medioiden avulla. Videot ja valokuvat kulkevat postitse tai tuttavien mukana paikasta toiseen.

Tietoliikenne, faksit ja puhelut ovat näiden pakolaisten arkipäivää. (Hautaniemi 2004.)

Jos etäsuhteiden ylläpitäminen entiseen kotimaahan, omiin sukulaisiin tai tuttaviiin on mahdotonta, on kuitenkin aina mahdollista, että myös silloin viestintäteknologian avulla muodostetaan ja ylläpidetään vuorovaikutussuhteita, jotka liittävät pakolaiset entiseen kotimaahan tai omaan etniseen ryhmään ja kulttuuriin. Verkossa tapahtuva vuorovaikutus voi olla hyvinkin intiimiä ja sosiaalista (Walther 1996), ja se on osoittautunut arvokkaaksi keinoksi vuorovaikutussuhteiden luomisessa ja ylläpitämisessä (Rintel & Pittam 1997). Verkossa voi tavata uusia ihmisiä, jotka jakavat samat intressit, ja näistä vuorovaikutussuhteista voi tulla ihmisille erittäin merkityksellisiä (Rheingold 1993; Turkle 1995). Wellman kollegineen (1996) toteavat, että verkosta on tullut nykyaikainen kokoontumispaikka torin ja kahviloiden sijaan ja verkko tarjoaa ihmisille paikan muodostaa ja ylläpitää yhteisöjä.

Voisi olettaa, että esimerkiksi etnistä ryhmää edustavat henkilöt voisivat löytää verkosta maailmanlaajuisen yhteisön, jossa he pystyvät muodostamaan ja ylläpitämään merkityksellisiä interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja samalla ylläpitämään ja vahvistamaan omaa kulttuurista tai etnistä identiteettiään. Tähänastisissa tutkimuksissa on jonkin verran tarkasteltu muita etäsuhteiden ylläpitämisen keinoja (esim. Hautaniemi 2004; Pohjanpää 2003 a), mutta verkossa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta ei juuri ole tietoa. Ainakin toistaiseksi on hyvin vähän tutkimustietoa siitä, kuinka merkittävä keino yhteisöllisyyden kokemisessa ja uusiin samanhenkisiin ihmisiin tutustuttaessa viestintäteknologia ja verkkoviestintä ovat tämän päivän Suomessa eläville pakolaisille.

Kehittyneistä teknisistä mahdollisuuksista huolimatta useat etäsuhdetta ylläpitävät henkilöt kokevat, että säännölliset kasvokkaistapaamiset ovat tärkein tapa ylläpitää etäsuhdetta (Aylor & Dainton 2002; Holt & Stone 1998). Pakolaiset ylläpitävätkin etäsuhteitaan vierailemalla sukulaisten ja tuttavien

luona silloin, kun se on mahdollista. Esimerkiksi Suomessa asuvat somalialaiset miehet saattavat oleilla sukulaistensa luona useita viikkoja ja matkustaa kauaskin heitä tapaamaan (Alitolppa-Niitamo 1994). Matka- ja postikulujen, puhelin- tai internetyhteyksien kustannusten lisäksi etäsuhteiden kustannuksiksi voitaneen laskea myös taloudellinen tuki, jota Suomessakin asuvat maahanmuuttajat antavat muualla asuville sukulaisilleen. Monet Suomessa asuvat maahanmuuttajat lähettävät mahdollisuuksiensa mukaan rahaa muualla asuville läheisilleen (Hautaniemi 2004; Pohjanpää 2003 a; Valtonen 1994).

Erilaisten kustannusten lisäksi yhtenä etäsuhteen haasteena pidetään kasvokkaistapaamisiin liittyviä suuria odotuksia ja suuria emotionaalisia vaihteluja (Rofling 1995). Jos osapuolten odotukset kasvokkaistapaamisesta ovat kovin erilaisia, voivat pettymyksetkin olla huomattavia. Etäsuhteessa elävällä pariskunnalla voi olla esimerkiksi erilainen näkemys siitä, voiko tapaamisen ja yhdessä vietettävän ajan yhteydessä tavata muita ystäviä ja tuttavuuksia vai tulisiko koko käytettävissä oleva aika viettää kahden kesken. Erilaiset odotukset ja niihin liittyvät voimakkaat tunteet ovat läsnä myös silloin, kun ihmiset ovat muuttuneet ajan kuluessa ja odotukset noudattelevat aikaisempaa käsitystä toisesta. Erilaisessa kulttuurisessa ympäristössä eläminen, kuten vieraassa maassa asuminen, voivat vaikuttaa henkilön identiteettiin ja viestintätyyliin. Masaka (2000) kuvaa tutkimuksessaan, kuinka japanilaiset naiset ovat kokeneet voimakkaita tunnereaktioita palattuaan Japaniin oleskeltuaan ja asuttuaan jonkin aikaa Yhdysvalloissa. Vuosien poissaolon aikana sekä japanilaiset ystävät että henkilö itse olivat usein muuttuneet niin paljon, etteivät aiemmat muistikuvat ja niihin perustuvat odotukset täyttyneet kasvokkaisessa tapaamisessa. Tutkimukseen osallistuneet naiset raportoivat, kuinka erilaiset odotukset jälleennäkemisestä ovat johtaneet pettymyksiin ja tunnereaktioihin. Eräs kahdeksan vuotta Yhdysvalloissa asunut nainen kertoo, kuinka hänelle järjestetyssä tervetuliaisjuhlassa esimerkiksi erilaiset pukeutumistyyliä olivat herättäneet negatiivisia reaktioita. Myös tapa

kertoa omista positiivisista kokemuksista Yhdysvalloissa tulkittiin naisen ystäväpiirissä kerskumisena. Tätä ei pidetty suotavana, ja naisen ystävät olivat myöhemmin paheksuneet naisen käyttäytymistä. Kuultuaan tästä eräältä ystävältään tutkimukseen osallistunut nainen kertoo olleensa järkyttynyt tapahtuneesta. Maahanmuuttajien ja ulkomailla työskennelleiden henkilöiden sopeutumisen yhteydessä puhutaan myös entiseen ympäristöön palaamiseen liittyvästä shokista. Esimerkiksi Austin (1986) on toimittamassaan kirjassa käsitellyt aihetta laajasti, ja eri kirjoittajat ovat aihetta valottaneissa artikkeleissaan todenneet, että henkilön asuttua ja työskenneltä jonkin aikaa erilaisessa kulttuurisessa ympäristössä, entiseen ympäristöön palaaminen aiheuttaa usein voimakkaan reaktion, jota tutkijat kutsuvat paluushokiksi. Englanninkielinen termi reentry shock kuvaa ilmiön taustalla olevaa näkökulmaa, ja ilmiötä onkin tarkasteltu paljon kulttuurishokin tutkimuksista tutuilla menetelmillä ja metodeilla.

Staffordin ja Resken (1990) mukaan yksi keino ylläpitää etäsuhteita on haaveilla kumppanista. Haaveilu voi liittyä myös laajempaan kontekstiin, jossa vuorovaikutussuhde on syntynyt. Kuinka todellisia nuo haaveet sitten ovat, on tietysti toinen kysymys. Entisten aikojen ja taakse jääneiden vuorovaikutussuhteiden muistelu ja idealisointi voivat johtaa siihen, että vaikka henkilö olisi joutunut pakenemaan henkensä uhalla entisestä kotimaastaan, mikään nykyinen ei tunnu riittävän korvaamaan tai paikkaamaan menetystä. Ruotsissa asuvien Iranista tulleiden pakolaisten keskuudessa tehty tutkimus osoittaa, että jotkut pakolaiset ovat idealisoineet entistä kotimaataan ja sinne jääneitä vuorovaikutussuhteita muodostamalla nostalgisen ja positiivisen mielikuvan maasta, josta kuitenkin ovat joutuneet pakenemaan. Idealisoitua kuvaa Iranista pidettiin yllä puhumalla vanhoista hyvistä ajoista, joilla usein viitattiin aikaan ennen levottomuuksia ja pakenemiseen johtaneita tapahtumia. Vaikka mielikuvien mukaista Iranin valtiota ei enää olisi olemassakaan, vanhoilla hyvillä ajoilla voitiin viitata sukulaisuussuhteisiin, perinteisiin iranilaisiin arvoihin, uskomuksiin ja

toimintatapoihin. Tuossa jähmettyneessä mielikuvassa pitäytyminen oli joidenkin pakolaisten kohdalla johtanut siihen, ettei uudessa kulttuurisessa ympäristössä haluttu solmia vuorovaikutussuhteita sellaisten henkilöiden kanssa, jotka eivät uskoneet samaan jähmettyneeseen kuvaan, arvoihin ja uskomuksiin tai jotka eivät noudattaneet samanlaisia toimintatapoja. (Graham & Khosravi 1997.)

Vaikka erilaisista kulttuurisista uskomuksista, arvoista ja toimintatavoista ei haluttaisikaan pitää erityisen tiukasti kiinni, erilaiset kulttuuriset tavat ja normit ohjaavat vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä. Alitolppa-Niitamon (1994, 40) tutkimuksesta käy ilmi, kuinka Suomessa asuvien somalialaisten vuorovaikutussuhteita ja niiden ylläpitämistä ohjaavat sukulaisuussuhteet, uskonnollisuus, henkilön aiempi ammatti Somaliassa ja perinteiseen klaanijärjestelmään liittyvät normit ja säännöt. Rothbaum, Pott, Azuma, Miyake ja Weisz (2000) ovat puolestaan vertailleet yhdysvaltalaisista ja japanilaisista käsitystä lasten ja vanhempien välisten vuorovaikutussuhteiden kehittymisestä. Kirjoittajat osoittavat, kuinka erilaisista näkökulmista näissä kahdessa kulttuurissa kyseisen vuorovaikutussuhteen kehittymistä tarkastellaan. Japanissa vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde perustuu symbioottiseen harmoniaan ja tavoitteena on kasvattaa yhteisöön sitoutumaan kykenevä nuori. Syntyvät vuorovaikutussuhteet liittyvät lapsen muihin, kuten perheeseen ja sukuun. Yhdysvalloissa puolestaan vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus ja kasvatus perustuvat ajatukseen itsenäisestä, muista riippumattomasta aikuisesta. (Rothbaum ym. 2000.)

Pakolaisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä on tutkittu jonkin verran. Pakolaiset ylläpitävät interpersonaalisia vuorovaikutussuhteitaan niin maantieteellisesti etäisiin kuin läheisiin sukulaisiin ja ystäviin viettämällä yhteistä aikaa, kyläilemällä toistensa luona, postin välityksellä lähettämällä kirjeitä ja videotallenteita sekä vaihtamalla kuulumisia sähköpostitse ja puhelimesta. Tämänhetkinen tutkimus on keskittynyt lähinnä siihen, miten pakolaiset ylläpitävät olemassa olevia vuorovaikutussuhteitaan. Tutkimukissa

on myös käynyt ilmi, että yksinäisyys ja sen kokeminen ovat joidenkin pakolaisten arkipäivää, kun sukulaiset, ystävät ja joskus koko perhe on jäänyt vanhaan kotimaahan (esim. Huttunen 2002; Marjeta 2001; Oinonen 1999; Virtanen 1993). Puheviestinnän teoriat voisivat auttaa syvällisemmin ymmärtämään vuorovaikutussuhteiden kehittymisen ja ylläpitämisen dynamiikkaa. Tutkimus voisi tuoda tietoa esimerkiksi siitä, millaisia asioita pakolaiset itse pitävät tärkeinä ja merkityksellisinä erilaisten vuorovaikutussuhteiden kehittymisen kannalta.

Useat uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumista tarkastelevat tutkijat olettavat, että onnistunut sopeutuminen edellyttää aiemmin solmittujen merkityksellisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen lisäksi uusien vuorovaikutussuhteiden luomista valtaväestön, muiden ulkomaalaisryhmien ja oman etnisen tai kulttuurisen ryhmän edustajien kanssa. (esim. Berry 1997; Black 1988; Kim 2001; Searle & Ward 1990.) Uuteen ympäristöön muuton jälkeen uusia vuorovaikutussuhteita muodostuukin ja ainakin niin sanottuja heikkoja suhteita syntyy, kun pakolaiset asioivat viranomaisten ja esimerkiksi terveydenhuollon ammattilaisten ja kieltenopettajien kanssa. Jos ja kun oletetaan, että uudet ja uudessa ympäristössä kehittyvät ja ylläpidettävät vuorovaikutussuhteet edesauttavat pakolaisten sopeutumista, tulisi mielestäni tehdä tutkimusta siitä, miten erilaisista kulttuuritaustoista kotoisin olevat henkilöt kokevat erilaisten vuorovaikutussuhteiden kehittymisen ja ylläpitämisen vieraassa maassa. Vaikka tiedämme, että Suomessa asuvat pakolaiset ylläpitävät laajalle ulottuvia ja monipuolisia vuorovaikutussuhteitaan monin erilaisin keinoin, olisi tärkeää selvittää, miten he itse kokevat esimerkiksi etäsuhteiden ylläpitämisen ja toisaalta fyysisesti lähellä olevien vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen. Millaisista vuorovaikutussuhteista haaveillaan tai mihin ollaan tyytyväisiä? Miten puolestaan niin kutsuttuja heikkoja vuorovaikutussuhteita ylläpidetään ja

miten joistain heikoista vuorovaikutussuhteista kehittyy läheisinä pidettyjä ystävyys- tai sukulaisuussuhteita?

5 SOSIAALINEN TUKI JA SAMANKALTAISUUS VUOROVAIKUTUSSUHTEISSA

Millaisia vuorovaikutussuhteita halutaan ylläpitää vieraalla maalla ja uudessa kulttuurisessa ympäristössä? Miten ratkeaa, mitkä vuorovaikutussuhteet jäävät tuttavuuksiksi ja mistä kehittyä läheisinä pidettyjä vuorovaikutussuhteita, joissa kerrotaan itsestä ja luotetaan? Löytääkseni vastauksia näihin kysymyksiin olen valinnut tarkasteluni kohteeksi puheviestinnän tutkimuksissa laajasti käsitellyt sosiaalisen vaihdon teorian ja sosiaalisen tuen käsitteen, joita tarkastelen tämän luvun ensimmäisessä alaluvussa. Toisessa alaluvussa pohdin erilaisten ryhmien merkitystä vuorovaikutussuhteiden kehittämisessä ja ylläpitämisessä.

5.1 Hyötynäkökulma ylläpidettäviin vuorovaikutussuhteisiin

Sosiaalisen vaihdon teoriassa (Homans 1958; Kelley & Thibaut 1978; Thibaut & Kelley 1959) lähdetään siitä, että yksilöiden päätöksiin suhteen jatkuvuudesta vaikuttavat suhteesta saatavat edut ja siihen käytettävät resurssit (ks. myös Blau 1967; Rusbult & Buunk 1993). Ajatuksena on, että ihmiset analysoivat vuorovaikutussuhteensa kuluja ja etuja päättääkseen haluavatko ylläpitää suhdetta vai eivät. Periaatteessa suhteen osapuolet soveltavat taloudellista ajattelua vuorovaikutussuhteeseensa minimoidakseen negatiiviset seuraukset, kuten ajan ja energian kulumisen sekä emotionaaliset rasitteet. Samalla suhteen

etuja, kuten kumppanuutta, kiintymystä ja rakkautta, pyritään maksimoimaan. (Foa, E. & Foa, U. 1972; Walster, E., Berschied & Walster, G. 1976.) Suhteen kestävyys riippuu kaikkien osapuolten tarpeiden tyydyttämisestä, kuitenkin niin, että kumpikin osapuoli määrittelee kussakin suhteessaan sen, mikä on reilua ja itselle kannattavaa (Roloff 1987).

Ihmisten odotukset siitä, milloin esimerkiksi ystävyysuhde on kannattava ja mitkä asiat ovat tärkeitä tehtäessä päätöstä suhteen jatkamisesta tai lopettamisesta, voivat vaihdella niin eri yksilöiden välillä kuin eri kulttuureissakin. Se, mitä pidetään vuorovaikutussuhteessa normina, reiluna ja etuutena itselle tai toisaalta resurssin kuluttamisena, voi olla riippuvaista laajemman yhteisön arvoista ja asenteista (Way ym. 2001). Myös tilannetekijät voivat vaikuttaa siihen, että suhdetta, kuten avioliittoa tai parisuhdetta jatketaan, vaikka omat edut tuntuvat jäävän vähemmiksi kuin suhteeseen kuluvat resurssit. Vaikka useat tutkimukset osoittavat, että jatkuva epätasapaino vuorovaikutussuhteissa aiheuttaa suhteen osapuolissa tyytymättömyyttä (Rusbult, Drigotas & Verette 1994; Sprecher 1986; VanYperen & Buunk 1990), voidaan empiirisen aineiston pohjalta myös todeta, että pitkäaikaisissa vuorovaikutussuhteissa epätasapainoa hyödyn ja kulujen välillä siedetään ajallisesti hyvinkin pitkään (O'Connell 1984).

Sosiaalisen vaihdon teoriaa voidaan kritisoida sen suoraviivaisesta hyötynäkökulmasta, ja monet ovatkin sitä mieltä, etteivät ihmiset elä vuorovaikutussuhteissaan kuin taloudellista voittoa tavoittelevissa yrityksissä (Bochner 1984, 560). Teorian näkökulma on lisäksi hyvin yksilökeskeinen, jolloin vuorovaikutussuhteen merkitys jää vähälle huomiolle. Esimerkiksi Aron, A., Aron, E., Tudor ja Nelsson (1991) toteavat, että rakkaussuhteessa voi olla mahdotonta vetää selkeää rajaa erillisten henkilöiden ja suhteen hyvinvoinnin välille. Yksilöt eivät heidän mukaansa ajattele omaa etuaan suhteen edusta erillisenä, vaan toisiinsa hyvin vahvasti sidottuina tai jopa päällekkäisinä ilmiöinä. Joissain läheisten vuorovaikutussuhteiden määritelmässä viitataan

tähän ilmiöön puhumalla suhteen tai toisen osapuolen tulemisesta osaksi itseä (ks. Aron, A., Mashek & Aron, E. 2004).

Sosiaalisen vaihdon teoria ei ehkä kuvaa vuorovaikutussuhteiden dynamiikkaa kaikessa monimuotoisuudessaan, mutta teoria on Woodin (2000, 184) mukaan tuonut vuorovaikutussuhteiden tarkasteluun tasapuolisuuden käsitteen. Sosiaalisen vaihdon teoria voi Woodin (2000) mielestä olla hyödyllinen myös tarkasteltaessa, millaisia vuorovaikutussuhteita ihmiset muodostavat elämänsä eri vaiheissa ja millaisiksi erilaiset vuorovaikutussuhteet ajan myötä muodostuvat. Pakolaisten interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden puitteissa sosiaalisen vaihdon teoria tarjoaa mielestäni hyvät lähtökohdat tarkastella esimerkiksi sitä, millaisia odotuksia erilaisista kulttuureista kotoisin olevilla ja pakolaisena vieraassa maassa asuvilla henkilöillä on ystävyys-suhteisiin, parisuhteisiin ja sukulaisuussuhteisiin liittyen. Mitä pakolaiset odottavat saavansa vuorovaikutussuhteistaan ja mitä he ovat puolestaan valmiita sijoittamaan esimerkiksi tutustuakseen uusiin ihmisiin?

Sosiaalinen tuki interpersonaalisisissa vuorovaikutussuhteissa

Vuorovaikutussuhteiden merkitystä ja ihmisten tarvetta ylläpitää erilaisia vuorovaikutussuhteita voidaan tarkastella myös suhteissa annettavan ja vastaanotettavan sosiaalisen tuen puitteissa. Ajatuksena on, että sellaisia vuorovaikutussuhteita, joissa annetaan ja saadaan sosiaalista tukea, pyritään ylläpitämään. Vuorovaikutussuhteissa ilmenevästä, annettavasta ja vastaanotettavasta sosiaalisesta tuesta on kirjoitettu paljon mutta ei juurikaan pakolaisten vuorovaikutussuhteissa.

Sosiaalinen tuki voidaan määritellä interpersonaaliseksi resursseiksi, jotka auttavat ihmisiä selviytymään elämään kuuluvista paineista ja stressitekijöistä. Oleellista on vuorovaikutus ja toisen henkilön apu resurssien hyödyntämisessä. Jos tarkastellaan yksilön omia toimia resurssien käyttöönottamiseksi, puhutaan selviytymisestä sosiaalisen tuen sijaan. (Leatham & Duck 1990.) Tässä luvussa käsitellän sosiaalista tukea pakolaisten interpersonaalisisissa

vuorovaikutussuhteissa, mutta on hyvä pitää mielessä, että vuorovaikutussuhteiden tarjoamien resurssien hyödyntämiseen vaikuttavat myös esimerkiksi ympäristötekijät, yksilön henkilökohtaiset tekijät sekä stressin alkuperään liittyvät tekijät (Moos & Mitchell 1982). Stressaavista elämäntilanteista ja koettelemuksista selviytymiseen vaikuttavat sosiaalisen tuen lisäksi myös henkilön omat selviytymiskeinot ja – edellytykset (Antonovsky 1979; Moos & Mitchell 1982).

Sosiaalisella tuella viitataan sellaiseen sanattomaan ja sanalliseen vuorovaikutukseen, joka auttaa ihmisiä hallitsemaan mahdollista tilanteeseen, itseen, toisiin tai vuorovaikutussuhteisiin liittyvää epävarmuutta. Vuorovaikutuksessa sosiaalinen tuki voi olla ihmisen henkilökohtaisen elämänhallinnan tunteen vahvistamista (Albrecht & Adelman 1987, 19) tai sellaista toimintaa, joka edistää henkilön elämänhallintaa (Albrecht, Burleson & Goldsmith 1994). Useat tutkijat lähtevät siitä, että sosiaalinen tuki toteutuu vuorovaikutuksessa ja sen kautta (Albrecht & Adelman 1984; 1987; Zimmermann & Applegate 1992).

Sosiaalinen tuki voidaan nähdä sateenvarjomaisena käsitteenä, joka omalta osaltaan selittää vuorovaikutussuhteissa tapahtuvaa suhteen vahvistamista, keskinäistä hyväksyntää, tarvittavien resurssien jakamista ja toisen avustamista. Samalla se sitoo ja integroi tukea-antavia vuorovaikutussuhteita rakenteellisesti. (Albrecht & Goldsmith 2003.) Sosiaalinen tuki on tavallisiin sosiaalisiin suhteisiin sisäänrakennettu prosessi (Goldsmith, McDermott & Alexander 2000), joka tapahtuu sosiaalisesti rakentuneissa läheisten ystävien, perheenjäsenten, naapureiden ja työtovereiden muodostamissa vuorovaikutussuhteissa (Albrecht & Goldsmith 2003). Sosiaalinen tuki on monitahoinen ilmiö, ja usein vuorovaikutussuhteiden sosiaalisen tuen ja jokapäiväisten rutiinien välistä eroa on hankala tehdä (Gottlieb 1983; 1990).

Käytännössä sosiaalinen tuki on jaettu esimerkiksi emotionaaliseen tukeen, sosiaaliseen kumppanuuteen, materiaaliseen tukeen, kognitiiviseen ohjaukseen ja neuvoihin sekä sosiaaliseen säätelyyn (Mitchell & Trickett 1980). Sosiaalista tukea on tyypitelty myös muilla tavoin, mutta sisällöiltään kategoriat noudattavat enemmän tai vähemmän edellä mainittuja (ks. Cutrona, Shur & MacFarlane 1990; Eckenrode & Gore 1981; Gottlieb 1981). Emotionaalinen tuki voi olla esimerkiksi vuorovaikutussuhteiden kautta saatavaa tietoa, joka auttaa henkilöä näkemään itsensä tarpeellisena ja tärkeänä henkilönä (Cobb 1976). Edellä kuvatun hyväksynnän lisäksi emotionaalista tukea voi olla vuorovaikutus, joka kohottaa itsetuntoa ja/tai ilmapiiriä tai jonka kautta välittyy myötätuntoa (Albrecht & Goldsmith 2003). Sosiaalinen kumppanuus sosiaalisen tuen muotona voi olla erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin osallistumista ja yhteisen ajan viettämistä. Materiaalinen apu voi puolestaan olla tavaran tai rahan lainaamista tarvitsevalle tai muuta konkreettista auttamista. Kognitiivinen ohjaus ja neuvot liittyvät tiedon hankkimiseen ja jakamiseen. Ohjaaminen ja neuvominen voivat olla tavoitteiden selkeyttämistä tai niihin kannustamista. Sosiaalinen säätely vuorovaikutussuhteissa on tukea, jonka avulla henkilö saa erilaiset päivittäiset rutiinit, kuten kaupassa käymisen, hoidettua. Sosiaalinen säätely liittyy myös sosiaalisten roolien vaatimusten hahmottamiseen ja täyttämiseen. (Moos & Mitchell 1982.)

Tukea antava vuorovaikutus voidaan nähdä välttämättömänä elementtinä laadukkaassa ja terveessä elämässä (esim. Cobb 1976). Sosiaalisella tuella näyttäisikin olevan vaikutusta ihmisten sekä psyykkiseen (ks. Henderson 1992) että fyysiseen (ks. Berkman 1985) hyvinvointiin. Sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen tuen merkityksestä ihmisten hyvinvoinnille onkin kirjoitettu paljon (esim. Albrecht & Goldsmith 2003; Burleson, Albrecht & Sarason 1994; Sarason, B., Sarason, I. & Gurung 1997). Sosiaalisen tuen vaikutusta henkilön hyvinvointiin voidaan tarkastella suoraan saatavana apuna ja tukena tai niin kutsuttuna puskurivaikutuksena. Puskurivaikutuksella tarkoitetaan sosiaalisen

tuen toimimista stressin vaikutusta vähentävänä puskurina tilanteissa, joissa henkilö kohtaa haasteita elämässään. (ks. Albrecht ym. 1994; Mikkola 2000.)

Stressiä aiheuttavissa elämäntilanteissa sosiaalinen tuki näyttäisi olevan erittäin tärkeä tekijä ihmisten selviytymisessä ja sopeutumisessa (Cohen & Syme 1985; Sarason, I., Sarason, B. & Pierce 1994). Psykkisten ongelmien, läheisten kuoleman ja muiden raskaiden tilanteiden tai tapahtumien ilmaantuessa tukea haetaan usein perheeltä ja ystäviltä ennen kääntymistä ammattiauttajien puoleen (Wills 1982, 209).

Interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet tarjoavat emotionaalista ja sosiaalista tukea maahanmuuttajien sopeutuessa uuteen kulttuuriseen ympäristöön (Berry 1980; Berry ym. 1987). Maahanmuuttajat hakevat ja saavat tukea vuorovaikutussuhteistaan esimerkiksi yksinäisyyteen, stressiin ja jokapäiväisen elämän ongelmiin, joita he kohtaavat (Jou & Fukada 1995). Apu voi olla sitä, että lasten kasvattamisessa ja hoitamisessa on koko suku mukana (ks. Alitolppa-Niitamo 1994) ja taloudellinen apu voi olla rahan lähettämistä sukulaisille ja rahan lainaamista sitä tarvitsevalle ystävälle (Hautaniemi 2004; Pohjanpää 2003 a; Valtonen 1994). Usein myös työpaikka tai ainakin tieto työmahdollisuuksista ja työllistymistä edistävästä keinoista toimii eräänlaisena sosiaalisena tukena, jota maahanmuuttajat saavat ja kaipaavat uuteen maahan muutettuaan (Ahmad 2005; Grannoveter 1973; Forsander 2002; Pehkonen 2006; Valtonen 1998).

Useiden tutkijoiden mukaan jo pelkkä mielikuva saatavilla olevasta tuesta on merkityksellistä ihmisten hyvinvoinnin kannalta. Koettu ja tarvittaessa saatavilla olevana pidetty sosiaalinen tuki näyttäisi itse asiassa vaikuttavan erittäin positiivisesti ihmisten terveyteen (esim. Antonucci & Israel 1986; Blazer 1982; Wethington & Kessler 1986). Tätä on selitetty sillä, että mielikuva oletetusta tuesta säilyy maantieteellisistä rajoista ja välimatkasta huolimatta eikä tuen saamisessa ajatella olevan vaihtelua ajan tai tapahtumien suhteen (Lakey & Cassady 1990). Omalta osaltaan tämä voi selittää sitä, miksi pakolaisten vuorovaikutussuhteet kaukanakin asuviin sukulaisiin ja ystäviin

säilyvät ja niitä pidetään mielessä, jopa idealisoidaan, asuttaessa eri maissa ja jopa eri maanosissa.

Sosiaalinen tuki voi olla myös uusien vuorovaikutussuhteiden luomisen mahdollistamista (Cutrona ym. 1990; Jou & Fukada 1995). Niin kutsuttu kolmas osapuoli eli jo olemassa oleva ystävä tai tuttava on usein erittäin merkittävässä roolissa uusien tuttavuuksien solmimisessa. Olemassa olevat vuorovaikutussuhteet toimivat ikään kuin suosituksina uusille vuorovaikutussuhteille. Parks (1997, 361) kertoo esimerkin naisesta, joka päätti tutustua tulevaan poikaystävänsä huomattuaan, että tämä sattui juttelemaan hänen tuttaviansa kanssa. Koska nainen piti kyseisistä tuttavistaan, hän automaattisesti ajatteli, että myös tämä heidän kanssaan keskusteleva nuori mies voisi olla tutustumisen arvoinen. Parks (1997, 361 – 362) väittääkin, että ihmisiä usein arvioidaan sen perusteella, keitä he tuntevat. Empiiriset tutkimukset osoittavatkin, että esimerkiksi Suomessa tuttavat ja sosiaaliset kontaktit ovat erittäin merkittävässä roolissa maahanmuuttajan työllistymisessä (Ahmad 2005; Forsander 2002, 206; Naumanen & Silvennoinen 1996, 70; Pehkonen 2006; Valtonen 2001). Pehkosen (2006) tutkimuksessa selvisi, että tietoa avoimista työpaikoista saadaan yleensä työvaimatoimiston kautta eli virallisia kanavia myöten. Tiedon saaminen ei Pehkosen mukaan kuitenkaan tarkoittanut vääjäämättä työllistymistä ilman suomalaisten suosituksia tai sosiaalisia suhteita suomalasiin. Tämä ei tutkijan mukaan todennäköisesti poikkea kantaväestön työllistymisestä, jossa suomalainen työnhakija tiedetään joistakin toisista yhteyksistä hyväksi työntekijäksi. Pehkosen (2006, 73) mukaan kiinnostava kysymys onkin se, miten ja missä neuvottelut hyvästä työntekijästä maahanmuuttajien kohdalla käydään.

Myös muualla tehdyissä tutkimuksissa on todettu, että vuorovaikutussuhteilla on suuri merkitys sekä työmahdollisuuksien kartoittamisessa että itse työn saamisessa (esim. Hondagneu-Sotelo 2001, 63 – 91). Esimerkiksi Hagan (1998) etnografinen tutkimus Etelä-Amerikasta Yhdysvaltoihin muuttaneiden mayojen elämästä paljastaa, miten ystävien ja

sukulaisten väliset vuorovaikutussuhteet toimivat maahan muuttaneiden mayojen työllistämässä. Houstonilaisessa supermarketketjussa jo pidempään työskennelleet miehet rekrytoivat ystäviään ja sukulaisiaan yritykseen kertomalla näille työmahdollisuuksista yrityksessä ja toimimalla suosittelijoina palkattaville työntekijöille.

Pelkästään se, että ihminen tietää tai luulee saavansa apua tarvittaessa, on tärkeä tekijä ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Luottamus sosiaalisen tuen saamiseen ei kuitenkaan synny yksittäisten keskustelujen tai yksittäisen tapahtuman pohjalta, vaan pidemmän aikavälin toistuvassa vuorovaikutuksessa (Cutrona, Suhr & MacFarlane 1990). Arkipäiväiset keskustelut tuttavien ja ystävien kanssa antavat henkilölle tunteen siitä, että tukea on tarvittaessa saatavilla. Vaikka arkipäiväisissä keskusteluissa ei konkreettisesti pyrittäisikään tukemaan ketään, jokapäiväiset keskustelut näyttäisivät olevan erittäin keskeisiä tuen saamisen ja antamisen kannalta. Keskustelujen sisällöllä ja muodolla ei välttämättä ole merkitystä, mutta sen sijaan keskustelun mukanaan tuoma psyykkinen ja emotionaalinen vahvistus tunteesta, että henkilö on osallisena vuorovaikutussuhteessa, näyttäisi olevan hyvin merkityksellinen saatavilla olevan tuen kannalta (Duck & Sants 1983). Joskus pakolaiset kuitenkin tietävät, etteivät he voi pitkien välimatkojen tai liian suurten kustannusten takia saada tukea muualla asuvilta jo olemassa olevilta ystäviltään ja sukulaisiltaan. Niinpä sosiaalisen tuen näkökulmasta olisi myös uudessa ympäristössä tärkeää luoda vuorovaikutussuhteita, joissa sosiaalista tukea on mahdollista vastaanottaa ja antaa.

Yhdysvalloissa tehdyt tutkimukset osoittavat, että etnisillä ryhmillä ja maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteilla omaa ryhmää edustavien henkilöiden kanssa on hyvin suuri merkitys juuri sosiaalisen tuen näkökulmasta. Vuorovaikutussuhteet samaa etnistä taustaa olevien henkilöiden kanssa tarjoavat teknistä ja tiedollista tukea ja apua esimerkiksi asunnon tai työn löytämisessä (Mortland & Ladgerwood 1988), tulkkausapua, kuljetusapua ja uusia vuorovaikutussuhteita ja yhteyksiä uudessa ympäristössä (Valtonen

1994; 1998). Myös emotionaalista tukea haetaan usein omaa etnistä taustaa olevasta ryhmästä tai henkilöistä, joilla on samankaltaisia kokemuksia. Ihmiset olettavat, että henkilöt, jotka ovat jakaneet samoja kokemuksia, ovat myös kaikkein auttavaisimpia sosiaalisen tuen suhteen (Albrecht & Adelman 1984). Albrecht ja Adelman (1984) arvelevat, että sosiaalista tukea haetaan usein niiden ihmisten parista, joiden kanssa koetaan vähiten epävarmuutta, jotka ovat siis tavalla tai toisella tuttuja. Usein sama etninen tai kulttuurinen tausta mielletään tuoksi samankaltaisuudeksi itselle vieraamman kulttuurin keskellä. Valtosen (1994) tutkimukseen osallistuneet vietnamilaiset pakolaiset kokivat, että pakolaisleirillä syntyneet ystävyysuhteet olivat heille tärkeitä ja merkittäviä vielä vuosien päästä juuri siitä syystä, että he kokivat yhteisten kokemusten auttavan tuen antamisessa ja saamisessa niin kutsuttujen kohtalotovereiden kesken.

Suomessa pakolaisten sopeutumista koskevia tutkimuksia on tehty lähinnä pääkaupunkiseudulla ja Turun seudulla sekä muutamissa muissa kaupungeissa. Pienempien paikkakuntien, kuten esimerkiksi Jyväskylän seudun, pakolaisten olosuhteet voivat kuitenkin poiketa muualla elävien pakolaisten olosuhteista siinä, ettei samaa etnistä tai kulttuurista taustaa edustavia henkilöitä juuri paikkakunnalla ole. Samaa taustaa edustavien henkilöiden puuttuminen paikkakunnalta voi johtua joko siitä, että samaa etnistä tai kulttuurista taustaa edustavat henkilöt ovat muuttaneet pois paikkakunnalta tai heitä ei ole koskaan sinne saapunutkaan. Jyväskylään saapuneiden pakolaisten joukossa on sellaisia henkilöitä, jotka ovat jopa ainoita maansa edustajia kaupungin maahanmuuttajien joukossa. Vuosien 1990 – 2002 aikana Jyväskylään on saapunut esimerkiksi vain kaksi henkilöä Angolasta, yksi henkilö Etiopiasta, samoin yksi henkilö Sudanista ja kolme henkilöä Somaliasta (Jyväskylän kaupungin ulkomaalaistoimisto 2002). Sosiaalisen tuen vastaanottaminen ja antaminen samalla paikkakunnalla asuvien omaa etnistä tai kulttuurista taustaa edustavien henkilöiden kesken on siis lähes mahdotonta. Pakolaisten sopeutumisen kannalta sillä on varmasti merkitystä,

että vuorovaikutussuhteissa saatavan sosiaalisen tuen myötä henkilö kokee, että hänestä välitetään ja hänet hyväksytään (Albrecht ym. 1994). Vaikka siis tiedämme, millaista sosiaalista tukea maahanmuuttajat saavat samaa etnistä taustaa edustavilta ystäviltään ja sukulaisiltaan, olisi tärkeä selvittää, miten esimerkiksi Jyväskylässä asuvat pakolaiset kokevat saavansa tai antavansa sosiaalista tukea interpersonallisissa vuorovaikutussuhteissaan. Millaista tukea haetaan ja saadaan tai koetaan tarvittaessa saatavan fyysisesti lähellä olevilta ihmisiltä ja millaisissa asioissa turvaudutaan esimerkiksi maantieteellisesti kauempana asuviin ystäviin ja sukulaisiin?

5.2 Sisä- ja ulkoryhmät vuorovaikutussuhteissa

Pakolaisten ja muidenkin maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita tarkasteltaessa erilaiset ryhmät ja niiden väliset rajat nousevat usein esille. Hautaniemi (2004) tarkastelee Suomessa asuvien somalipoikien nuoruuteen liittyviä asioita, kuten ystävyysuhteita, sukua ja sen merkitystä, yhteiskunnallista asemaa ja ennen kaikkea nuorten omia kokemuksia elämästä ja sopeutumisesta uuteen kulttuuriseen ympäristöön. Tutkija toteaa, että poikien, heidän perheidensä ja viranomaisten välisissä kulttuurineuvotteluissa on kysymys rajojen ja ryhmien rakentumisesta (Hautaniemi 2004, 183). Tässä luvussa käsittelen erilaisten ryhmien ja niiden välille rakentuvien rajojen merkitystä yksilön sopeutumisen ja yksilön vuorovaikutussuhteiden kannalta.

Erilaisten ryhmien merkitystä voidaan tarkastella sosiaalisena identiteettinä (Tajfel & Turner 1979). Tajfelin (1978) mukaan sosiaalinen identiteetti viittaa niihin sosiaalisiin ryhmiin, joihin henkilö kokee kuuluvansa. Sosiaalinen identiteetti voi perustua erilaisiin rooleihin kuten opettajan, oppilaan tai vanhemman rooliin. Sosiaalinen identiteetti voi perustua myös demografisiin kategorioihin kuten asuinpaikkaan, etniseen taustaan, kansallisuuteen, ikään, sukupuoleen tai sosiaaliseen luokkaan. Lisäksi sosiaalinen identiteetti voi liittyä erilaisiin jäsenyyksiin tai organisaatioihin,

joissa ihmiset ovat mukana. Henkilön sosiaalisen identiteetin kannalta voi olla merkityksellistä kuulua esimerkiksi tiettyyn uskonnolliseen ryhmään, yhteiskunnalliseen järjestöön tai tietyn urheiluseuran jäseneksi. On myös monia muita ryhmiä, joiden perusteella ihmiset muokkaavat sosiaalista identiteettiään. Vähemmistöön joutumista aiheuttavat asiat, kuten vammaisuus, työttömyys tai pakolaisuus, voivat vaikuttaa voimakkaasti henkilön sosiaalisen identiteetin muodostumiseen. (ks. Tajfel 1978; Tajfel & Turner 1979.)

Kun ihmiset määrittelevät ne ryhmät, joihin kokevat kuuluvansa, he samalla rajaavat itsensä ulkopuolisiksi monista muista ryhmistä. Jos henkilö toteaa olevansa suomalainen se tarkoittaa samalla, ettei hän kyseisessä tilanteessa koe olevansa esimerkiksi ruotsalainen tai virolainen. Kun henkilö kokee kuuluvansa tiiviisti johonkin ryhmään, ryhmästä tulee niin kutsuttu sisäryhmä. Sisäryhmät ovat kaikkein tärkeimpinä pidettyjä ryhmiä, joihin yksilö voimakkaimmin identifioituu ja joiden eteen hän on valmis tekemään uhrauksia. Ulkoryhmät sen sijaan ovat muiden ryhmiä; sellaisia joihin henkilö ei itse, ainakaan kovin tiiviisti, koe kuuluvansa.

Baldwinin ja Huntin (2002) mielestä sisä- ja ulkoryhmien välisessä vuorovaikutuksessa on kysymys siitä, että tiettyyn ryhmään kuuluminen nähdään erottavana tekijänä kulttuurista riippumatta. Heidän mukaansa kulttuurienvälisessä vuorovaikutuksessa on eroja, olivatpa vuorovaikutuksen osapuolet siitä tietoisia tai eivät. Sisäryhmän ja ulkoryhmän välisessä vuorovaikutuksessa sen sijaan korostetaan erilaisuutta, olipa eroja sitten olemassa tai ei. Tätä ajatustaan Baldwin ja Hunt (2002, 279 – 280) konkretisoivat esimerkillä afroamerikkalaisten ja angloamerikkalaisten välisestä vuorovaikutuksesta, jossa vuorovaikutuksen osapuolet näkevät toisensa stereotyyppien pohjalta erilaisina, vaikka todellisuudessa heidän arvonsa, asenteensa ja käyttäytymisensä eivät juuri poikkeaisikaan toisistaan.

Sosiaalisella luokittelulla, jossa ihmiset identifioidaan kuuluviksi joko sisä- tai ulkoryhmään, on syvälinen vaikutus ihmisten affektiivisiin ja kognitiivisiin reaktioihin sekä käyttäytymiseen muita kohtaan (Dovidio, Gaertner &

Kawakami 2003). Oman sisäryhmän jäsenet nähdään usein hyvin positiivisessa valossa, sillä omansa sisäryhmänä pidetty ryhmä halutaan nähdä positiivisena ja kuulumisen arvoisena. Affektiivisesti ihmisillä on spontaani taipumus kokea enemmän positiivisia tunteita sisäryhmäläisiä kuin ulkoryhmien edustajia kohtaan (Otten & Muskowitz 2000). Erityisesti positiiviset tunteet ja ajatukset kohdistuvat niihin sisäryhmän henkilöihin, joiden koetaan olevan tyypillisiä ryhmän edustajia (Hogg & Hains 1996).

Sisäryhmää pidetään usein huomattavasti heterogeenisempänä kuin ulkoryhmiä, ja tätä pyritään kognitiivisesti vahvistamaan esimerkiksi niin, että sisäryhmäläisistä kerätään ja huomioidaan yksityiskohtaisempaa tietoa kuin ulkoryhmien edustajista (Park & Rothbart 1982). Myös tiedon muistamisessa on eroa sen suhteen, ketä tieto koskee ja millaista tieto on. Tieto, joka vahvistaa mielikuvaa sisäryhmäläisten samankaltaisuudesta ja ulkoryhmien erilaisuudesta, muistetaan hyvin (Wilder 1993). Vastaavasti taas ulkoryhmiä koskevasta tiedosta negatiiviset asiat muistetaan paremmin kuin positiiviset (Howard & Rothbart 1980). Henkilön sosiaalinen representaatio eli hänen edustamansa ryhmät näkyvät toiminnassa esimerkiksi niin, että ihmiset ovat auttavaisempia sisäryhmäläisiään kohtaan (Dovidio ym. 1997) ja työskentelevät kovemmin niiden ryhmien puolesta, joita pitävät sisäryhminään (Worchel, Rothgerber, Day, Hart & Butemeyer 1998).

5.2.1 Samankaltaisuus ja attraktiivisuus

Joihinkin ryhmiin kuulutaan, haluttiinpa sitä tai ei. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi biologisiin seikkoihin perustuvat ryhmät, kuten sukupuoleen tai ihonväriin perustuvat ryhmät. Toisiin ryhmiin hakeudutaan. Tajfel (1981) on sitä mieltä, että riippumatta erilaisista muuttujista ja identiteetin komponenteista, tunne ja tarve kuulua johonkin ryhmään on universalistisesti kaikille ihmisille yhteinen. Kuuluminen erilaisiin ryhmiin on siis tarve, jota vuorovaikutussuhteiden kautta toteutetaan. Minkä perusteella sitten valitaan

ne ryhmät, joihin henkilö haluaa vapaaehtoisesti kuulua? Useat tutkijat ovat vakaasti sitä mieltä, että samankaltaisuus synnyttää interpersonaalista attraktiota (esim. Berscheid & Walster 1983; Cappella & Palmer 1990; Newcomb 1961). Koettu samankaltaisuus vaikuttaa siihen, kuinka attraktiivisena toista pidetään. Samankaltaisuuden ja attraktiivisuuden kokemisella nähdään yhteys siihen, kenen kanssa tutustutaan ja ystävystytään. Koettu attraktiivisuus näyttäisi Gaylen ja Preissin (2002 a, 112) mukaan vaikuttavan sekä suhteen syntymiseen että sen ylläpitämiseen.

Uusienkaan vuorovaikutussuhteiden solmiminen ei nykyisen viestintäteknologian aikana ole sidottu fyysiseen paikkaan tai tiettyyn yhteiseen aikaan, mutta jotta toiseen voisi tutustua, vuorovaikutuksen osapuolten on tavalla tai toisella kohdattava (Phillips & Wood 1983). Pelkkä kohtaaminen ja yhdessä vietetty aika eivät kuitenkaan vielä takaa attraktiivisuutta eli sitä, että osapuolet pitävät toisistaan ja haluavat tutustua toisiinsa paremmin. Yhdysvaltalaisessa pitkittäistutkimuksessa huomattiin, etteivät sattumanvaraisesti samaan huoneistoon sijoitetut opiskelijat välttämättä tulleet ystäviksi vain sen takia, että he näkivät toisiaan jatkuvasti. Kun asumisjärjestelyjä sen sijaan muutettiin niin, että samassa asunnossa asuvien opiskelijoiden ilmaisemat arvot ja asenteet vastasivat toisiaan, opiskelijat kokivat, että heidän huonetoverinsa olivat läheisempiä verrattuna aiempiin asuinkumppaneihin. (Newcomb 1961.)

Samankaltaisuutta tai erilaisuutta voidaan nähdä monessa asiassa. Asenteiden samankaltaisuutta ja attraktiivisuutta on tutkittu paljon (ks. AhYun 2002; Singh & Teoh 1999), mutta niitä tarkastelevien tutkimusten tulokset ovat Woodin (2000, 193) mukaan hyvinkin ristiriitaisia. Yhtäältä voidaan ajatella, että pelkkä oletus asenteiden samankaltaisuudesta lisää attraktiivisuutta (Bochner, Kreuger & Chmielewski 1982; Byrne 1971). Toisaalta taas, kuten Marks ja Miller (1982 730) huomauttavat, kun pidämme henkilöä attraktiivisena, kuvittelemme hänellä olevan samankaltaisia asenteita ja arvoja kuin itsellämme.

Usein sisäryhmäläisiksi valikoituu sellaisia henkilöitä, joiden asenteet, arvot ja toimintatavat ovat hyvin samankaltaisia tai ainakin ne halutaan nähdä samankaltaisina (ks. Baldwin & Hunt 2002). Vuorovaikutussuhteissa samankaltaisuuden nähdään olevan vuorovaikutusta helpottava tekijä, koska vuorovaikutuksen koetaan vaativan samankaltaisten seurassa vähemmän vaivannäköä. Vuorovaikutus koetaan mukavammaksi, helpommaksi ja tehokkaaksi samankaltaisena pidetyn henkilön kanssa. (Baxter & West 2003.)

Muiden asenteista, arvoista ja toiminnasta tehdään ennakko-oletuksia ilman todellista tietoa asioista (Byrne 1992). Ennakko-oletukset voivat olla sekä positiivisia, jolloin toista henkilöä ehkä pidetään attraktiivisena, että negatiivisia, jolloin toista osapuolta ei välttämättä pidetäkään niin attraktiivisena. Rosenbaumin (1986) mielestä asenteiden samankaltaisuus ei sinänsä lisää attraktiivisuutta, koska sitä pidetään itsestäänselvytenä. Sen sijaan hän esittää hypoteesin, että oletettu asenteiden erilaisuus heikentää attraktiivisuutta keskustelukumppania kohtaan. Rosenbaum (1986) ei ole empiirisesti tarkastellut, miten oletettu asenteiden erilaisuus voisi vaikuttaa attraktiivisuuteen, eikä tässä tutkimuksessa saada empiiristä vahvistusta esitetyle hypoteesille. Seuraavaksi kuitenkin jatkan hieman pohdintoja siitä, miten mahdolliset ennakko-oletukset ja mielikuvat voisivat vaikuttaa pakolaisten interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin.

5.2.2 Stereotypiat ja ennakkoluulot vuorovaikutuksessa

Yksi keino luokitella ja pyrkiä ennustamaan erilaisia ryhmiä edustavien henkilöiden käyttäytymistä ovat stereotypiat. Stereotypiat koostuvat tiettyyn ihmisryhmään liitettävistä tyypillisistä piirteistä, joilla on usein heikko linkki todellisuuteen tai ryhmän edustamiin todellisiin piirteisiin ja jotka ovat useimmiten enemmän yleistäviä kuin tarkkoja kuvauksia tietyn ryhmän ominaisuuksista (ks. lisää Hamilton & Sherman 1996; Hilton & von Hippel 1996; Oakes, Haslam & Turner 1994). Stereotypiat ovat myös niitä ennakko-

oletuksia, joiden perusteella tiettyjä ryhmiä edustavia yksilöitä voidaan pitää joko attraktiivisina tai ei-attraktiivisina.

Stereotypioita on sekä positiivisia että negatiivisia. Stereotypiat sinänsä eivät tee kenestäkään ennakkoluuloista tai negatiivisesti ulkoryhmiin suhtautuvaa. Usein stereotypiat kuitenkin toimivat keinona erottua ulkoryhmistä, jolloin eri ryhmistä olemassa olevat stereotypiat voivat olla hyvinkin arvottavia. Yksi keino oman itsetunnon ja minäkuvan parantamiseksi voi olla esimerkiksi muiden ominaisuuksien vähättely (Tajfel & Turner 1986). Muita vähäteltäessä oman ryhmän ominaisuudet näyttäytyvät positiivisemmassa valossa (Tajfel 1978). Stereotypioiden avulla pyritäänkin korostamaan oman ryhmän tiivyyttä ja attraktiivisuutta. Sisäryhmäläiset korostavat ulkopuolisista puhuessaan näiden stereotyyppisiä piirteitä ja ulkoryhmän homogeenisyyttä. Usein ulkopuolisista puhuttaessa viitataan ulkopuolisten epäpätevyYTEEN, mikä puolestaan vaikuttaa myös siihen, kuinka ulkopuolisille puhutaan. (Rushner 1998.) Negatiivisia stereotypioita käytetään oikeuttamaan ja ylläpitämään myös valtaeroja tiettyjen ryhmien välillä (Jost & Banaji 1993).

Stereotypiat vaikuttavat siihen, mitä muistetaan. Stereotypiaa vahvistavaa tietoa muistetaan paremmin kuin stereotypioita kumoavaa tietoa (Wilder 1993). Stereotypiat vaikuttavat myös siihen, mihin kiinnitetään huomiota ja miten muista tai muille puhutaan. Asioiden huomaamiseen ja muistamiseen stereotypiat vaikuttavat esimerkiksi niin, että stereotypioita kumoavaa tietoa ei välttämättä huomata lainkaan. Jos asia kuitenkin huomataan, sitä saatetaan pitää harvinaisena poikkeuksena ja usein voi käydä niin, ettei stereotypiaa kumoava tieto leviä yhtä tehokkaasti kuin stereotypiaa vahvistava tieto. Jos henkilö esimerkiksi kokee tai näkee jotakin, mikä ei vahvista ulkoryhmistä olemassa olevia ennakkoluuloja tai stereotypioita, hän ei todennäköisesti edes kerro tapahtuneesta ystävilleen. Tämä siitä syystä, että henkilö ei pidä tapahtunutta merkittävänä tai hän ei edes muista sitä. Jos tapahtuma sen sijaan

vahvistaa olemassa olevia stereotypioita, tapahtuneesta kerrotaan usein muille ja tapausta käytetään oikeutuksena kyseiselle stereotypialle. (Rushner 1998.)

Stereotyyppien yhteydessä puhutaan usein myös ennakkoluuloista. Periaatteessa stereotyyppien ja ennakkoluulojen syntymekanismi on sama. Yksilön ja sosiaalisen identiteetin vaikutusta sisäryhmän suosimisessa ja ryhmien välisten ennakkoluulojen syntymisessä voidaan Turnerin ja hänen kollegoidensa mukaan selittää ihmisten tarpeella kategorisoida ja määritellä sekä itseään että muita (Turner, Hogg, Oakes, Reicher & Wetherell 1987). Ennakkoluulojen ja stereotyyppien ero on lähinnä siinä, että stereotyyppit voivat olla myös positiivisia eivätkä ne aina välttämättä ole arvottavia. Ennakkoluuloja stereotyyppioista tulee silloin, kun ne ovat negatiivisia ja niiden perusteella arvotetaan kokonaista ihmisryhmää ja sen toimintaa. Ennakkoluulot voidaankin lyhyesti määritellä negatiivisiksi asenteiksi muita sosiaalisia ryhmiä kohtaan (Stephan 1985, 600). Ennakkoluuloja on selitetty sillä, että ryhmien välille syntyvä kilpailu resursseista, kuten alueesta, luonnonvaroista tai yleisestä hyvinvoinnista aiheuttaa vihamielisyyttä ryhmien välille (LeVine & Campbell 1972; Sherif 1996). Koettu kilpailu ja uhka, oli se sitten todellista tai ei, aiheuttaa siis ennakkoluuloja ja vihamielisyyttä muita ryhmiä kohtaan. Ulkoryhmiin näytettäisiin suhtauduttavan negatiivisesti myös silloin, jos koetaan, että sisäryhmän edustamiin arvoihin kohdistuu uhkaa (Stephan, W. & Stephan, C. 2000).

Ennakkoluulot koostuvat asenteista, tunteesta ja käyttäytymisen ennakoinnista (Harding, Kutner, Proshansky & Chein 1954) ja ne tulevat ilmi silloin, kun yksilöön suhtaudutaan negatiivisesti vain sen perusteella, että hän kuuluu johonkin tiettyyn ryhmään (Stephan, W. & Stephan, C. 2001). Ennakkoluulot voivat johtaa eriarvoiseen kohteluun ja epäkunnioittaviin ajatuksiin tai tekoihin. Ennakkoluuloilla nähdäänkin olevan vaikutusta maahanmuuttajien sopeutumisessa, ja esimerkiksi Suomessa maahanmuuttajien elinoloja ja sopeutumista tarkastelevissa tutkimuksissa

lähdetään usein siitä, että ennakkoluuloja vähentämällä maahanmuuttajien olosuhteita voidaan parantaa. (esim. Liebkind 2000.)

Suomalaisten asenteita maahanmuuttajia ja ulkomaalaisia kohtaan on kartoitettu esimerkiksi viranomaisten, opettajien ja koululaisten keskuudessa (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 1997; Matinheikki-Kokko 1992a, 1992b, 1997; Pitkänen & Kouki 1999; 2002). Myös koko väestön kattavia asennekyselyjä on toteutettu säännöllisin väliajoin (Jaakkola, M. 1989; 1995; 1999; 2000). Lama ja samaan aikaan tapahtunut maahanmuuttajien määrän kasvu 1990-luvun alussa tuntuivat korostavan suomalaisten negatiivisia asenteita maahanmuuttajia kohtaan. Vuosituhannen vaihteessa asenteet näyttivät hieman parantuneen ja mielipiteet olivat kääntyneet jo enemmän kaikkia kulttuureja arvostavan pluralismin suuntaan. (ECRI 2002; Jaakkola, M. 2000; Suurpää 2002.) Pitkänen ja Kouki (2002) huomasivat tarkastellessaan suomalaisten opettajien, sosiaalityöntekijöiden, työviranomaisten, rajavartioiden ja poliisien asenteita ulkomaalaisia kohtaan, että positiivisimmin ulkomaalaisiin ja maahanmuuttajiin suhtautuivat opettajat ja sosiaalityöntekijät. Negatiivisimmin sen sijaan ulkomaalaisiin suhtautuivat poliisit ja rajavartijat. Tutkijat olettavat, että asenteet voivat olla yhteydessä eri ammattiryhmien työn laatuun ja kokemuksiin ulkomaalaisista. Tutkimuksiin osallistuneet korkeasti koulutetut, ruotsinkieliset naiset tuntuivat suhtautuvan positiivisimmin Suomessa asuviin ulkomaalaisiin. (Pitkänen & Kouki 2002, 78.) Vaikka Pitkäsen ja Koukin (1999; 2002) tutkimuksissa opettajat olivat niitä, jotka suhtautuivat muita positiivisemmin Suomessa asuviin ulkomaalaisiin, lähempi tarkastelu osoittaa, että erityisesti opettajat, jotka ohjaavat ja opettavat ulkomaalaisia, näyttäisivät asennoituvan maahanmuuttajien sopeutumiseen assilmilaatiota korostavin odotuksin. Matinheikki-Kokko (1997) on todennut, että maahanmuuttajien opetus- ja ohjaustyössä työskentelevien asennoituminen ja käytännön maahanmuuttajapolitiikka on yhä edelleen hyvin universalistista eli maahanmuuttajien odotetaan assimiloituvat suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Lisäksi opettajien keskuudessa tehty tutkimus osoittaa, että

erityisesti pidempään maahanmuuttajien kanssa toimineiden suomalaisten opettajien empatian tunteet maahanmuuttajataustaisia oppilaita kohtaan vähenivät 1990-luvun lopussa (Talib 1999).

Useat ihmiset potevat huonoa omaatuntoa toimiessaan ennakkoluulojensa perusteella tai vain ajatellessaan ennakkoluuloisesti tiettyjen ryhmien edustajista (Devine, Monteith, Zuwerink & Elliot 1991; Zuwerink, Devine & Monteith 1996). Syitä siihen, miksi ennakkoluuloista kuitenkin halutaan pitää kiinni voi löytää esimerkiksi uskomusjärjestelmästä, joka mahdollistaa ryhmien vallan, etuoikeuksien ja aseman legitimoinnin (Sidanius 1993). Ennakkoluulot voidaan nähdä keinona erotella sisä- ja ulkoryhmiä toisistaan sekä ylläpitää saavutettuja etuuksia.

Kun ennakkoluuloja tarkastellaan kyselymenetelmien avulla, on haasteena se, että ennakkoluulojen nähdään pohjautuvan ihmisten tiedostamattomiin ja ristiriitaisiin asenteisiin ja tunteisiin (Stephan, W. & Stephan, C. 2001, 26). Ihmiset voivat kokea tiedostamattaan negatiivisia tunteita erilaisia ryhmiä kohtaan, mutta pyrkivät pitämään nämä tunteet erossa käyttäytymisestään, koska kannattavat myös tasa-arvoa ja pitävät itseään ennakkoluulottomina. On hyvin yleistä, ettei ennakkoluuloja tiedosteta tai myönnetä olemassa oleviksi (Rushner 1998). Periaatteessa monet voivat olla mielestään suvaitsevaisia ja ennakkoluulottomia ja kannattavat tasa-arvoa. Koska he toisaalta ovat epävarmoja siitä uhasta, jonka muut ryhmät kuten maahanmuuttajat tai ulkomaalaiset voivat heille aiheuttaa, koetut ristiriitaiset tunteet aiheuttavat levottomuutta ja epävarmuutta, minkä vuoksi henkilöt pyrkivät välttämään ulkoryhmien edustajia. (ks. Gaertner & Dovidio 1986.) Asenteita mittaavissa tutkimuksissa ongelma on myös se, ettei niissä ole tutkittu tai määritelty maahanmuuttajien sopeutumista. Asenteet ylipäänsä ulkomaalaisia ja maahanmuuttajia kohtaan ja ennako-odotukset siitä, miten maahanmuuttajien tulisi Suomessa elää ja olla, ovat siis kaksi eri asiaa. Pitkäsen ja Koukin (1999; 2002) tutkimuksissa positiivisesti ulkomaalaisiin suhtautuneet vastaajat ovat

esimerkiksi voineet olettaa, että ulkomaalaisten sopeutuminen tapahtuisi assimilaation näkökulman mukaisesti.

Käytännössä ennakkoluulot ja stereotyyptit voivat ilmetä epäsosiaalisena käyttäytymisenä (Frey & Caertner 1986) ja aggressiivisuutena (Rogers & Prentice-Dunn 1981). Erilaiset stereotyyptit ja ennakkoluulot näkyvät sanattomassa viestinnässä (Word, Zanna & Cooper 1974) sekä sanallisessa vuorovaikutuksessa ja ovat kaikkien ulottuvilla esimerkiksi median välityksellä (Rushner 1998). Pienten suvaitsemattomien lausahdusten myötä ihmisillä on taipumus liittää hyviä ominaisuuksia omaan ryhmään ja samalla huonoja aikeita ja ominaisuuksia muihin ryhmiin. Usein ihmiset eivät edes ole kovin tietoisia näistä jokapäiväisistä arvottavista lausahduksistaan. (Rushner 1998.)

Tutkimukset ovat osoittaneet, että koetut kielteiset asenteet ja ennakkoluulot maahanmuuttajia kohtaan vaikuttavat maahanmuuttajien henkiseen hyvinvointiin (Horenczyk 1997; Liebkind 1994; Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000), ja useat tutkimukset paljastavat, että Suomessa asuvat maahanmuuttajat ovat kohdanneet kohtelua, jota pidetään syrjivänä ja ennakkoluuloisena (esim. Dahlgren, Kortteinen, Lång, Pentikäinen & Scheinin 1996; Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002; Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000; Tiilikainen 2000). Suomessa asuvat maahanmuuttajat kohtaavat ennakkoluuloja ja kokevat syrjintää arkipäivässään. Syrjintä on ilmennyt nimittelynä, kiusaamisena ja palvelusyrjintänä. Ylängön (1997) tutkimuksessa tarkasteltiin Afrikasta tulleiden maahanmuuttajien integroitumista Helsinkiin ja heidän kokemuksiaan esimerkiksi syrjinnästä ja ennakkoluuloista. Tutkimukseen osallistuneista moni kertoi kokeneensa verbaalista häirintää joko huuteluina, huomautuksina tai epäasiallisina kommentteina julkisissa paikoissa. Jotkut maahanmuuttajat ovat kohdanneet ihmisten ennakkoluuloja ja syrjintää jopa väkivallan muodossa (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 1997; Liebkind & Jasinskaja-Lahti 1997). Vuonna 2003 ilmestyneessä maahanmuuttajien elinoloja kartoittaneessa tutkimuksessa selvisi, että myös tyrkkiminen ja

töniminen ovat yleisiä maahanmuuttajiin kohdistuvia väkivallan muotoja (Pohjanpää ym. 2003, 69; ks. myös Ylänkö 1997).

Eniten syrjinnästä Suomessa ovat raportoineet arabit, somalit ja turkkilaiset maahanmuuttajat (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 1997; Liebkind & Jasinskaja-Lahti 1997). Saharan eteläpuolisesta Afrikasta kotoisin olevat Suomeen tulleet maahanmuuttajat kokevat, että heitä syrjitään nimenomaan poikkeavan ulkonäkönsä johdosta (Ylänkö 1997). Myös maahanmuuttajataustaiset lapset kärsivät kouluissa negatiivisista asenteista (Kosonen 1994).

Tieto muiden ennakkoluuloisesta suhtautumisesta aiheuttaa negatiivisia tunteita ryhmien välisiä vuorovaikutustilanteita kohtaan ja huomattavaa stressiä ryhmienvälisissä tilanteissa (Hewstone & Brown 1986; Miller & Major 2000; Pettigrew 1998), jolloin vuorovaikutustilanteita ehkä pelätään (Jones ym. 1984) ja jopa vältetään (Kramer & Wei 1999; Miller & Major 2000). Jos lasta tai aikuista kiusataan tai nimitellään, hän tuskin haluaa olla ystävä kiusaajansa kanssa. Ekholmin (1994, 74) haastattelemat somalinuoret, jotka olivat kohdanneet syrjintää ja ennakkoluuloista kohtelua Suomessa, pitivät kysymystä suomalaisista ystävästä lähinnä huonona pilana. Heikkojen vuorovaikutussuhteiden puitteissa ennakkoluuloilla, syrjinnällä ja niiden kokemisella on myös merkitystä. Suomessa asuvien maahanmuuttajien näkökulmasta kokemukset syrjinnän kohteeksi joutumisesta ovat yhteydessä heidän kokemaansa luottamukseen suomalaisia viranomaisia kohtaan. Liebkindin ja Jasinskaja-Lahden (1997) mukaan, henkilö näyttäisi luottavan viranomaisiin sitä vähemmän mitä enemmän on kokenut syrjintää.

Tutkittaessa ennakkoluuloja ja syrjintää joukkoon luonnollisesti valikoituu henkilöitä, jotka ovat kokeneet syrjintää. Osa Suomessa asuvista maahanmuuttajista on myös raportoinut olevansa tyytyväisiä täällä saamaansa kohteluun (esim. Salminen 1997). Tämän hetkiset tutkimukset kuitenkin osoittavat, että ainakin osa Suomessa asuvista maahanmuuttajista kokee tulleen kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti ja ennakkoluuloisesti. Oleellista

vuorovaikutussuhteiden kannalta onkin se, että vaikka henkilö ei itse joutuisi ennakkoluuloisen kohtelun, syrjinnän tai rasismien kohteeksi, hän usein tuntee jonkun, tai on kuullut jostain maahanmuuttajasta, joka on kohdannut näitä ilmiöitä. Näin stereotyyppiat esimerkiksi rasisistisista ja ennakkoluuloisista viranomaisista syntyvät ja saavat vahvistusta.

Berry (1997, 10) kiinnittää huomiota kulttuuristen rajojen neuvottelutilanteeseen ja eri osapuolten asettamiin tavoitteisiin maahanmuuttajien sopeutumisesta. Kun valtaväestö selkeästi odottaa tai jopa pakottaa maahanmuuttajia toteuttamaan tiettyjä sopeutumisstrategioita tai jos valtaväestö rajoittaa sopeutumisstrategioiden valintaa, voi tilanne johtaa voimakkaisiin reaktioihin. "Most clearly, people may sometimes choose the separation option, but when it is required of them by the dominant society, the situation is one of *segregation*. Similarly, when people choose to assimilate, the notion of the melting pot may be appropriate; but when forced to do so, it becomes more like a pressure cooker." (Berry 1997, 10). Kun asetetut tavoitteet eivät kohtaa tarpeita ja kun paineet ja turhautuminen kasvavat, voi tilanne pahimmillaan kärjistyä hyvinkin vihamieliseksi ja aggressiiviseksi ryhmien väliseksi vastakkainasetteluksi.

Turhautumisen ja aggression mekanismi (frustration-aggression) (Berkowitz 1962; Zajonc 1952) perustuu ajatukseen henkilökohtaisten tavoitteiden saavuttamisen estymisestä ja siitä aiheutuvasta turhautumisesta. Tätä turhautumista seuraa jonkinlainen aggressiivinen reaktio, joka voi ilmetä myös epäsuorasti tai hyvinkin hienovaraisesti. Kim (2001, 111) löytää turhautumisen ja aggression mekanismista selityksen sille, miksi jotkut maahanmuuttajat kokevat olevansa vihamielisiä ja katkeria ympäröivää kulttuuria ja sen olosuhteita kohtaan. Koettuaan identiteettiinsä liittyviä paineita ulkoryhmien taholta ja koettuaan, ettei hänellä ole mahdollisuuksia toteuttaa omia tavoitteitaan identiteettiinsä suhteen uudessa kulttuurisessa ympäristössä, henkilö turhautuu. Aggressio voi ilmetä esimerkiksi tinkimättömänä identiteetin rajaamisena, jolloin henkilö eristäytyy sosiaalisista

kontakteista ulkoryhmien kanssa. Ulkoryhmien taholta koettu uhka voikin johtaa sisäryhmän suosimiseen ja sisä- ja ulkoryhmien erojen korostamiseen (Kim 1991) sekä korostuneeseen ulkoryhmien diskriminointiin (Perreault & Bourhis 1998).

Maahanmuuttajien kokema turhautuminen voi myös johtaa epävarmuuteen omasta selviytymisestä ja paikasta ympäröivässä yhteiskunnassa. Epävarmuus puolestaan johtaa siihen, että henkilöt hakeutuvat mielellään samaa kieltä puhuvien sisäryhmäläisten pariin (Edwards 1985) ja hakevat sosiaalista tukea omaa etnistä ryhmää edustavien henkilöiden parista (Lazarus 1966). Pahimmillaan tilanne kärjistyy niin, että ulkoryhmien edustajiin suhtaudutaan aggressiivisesti ja torjuvasti vähänkin uhkaaviksi koetuissa tilanteissa (Eastman 1985; Francis 1976). Tinkimätön identiteetti ja siihen liittyvä puolustautuva käyttäytyminen vastaavasti provosoi ulkoryhmien puolustautumiskäyttäytymistä (Bourish, Giles, Leyens, & Tajfel 1979).

Vuorovaikutussuhteiden rajoittaminen oman etnisen ryhmän sisälle voi olla strateginen valinta, jolla henkilö pyrkii minimoimaan epävarmuutta ja maksimoimaan muilta saamaansa arvostusta osoittamalla lojaalisuutta vain tiettyä ryhmää kohtaan. Pakolaiselle tiiviin etnisen ryhmän olemassaolo on varmasti turvallisuuden tuoja, mutta voi myös toisinaan toimia vuorovaikutussuhteita rajoittavana tekijänä. Jos ryhmässä ajatellaan, etteivät vuorovaikutussuhteet, kuten ystävyysuhteet tai seurustelusuhteet, ulkoryhmäläisten kanssa ole hyväksyttäviä, voi normin rikkomista seurata ryhmästä hylkääminen. Usein pelkkä mahdollisuus oman ryhmän tuen menettämisestä voi aiheuttaa salailua, epävarmuutta tai kriisejä henkilökohtaisissa vuorovaikutussuhteissa. Läheisten ja merkityksellisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseksi keksitäänkin erilaisia ratkaisuja. Esimerkiksi Iso-Britaniassa asuva homoseksuaali muslimi voi päätyä avioliittoon vastakkaista sukupuolta olevan, perheensä valitseman puolison kanssa lähinnä ylläpitääkseen vuorovaikutussuhteensa perheeseensä, sukuunsa ja etniseen yhteisöönsä sekä säilyttääkseen sukunsa kunnian (Yip 2004).

Samankaltaisuuden ja erilaisuuden kokeminen näyttäisi usein liittyvän etniseen tai kulttuuriseen taustaan, vaikka idealistisesti odottaisimmekin jotain muuta. Ting-Toomeyn (1999, 5) mukaan kulttuurienvälisessä kontekstissa kulttuurinen ja etninen tausta, ryhmä johon kokee kuuluvansa, vaikuttavat voimakkaasti ihmisten väliseen vuorovaikutukseen. Hänen mukaansa maahanmuuttajien elämäntilanteen ymmärtämisen kannalta olisikin tärkeää tarkastella etnisen identiteetin ja kulttuurisen identiteetin kehittymistä ja muotoutumista uudessa kulttuurisessa ympäristössä.

Asenteita ja syrjäytäkokenemuksia käsittelevien tutkimusten rinnalle kaivattaisiin mielestäni todelliseen vuorovaikutukseen liittyvää tutkimusta. Nykyiset tutkimukset nimittäin osoittavat, ettei asenteilla aina ole suoraa vaikutusta siihen, millaista erilaisten ryhmien välinen vuorovaikutus lopulta on. Yhdysvalloissa valkoihoisten opiskelijoiden asenteet monikulttuurisia seurustelusuhteita kohtaan ovat toiselle vuosituhannele tultaessa hieman positiivisempia kuin aikaisemmin, mutta silti kulttuurienväliset seurustelusuhteet ovat yhä vähäisiä (Martin, Bradford, Drzewiecka & Chitgopekar 2003). Kulttuurienvälisen seurustelusuhteiden vähäisyyttä selitetään sillä, että kulttuurienväliset vuorovaikutussuhteet ovat ylipäätään vähäisiä tai puuttuvat kokonaan. (Martin ym. 2003.)

Pelkkä mahdollisuus yhdessä olemiseen tai yhdessä olemineenkaan eivät takaa sitä, että vuorovaikutussuhteita erilaisia ryhmiä edustavien henkilöiden välille syntyy. Yhdysvaltalaisen opiskelijoiden parissa tehty tutkimus nimittäin osoittaa, että siitäkään huolimatta, että mahdollisuuksia kulttuurienvälisiin vuorovaikutussuhteisiin olisi, ainakin yhdysvaltalaiset opiskelijat näyttäisivät yhä edelleen viihtyvän omissa etniseen taustaan tai ihonväriin liittyvissä ryhmissään (Gallagher 1994). Suomessa tilanne on tietysti hyvin erilainen kuin Yhdysvalloissa, jossa esimerkiksi ihonväriin perustuvien ryhmien välisen vuorovaikutuksen taustat ovat syvällä maan politiikassa ja historiassa. Eri valtioiden poliittisten ja taloudellisten tilanteiden lisäksi on huomioitava,

etteivät pakolaiset, saati maahanmuuttajat, ole mikään yhtenäinen ryhmä edes Suomen olosuhteissa.

Myös omaa etnistä tai kulttuurista ryhmää edustavan yhteisön sisällä maahanmuuttajilla voi olla hyvinkin rajattuja vuorovaikutusverkostoja, sisä- ja ulkoryhmiä. Valtosen (1994) tutkimus Suomessa asuvien vietnamilaisten pakolaisten vuorovaikutusverkostoista paljastaa, että kaikki tutkimukseen osallistuneet pakolaiset kokivat kuuluvansa johonkin sosiaaliseen verkostoon, piiriin tai ryhmään jopa oman, etnisen vietnamilaisia pakolaisia edustavan ryhmänsä sisällä. Osa tutkimuksessa mukana olleista vietnamilaisista rajoitti itse kanssakäymistään vain tiettyihin vuorovaikutussuhteisiin sen perusteella, millainen maine yksilöillä oli pakolaisten keskuudessa. Jos henkilö koki itse kuuluvansa tiettyyn rajattuun ryhmään, esimerkiksi alkoholiin suhtautumisensa takia, hän saattoi itse rajoittaa kanssakäymistään muiden kanssa. Mukana oli myös henkilöitä, jotka rajasivat vuorovaikutussuhteitaan esimerkiksi sosiaaliluokan tai työhön liittyvien tekijöiden mukaisesti. Tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten joukossa oli myös ryhmä, jonka jäsenillä oli omat valikoiduista vuorovaikutussuhteista koostuvat piirinsä, mutta jotka ennen kaikkea korostivat yhteistyötä koko etnisen yhteisön kesken. (Valtonen 1994.)

Olen tässä luvussa pohtinut koetun erilaisuuden merkitystä pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kannalta. Jotkut tutkijat ovat kuitenkin vahvasti sitä mieltä, ettei samankaltaisuuden ja attraktiivisuuden välisestä suhteesta voida tehdä suoria johtopäätöksiä (Bochner 1991; Sunnafrank 1992). Asia voitaisiin nähdä myös niin, että vastakohtat viehättävät. Esimerkiksi evoluution näkökulmasta ihmisen on parinvalinnassa sanottu etsivän mahdollisimman erilaista kumppania biologisista syistä (ks. Viitala 2003). Myös muita teorioita ja perusteluja erilaisuuden viehättävyydelle on kehitetty. On esimerkiksi arvioitu, että ihmiset etsivät kumppanikseen henkilön, joka sopivasti täydentää heidän omia heikkoja puoliaan (Aron, A. & Aron, E. 2000). Erilaisuus voi myös tuoda uusia näkökulmia, autonomiaa ja uusia virikkeitä vuorovaikutussuhteeseen

(Wood, Dendy, Dordek, Germany & Varallo 1994). Erilaisuus voitaisiinkin nähdä myös yksilöä kasvattavana tekijänä (Baxter & West 2003).

6 PÄÄTÄNTÖ

Olen tässä tutkimuksessa tarkastellut pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita heidän sopeutuessaan uuteen ja vieraaseen kulttuuriseen ympäristöön. Kokoamalla kirjallisuutta useilta tieteenaloilta olen pyrkinyt tarkastelemaan pakolaisten sopeutumiseen ja vuorovaikutussuhteisiin liittyviä ilmiötä mahdollisimman laajasti. Olen koonnut yhteen sellaista tutkimustietoa, jonka avulla pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja sopeutumisprosessia voidaan tarkastella vuorovaikutuksen näkökulmasta. Tavoitteenani on ollut kuvata olemassa olevan kirjallisuuden ja tutkimustiedon valossa, millaisia vuorovaikutussuhteita Suomessa asuvilla pakolaisilla mahdollisesti on ja millaisia ilmiöitä näihin vuorovaikutussuhteisiin voi liittyä. Tarkoitukseni on ollut rakentaa syvällisempää ymmärrystä siitä, mikä merkitys vuorovaikutussuhteilla voi olla pakolaisten sopeutumiskokemuksissa. Tämä tutkimus on laaja katsaus siihen teoriakenttään, josta tulevan väitöskirjatutkimukseni teoreettinen viitekehys tulevaisuudessa tiivistyy. Tutkimus toimii siis myös pohjana vuorovaikutuksen näkökulmasta tehtävälle empiiriselle tutkimukselle.

6.1 Pakolaisten sopeutumisprosessi vuorovaikutuksen näkökulmasta

Tutkimukseni alkuosa käsittelee erilaisia näkökulmia pakolaisten sopeutumiseen. Pakolaisten sopeutumista uuteen kulttuuriseen ympäristöön on tarkasteltu runsaasti kognitiivisena ilmiönä esimerkiksi psykologian tutkimuksissa ja yhteiskunnallisena ilmiönä esimerkiksi sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa. Vuorovaikutuksen näkökulmasta sopeutumista on tarkasteltu vähemmän, vaikka useat tutkijat toteavat vuorovaikutussuhteiden olevan merkittävässä, jopa keskeisessä roolissa pakolaisten sopeutuessa uuteen ja heille itselleen entuudestaan tuntemattomaan ympäristöön (esim. Berry 1997; Black 1988; Kim 2001).

Olen järjestänyt ja tiivistänyt läpikäymääni kirjallisuutta jaottelemalla neljä näkökulmaa pakolaisten sopeutumiseen. Kahta niistä, assimilaation ja pluralismin näkökulmaa, on laajasti sovellettu niin tutkimuksessa kuin arkiajattelussakin. Assimilaation näkökulma sopeutumiseen korostaa maahanmuuttajien ja vähemmistöjen sulautumista valtakulttuuriin ja tulee esille arkiajattelua heijastavissa, lähinnä valtakulttuuria edustavien henkilöiden asenteita kartoittaneissa tutkimuksissa (esim. Jaakkola, M. 1989; 1995; 1999; 2000; Jasinskaja-Lahti ym. 2003; Matinheikki-Kokko 1997). Pluralismia eli erilaisten kulttuuristen arvojen, asenteiden ja tapojen tasa-arvoa korostavaa näkökulmaa pidetään kirjallisuudessa usein maahanmuuttajien sopeutumisen ideaalina (esim. Berry 1997; Liebkind 2000; Jaakkola, T. 2000; Pitkänen 1999; Valtonen 1999; Ward 1997). Pluralismin näkökulma korostaa maahanmuuttajan mahdollisuutta säilyttää omaa kulttuuriaan uuden kulttuurin oppimisen ja hyväksymisen rinnalla.

Kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on tehdä synteesiä ja löytää uusia näkökulmia (Hart 1998, 27), joten assimilaation ja pluralismin näkökulmien lisäksi olen esitellyt fuusion ja vuorovaikutuksen näkökulmat sopeutumiseen. Nämä näkökulmat eivät ajallisesti ole kovin uusia, mutta niitä on tähän mennessä sovellettu hyvin vähän pakolaisten sopeutumisen tai

vuorovaikutussuhteiden tarkastelussa. Osittain fuusion ja vuorovaikutuksen näkökulmat ovat päällekkäisiä, sillä molemmissa näkökulmissa pyritään esimerkiksi ottamaan huomioon tilanne ja konteksti, jossa sopeutumista tarkastellaan. Fuusion näkökulmasta henkilö kykenee huomioimaan erilaiset kontekstit ja reagoimaan erilaisiin tilanteisiin soveltamalla joko lapsuudessa opitun ja omaksutun kulttuurin tai uuden, yleensä ympäröivän yhteiskunnan valtakulttuurin, toimintamalleja ja normeja. Lisäksi fuusion näkökulmasta erilaisten tapojen ja normien luova yhdistely on mahdollista. Kolmannen kulttuurin käsitettä on käytetty kuvaamaan tilannetta, jossa yksilöt luovasti yhdistelevät jo olemassa olevia toimintamalleja ja tapoja luoden ikään kuin kokonaan uuden kyseiselle suhteelle, ryhmälle tai kontekstille ominaisen kulttuurin omine toimintatapoineen ja normeineen (ks. Arends-Tóth & van de Vijver 2004; Hermans & Kempen 1998).

Vaikka fuusion ja vuorovaikutuksen näkökulmat ovat monelta osin päällekkäisiä, olen erotellut ne omiksi näkökulmikseen. Tällä erottelulla haluan korostaa sitä, että vuorovaikutuksen näkökulmasta sopeutuminen nähdään ontologiselta luonteeltaan vuorovaikutuksellisen prosessina, joka tapahtuu ja ilmenee ihmisten välisissä vuorovaikutussuhteissa. Kim (2001, 31) on määritellyt sopeutumisen uuteen tai muuttuneeseen kulttuuriseen ympäristöön dynaamiseksi prosessiksi, jossa yksilöt muodostavat ja ylläpitävät suhteellisen pysyviä, vastavuoroisia ja toimivia vuorovaikutussuhteita ympäristönsä kanssa.

Mielestäni Kimin määritelmä sopii hyvin kuvaamaan vuorovaikutuksen näkökulman keskeisiä ajatuksia. Vuorovaikutuksellisen näkökulman ja tämän tutkimuksen lähtökohtana ja taustalla on Rogersin ja Kincaidin (1981, 45) ajatus, että vuorovaikutussuhteet itsessään ovat tärkeitä, sillä ne antavat yksilölle hänen merkityksensä. Vuorovaikutussuhteiden merkitys on liittää yksilö yhteisöön, tiettyyn tilaan ja paikkaan (ks. Tajfel 1978; 1981; Tajfel & Turner 1979.) Suomessa asuvien maahanmuuttajien elämänkerroista kerätystä aineistosta on nähtävissä, kuinka maantieteellisetkin paikat usein muuttuvat

kodeiksi ja saavat merkityksiä vasta syntyvien vuorovaikutussuhteiden kautta (Huttunen 2000). Toisaalta vuorovaikutussuhteet ovat merkityksellisiä myös yksilön identiteetin muokkautumisessa ja kehittämisessä. Vuorovaikutuksessa tehtävien tulkintojen ja saatavan palautteen avulla yksilö peilaa itseään muihin ja muodostaa käsitystä itsestään yksilönä ja erilaisten yhteisöjen jäsenenä. (esim. Tajfel & Turner 1986.)

Uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumiseen vaikuttavia tekijöitä ja muuttujia on nimetty lukuisia. Useissa tutkimuksissa vuorovaikutussuhteet nähdään yhtenä muuttujana sopeutumisprosessissa, mutta vuorovaikutuksen näkökulmasta vuorovaikutussuhteet ovat sopeutumisen keskiössä. Sen lisäksi, että olen käsitellyt vuorovaikutussuhteita tutkimukseni keskiössä, olen tarkastellut aikaisemmissa tutkimuksissa nimettyjä muita muuttujia ja tekijöitä, joita pidetään tärkeinä pakolaisten sopeutumisessa. Tarkoitukseni ei ole ollut mitata tai määrittää niitä tekijöitä ja muuttujia, jotka olisivat pakolaisten sopeutumisen kannalta jotenkin merkityksellisimpiä. Sen sijaan olen pyrkinyt tarkastelemaan joitain henkilön taustaan ja ympäristöön liittyviä tekijöitä vuorovaikutuksen näkökulmasta. Jokaisen käsittelemäni muuttujan kohdalla olen pohtinut mitä kyseinen muuttuja ja siihen liittyvät tekijät voisivat merkitä vuorovaikutussuhteiden kannalta ja sitä kautta siis myös henkilön sopeutumisen kannalta. Tässä tutkimuksessa olen käsitellyt pakolaisten sopeutumiseen vaikuttavina henkilökohtaisina, heidän taustaansa liittyvinä tekijöinä kielitaitoon ja muuhun koulutustaustaan, sekä pakenemiseen ja pakolaisuuteen liittyviä seikkoja.

Kielitaidolla ja muulla koulutustaustalla sekä työkokemuksella on merkitystä sopeutumisprosessissa erityisesti silloin, kun sopeutumista arvioidaan taloudellisin indikaattorein. Kielitaidolla voidaan kuitenkin katsoa olevan merkitystä myös vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta, sillä heikkoa kielitaitoa tai yhteisen kielen puuttumista pidetään usein syynä ohuisiin tai puuttuviin vuorovaikutussuhteisiin suomalaisten ja Suomessa asuvien maahanmuuttajien välillä (esim. Rommakkaniemi 1997; Salminen 1997).

Pakolaisilla on harvoin mahdollisuutta kielikoulutukseen ennen uuteen maahan muuttamistaan. Myös muut tietoyhteiskunnassa vaadittavat taidot, kuten luku- ja kirjoitustaito tai atk-aidot, voivat olla rajallisia, jolloin ne vaikuttavat ainakin pakolaisten työllistymiseen. Työllistymisellä voi puolestaan olla epäsuora vaikutus pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin, sillä työmarkkinoille pääseminen on pakolaisille usein myös väylä laajempaan vuorovaikutusverkostoon (Forsander 2002; Valtonen 1994).

On kuitenkin muistettava, etteivät pakolaiset ole yksi yhtenäinen ryhmä, vaan heidän taustansa voivat olla hyvin erilaisia. Suomeen tulleiden pakolaisten joukossa on luku- ja kirjoitustaidottomia henkilöitä, mutta myös pakolaisia, joilla on korkeakoulututkinto ja runsaasti työkokemusta. Muuttaminen uuteen maahan ei välttämättä tuo parannusta pakolaisten sosioekonomiseen asemaan. Vaikka monet pakolaiset ovat tyytyväisiä päästyään turvallisempaan ja rauhallisempaan ympäristöön, voidaan tilannetta monelta osin pitää heidän kannaltaan jopa huonona Suomessa uhkaavan työttömyyden ja toimeettomuuden takia. Myös vuorovaikutussuhteiden kannalta asuminen uudessa ympäristössä voidaan kokea ongelmallisena, sillä usein yhteyden pitäminen ystäviin ja sukulaisiin tulee teknisesti ja taloudellisesti haasteellisemmaksi ja uusiin ihmisiin tutustuminen mahdollisesti vieraalla kielellä vaatii paljon energiaa.

Pakenemiseen ja sitä edeltäneisiin tapahtumiin liittyy usein sekä henkistä että fyysistä väkivaltaa, epävarmuutta ja surua. Psykologian ja psykiatrian tutkimukset kuvaavat kattavasti pakenemiseen liittyviä traumaattisia kokemuksia ja niistä johtuvia psyykkisiä ja fyysisiä oireita, joiden kanssa pakolaiset joutuvat elämään. Tutkimusta suoranaisesti siitä, kuinka traumaattiset kokemukset ja niiden oireet heijastuvat vuorovaikutussuhteisiin on vähän. Voisi kuitenkin olettaa, että esimerkiksi ennakkoluulot viranomaisia kohtaan sekä post-traumaattiset stressioireet, kuten väsymys ja ärtyneisyys, vaikuttavat pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin. Joitain kuvauksia pakolaisten kokemien traumaattisten tapahtumien vaikutuksista vuorovaikutussuhteisiin

on olemassa. Esimerkiksi Sourander (2003) on kuvannut, kuinka suomalaisessa vastaanottokeskuksessa turvapaikkapäätöstään odottavien henkilöiden kokemat traumaattiset tapahtumat heijastuvat lasten ja vanhempien välisissä vuorovaikutussuhteissa ahdistuksena ja epäsosiaalisena käyttäytymisenä. Masentuneet ja väsyneet vanhemmat eivät jaksa huolehtia lastensa emotionaalisisista tarpeista, jolloin lapset voivat reagoida tilanteeseen aggressiivisella käyttäytymisellä.

Maasta toiseen muuttaminen on aina iso elämänmuutos, joka vaikuttaa myös vuorovaikutussuhteisiin. Muutettaessa paikasta toiseen osa olemassa olevista vuorovaikutussuhteista menetetään. Erilaisiin tuttaviiin, kuten entisiin työtovereihin, opettajiin, tai lääkäreihin pidetään harvoin yhteyttä pitkien maantieteellisten välimatkojen takaa. Erityisen epätodennäköistä yhteyden pitäminen voi olla silloin kun tiedetään, ettei palaaminen entiselle kotiseudulle ole pitkään aikaan mahdollista. Myöskään entisen lähikaupan kassan kanssa ei jutella arkipäiväisistä asioista ostoksia tehtäessä, koska ostokset tehdään jossain aivan muualla. Tällaisten heikkojen vuorovaikutussuhteiden lisäksi pakolaiset ovat usein menettäneet myös joitain läheisinä pitämiään vuorovaikutussuhteita muuttaessaan paikasta toiseen. Merkityksellisistä ja läheisinä pidetyistä vuorovaikutussuhteista on täytyntä luopua joko siksi, että yhteyden pitäminen vuorovaikutussuhteen toiseen osapuoleen on syystä tai toisesta mahdotonta, tai siksi, että toinen osapuoli on kuollut tai kadoksissa. Merkityksellisen vuorovaikutussuhteen menettäminen on raskas asia, josta toipuminen ja jonka kanssa elämään opettelu voi olla vuosia kestävä prosessi. Pakolaisten sopeutumista tarkasteltaessa tulisi huomioida, että he ovat usein menettäneet läheisinä pitämiään, tukeva-antavia vuorovaikutussuhteita ja sen lisäksi he joutuvat usein elämään jatkuvan menettämisen pelon kanssa. On oletettavaa, että omalta osaltaan myös nämä seikat vaikuttavat olemassa olevien vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen ja toisaalta uusien vuorovaikutussuhteiden solmimiseen.

6.1.1 Pakolaisten vuorovaikutusverkostot

Yhtenä tavoitteenani on ollut kuvata olemassa olevan tutkimuksen pohjalta, millaisia vuorovaikutussuhteita Suomessa asuvilla pakolaisilla on. Näyttäisi siltä, että vaikka pakolaiset ovat joutuneet muuttamaan maantieteellisesti kauas entiseltä asuinalueeltaan, interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ylläpidetään aktiivisesti ja uusia suhteita solmitaan mahdollisuuksien mukaan. Tutkimukset osoittavat, että Suomessa asuvien pakolaisten vuorovaikutusverkostot ovat laajoja ulottuen useisiin maihin ja maanosiin ja lisäksi vuorovaikutussuhteet ovat laadullisesti monipuolisia. Vuorovaikutussuhteita sukulaisiin ja ystäviin ylläpidetään perinteisten kirjeiden ja korttien lisäksi puhelimesta, faksein, tietokoneen välityksellä ja lähettämällä video- ja audiotallenteita. Pakolaiset myös ylläpitävät ja vahvistavat vuorovaikutussuhteitaan kyläilemällä toistensa luona aina silloin, kun siihen on mahdollisuus. Pakolaisten vuorovaikutusverkostoihin kuuluu perheenjäseniä, sukulaisia ja ystäviä. Näiden läheisiksi nimettyjen suhteiden lisäksi vuorovaikutusverkostoihin kuuluu niin sanottuja heikkoja suhteita. Heikkoja suhteita voivat olla vuorovaikutussuhteet naapureihin tai erilaisiin viranomaisiin kuten opettajiin tai terveydenhuollon työntekijöihin. (esim. Alitolppa-Niitamo 1994; Hautaniemi 2004; Valtonen 1994; 1998; Pohjanpää 2003 a & b.)

Läheisinä pidetyt vuorovaikutussuhteet kuten perheen sisäiset suhteet ja ystävyysuhteet ovat kiinnostaneet tutkijoita laajalti ja näistä vuorovaikutussuhteista ja niiden merkityksestä onkin paljon tutkimustietoa. Pakolaisten perhesuhteista tai ystävyysuhteista ja niiden merkityksestä sopeuduttaessa vieraaseen kulttuuriseen ympäristöön empiiristä tutkimusta on vielä kuitenkin hyvin vähän. Lähinnä Yhdysvalloissa tehtyjen tutkimusten perusteella tiedetään, että perheensä kanssa asuvat maahanmuuttajat näyttäisivät olevan tyytyväisempiä elämäänsä ja voivan psyykkisesti paremmin kuin yksin uuteen ympäristöön saapuneet henkilöt (esim. Beiser ym. 1989; Tran 1991; Williams & Westermeyer 1983). Pakolaisten läheisinä pitämiä vuorovaikutussuhteita kuten parisuhteita olisi hyvä tutkia enemmän, sillä

läheisillä vuorovaikutussuhteilla tai niiden puuttumisella on varmasti merkitystä pakolaisten sopeutumisessa uuteen elämäntilanteeseen ja vieraaseen kulttuuriseen ympäristöön. Vieraaseen maahan muuttaminen ja asettuminen ovat energiaa vaativia ja epävarmuutta herättäviä tapahtumia, ja uuteen elämäntilanteeseen sopeutumisen kannalta esimerkiksi perheen vuorovaikutussuhteissa toteutuva sosiaalinen tuki on varmasti tärkeä elementti niin psyykkisen hyvinvoinnin, hyvän toimintakyvyn kuin henkilön identiteetinkin kannalta. Syvällisempää tarkastelua kaivattaisiin muun muassa siitä, miten parisuhde tai sen puuttuminen vaikuttavat pakolaisten kokemuksiin saatavilla olevasta sosiaalisesta tuesta tai millaiset seikat vaikuttavat läheisissä vuorovaikutussuhteissa sosiaalisen tuen antamiseen ja vastaanottamiseen kun asutaan vieraassa maassa, erilaisessa kulttuurisessa ympäristössä.

Suomessa perheiden merkitys maahan tuleville pakolaisille on huomioitu, ja osa pakolaisista on saapunut maahan perheiden yhdistämisten kautta. Vaikka Suomessa on järjestelmä, joka mahdollistaa pakolaisten perheiden yhdistämiset, olisi mielestäni tarpeellista kiinnittää myös huomiota erilaisiin ja mahdollisesti kulttuurisidonnaisiin käsityksiin perheestä ja sen merkityksestä. Suomessa laki joka mahdollistaa pakolaisten perheiden yhdistämisen määrittää perheen ydinperheeksi, johon kuuluvat ainoastaan aviopuolisot ja heidän alaikäiset lapsensa. Useat Suomeen tulleet pakolaiset tulevat kulttuureista, joissa perhe voidaan ymmärtää paljon laajemmin. Pakolaisten perheisiin voi kuulua isovanhempia, vanhempien sisaruksia ja näiden lapsia, sekä muita sukulaisia. Jos haluamme todella ymmärtää, millaisessa todellisuudessa pakolaiset Suomessa elävät, tutkimuksissa olisi myös hyvä selvittää, miten pakolaiset neuvottelevat ja sovittelevat elämäänsä ympäristössä, jossa perheeseen liittyvät odotukset ja merkitykset voiva olla hyvinkin erilaisia. Aiemmin tehdyt tutkimukset antavat joitain vastauksia kysymykseen, millaisia haasteita pakolaiset ovat kohdanneet parisuhteissaan tai muissa perheen

vuorovaikutussuhteissa, mutta vielä tärkeämpää olisikin mielestäni selvittää, miten he ovat näistä haasteista selvinneet.

Suomessa tehtyjen tutkimusten mukaan useilla täällä asuvilla pakolaisilla on paljon ystäviä ja tuttavvia. Monelle ystävyysuhteita määrittäviä tekijöitä ovat yhteisen kielen löytyminen, yhteiset kulttuuriset arvot ja samankaltaiset kokemukset. Useat Suomessa asuvat maahanmuuttajat raportoivatkin parhaiden ystäviensä olevan samasta etnisestä tai kulttuurisesta ryhmästä (Alitolppa-Niitamo 1994; Hyttinen & Tikkanen 1997; Rommakkaniemi 1997; Salminen 1997; Valtonen 1994). Vuorovaikutus samankaltaisina pidettyjen henkilöiden kanssa koetaan usein helpommaksi (Baxter & West 2003), jolloin on luonnollista, että uuteen maahan ja vieraan kulttuurin keskelle muutettaessa uusia vuorovaikutussuhteita solmitaan mielellään sellaisten henkilöiden kanssa, joiden kanssa koetaan samankaltaisuutta.

Monissa sopeutumista tarkastelevissa tutkimuksissa lähdetään siitä, että onnistunut tai tehokas sopeutuminen edellyttää vuorovaikutussuhteita myös ympäröivän valtakulttuurin edustajien kanssa (ks. Berry 1997; Kim 2001). Vaikka sopeutumisen astetta tai onnistumista ei mielestäni voida mitata tiettyjen vuorovaikutussuhteiden, kuten suomalaisten ystävien määrällä, on vuorovaikutussuhteilla paikallisen valtaväestön edustajien kanssa merkitystä esimerkiksi kielen oppimisen kannalta. Usein suomalaiset tuttavat tarjoavat mahdollisuuden harjoitella kielitaitoa, ja lisäksi ne tarjoavat tietoa ympäröivän yhteiskunnan tavoista ja normeista. Suomessa asuvilla maahanmuuttajilla on myös suomalaisia ystäviä ja tuttavvia, mutta usein vuorovaikutussuhteiden solmimista suomalaisiin pidetään vaikeana (esim. Pohjanpää 2003 a; Salminen 1997). Kysymys suomalaisista ystävistä näyttäisi herättävän ristiriitaisia reaktioita Suomessa asuvissa maahanmuuttajissa. Monet maahanmuuttajat ovat kertoneet haluavansa suomalaisia ystäviä ja toiset puolestaan pitävät ajatusta suomalaisista ystävistä lähinnä huonona vitsinä. Pakolaisista ja maahanmuuttajista moni tuntee olevansa vieraana Suomessa ja vailla läheisiä vuorovaikutussuhteita suomalaisten kanssa (esim. Alitolppa-Niitamo 1994;

Hyttinen & Tikkanen 1997; Liebkind 1994). Vähäisiä tai puuttuvia suomalaisten ja maahanmuuttajien välisiä vuorovaikutussuhteita on selitetty heikolla kielitaidolla, yhteisen kielen puuttumisella sekä suomalaisten negatiivisilla asenteilla maahanmuuttajia kohtaan (Ekholm 1994; Pohjanpää 2003 a; Salminen 1997).

Gudykunst (1998) muistuttaa, että vaikka kielitaito helpottaa vuorovaikutusta vieraiden kanssa, erinomainen kielitaito ei ole välttämättömyys tehokkaalle ja tarkoituksenmukaiselle vuorovaikutukselle. Väärinymmärrykset johtuvat hänen mukaansa usein siitä, ettemme osaa käyttää kieltä tavalla, joka sopisi kyseisen ryhmän sääntöihin ja normeihin. Kieleen liittyvät väärinymmärrykset voidaan kokea, tai ne halutaan nähdä, sopeutumista haittaavina tekijöinä. Forsander (2002, 237) on todennut, että suomalaisessa kontekstissa spesifin kielitaidon puuttumista voidaan pitää osoituksena sosiaalisen kompetenssin puuttumisesta. Vääränlaisena pidetyn kielenkäytön lisäksi maahanmuuttajien koetaan hänen mukaansa usein pukeutuvan väärin, käyttäytyvän väärin ja ylipäänsä näyttävän väärältä, jolloin he eivät näin ollen vaikuta luotettavilta. Maahanmuuttajien työllistymistä tarkastellessaan Forsander (2002, 237) toteaaakin, että luotettavuus määrittyy usein yhteisön keskiön eli valtaväestön edustajien normeista käsin, jolloin sopeutuneisuus merkitsee hänen mielestään suomalaisuuden ihanteen täyttymistä.

Vuorovaikutussuhteissa luottamuksen on sanottu näkyvän halukkuudessa kertoa toiselle tietoa, jota ei oltaisi valmiita kertomaan kaikille (Johnson-George & Swap 1982). Luottamuksen on arveltu myös näkyvän suhteessa käyttäytymisen ennustettavuutena (Rempel ym. 1985), jolloin sen voisi olettaa vaikuttavan myös suhteessa koettuun epävarmuuteen. Aivan kuten läheisinä pidettyjen vuorovaikutussuhteiden kehittymisen ajatellaan vaativan aikaa enemmän kuin muutamia tunteja tai minuutteja (ks. Kelley ym. 1983, 38), luottamuksenkin ajatellaan kehittyvän ajan ja aiempien kokemusten myötä (Rempel ym. 1985). Vaikka luottamus nähdään tärkeänä elementtinä

vuorovaikutussuhteissa ja niiden kehittämisessä (Burgoon & Hale 1984; Larzelere & Huston 1980; Rempel ym. 1985), tämänhetkinen tutkimustieto ei vielä anna selkeitä vastauksia siihen, miten luottamus syntyy interpersonaalisisissa vuorovaikutussuhteissa.

Luottamus vuorovaikutuksellisenä ilmiönä on siis jo itsessään kiinnostava ja lisätutkimusta kaipaava aihe. Oman mielenkiintoisen lisänsä luottamuksen tarkasteluun tuo kulttuurienvälinen konteksti, jossa Suomessa asuvat pakolaiset elävät. Voisi olettaa, että esimerkiksi käsitykset ja odotukset luottamuksen ilmenemisestä ovat kulttuurisidonnaisia. Miten luottamus sitten ilmenee kulttuurienvälisessä kontekstissa ja miten sitä arvioidaan? Mitä luottamuksen syntyminen pakolaisten mukaan edellyttää? Uskon, että luottamuksen ja siihen liittyvien ilmiöiden tarkastelu interpersonaalisisissa vuorovaikutussuhteissa auttaisi ymmärtämään pakolaisten sopeutumista laajemminkin, sillä luottamuksen voisi kuvitella olevan yksi keskeinen tekijä myös sopeutumiseen liittyvien makrotason tekijöiden tarkastelussa ja erilaisten ihmisryhmien yhteistyötä ajatellen.

Olemassa olevien vuorovaikutussuhteiden lisäksi pakolaiset solmivat uusiva vuorovaikutussuhteita asuessaan Suomessa. Kaikkien uusien vuorovaikutussuhteiden syntyminen vaatii tilan ja paikan, jossa voidaan kohdata ja tutustua. Suomessa eläville pakolaisille luontevia kohtaupaikkoja ovat erilaiset koulutus- ja opiskelutilanteet, monet virastot, kuten maahanmuuttovirastot tai työvoimatoimistot, sekä erilaiset kerhot ja maahanmuutto- tai kulttuuriyhdistykset (esim. Pyykkönen 2003). Viranomaisien kanssa asioitaessa ja esimerkiksi terveydenhuollon konteksteissa ongelmana läheisten vuorovaikutussuhteiden syntymisen ja läheisyyden kehittymisen kannalta kuitenkin on, että usein vuorovaikutusta leimaa viranomaisen ja asiakkaan välinen suhde, ei niinkään ystävyyteen perustuva vuorovaikutus. Useat pakolaisten vuorovaikutussuhteet suomalaisten kanssa ovatkin näitä niin kutsuttuja heikkoja suhteita (Alitolppa-Niitamo 1994; Valtonen 1994; 1998; Pohjanpää 2003 a).

Heikot vuorovaikutussuhteet ovat varmasti merkittävässä roolissa pakolaisten sopeutumista ajatellen, sillä opettajat, poliisit, tullivirkailijat, lääkärit ja työvoimatoimiston henkilökunta voivat olla niitä suomalaisia, joiden perusteella pakolaiset muodostavat mielikuviaan suomalaisista ja suomalaisesta yhteiskunnasta yleensä. Voisi olettaa, että syntyvä mielikuva puolestaan vaikuttaa siihen, keihin vuorovaikutussuhteita halutaan solmia ja kuinka hyvin pakolainen kokee uudessa ympäristössään viihtyvänsä. Useat maahanmuuttajat ovat tyytyväisiä viranomaisilta saamaansa kohteluun, mutta osa maahan muuttaneista henkilöistä on kuitenkin raportoinut saaneensa huonoa kohtelua. Pohjanpää (2003 a) toteaa, että usein maahanmuuttajat kokevat saavansa huonoa kohtelua niiltä viranomaisilta, jotka maahanmuuttajien itsensä kannalta ovat kriittisimmässä asemassa. Pakolaisena Suomeen tulleet henkilöt ovat raportoineet saaneensa huonoa kohtelua rajavartiolaitoksen, tullin ja ulkomaalaisviraston edustajilta (Pohjanpää 2003 a). Olisikin mielenkiintoista selvittää, miten pakolaisten erilaiset kokemukset ja käsitykset esimerkiksi viranomaisista ja opettajista heijastuvat vuorovaikutussuhteisiin interpersonaalisella tasolla.

Tutkimusta sekä pakolaisten heikoista että läheisinä pidetyistä vuorovaikutussuhteista kaivattaisiin kaiken kaikkiaan lisää. Erityisesti tilausta olisi tutkimukselle, joka mahdollistaisi vuorovaikutussuhteiden tarkastelun laadullisesti ja loisi syvällistä ymmärrystä siitä, millainen merkitys esimerkiksi perheen sisäisillä vuorovaikutussuhteilla tai toisaalta niiden puuttumisella on pakolaisille. Kuten Jasinskaja-Lahti ja Liebkind (2000) ovat todenneet, maahan muuttaneiden lasten ja vanhempien välisten suhteiden laatu nimenomaan ratkaisee usein sen, miten erilaisten kulttuuriperinteiden yhteensovittaminen käytännössä tapahtuu. Heidän mukaansa tukea antavat, hyväksyvät ja toimivina pidetyt vuorovaikutussuhteet edesauttaisivat yhteisten perhearvojen löytymistä. Mitä ja minkälaisia sitten ovat nuo tukea antavat suhteet, miten hyväksyntää osoitetaan ja viestitetään tai mitä pakolaisten näkökulmasta

tarkoitetaan toimivilla suhteilla? Tutkimusta kaivattaisiin myös siitä, miten uuteen maahan muuttaminen vaikuttaa vuorovaikutussuhteisiin.

Nykytutkimuksen valossa tiedämme jotain siitä, kenen kanssa Suomessa asuvat pakolaiset asuvat, ketä kuuluu heidän laajalle levittäytyneisiin vuorovaikutusverkostoihinsa ja miten he pitävät yhteyttä sukulaisiinsa ja ystäviinsä (esim. Alitolppa-Niitamo 1994; Hautaniemi 2004; Valtonen 1994; 1998). Vaikka vuorovaikutussuhteiden merkitys uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumisessa on nostettu monessa yhteydessä esille, itse vuorovaikutussuhteiden tarkastelu on kuitenkin usein jäänyt kuvailevalle tasolle (ks. esim. Pehkonen 2006; Pohjanpää 2003 a).

6.1.2 Vuorovaikutussuhteiden problematisointi

Tutkimukseni tavoitteena on ollut ymmärtää, mikä merkitys interpersonallisilla vuorovaikutussuhteilla voi olla pakolaisten sopeutumiskokemuksissa. Jotta tutkimuksessa päästäisiin syvemmälle kuin vuorovaikutussuhteita kuvaavalle tasolle, olen ottanut esille vuorovaikutussuhteiden kehittymistä kuvaavia teorioita. Tämän lisäksi olen käsitellyt vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen ja ylläpitämiseen liittyviä epävarmuuden hallinnan, itsestäkertomisen ja luottamuksen käsitteitä puheviestinnällisinä ilmiöinä.

Interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä tarkastellaan usein läheisyyden kehittymisenä suhteessa. Altman ja Taylor (1973) ovat kuvanneet vuorovaikutussuhteiden kehittymistä sosiaalisen läpäisyn teoriassaan. Sosiaalisen läpäisyn teoriassa vuorovaikutussuhteen kehittymistä on kuvattu aste asteelta etenevänä lineaarisena prosessina, jossa koettu läheisyys kehittyy ja syvenee ajan kuluessa. Myös monet muut tukijat ovat kuvanneet suhteen kehittymistä lineaarisena jatkumona (esim. Knapp & Vangelisti 1992; Phillips & Wood 1983; Wilmot 1987). Näissä lineaarisesti suhteen kehittymistä kuvaavissa teorioissa keskeistä on vaihe vaiheelta kehittyvä läheisyys, joka voidaan saavuttaa ajan kuluessa ja osapuolten välisen

vuorovaikutuksen ansiosta. Suhteen kehittymistä lineaarisesti kuvaavien teorioiden rinnalle on syntynyt näkemys suhteesta jatkuvana dynaamisena prosessina. Olen tässä tutkimuksessani lyhyesti esitellyt Baxterin ja Montgomeryn (1996; 1997) vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teoriaa. Teorian perusajatus on, että vuorovaikutussuhteet ovat jatkuvasti muutoksessa olevia, useisiin suuntiin muuttuvia prosesseja. Tällöin suhde ei siis ole vain lineaarisesti yhteen suuntaan muuttuva kokonaisuus eikä sen tilaa pystytä pitkän ajan kuluessa arvioimaan tai mittaamaan.

Vuorovaikutussuhteiden kehittymisen lisäksi olen tarkastellut vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä. Käsitteellisesti vuorovaikutussuhteiden kehittyminen ja ylläpitäminen ovat lähellä toisiaan ja määritelmistä riippuen joskus jopa päällekkäisiä. Suhteen ylläpitämisellä viitataan usein suhteeseen liittyvien läheisyyden, luottamuksen, tai muiden suhteelle tyypillisten ominaisuuksien säilyttämiseen tietyllä tasolla (Dindia 2003). Suhteen kehittymiseen liittyvät teoriat puolestaan pyrkivät tarkastelemaan ja kuvaamaan sitä, miten suhde ja sille ominaiset piirteet muuttuvat ajan kuluessa (esim. Baxter & Montgomery 1997; Altman & Taylor 1973; Knapp & Vangelisti 1992; Phillips & Wood 1983). Joskus kuitenkin myös suhteen ylläpitämisellä viitataan suhteen muuttamiseen tavalla tai toisella parempana pidettyyn suuntaan (ks. Dindia 2003, 17). Tällöin suhteen ylläpitämisen ja kehittymisen käsitteiden erottaminen toisistaan on jo hankalampaa. Empiirisellä tasolla ylläpitämisen ja kehittymisen käsitteet eroavat selvemmin toisistaan. Vuorovaikutussuhteen kehittymistä tarkastelevia teorioita on sovellettu esimerkiksi tutkimuksissa, joissa selvitetään suhteen osapuolten kokemuksia ja näkemyksiä vuorovaikutussuhteen läheisyyden syvenemisestä (esim. Taylor & Altman 1987) tai suhteen kehittymiseen liittyvistä käännekohtista (esim. Baxter & Bullis 1986; Petronio 1994). Sen sijaan suhteen ylläpitämistä on tarkasteltu lähinnä niinä keinoina ja strategioina, joita vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen käytetään (esim. Stafford & Canary 1991).

Pakolaiset ylläpitävät vuorovaikutussuhteitaan aivan kuten kuka tahansa viettämällä yhteistä aikaa, jakamalla asioita, suunnittelemalla tulevaisuutta ja muistelemalla yhteisiä kokemuksia. Kuten jo aiemmin totesin, Suomessa asuvat pakolaiset kyläilevät ystäviensä ja sukulaistensa luona mahdollisuuksiensa mukaan, ja lisäksi he hyödyntävät viestintäteknologiaa monipuolisesti. Pakolaisilla onkin paljon niin kutsuttuja etäsuhteita, joiden ylläpitäminen voi poiketa maantieteellisesti läheisistä sukulaisuus-, ystävyys- ja tuttavuussuhteista. Jos merkityksellisimmät vuorovaikutussuhteet ovat etäsuhteita, voi henkilö tuntea itsensä yksinäiseksi, vaikka hänellä olisi määrällisesti paljon muita vuorovaikutussuhteita. Suomessa asuvien maahanmuuttajien yksinäisyydestä on kirjoitettu vähän, vaikka maahanmuuttajien elämää kartoittaneessa tutkimuksessa selviää, että maahanmuuttajien joukossa on henkilöitä, jotka tuntevat itsensä yksinäisiksi (Pentikäinen 2005; Pohjanpää 2003 a). Pakolaisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen tarkastelussa tulisi mielestäni myös huomioida, että muuttaminen maasta toiseen on itsessään jo suuri elämänmuutos, joka voi vaikuttaa siihen, mitä ja miten vuorovaikutussuhteita ylläpidetään. Etäsuhteiden ylläpitäminen vaatii erilaisia resursseja ja esimerkiksi matkakustannukset, puhelimen tai sähköpostin käyttö, postikulut ja muualla asuvien sukulaisten ja ystävien rahallinen tukeminen ovat taloudellisesti mitattavissa olevia ja usein mittavia kuluja, joita etäsuhteista voi pakolaisille aiheutua (esim. Valtonen 1994; 1998).

Vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä tarkasteltaessa vieraassa kulttuurisessa ympäristössä on huomioitava, että uudet ja erilaiset tilanteet ja vieras ympäristö koetaan usein stressaavana ja ne voivat herättää epävarmuutta. Monet kokevat, että uudessa ja erilaisessa kulttuurisessa ympäristössä toimiminen edellyttää epävarmuuden hallitsemista tavalla tai toisella (ks. Herman & Schild 1961, 165). Myös vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen ja ylläpitämiseen liitetään usein epävarmuuden hallinnan käsite (esim. Berger & Bradac 1995; Berger & Calabrese 1975). Epävarmuus

vuorovaikutussuhteessa voi liittyä suhteeseen, toiseen osapuoleen, tilanteeseen tai vuorovaikutukseen itseensä. Liiallinen epävarmuus koetaan epämiellyttäväksi ja sitä pyritään hallitsemaan. Yksi tapa hallita epävarmuutta on pyrkiä välttämään henkilöä tai tilannetta, joka herättää epävarmuutta. Toinen tapa epävarmuuden hallitsemiseksi on pyrkiä kartuttamaan tietoa vuorovaikutuksen toisesta osapuolesta, jolloin hänen käyttäytymistään ja reagointiaan ajatellaan pystyttävän ennustamaan ja selittämään. Epävarmuuden hallinnan myötä vuorovaikutussuhteessa koetun läheisyyden ajatellaan kasvavan ja vuorovaikutussuhteen kehittyvän (ks. Berger & Bradac 1995; Gudykunst 1995).

Epävarmuuden ja ahdistuneisuuden säätely ovat Gudykunstin (1995, 10) mukaan keskeisiä prosesseja selviytymisessä vuorovaikutuksesta vieraan, erilaista kulttuurista taustaa edustavan henkilön kanssa (ks. myös Gudykunst & Kim 1992). Erityisesti silloin, kun joku käyttäytyy tilanteesta ja kontekstista poikkeavalla ja odotuksia rikkovalla tavalla, ihmiset joutuvat hämilleen ja pyrkivät etsimään tietoa, jonka avulla toisten käyttäytymistä voisi selittää. Vastaavasti myös tilanteessa, jossa ympäristön odotukset eivät ole eksplisiittisesti nähtävillä eikä niitä tunneta, koettu epävarmuus ja ahdistuneisuus lisääntyvät (Levine 1979, 29). Epävarmuus näyttäisi siis olevan erittäin keskeinen ja merkittävä ilmiö vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä tarkasteltaessa erityisesti kulttuurienvälisessä kontekstissa. Silti aiheeseen liittyy vielä paljon kysymyksiä, joihin kaivattaisiin lisäselvitystä ja joihin voitaisiin tutkimuksissa paneutua. Miten pakolaiset esimerkiksi näkevät ja kokevat vuorovaikutussuhteiden kehittymisen ja läheisyyden syntymisen tilanteessa, jota jo itsessään usein leimaa väliaikaisuus ja epävarmuus? Miten mahdollinen epävarmuus näkyy käytännössä pakolaisten interpersonaalisisissa vuorovaikutussuhteissa ja miten sitä pyritään hallitsemaan?

Yksi keino hankkia tietoa vuorovaikutussuhteen toisesta osapuolesta, ja näin siis hallita epävarmuutta, on itsestäkertominen. Itsestäkertominen voidaan määritellä prosessiksi, jonka kautta henkilö paljastaa omiin tunteisiinsa,

ajatuksiinsa tai kokemuksiinsa liittyvää tietoa (Culbert 1970, 74). Tiedonhankinnan strategiana itsestäkertominen perustuu vastavuoroisuudelle: ihmisillä on taipumus vastata itsestään kertovalle henkilölle kertomalla myös itsestään jotain henkilökohtaisena pitämäänsä tietoa (ks. Dindia 2002). Itsestäkertominen on liitetty myös laajemmin vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen ja ylläpitämiseen. Itsestäkertomisen on katsottu kehittävän vuorovaikutussuhteita, koska itsestäkertominen herättää luottamusta ja positiivisia tunteita kertojaa kohtaan (Collins & Miller 1994). Itsestäkertomisen on todettu herättävän luottamusta, mutta jotta itsestä uskalletaan kertoa hyvinkin henkilökohtaisena pidettyä tietoa, on oletettavaa, että suhteen toiseen osapuoleen on jo jollain tasolla kyettävä luottamaan (ks. Hatfield 1984; Matsushima & Shiomi 2001). Olen käsitellyt luottamusta vuorovaikutussuhteissa jo aiemmin tässä luvussa ja se näyttäisikin olevan monella tapaa hyvin merkityksellinen ilmiö ja aihe pakolaisten vuorovaikutussuhteissa.

Pyrkiessäni ymmärtämään keihin pakolaiset mahdollisesti solmivat vuorovaikutussuhteita, ja millaisia ilmiöitä syntyviin ja kehittyviin vuorovaikutussuhteisiin voi liittyä, olen pohtinut vuorovaikutussuhteita niistä saatavien etujen ja hyötyjen näkökulmasta. Sosiaalisen vaihdon teoria (ks. Thibaut & Kelley 1959) voi omalta osaltaan selittää, miten ja miksi jotkut vuorovaikutussuhteet koetaan palkitseviksi ja miksi niitä pyritään kehittämään ja ylläpitämään. Sosiaalisen vaihdon teorian lisäksi olen tarkastellut sosiaalista tukea vuorovaikutuksellisenä ilmiönä syventääkseni käsitystä siitä, miksi jotkut vuorovaikutussuhteet koetaan toisia palkitsevimiksi.

Sosiaalinen tuki vuorovaikutuksellisenä ilmiönä on monimutkainen ja monitahoinen. Sen merkitystä vuorovaikutussuhteissa ei voida kuitata pelkästään toteamalla, että ne vuorovaikutussuhteet, joissa pystymme antamaan ja vastaanottamaan sosiaalista tukea, säilyvät ja niitä pyritään ylläpitämään. Kuitenkin sosiaalisella tuella näyttäisi olevan vaikutuksensa siihen, kenen kanssa vuorovaikutussuhteen koetaan tukea-antaviksi ja

supportiiviseksi, eli omalla tavallaan myös palkitseviksi. Sosiaalinen tuki nähdään sisäänrakennettuna prosessina tavallisissa sosiaaliseen elämään kuuluvissa vuorovaikutussuhteissa, kuten ystävien, perheenjäsenten, naapureiden ja työtovereiden muodostamissa vuorovaikutussuhteissa (Goldsmith ym. 2000; Albrecht & Goldsmith 2003). Maahanmuuttajat hakevat ja ovat raportoineet saavansa sosiaalista tukea vuorovaikutussuhteistaan esimerkiksi lievittääkseen yksinäisyyttään, stressiään tai epävarmuuttaan vieraan kulttuurin keskellä. Lisäksi maahanmuuttajien saama ja vastaanottama sosiaalinen tuki voi olla oman asunnon löytyminen, tulkkausapu tai rahalaina. Myös työllistymiseen tai koulutusmahdollisuuksiin liittyvää tietoa saadaan usein epävirallisia kanavia pitkin ystäviltä ja tuttavilta. (Ahmad 2005; Alitolppa-Niitamo 1994; Berry 1980; Berry ym. 1987; Fogel 1993; Hautaniemi 2004; Jou & Fukada 1995; Pehkonen 2006; Pohjanpää 2003a; Valtonen 1994; 1998.)

Uudessa kulttuurisessa ympäristössä ja varsinkin sopeutumisproessin alkuvaiheessa sosiaalista tukea haetaan ja saadaan usein omaa etnistä kulttuuritaustaa edustavista vuorovaikutussuhteista. Samankaltaisten kokemusten on ajateltu auttavan sosiaalisen tuen antamisessa ja vastaanottamisessa. Tämän puolestaan katsotaan johtuvan siitä, että esimerkiksi samanlaisia kokemuksia kokeneiden henkilöiden välillä epävarmuutta koetaan vähemmän. (Albrecht & Adelman 1984.)

Sosiaalisen tuen kokemusten tai muun hyödyn lisäksi myös yksilön edustamalla ryhmällä voi olla merkitystä siihen, keiden kanssa vuorovaikutussuhteita ylläpidetään ja kehitetään. Tarkoitukseni sisä- ja ulkoryhmien tarkastelussa on ollut laajentaa ja syventää ymmärrystä pakolaisten interpersonaalista vuorovaikutussuhteista eikä suinkaan määritellä, missä erilaisten sisä- ja ulkoryhmien väliset rajat sijaitsevat. Ting-Toomey (1999) on sitä mieltä, että kulttuurienvälisessä kontekstissa erilaiset sisä- ja ulkoryhmät, kuten erilaiset etnisiin ominaisuuksiin perustuvat ryhmät,

ovat erittäin merkityksellisiä. Hänen mukaansa näiden ryhmien tarkastelu on tärkeää maahanmuuttajien elämäntilanteen ymmärtämiseksi.

Eräs keino määritellä erilaisia sisä- ja ulkoryhmiä ovat stereotypiat. Käsittelemäni kirjallisuuden pohjalta voidaan todeta, että stereotypiat ja ennakkoluulot vaikuttavat voimakkaasti myös interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden syntymiseen ja ylläpitämiseen. Vuorovaikutuksessa stereotypiat ja ennakkoluulot näkyvät esimerkiksi siinä, miten muista tai muille puhutaan. Ulkoryhmien edustajia ja heidän toimintaansa pyritään usein vähättelemään, jotta oma sisäryhmä näyttäytyisi attraktiivisempänä. (Rushner 1998.) Pahimmillaan stereotypiat ja ennakkoluulot erilaisten ryhmien välillä näkyvät syrjintänä ja rasismina. Suomessa asuvat maahanmuuttajat ovat raportoineet kokeneensa syrjintää nimittelyn, kiusaamisen, tai jopa fyysisen väkivallan muodossa (ks. Jasinskaja-Lahti & Liebkind 1997; Ylänkö 1997). Samaan aikaan suomalaisten asenteita kartoittaneet tutkimukset osoittavat, että monet suomalaiset suhtautuvat ennakkoluuloisesti maassamme asuviin ulkomaalaisiin ja maahanmuuttajiin (ECRI 2002; Jaakkola, M. 2000; Pitkänen & Kouki 1999; 2002; Suurpää 2002; Virrankoski 1994; 2001). Tiedämme, että itseen kohdistuvat kielteiset asenteet, syrjintä ja rasismi vaikuttavat ihmisten psyykkiseen hyvinvointiin (Horenczyk 1997; Liebkind 1994; Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000), mutta väitän, että stereotypiat ja ennakkoluulot vaikuttavat myös pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin. Tutkimusta aiheesta kaivattaisiin kuitenkin lisää, sillä se, että uskomme tietävämme että näin on, ei riitä selittämään, saati todentamaan tätä ilmiötä. Nykyinen tutkimus keskittyy paljon negatiivisten ennakkoluulojen ja stereotyypioiden tarkasteluun. Dovidio kollegoineen (2003) on kuitenkin todennut, että parhaimmillaan positiiviseksi koettu tilanne ja vuorovaikutus voi synnyttää positiivisia käsityksiä kyseisestä ulkoryhmästä (Dovidio ym. 2003). Voisimmekin vaihteeksi keskittyä siihen, miten positiiviset kokemukset, myönteiset stereotypiat ja ennako-odotukset syntyvät ja millainen vaikutus näillä on vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisessä ja kehittämisessä.

6.2 Jatkotutkimussuunnitelmia

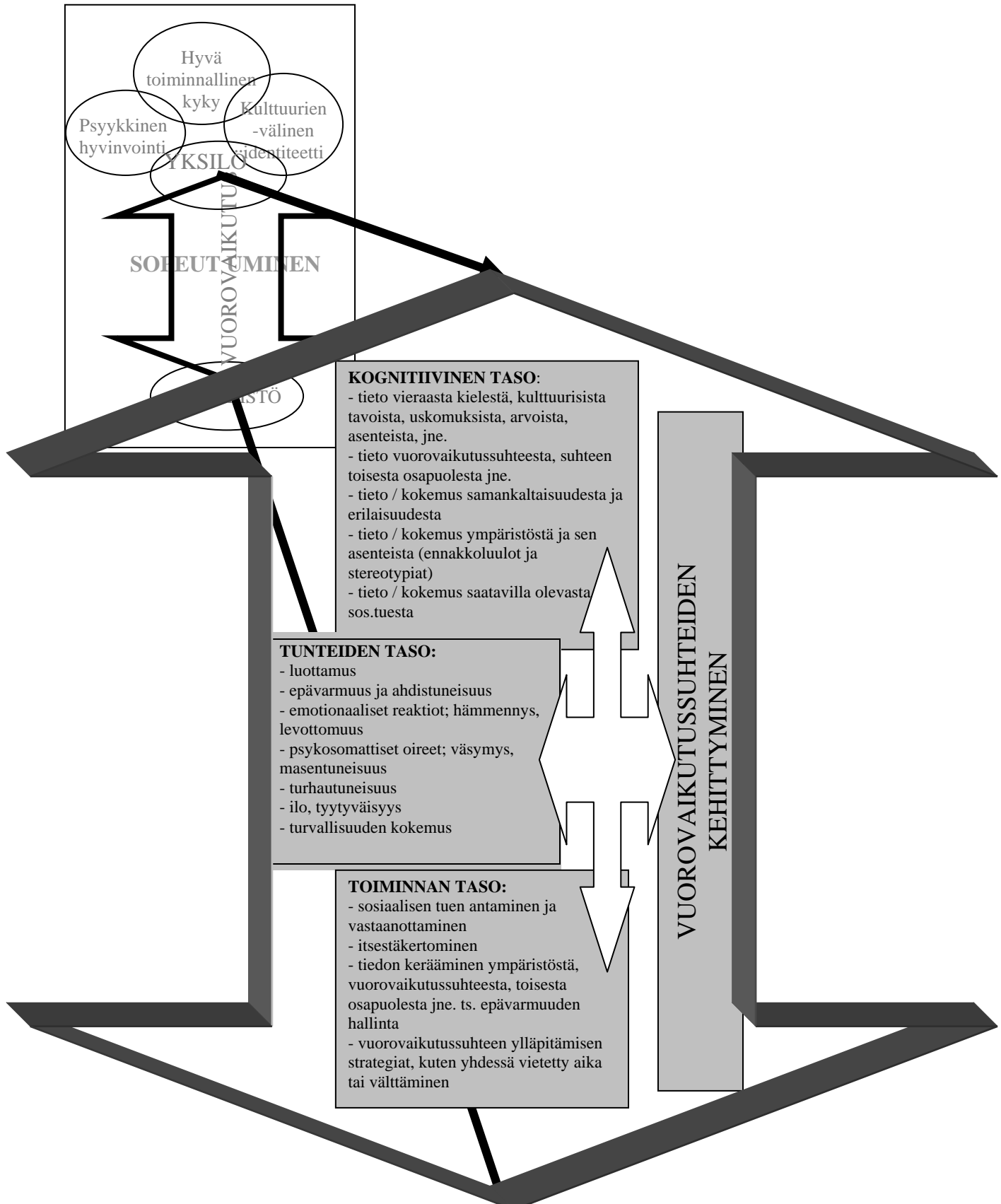
Tutkimukseni ensisijainen tavoite on ollut pyrkiä kuvaamaan ja ymmärtämään pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita, sopeutumista ja niihin liittyviä ilmiöitä mahdollisimman laajasti. Tämän lisäksi tutkimukseni tavoitteena on ollut luoda teoreettista viitekehystä ja pohjaa vuorovaikutuksen näkökulmasta tehtävälle empiiriselle tutkimukselle. Olen koonnut ja tiivistänyt esittelemäni käsitteet ja ilmiöt kuvioon 5, jonka avulla pyrin kuvaamaan pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja sopeutumista vuorovaikutuksen näkökulmasta. Tavoitteenani ei ole niinkään kuvata ilmiöiden välisiä suhteita tai riippuvuuksia, vaan kuvion 5 tarkoituksena on havainnollistaa, kuinka nämä ilmiöt kaikki yhdessä, toinen toisiinsa vaikuttaen, ilmenevät ja ovat läsnä pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kehittämisessä ja ylläpitämisessä heidän sopeutuessaan uuteen kulttuuriseen ympäristöönsä. Koen, että sopeutuminen uuteen kulttuuriseen ympäristöön on siis näistä vuorovaikutussuhteiden ilmiöistä muodostuva ja niissä ilmenevä prosessi, jonka seurauksena ja jossa osallisena olemalla henkilön psyykinen hyvinvointi, toimintakyky ja kulttuurienvälinen identiteetti voivat muuttua (ks. Kuvio 5).

Pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita ja niiden kehittymistä tarkasteltaessa vieraassa kulttuurisessa ympäristössä tarkastelussa tulisi liikkua ainakin kolmella tasolla. Ensinnäkin vuorovaikutussuhteiden kehittyminen ja ylläpitäminen liittyvät henkilön kognitiivisen tason ilmiöihin. Psykologian ja lingvistiikan tutkimukset osoittavat selkeästi, miten esimerkiksi kielitaidolla ja sen oppimisella on merkitystä pakolaisten sopeutumisessa. Myös vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta kielitaidolla on varmastikin merkityksensä uusiin ihmisiin tutustuttaessa ja omaa identiteettiä muodostettaessa. Kognitiivisen tason asioita on myös kaikki se tieto, mitä henkilöllä on ympäristöstään ja esimerkiksi ympäristön asenteista. Kaikki tieto voi omalta osaltaan vaikuttaa siihen, miten muihin suhtaudutaan, millaisia

tunteita muut herättävät ja miten heidän kanssaan lopulta toimitaan. Koen, että tieto vuorovaikutussuhteeseen, toiseen osapuoleen tai ympäristöön liittyen, oli se sitten positiivista tietoa tai negatiivisia ennakkoluuloja, on pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin liittyvä kognitiivisen tason ilmiö. Myös tieto tai luulo saatavilla olevasta sosiaalisesta tuesta toimii kognitiivisella tasolla vaikuttaen siihen, millaisia tunteita vuorovaikutussuhteiden osapuolet herättävät ja millaista toimintaa vuorovaikutuksessa tapahtuu. Kaikki kognitiivisen tason asiat ja ilmiöt voivat vaikuttaa siihen, miten ja mihin suuntaan erilaiset vuorovaikutussuhteet kehittyvät. Vastaavasti taas se, miten erilaiset vuorovaikutussuhteet kehittyvät vaikuttaa esimerkiksi siihen, millaisia mahdollisuuksia henkilöllä on uuden kielen oppimisessa ja harjoittelussa tai millaista tietoa ulkoryhmäläisistä saadaan.

Toiseksi pakolaisten interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyvät monet tunnetason ilmiöt. Näitä ilmiöitä ovat koettu epävarmuus, jota tiedon avulla usein pyritään hallitsemaan sekä luottamus, jonka syntyminen vuorovaikutussuhteissa on monitahoinen ja lisäselvitystä kaipaava asia. Uuteen maahan muuttamista leimaavat tunteet, kuten hämmennys ja levottomuus vaikuttavat varmasti vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen. Pakolaisten kohdalla myös heidän kokemiaan traumaattisia tapahtumia seuraavat psykosomanttiset oireet, kuten väsymys, masentuneisuus ja ennakkoluuloisuus voivat varjostaa vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä ja kehittymistä. Lisäksi työttömyyden ja toimeettomuuden kohdatessa monet pakolaiset turhautuvat, eikä tämäkään tunnetason ilmiö varmasti ole jättämättä jälkiään pakolaisten interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin. Toisaalta jos sopeutumista tarkastellaan oppimisena, ei shokkina tai ongelmana, ovat mukana ehkä myös erilaiset positiiviset tunteet, kuten ilo, tyytyväisyys ja turvallisuuden kokemus (vrt. Kim 2001, 56).

KUVIO 5: Vuorovaikutuksen näkökulma sopeutumiseen: Pakolaisten interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden kehittyminen ja ylläpitäminen.

Kolmans taso pakolaisten vuorovaikutussuhteiden tarkastelussa liittyy toimintaan. Toiminnantason ilmiöinä olen tässä tutkimuksessani käsitellyt sosiaalisen tuen antamiseen ja vastaanottamiseen liittyviä seikkoja, itsestäkertomista, tiedonkeräämisen strategioita ja vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen strategioita.

Koen että käsittelemäni vuorovaikutussuhteisiin ja niiden kehittymiseen liittyvät tasot ja ilmiöt vaikuttavat kaikki toinen toisiinsa. Esimerkiksi tunne siitä, että tiettyyn henkilöön voi luottaa ja että hänelle voi kertoa henkilökohtaisena pidettyjä asioita itsestä voi johtua siitä, mitä kuvittelee tästä henkilöstä etukäteen tietävänsä. Se mitä itsestään kyseiselle henkilölle lopulta kertoo voi vaikuttaa puolestaan siihen, miten kyseinen vuorovaikutussuhde kehittyy ja mihin suuntaan koettu läheisyys kulloinkin muuttuu. Se, miten vuorovaikutussuhde kehittyy vaikuttaa puolestaan siihen, esimerkiksi millaista tietoa suhteesta tai ympäristöstä on saatavilla, joka puolestaan vaikuttaa henkilön tunnetason ilmiöihin, kuten epävarmuuden kokemiseen.

Tuleva väitöskirjatutkimukseni pohjaa tässä tutkimuksessani esittämiini käsityksiin ja näkökulmiin pakolaisten vuorovaikutussuhteista ja sopeutumisesta. Tulevan tutkimukseni tavoitteena on edelleen pyrkiä kuvaamaan ja ymmärtämään sitä todellisuutta, jossa pakolaiset Suomessa elävät. Tutkimukseni varsinainen kohde ja tarkastelun ydin tulee kuitenkin muuttumaan. Tähän mennessä ja tässä lisensiaattitutkimuksessani olen tarkastellut pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita. Väitöskirjatutkimuksessani tarkoitukseni on tarkastella pakolaisten käsityksiä ja kokemuksia heidän interpersonaalista vuorovaikutussuhteistaan ja sopeutumisestaan. Tulevassa väitöskirjatutkimuksessani pyrin naturalistiseen tutkimukseen, jolloin tavoitteenani on kuvata ja pyrkiä ymmärtämään pakolaisten käsityksiä ja kokemuksia heidän luonnollisessa ympäristössään. Toisin sanoen tulen tarkastelemaan pakolaisten käsityksiä ja kokemuksia heidän jokapäiväisen elämänsä kontekstissa, heidän eläessään

pakolaisina tämän päivän Suomessa. Saavuttaakseni nämä tavoitteet tutkimukseni edellyttää empiiristä aineistoa.

Väitöskirjatutkimuksessani aion empirian avulla ja siihen peilaten myös tarkastella esittämäni kuviota 5 tarkemmin ja syvällisemmin. Empiirisen aineiston avulla ja rinnalla olisi tarkoitus selvittää kuviossa esitettyjen ilmiöiden välisiä suhteita ja paikkaa. Kysymyksiä herättävät esimerkiksi eritasoisten ilmiöiden, kognitiivisen tason, tunteiden ja toiminnan, sijoittuminen ja ilmeneminen vuorovaikutussuhteiden kehittämisessä. Uskon myös, että empirian myötä kuvio 5 täydentyy ja täsmentyy. Kaikkiaan tässä tutkimuksessa esittelemäni laaja teoriakatsaus tulee tiivistymään ja täsmentymään niihin käsitteisiin, ilmiöihin ja teorioihin, jotka osoittautuvat keskeisiksi.

Jatkotutkimustani silmällä pitäen tarkastelen seuraavaksi lyhyesti erilaisia pakolaisten sopeutumisen ja vuorovaikutussuhteiden tutkimiseen liittyviä mahdollisia metodeja ja metodologisia kysymyksiä.

Sopeutumista vieraaseen kulttuuriseen ympäristöön on tarkasteltu runsaasti psyykkisenä hyvinvointina, jolloin psyykkistä hyvinvointia tai pahoinvointia on pyritty mittaamaan erilaisin mittarein. Psyykkiseen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä on pyritty määrittelemään ja psyykkisen hyvinvoinnin puutteista kertovia oireita on kuvattu laajasti. Psykologian ja psykiatrian tutkimukset antavat kattavan kuvan siitä, millaisia ongelmia pakolaisilla voi olla liittyen traumaattisiin tapahtumiin ennen pakoa ja sen aikana (esim. Ghazinour ym. 2003; Kinzie ym. 1990; Kroll ym. 1989; Mollica ym. 1987; Sourander 2003). Myös kulttuurishokkia ja sen oireita on tutkittu laajasti (ks. Anderson 1994).

Pakolaisten vuorovaikutussuhteita ja sopeutumista yhdessä on myös tarkasteltu jonkin verran. Berry (1976; 1990; 1997) ja Berry ja kumppanit (Berry & Annis 1974; Berry & Kim 1988; Berry ym. 1987; Berry, Kim, Power, Young & Bujaki 1989; Berry & Sam 1997) sekä useat tutkijat heidän lisäksi (esim. Jasinskaja-Lahti ym. 2003) ovat käsitelleet maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita keskeisenä tekijänä tarkastellessaan maahanmuuttajien

sopeutumisstrategioita. Sopeutumisstrategiat nimetään sen mukaan, kenen kanssa maahanmuuttajat solmivat ja ylläpitävät vuorovaikutussuhteitaan. Useissa tutkimuksissa on mitattu määrällisesti erilaisten vuorovaikutussuhteiden määrää, jotta nähtäisiin millaisia sopeutumisstrategioita maahanmuuttajat toteuttavat. Lisäksi on tutkittu maahanmuuttajien ja vastaanottavan valtakulttuurin edustajien arvoja, asenteita ja mielipiteitä erilaisiin sopeutumisstrategioihin liittyen. Sopeutumisstrategioita koskevasta tutkimuksesta saatava tieto osoittaa hyvin, miten erilaisia tavoitteita maahanmuuttajilla ja valtakulttuurin edustajilla voi olla ja miten tämä puolestaan voi vaikuttaa maahanmuuttajien psyykkiseen hyvinvointiin ja koettuun tyytyväisyyteen (esim. Jasinskaja-Lahti ym. 2003). Vuorovaikutussuhteita tarkasteltaessa tämä näkökulma on kuitenkin rajallinen ja riittämätön, jos pyritään syvällisemmin ymmärtämään vuorovaikutussuhteiden dynamiikkaa sopeuduttaessa vieraaseen kulttuuriseen ympäristöön. Vuorovaikutusverkostoja tarkastelevissa tutkimuksissa onkin todettu, ettei ihmisten hyvinvointi ole riippuvainen vuorovaikutusverkoston laajuudesta, vaan siinä olevien vuorovaikutussuhteiden laadusta (Burlison, Albrecht & Sarason 1994; Sarason, I. ym. 1990).

Sopeutumista tulisi vuorovaikutuksen näkökulmasta lähestyä niin, että kulttuuriset seikat, kontekstuaaliset tekijät ja tilannetekijät voitaisiin huomioida. Uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutuminen on sopeutumista jatkuvasti muuttuvaan ympäristöön. Tällöin sopeutumista uuteen kulttuuriseen ympäristöön ei nähdäkään tilana, jota kyettäisiin arvioimaan tai mittaamaan, vaan prosessina, jota tutkija voi pyrkiä syvällisemmin ymmärtämään. (Kim 2001, 76.) Etnografinen lähestymistapa on yksi esimerkki laadullisista menetelmistä, joiden avulla pakolaisten sopeutumista ja vuorovaikutussuhteita tutkittaessa voidaan päästä rakentamaan syvällistä ymmärrystä ottamalla huomioon erilaisia kulttuurisia ja kontekstuaalisia tekijöitä sekä tilanne, jossa ilmiötä tarkastellaan. Etnografisin menetelmin päästään käsiksi kysymyksiin, jotka liittyvät tutkimuksessa mukana olevien kokemuksiin ja tapoihin toimia.

Hautaniemi (2004) on kuvannut Helsingissä ja pääkaupunkiseudulla asuvien somalinuorten elämää etnografisessa tutkimuksessaan. Väitöskirjassaan Hautaniemi on hakenut vastauksia kysymyksiin liittyen nuorten kokemuksiin toisaalta Somalian sisällissodasta ja toisaalta Suomeen asettumisesta. Alitolppa-Niitamo (1994; 2003) on puolestaan nimennyt antropologisen etnografisen tutkimuksensa tavoitteeksi kuvata ja analysoida Suomen pääkaupunkiseudulla vuosituhaten vaihteessa eläviä somalinkielisiä nuoria koulutuksen kontekstissa. Sekä Hautaniemen että Alitolppa-Niitamon tutkimuksissa vuorovaikutussuhteita on käsitelty ja tarkasteltu osana laajempaa kokonaisuutta. Luonnollisesti molempien tutkijoiden tarkastelua ovat ohjanneet tutkijoiden omat intressit ja lähtökohdat, jolloin analyysissä ei ole keskitytty vuorovaikutussuhteiden syntymisen ja ylläpitämisen tarkasteluun. Kuitenkin juuri valittujen tutkimusmenetelmien johdosta tutkimusraporteista saa paljon hyödyllistä ja sovellettavissa olevaa tietoa myös pakolaisten vuorovaikutussuhteista.

Etnografiseen tutkimusmenetelmään kuuluu oleellisesti havainnointi, joka mahdollistaa ilmiön kuvauksen ja analysoinnin kontekstissa, jossa vuorovaikutussuhteet ilmenevät ja toteutuvat. Pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita tarkasteltaessa tutkija ei kuitenkaan voi olla aina läsnä. Vuorovaikutussuhteiden syntymiseen ja ylläpitämiseen liittyy monia hyvin intiimeinä pidettyjä tilanteita ja asioita, jolloin tutkijan läsnäolo voitaisiin kokea kiusalliseksi. Esimerkiksi itsestäkertominen kolmannen osapuolen, eli tutkijan, kuullen ei todennäköisesti toteutuisi samalla tavoin kuin tilanteessa, jossa tutkija ei ole paikalla. Lisäksi on muistettava, että jos tutkija edustaa sosiaalisesti tai etnisesti erilaista ryhmää kuin tutkimukseen osallistuvat pakolaisena maahan saapuneet henkilöt, vuorovaikutussuhteita tarkastellessaan hän joutuu tasapainoilemaan erilaisten ryhmäilmiöiden, kuten ryhmien välisen valtdynamiikan kanssa. Havainnointiin perustuva tutkimus edellyttääkin aina, kuten mikä tahansa tutkimus, huolellista eettistä arviointia sekä sen arviointia, milloin tutkija voi olla läsnä vuorovaikutustilanteessa.

Havainnointi antaa mahdollisuuden kuvata todellista käyttäytymistä, mutta sen avulla ei kuitenkaan päästä käsiksi tutkimukseen osallistuvien yksilöllisiin tulkintoihin tapahtumista ja tilanteista. Havainnoinnin rinnalla haastattelu antaa mahdollisuuden tarkastella osallistujien tulkintoja, käsityksiä ja konstruktioita ilmiöön liittyen (Alasuutari 1993, 77 – 79). Haastattelun avulla voidaan myös kerätä aineistoa, joka auttaa tutkijaa konstruoimaan tarkasteltavaa ilmiötä tai siihen vaikuttavia tekijöitä (Forsander 2002, 99).

Haastattelun avulla voidaan kerätä aineistoa sekä määrälliseen että laadulliseen tutkimukseen. Haastattelun rakenne voi vaihdella hyvin strukturoidusta, valmiisiin vastausvaihtoehtoihin perustuvasta kyselystä vapaaseen jutusteluun tutkimuksen tavoitteista riippuen. Kun tutkimuksen tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään ja dokumentoimaan ihmisten käsityksiä jostakin tai johonkin liittyen, voidaan haastattelun avulla tarkastella haastateltavien näkökulmia ja pitää niitä kulttuurisesti arvostettuna todellisuutena (Schutz 1980, 74; Rubin & Rubin 1995, 21).

Suomessa asuvien pakolaisten vuorovaikutussuhteita sivuavissa tutkimuksissa aineiston keräämiseksi on käytetty niin strukturoituja kuin keskustelunomaisiakin haastatteluja (esim. Pentikäinen 2005; Pohjanpää ym. 2003; Valtonen 1999). Esimerkiksi maahanmuuttajien elinoloja tarkastelevassa tutkimuksessa kysyttiin valmiiden vastausvaihtoehtojen avulla, tuntevatko maahanmuuttajat itseään milloinkaan yksinäisiksi, kenen kanssa he pitävät yhteyttä ja kuinka usein, kuinka paljon heillä on suomalaisia ystäviä ja kuinka usein he pitävät yhteyttä näiden kanssa. Lisäksi mukana oli kysymyksiä yhteydenpidosta muualla asuviin sukulaisiin. (Pohjanpää ym. 2003, 218 – 220.) Tässä kartoittamaan pyrkivässä tutkimuksessa, kuten strukturoiduissa haastatteluissa yleensäkin, haastatteluaineiston analysointi ja käsittely ovat lähellä kvantitatiivista tutkimusotetta, jolloin tavoitteena on saada aikaan ilmiötä kuvaavia mittaustuloksia, ei niinkään pyrkiä rakentamaan syvällistä ymmärrystä ilmiöstä (ks. Alasuutari 1993, 77 – 79).

Myös Valtonen (1999, 12) on käyttänyt tutkimuksessaan aineistoa, joka on kerätty haastattelemalla, mutta hänen tutkimuksensa lähtökohta on ollut pakolaisten sopeutumisen ymmärtäminen, ei niinkään tietyn ryhmän elinolojen kartoittaminen tai sopeutumista ennustava tutkimus. Valtosen (1999) aineisto koostuu haastatteluista, joissa kaikissa käytettiin samaa haastattelurunkoa, mutta jossa kysymykset oli muotoiltu suhteellisen väljiksi, jotta haastatteluista olisi muodostunut enemmän keskustelunomaisia, haastateltavien intressien mukaan eteneviä tapahtumia. Haastattelut olivat tutkimusapulaisten keräämiä ja osa haastatteliijoista toimi tarvittaessa myös tulkkeina. Valtonen (1999, 12) kokee, että haastattelijoiden oma pakolaistausta auttoi haastattelujen käytännön järjestelyissä, mutta että siitä oli tutkimuksen kannalta myös tiedollisesti hyötyä. Haastatteluissa onkin huomioitava, että se on vuorovaikutustilanne jossa se, miten haastatteliija edustaa ja esittelee itseään, tutkimustaan ja taustalla vaikuttavia yhteisöjään vaikuttaa lopputulokseen. Luottamuksen saavuttaminen on haastatteluaineistoa kerätessä erittäin tärkeää ja sen menettäminen voi olla hyvinkin pienestä kiinni. (Fontana & Frey 2000, 655.)

Maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita sivuavissa tutkimuksissa on käytetty myös erilaisten valmiiden dokumenttien kuten tilastotietojen ja kirjoitelmien analysointia. Huttunen (2002) on tarkastellut maahanmuuttajien käsityksiä kodista kirjoituskilpailuun osallistuneiden omaelämäkertojen pohjalta. Huttusen käyttämä aineisto kerättiin tutkimusta varten järjestetystä kirjoituskilpailusta. Käyttämässään menetelmässä Huttunen kokee ongelmalliseksi erilaisten maahanmuuttajien tavoitettavuuden, minkä lisäksi hän pohtii kysymyksiä siitä, ketkä ovat motivoituneet kirjoittamaan omasta elämästään suomalaisille ja ketkä ovat tunnistaneet itsensä maahanmuuttajanimityksestä (Huttunen 2002, 20 – 21). Eastmondin (1996, 247) mielestä elämäkertoja voidaan pitää hyvänä metodina erityisesti silloin, kun maasta ja maanosasta toiseen liikkuvien ihmisten itsensä erilaisille sosiaalisille ja kulttuurisille konteksteille antamia merkityksiä ja merkityksellistämisen tapoja pyritään hahmottamaan. Elämäkertojen myötä oma suhde eri paikkoihin ja

yhteisöihin voi hänen mukaansa tulla valotetuksi kokonaisvaltaisesti. (Eastmond 1996.)

Myös muita valmiita dokumentteja, kuten tilastotietoja ja muihin tutkimuksiin alun perin kerättyä kyselyaineistoa, on hyödynnetty maahanmuuttajien elämää kartoittaneissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Forsander (2003, 89 – 92) on tarkastellut Tilastokeskukselta hankittuja, eri rekistereistä koottuja muuttoliikkeen työmarkkinavaikutusten tutkimista varten kerättyjä aineistoja sekä työhallinnon asiakasrekisteriaineistosta saatua materiaalia. Valmiiden aineistojen käytössä on kuitenkin omat ongelmansa, ja Forsanderin (2002, 94) mukaan tutkijan tulisikin aina huolellisesti tarkastella esimerkiksi sitä miksi, miten ja missä aineisto on koottu, millaista tietoa alun perin kerättiin sekä mikä oli otos.

Erilaiset tutkimusotteet, kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen, sekä erilaiset tutkimusmenetelmät - havainnointi, haastattelut ja valmiiden kirjallisten materiaalien analysointi - tuovat esiin eri näkökulmia tutkittavasta ilmiöstä. Kvalitatiivinen tutkimusaineisto on joukko näytteitä ja paloja tutkittavasta maailmasta siinä missä kvantitatiivinen aineisto koostuu mittaustuloksista, jotka kuvaavat tavalla tai toisella tarkasteltavaa ilmiötä (Alasuutari 1993, 78). Erilaisten aineistojen, näkökulmien ja menetelmien yhdistämistä on käytetty myös Suomessa asuvien maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita sivuavissa tai niitä käsittelevissä tutkimuksissa. Triangulaatiosta eli useita erilaisia aineistoja ja menetelmiä yhdistävästä tutkimuksesta voi olla hyötyä erityisesti silloin, kun aineistot täydentävät toisiaan, kehittävät toisiaan tai laajentavat tutkimuksen kohdetta ja alaa. Parhaimmillaan useiden erilaisten menetelmien tai näkökulmien yhdistäminen mahdollistaa uusien ilmiöiden esille tulemisen ja menetelmien vuorovaikutuksesta voi syntyä uusia metodisia innovaatioita. Lisäksi mikro- ja makrotason tarkastelu samassa tutkimuksessa tulee triangulaation myötä mahdolliseksi, mikä on yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa erityisen suositeltavaa. (Bryman 1992; 59 – 61; Lehto 1998, 225.)

Pakolaisten interpersonaaliset vuorovaikutussuhteet ovat tutkimuskohteena ja tarkasteltavana ilmiönä haasteellisia, sillä haastateltavat eivät välttämättä ole kovin tietoisia omista jokapäiväisistä vuorovaikutussuhteistaan ja niistä keskustelu voi tuntua jopa epätarkoituksenmukaiselta. Kun tarkastelun kohteena on ilmiö, josta yksilö ei välttämättä ole täysin tietoinen ja jota ei aina kykene käsitteellistämään tai kielellistämään, on tarkoituksenmukaista tarkastella tätä ilmiötä useasta näkökulmasta ja hyödyntämällä useita menetelmiä. Hyvin erilaisten aineistojen tarkastelu yhdessä asettaa kuitenkin tutkimukselle ontologisia ja epistemologisia kysymyksiä, joita tutkijan on syytä pohtia huolella.

Käsittelemästäni kirjallisuudesta on löytynyt paljon pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita koskevaa tai niihin liittyvää hyödyllistä tietoa. Koska sopeutumista on tarkasteltu vuorovaikutussuhteiden puitteissa suhteellisen vähän, on kirjallisuuden pohjalta syntynyt myös paljon oletuksia, hypoteeseja ja kysymyksiä, jotka kaipaavat jatkoselvitystä. Vaikka olen tutkimuksessani esittänyt kysymyksiä ja hypoteeseja yksittäisistäkin vuorovaikutussuhteisiin liittyvistä ilmiöistä tai seikoista, ei tavoitteenani ensisijaisesti ole ollut pyrkiä hahmottamaan tarkkoja tutkimuskohteita, saati tutkimuskysymyksiä. Esille tuomieni ilmiöiden ja asioiden välisten yhteyksien selventämiseksi kaivataan kipeästi empiiristä tutkimusta, jossa sovelletaan vuorovaikutuksen näkökulmaa pyrittäessä ymmärtämään pakolaisten sopeutumista. Väitöskirjatutkimukseni kohteena ovat pakolaisten käsitykset ja kokemukset vuorovaikutussuhteista ja empiirisen aineiston tulisi mahdollistaa kyseisen tutkimuskohteen tarkastelu. Kirjoittaessani tätä tutkimusraporttia olen jo tehnyt teemahaastatteluja ja kerännyt päiväkirja-aineistoa Jyväskylässä asuvilta pakolaisilta. Keräämäni aineisto tulee mahdollisesti täydentymään ja monipuolistumaan lopulliseen väitöskirjatutkimukseen. Empirian avulla ja osallistujien asiantuntijuuden ansiosta ja avulla pyrin saavuttamaan ilmiöstä, pakolaisten kokemuksista ja näkemyksistä heidän vuorovaikutussuhteistaan syvän ymmärryksen (ks. Patton 2002, 40).

6.3 Tutkimuksen arviointia

Tämän tutkimuksen tavoite on ollut tarkastella aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden pohjalta pakolaisten interpersonaalaisia vuorovaikutussuhteita ja uuteen ympäristöön sopeutumista. Olen pyrkinyt luomaan syvällistä ymmärrystä siitä, mikä merkitys vuorovaikutussuhteilla voi olla pakolaisten sopeutumiskokemuksissa. Tarkasteluni näkökulma on ollut vuorovaikutuksen näkökulma, jolloin sopeutuminen nähdään ontologiselta luonteeltaan vuorovaikutuksellisenä. Tavoitteenani on ollut kuvailla tilannetta ja kontekstia niin, että lukijalle muodostuu kokonaiskuva pakolaisten interpersonaalisten suhteiden ylläpitämisen ja kehittymisen dynamiikasta heidän sopeutuessaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön. Tämä tutkimus on luonteeltaan kirjallisuuskatsauksen omainen, ja arvioidakseni tutkimustani tässä luvussa käytän Hartin (1998) kirjallisuuskatsaukselle esittämiä kriteerejä.

Kirjallisuuskatsauksen yhtenä tavoitteena on olemassa olevan kirjallisuuden ja tiedon pohjalta hahmottaa, mitä ilmiöstä jo tiedetään, mutta myös sitä, missä kohtaa tiedossa ja tutkimuksessa olisi vielä täydennettävää (Hart 1998, 27). Tämän tutkimuksen keskeinen tavoite on ollut luoda pohjaa empiiriselle tutkimukselle. Kun sopeutuminen nähdään vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta, tulisi mielestäni tarkastella empiirisesti myös vuorovaikutussuhteisiin liittyviä tekijöitä. Olenkin pyrkinyt hahmottamaan tähän mennessä tehtyä tutkimusta ja teoreettista kenttää niin, että se toimii laajana pohjana empiiriselle tutkimukselle pakolaisten vuorovaikutussuhteista. Luku 2, jossa käsittelen pakolaisten sopeutumista uuteen ympäristöön, on hieman etäällä puheviestinnän ja interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden näkövinkkelistä. Luvun kirjoittaminen ja siihen liittyvien asioiden opiskelu on kuitenkin auttanut minua tutkijana positioimaan oman tutkimukseni. Lisäksi laaja taustan kartoitus on auttanut ymmärtämään ja luomaan kokonaiskuvaa pakolaisten sopeutumisen problematiikasta. Toisaalta olen myös tietoinen siitä, että katsaukseni pakolaisten sopeutumiseen on jostain toisesta näkökulmasta pinnallinen raapaisu ja rajallinen katsaus tälle erittäin

laajalle ja monimuotoiselle kentälle. Esimerkiksi monet makrotason tekijät, kuten lainsäädäntö ja muut poliittiset päätökset esimerkiksi Euroopan Unionin tasolla ovat jääneet täysin huomiotta, vaikka niillä on vaikutuksensa pakolaisten elämään ja olemiseen Suomessa. Esimerkiksi sellaisilla poliittisilla päätöksillä, jotka vaikuttavat pakolaisten työllistymismahdollisuuksiin on varmasti myös vaikutuksia pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin.

Saavuttaakseni tälle tutkimukselle asettamani tavoitteet olen kartoittanut kirjallisuutta psykologian, sosiaalipsykologian, sosiologian, etnologian, lääketieteen, kasvatustieteiden ja viestintätieteiden tieteellisistä julkaisuista. Tiedonhankinnassani pyrin rajaamaan aineistoa niin, että ensin hahmotin vieraaseen kulttuuriseen ympäristöön muuttamiseen liittyviä ilmiöitä laajemmin, minkä jälkeen keskityin tarkastelemaan erityisesti pakolaisten sopeutumista. Kun hain puheviestinnän teorioiden ja tutkimusten avulla tietoa pakolaisten vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisestä, syntymisestä ja merkityksestä heidän sopeutuessaan uuteen kulttuuriseen ympäristöön, pyrin ensin hahmottamaan ne vuorovaikutussuhteisiin liittyvät ilmiöt ja prosessit, jotka ylipäänsä liittyvät vuorovaikutussuhteiden ylläpitämiseen ja syntymiseen. Kirjallisuus rajautui lopulta sen mukaan, mikä näyttäisi olevan merkityksellistä pakolaisten sopeutuessa uuteen kulttuuriseen ympäristöön.

Pyrin tutkimukselle asettamiini tavoitteisiin monitieteisen kirjallisuuden pohjalta. Tämä on perusteltua siksi, että pakolaisten sopeutumista tarkasteleva kirjallisuus ja tutkimusperinne ovat monitieteisiä. Monille tieteenaloille levittäytyvien näkökulmien ja teoreettisten käsitteiden käsittely kattavasti edellyttää myös kattavaa tarkastelua. Laajan ja kattavan käsittelyn puitteissa ei ole mahdollista kovin paljon syventää näkökulmien ja teoreettisten käsitteiden tarkastelua.

Tarkastelemani kenttä on laaja ja mahdollistaa erilaiset tulkinnat. Kuten Hart (1998, 10) toteaa, useilta eri aloilta kerätty kirjallisuus voi olla vaikeaa tulkita, sillä eri aloilla aihetta voidaan käsitellä eri termein, erilaisesta näkökulmasta ja erilaisella tyylillä. Välillä ilmiöiden keskinäisten suhteiden

hahmottaminen onkin ollut hankalaa, ja tutkimuksen abstraktiotaso on voinut kärsiä sen johdosta. Laaja näkökulma tutkimuksessani sisältää myös riskin väärintulkintaan muiden tieteenalojen tutkimusten kohdalla. Jokainen tutkija on sidoksissa omaan näkökulmaansa ja esimerkiksi koulutukseensa. Koska tutkimusprosessiin sisältyy aina tutkijan tulkintaa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 221), on tiedostettava, että omalta osaltani olen sidoksissa puheviestinnän näkökulmaani ja koulutukseeni. Lisäksi se, etten itse ole pakolainen tai edusta mitään etnistä vähemmistöä Suomessa, johtaa siihen, että oma kokemuspohjani käsiteltävissä asioissa on hyvin rajallinen.

Olen esitellyt pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin liittyvää tutkimuskirjallisuutta mahdollisimman laajasti, mutta aiheeseen liittyvät saatavilla olevat dokumentit ovat jääneet joskus vaille kriittistä kontekstiinsa sidottua tarkastelua. Kuten Hart (1998, 13) toteaa, tulisi kirjallisuuskatsausta kokoavan tutkijan ottaa huomioon, että dokumentit on aina kirjoitettu tietyistä lähtökohdista, tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi ja tiettyjen aiheeseen liittyvien ajatusten ja näkökulmien ilmaisemiseksi. Seuraavassa vaiheessa olisikin tärkeää rajata näkökulma ja teoreettinen kehys tarkemmin, jolloin myös valitun teoreettisen kehyksen, teorian tai näkökulman soveliaisuutta ja pätevyyttä voitaisiin erikseen arvioida valitussa kontekstissa.

Tutkimukseni, aivan kuten lähteinä käyttämäni tutkimuksetkin, on tehty tietyissä kulttuurisissa konteksteissa, jolloin sekä tätä tutkimusta että lähteinä käytettyjä tieteellisiä julkaisuja on syytä tarkastella nimenomaan niissä konteksteissa, joita on pyritty kuvaamaan tai joita tutkimus edustaa. Olen pyrkinyt käyttämään mahdollisimman paljon Suomessa tehtyjä pakolaisten sopeutumiseen, elämään ja vuorovaikutussuhteisiin liittyviä tai niitä sivuavia tutkimuksia ja niistä nousseita esimerkkejä, jolloin konteksti on hieman tutumpi tämän työn lukijoille ja itselleni suomalaisena tutkijana. Käsittelemäni ilmiö on tietoisesti rajattu interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin, ja kirjallisuuden avulla hahmottelemani kuva on mielestäni suhteellisen laaja ja kattava.

Maahanmuuttajia käsitellään usein yhtenä ryhmänä. Kuitenkin se, onko henkilö lähtenyt omasta kotimaastaan pakon edessä vai vapaaehtoisesti, vaikuttaa hänen sopeutumisprosessiinsa ja mahdollisesti myös interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiinsa. Tässä tutkimuksessa on keskitytty pakolaisten interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin, vaikka tämäkään ei tarkoita sitä, että pakolaiset edustaisivat mitään homogeenista ryhmää Suomessa. Pakolaiset kuitenkin kohtaavat monia haasteita, joita olen tässä tutkimuksessani nostanut esille, ja toivon tutkimuksen omalta osaltaan lisäävän ymmärrystä heidän tilanteestaan ja vuorovaikutussuhteiden luomisen ja ylläpitämisen dynamiikasta.

Ihmisten epävarmuus viestittäessä vieraiden kanssa, oli pa vieras sitten erilaista etnistä, kulttuurista tai sosiokulttuurista taustaa edustava henkilö, voi johtua siitä, että me olemme hyvin vähän kontaktissa näiden erilaisten ihmisten kanssa (Rose 1981). Meillä ei ole ollut mahdollisuutta harjoitella vuorovaikutustaitojamme vieraiden tai erilaisten henkilöiden kanssa, jolloin helposti syytämme sitä, ettemme osaa kieltä (ks. Gudykunst 1998). Jotta epävarmuutta voitaisiin hallita, tarvitaan tietoa vuorovaikutukseen liittyvistä säännöistä, normeista ja merkityksistä. Ja jotta saisimme tuota tietoa, tarvitsemme tutkimusta siitä, miten vuorovaikutussuhteet syntyvät, kehittyvät ja muokkautuvat erilaisten tai toisiaan erilaisina pitävien ihmisten kesken.

Suomalaisessa kontekstissa pakolaisten sopeutumista ei ole juurikaan tarkasteltu vuorovaikutuksen näkökulmasta ja interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden puitteissa. Mikäli sopeutumisen tavoitteena on psyykinen hyvinvointi, hyvä toiminnallinen kyky ja vahva kulttuurienvälinen identiteetti ja mikäli maahanmuuttajatyön tavoitteena on maahanmuuttajien sopeuttaminen ja sopeutumisprosessin tukeminen, on interpersonaalisten vuorovaikutussuhteiden laajempi ja syvällisempi tarkastelu sekä analysointi erittäin perusteltua.

Toivon, että tätä työtä voidaan hyödyntää pakolaisten interpersonaalisia vuorovaikutussuhteita koskevissa empiirisissä tutkimuksissa. Työ voi omalta

osaltaan lisätä ymmärrystä laajalla ja monitahoisella tutkimusalueella. Käytännön hyötyä tutkimuksesta voi olla esimerkiksi pakolaisten kotoutumiskoulutusta, asuinjärjestelyjä tai sosiaalityötä suunnitteleville henkilöille. Myös pakolaisille itselleen se voi tarjota erilaisia näkökulmia sopeutumisprosessiin ja interpersonaalisiin vuorovaikutussuhteisiin.

KIRJALLISUUS

- Abouguendia, M., & Noels, K. A. (2001). General and acculturation-related daily hassles and psychological adjustment in first- and second-generation South Asian immigrants to Canada. *International Journal of Psychology*, 36(3), 163-173.
- Adler, P. (1982). Beyond cultural identity: Reflections on cultural and multicultural man. In L. A. Samovar & R. E. Porter (Eds.), *Intercultural communication: A Reader*. (Third edition) Belmont, CA: Wadsworth, 389-408.
- Adler, P. (1987). Culture shock and the cross-cultural learning experience. In L. F. Luce & E. C. Smith (Eds.), *Toward internationalism: Readings in cross-cultural communication*. Cambridge, MA: Newbury Park, 24-35.
- Ahmad, A. (2005). Getting a job in Finland: the social networks of immigrants from the Indian subcontinent in the Helsinki metropolitan labour market. Research Reports No. 247. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- AhYun, K. (2002). Similarity and attraction. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.), *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 145-167.
- Alasuutari, P. (1993). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Albrecht, T. L. & Adelman, M. L. (1984). Social support and life stress. *New directions for communication research*. Human Communication Research, 11, 3-32.
- Albrecht, T. L. & Adelman, M. L. (1987). Communicating social support: A theoretical perspective. In T. L. Albrecht & M. L. Adelman (Eds.), *Communicating social support*. Newbury Park, CA: Sage, 18-39.
- Albrecht, T. L., Burleson, B. R. & Goldsmith, D. J. (1994). Supportive communication. In M. L. Knapp & G. R. Miller (Eds.), *Handbook of interpersonal communication* (Second edition). Thousand Oaks, CA: Sage, 419-449.
- Albrecht, T. L., Burleson, B. R. & Sarason, I. (1992). Meaning and method in the study of communication and social support. *Communication Research* 19, 149-153.
- Albrecht, T. L. & Goldsmith, D. J. (2003). Social support, social networks, and health. In T. L. Thompson, A. M. Dorsey, K. I. Miller & R. Parrot (Eds.),

- Handbook of health communication. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 263-284.
- Ali, A., Van der Zee, K. & Sanders, G. (2003). Determinants of intercultural adjustment among expatriate spouses. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 563-580.
- Alitolppa-Niitamo, A. (1993). Kun kulttuurit kohtaavat: matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Helsinki: Sairaanhoidajien koulutussäätiö.
- Alitolppa-Niitamo, A. (1994). Somalipakolaiset Helsingissä: Sosiaaliset verkostot ja klaanijäsenyyden merkitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Alitolppa-Niitamo, A. (2002). The generation in-between: Somali youth and schooling in metropolitan Helsinki. *Intercultural Education*, 13(3), 275-290.
- Alitolppa-Niitamo, A. (2003). Liminaalista jäsenyyteen? Somalinkielisten nuorten siirtymien haasteita. Teoksessa P. Harinen (toim.), *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 38, 17- 32.
- Almqvist, K. (1997). Refugee children. Effects on organized violence and forced migration on young children's psychological health and development. Göteborg: Department of Psychology, Göteborg University.
- Altman, I. & Taylor, D. A. (1973). Social penetration: The development of interpersonal relationships. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Anderson, L. (1994). A new look at an old construct: Cross-cultural adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, 18, 293-328.
- Antonovsky, A. (1979). Health, stress, and coping. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Antonucci, T. C. & Israel, B. A. (1986). Verticality of social support: A comparison of principal and network members' responses. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54, 432-437.
- Archer, R. L. (1979). Anatomical and psychological sex differences. In G. J. Chelune & Associates (Eds.), *Self disclosure: origins, patterns, and implications of openness in interpersonal relationships*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 80-109.
- Argyle, M., Henderson, M., Bond, M., Izuka, Y. & Contarello, A. (1986). Cross-cultural variations in relationships rules. *International Journal of Psychology*, 21, 287-315.
- Arends-Tóth, J. & van de Vijver, F. J. (2004). Domains and dimensions in acculturation: Implicit theories of Turkish-Dutch. *International Journal of Intercultural Relations*, 28, 19-35.
- Aron, A. & Aron, E. (2000). Self-expansion motivation and including other in the self. In W. Ickes & S. Duck (Eds.), *The social psychology of personal relationships*. New York: Wiley, 109-128.
- Aron, A., Aron, E., Tudor, M. & Nelson, G. (1991). Close relationships as including other in the self. *Journal of Personality and Social Psychology* 60, 241-253.

- Aron, A. & Mashek, D. (2004). Conclusion. In D. Mashek & A. Aron (Eds.), *Handbook of closeness and intimacy*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 415-428.
- Aron, A. P., Mashek, D. J. & Aron, E. N. (2004). Closeness as including other in the self. In D. Mashek & A. Aron (Eds.), *Handbook of closeness and intimacy*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 27-42.
- Austin, C. (Ed.). (1986). *Cross-cultural reentry: A book of readings*. Abilene, TX: Abilene Christian University Press.
- Aylor, B. A. (2003). Maintaining long-distance relationships. In D. J. Canary & M. Dainton (Eds.), *Maintaining relationships through communication. Relational, contextual, and cultural variations*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Aylor, B. A. & Dainton, M. (2002). Patterns of communication channel use in the maintenance of long-distance relationships. *Communication Research Reports*, 19, 118-129.
- Baldwin, J. R. & Hunt, S. K. (2002). Information-seeking behavior in intercultural and intergroup communication. *Human Communication Research*, 28, 272-286.
- Barabasi, A-L. (2002). *Linked. The new science of networks*. Cambridge: Perseus.
- Barnlund, D. C. (1989). *Communicative styles of Japanese and Americans: Images and realities*. Balmont, CA: Wadsworth.
- Baxter, L. A. (1987). Symbols of relationship identity in relationship cultures. *Journal of Social and Personal Relationships*, 4, 261-280.
- Baxter, L. A. (1994). A dialogic approach to relationship maintenance. In D. Canary & L. Stafford (Eds.), *Communication and relational maintenance*. New York: Academic Press, 233-254.
- Baxter, L. A. & Bullis, C. (1986). Turning points in developing romantic relationships. *Human Communication Research*, 12, 469-493.
- Baxter, L. A. & Montgomery, B. M. (1996). *Relating: Dialogues and dialectics*. New York: Guilford.
- Baxter, L. A. & Montgomery, B. M. (1997). Rethinking communication in personal relationships from a dialectical perspective. In Duck, S. (Ed.), *Handbook of personal relationships*. Second edition. Chichester: John Wiley, 325-450.
- Baxter, L. A. & West, L. (2003). Couple's perceptions of their similarities and differences: A dialectical perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20, 491-514.
- Beiser, M., Turner, J. & Ganesan, S. (1989). Catastrophic stress and factors affecting its consequences among Southeast Asian refugees. *Social Science and Medicine*, 28, 183-195.
- Bell, R. A. (1985). Conversational involvement and loneliness. *Communication Monographs*, 52, 218-235.
- Berger, C. R. (1979). Beyond initial interaction: Uncertainty, understanding, and the development of interpersonal relationships. In H. Giles & R. St. Clair

- (Eds.), *Language and social psychology*. Baltimore: University Park Press, 122-144.
- Berger, C. R. (2002). Meta-analysis in context: A proto-theory of interpersonal communication. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.), *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 13-41.
- Berger, C. & Bradac, J. (1985). *Language and social knowledge: Uncertainty in interpersonal relations*. Suffolk: Edward Arnold.
- Berger, C. R. & Bradac, J. J. (1995). Uncertainty reduction and the generation of social knowledge. In M. V. Redmond (Ed.), *Interpersonal communication. readings in theory and research*. Forth Worth: Harcourt Brace College Publisher.
- Berger, C. R. & Calabrese, R. J. (1975). Some explorations in initial interactions and beyond: Toward a development theory of interpersonal communication. *Human Communication Research*, 1, 99-112.
- Berkman, L. F. (1985). The relationship of social networks and social support to morbidity and mortality. In S. Cohen & S. L. Syme (Eds.) *Social support and health*. Orlando, FL: Academic Press, 241-262.
- Berkowitz, L. (1962). *Aggression: A social psychological analysis*. New York: McGrae-Hill.
- Berry, J. W. (1976). *Human ecology and cognitive style*. New York: Sage.
- Berry, J. W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. In A. Padilla (Ed.), *Acculturation: Theory, models and some new findings*. Boulder, CO: Westview, 9-25.
- Berry, J. W. (1990). Psychology of acculturation: Understanding individuals moving between cultures. In R. W. Brislin (Ed.), *Applied cross-cultural psychology*. Newbury Park, CA: Sage.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
- Berry, J. & R. C. Annis (1974). Acculturative stress. The role of ecology, culture, and differentiation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 5, 382-406.
- Berry, J. & U. Kim (1987). Acculturation and mental health. In P. R. Dasen, J. W. Berry & N. Stratorius (Eds.), *Health and Cross-Cultural Psychology*. Newbury Park, CA: Sage.
- Berry, J. W., Kim, U., Minde, T. & Mok, D. (1987). Communication studies of acculturative stress. *International Migration Review*, 21, 491-511.
- Berry, J. W., Kim, U., Power, S., Yound, M. & M. Bujaki (1989). Acculturation studies in plural societies. *Applied psychology: An International Review*, 38, 135-186.
- Berry, J. W. & Sam, D. (1997). Acculturation and adaptation. In J. W. Berry, M. H. Segall & C. Kagitcibasi (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology*. Boston: Allyn & Bacon, 291-326.
- Berscheid, E. & Walster, E. (1983). *Interpersonal attraction*. Reading, MA: Addison-Wesley.

- Billig, M., Condon, S., Edwards, D., Gane, M., Middelton, D. & Radley, A. (1988). *Ideological dilemmas*. London: Sage.
- Black, J. S. (1988). Work-role transition: A study of American expatriate managers in Japan. *Journal of International Business Studies*, 19, 274-291.
- Black, J. & Gregersen, H. (1990). Expectations, satisfaction, and intention to leave of American expatriate managers in Japan. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 485-506.
- Black, J. S. Mendenhall, M. & Oddou, G. (1991). Toward a comprehensive model of international adjustment: An integration of multiple theoretical perspectives. *Academy of Management Review*, 16, 291-317.
- Black, J. S., & Stevens, G. K. (1989). The influence of the spouse on American expatriate adjustment and intent to stay in Pacific Rim overseas assignment. *Journal of Management*, 15, 529-544.
- Blau, P. M. (1967). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Blazer, D. (1982). Social support and mortality in elderly community population. *American Journal of Epidemiology*, 115, 684-694.
- Blieszner, R. & Adams, R. G. (1992). *Adult friendship*. Newbury Park, CA: Sage.
- Bochner, A. P. (1984). The functions of human communicating in interpersonal bonding. In C. C. Arnold & J. W. Bowers (Eds.), *Handbook of rhetorical and communication theory*. Boston: Allyn & Bacon, 554-621.
- Bochner, A. P. (1991). On the paradigm that would not die. In J. A. Anderson (Ed.), *Communication yearbook 14*. Newbury Park, CA: Sage, 484-491.
- Bochner, A. P., Kreuger, D. L. & Chmielewski, T. L. (1982). Interpersonal perceptions and marital adjustment. *Journal of Communication*, 32, 135-147.
- Bolger, N. & Kelleher, S. (1993). Daily life in relationships. In S. Duck (Ed.), *Understanding relationship processes*, 3. Social context and relationships. Newbury Park, CA: Sage, 100-108.
- Booth-Butterfield, M. (2002). *Interpersonal essentials*. Boston: Allyn & Bacon.
- Bourish, R. Y., Giles, H., Leyens, J. & Tajfel, H. (1979). Psychological distinctiveness: Language divergence in Belgium. In H. Giles & R. St.Clair (Eds.), *Language and social psychology*. Baltimore: University Park Press, 158-185.
- Brabant, S., Palmer, C. & Gramling, R. (1990). Returning home: An empirical investigation of cross-cultural reentry. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 387-404.
- Brein, M. & David, K. (1971). Intercultural communication and the adjustment of the sojourner. *Psychological Bulletin*, 76, 215-230.
- Bryman, A. (1992). Quantitative and qualitative research: further reflections on their integration. In J. Brannen (Ed.), *Mixing methods: Qualitative and quantitative research*. Aldershot: Avebury, 57-78.
- Burgoon, J. K. & Hale, J. L. (1984). The fundamental topoi of relational communication. *Communication Monographs*, 51, 194-214.

- Burleson, B. R., Albrecht, T. L. & Sarason, I. G. (Eds.), (1994). *Communication of social support. Message, interactions, relationships, and communication.* Thousand Oaks, CA: Sage.
- Buss, D. M., Abbott, M., Angleitner, A., Asherian, A., Biaggio, A., Blanco-Villasenor, A., ym. (1990). International preferences in selecting mates: A study of 37 cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21, 5-47.
- Byrne, D. (1992). The transition from controlled laboratory experimentation to less controlled settings: Surprise! Additional variables are operative. *Communication Monographs*, 59, 190-198.
- Byrne, D. (1971). *The attraction paradigm.* New York: Academic Press.
- Canary, D. J., Stafford, L., Hause, K. S. & Wallace, L. A. (1993). An inductive analysis of relational maintenance strategies: Comparison among lovers, relatives, friends, and others. *Communication Research Reports*, 10, 5-14.
- Cappella, J. N. (1987). Interpersonal communication: Definitions and fundamental questions. In C. R. Berger & S. H. Chaffee (Eds.), *Handbook of communication science.* Newbury Park, CA: Sage, 184-238.
- Cappella, J. N. & Palmer, M. T. (1990). Attitude similarity, relational history, and attraction: The mediating effects of kinesic and vocalic behaviors. *Communication Monographs*, 57, 161-183.
- Casimir, F. L. & Asunción-Lande, N. (1990). Intercultural communication revisited: Conceptualization, paradigm building, and methodological approaches. *Communication yearbook 12.* Newbury Park, CA: Sage, 278-309.
- Chen, G. M. (1995). Differences in self-disclosure patterns among Americans versus Chinese. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 84-91.
- Chen, L. (2002). Communication in intercultural relationships. In W. B. Gudykunst & B. Moday (Eds.), *Handbook of international and intercultural communication.* Thousand Oaks, CA: Sage, 241-257.
- Chung, R. C-Y. & Kagawa-Singer, M. (1993). Predictors of psychological distress among Southeast Asian refugees. *Social Science and Medicine*, 36, 631-639.
- Clément, R. & Noels, K.A. (1992). Toward a situated approach to ethnolinguistic identity: The effects of status on individuals and groups. *Journal of Language and Social Psychology*, 22, 203-232.
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38, 300-314.
- Cohen, Y. (1968). *Man in adaptation.* Chicago: Aldine.
- Cohen, S. & Syme, S. L. (1985). *Social support and health.* New York: Academic Press.
- Cohler, B. & Greyer, S. (1983). Psychological autonomy and interdependence within the family. In F. Walsh (Ed.), *Normal family processes.* New York: Guilford, 186-228.
- Collins, N. L. & Miller, L. C. (1994). The disclosure-liking link: From meta-analysis toward a dynamic reconceptualization. *Psychological Bulletin*, 116, 457-475.

- Cools, C. (2004). *Rational dialectics. Theoretical considerations on intercultural couples.* Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden lisensiaattityö.
- Culbert, S. A. (1970). The interpersonal process of self-disclosure: it takes two to see one. In R. L. Golembiewski & A. Blumberg (Eds.), *Sensitivity training and the laboratory approach.* Itasca, IL: F.E. Peacock, 73-79.
- Cutrona, C. E., Suhr, J. A. & MacFarlane, R. (1990). Interpersonal transactions and the psychological sense of support. In S. Duck (Eds.), *Personal relationships and social support.* London: Sage.
- Dahlgren, T., Kortteinen, J., Lång, K. J., Pentikäinen, M. & Scheinin, M. (1996) (toim.). *Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa.* Julkaisusarja n:o 4. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Dainton, M., Zelle, E. & Langan, E. (2003). Maintaining friendships through the lifespan. In Canary, D. J. & Dainton, M. (Eds.), *Maintaining relationships through communication. Relational, contextual, and cultural variations.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 79-102.
- Dasgupta, P. (1988). Trust as a commodity. In D. Gambetta (Ed.), *Trust: Making and breaking cooperative relations.* New York: Blackwell, 49-72.
- David, H. (1969). Involuntary international migration: Adaptation of refugees. In E. Brody (Ed.), *Behavior in new environments: Adaptation of immigrant populations.* Beverly Hills: Sage, 73-95.
- Der-Karabetian, A. (1980). Relation of two cultural identities of Armenian-Americans. *Psychological Reports*, 47, 123-128.
- Devine, P. G., Monteith, M. J., Zuwerink, J. R. & Elliot, A. J. (1991). Prejudice with and without compunction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 817-830.
- DeVito, J. A. (1993). *Message: Building interpersonal communication skills (Second edition).* New York: Harper Collins.
- Dindia, K. (2002). Self-disclosure research: Knowledge through meta-analysis. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.), *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 169-186
- Dindia, K. (2003). Definitions and perspectives on relational maintenance communication. In D. J. Canary & M. Dainton (Eds.) (2003). *Maintaining relationships through communication. Relational, contextual, and cultural variations.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1-28.
- Dindia, K. & Allen, M. (1992). Sex differences in self-disclosure: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 112, 106-124.
- Dindia, K. & Canary, D. J. (1993). Definitions and theoretical perspectives on maintaining relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 10, 163-173.
- Dindia, K., Fitzpatric, M. A. & Kenny, D. A. (1997). Self-disclosure in spouse and stranger dyads: A social relation analysis. *Human Communication Research*, 23, 388-412.

- Dion, K. K. & Dion, K. L. (1996). Cultural perspectives on romantic love. *Personal Relationships*, 3, 5-17.
- Dobuzinskis, L. (1987). *The self-organizing policy: An epistemological analysis of political life*. Boulder, CO: Westview.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. & Kawakami, K. (2003). Intergroup contact: The past, present, and the future. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6, 5-21.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Validzic, A., Matoska, K., Johnson, B. & Frazier, S. (1997). Extending the benefits of re-categorization: Evaluations, self-disclosure and helping. *Journal of Experimental Social Psychology*, 33, 401-420.
- Driedger (1976). Ethnic self-identity: A comparison of intergroup evaluations. *Sociometry*, 39, 131-141.
- DuBois, D. L. & Hirsh, B. J. (1990). School and neighborhood friendship patterns of Blacks and Whites in early adolescence. *Child Development*, 61, 524-536.
- Duck, S. (1983). *Friends for life: The psychology of close relationships*. Brighton: Harvester Press.
- Duck, S. (1992). *Human relationships*. (Second edition). Newbury Park, CA: Sage.
- Duck, S. (1994). Steady as (s)he goes: Relational maintenance as a shared meaning system. In D. Canary & L. Stafford (Eds.), *Communication and relational maintenance*. New York: Academic Press, 45-60.
- Duck, S. & Pond, K. (1989). Friends, Romans, countrymen, lend me your retrospections: Rhetoric and reality in personal relationships. In C. Hendrick (Ed.), *Close relationships*. Newbury Park, CA: Sage, 17-38.
- Duck, S., Rutt, D. J., Hurst, M. H. & Strejc, H. (1991). Some evident truths about conversations in everyday relationships: All communications are not created equal. *Human Communication Research*, 18, 228-267.
- Duck, S. W. & Sants, H. K. (1983). On the origins of the specious: are interpersonal relationships really interpersonal states? *Journal of Social and Clinical Psychology*, 1, 27-41.
- Dylan, J. & Dylan, R. (1981). Acculturation, stress and coping. *International Journal of Intercultural Relations*, 5, 301-328.
- Eastman, C. (1985). Establishing social identity through language use. *Journal of Language and Social Psychology*, 4, 1-20.
- Eastmond, M. (1996). "Luchar y Sufrir" – Stories of life and exile. Reflections on the ethnographic process. *Ethnos*, 61, 231-250.
- Eastmond, M. (1998). Nationalist discourses and the construction of difference: Bosnian Muslim refugees in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 11, 161-181.
- Eckenrode, J. & Gore, S. (1981). Stressful events and social support: The significance on context. In B. Gottlieb (Ed.), *Social networks and social support*. Beverly Hills, CA: Sage, 43-68.

- ECRI (2002). European Commission against Racism and Intolerance. Second report on Finland. Strasbourg, 23 July 2002 Council of Europe.
- Edwards, J. (1985). *Language, society and identity*. New York: Basil Blackwell.
- Ekholm, E. (1994). *Syrjäytyä vai selviytyä – pakolaisten elämää Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994: 9*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ekholm, E. (1999). *Monikulttuurisia yrittäjiä. Kokemuksia maahanmuuttajien osuuskunnista*. Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitoksen julkaisuja 21. Vantaa: Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitos.
- Epstein, J., Botvin, J., Dusenberry, L., Diaz, T. & Kerner, T. (1996). Validation of an acculturation measure for Hispanic adolescents. *Psychological Reports*, 79, 1075-1079.
- Erikson, E. (1994). *Identity and the life cycle*. New York: Norton
- Fazel, M. & Stein, A. (2002). The mental health of refugee children. *Archives of Disease in Childhood* 87, 366-370.
- Fehr, B. (1996). *Friendship processes*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fitch, K. L. & Sanders, R. E. (1994). Culture, communication, and preferences for directness in expression of directives. *Communication Theory*, 3, 219-245.
- Fitzpatrick, M. A. & Badzinski, D. M. (1994). All in the family: Interpersonal communication in kin relationships. In M. L. Knapp & G. R. Miller (Eds.), *Handbook of interpersonal communication*. Thousand Oaks, CA: Sage, 726-771.
- Fitzpatrick, M. A. & Indvik, J. (1982). Implicit theories in enduring relationships: Psychological gender differences in perceptions of one's mate. *Western Journal of Speech Communication*, 46, 311-325.
- Foa, E. & Foa, U. (1972). Resource theory of social exchange. In J. Thibaut, J. Spence & R. Carson (Eds.), *Contemporary topics in social psychology*. Morristown, NJ: General Learning Press, 99-131.
- Fontana, A. & Frey, J. H. (2000). The interview. From structured questions to negotiated text. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook on qualitative research*. (Second edition). Thousand Oaks: Sage.
- Ford, D. & Lerner, R. (1992). *Developmental systems theory: An integrative approach*. Newbury Park, CA: Sage.
- Forsander, A. (2002). *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002*. Helsinki: Väestöliitto.
- Forsander, A., Ekholm, E. & Hautaniemi, P. (toim.) (2001). *Monietnisyyden yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Francis, E. (1976). *Interethnic relations*. New York: Elsevier.
- Freeman, D. (1983). *Margaret Mead and Samoa: The making and unmaking of an anthropological myth*. Cambridge: Harvard University Press.
- Frey, D. L. & Gaertner, S. L. (1986). Helping and the avoidance of inappropriate interracial behaviour. A strategy that perpetuates a non-prejudiced self-image. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1083-1090.

- Fukuyama, F. (1996). *Trust. The social virtues and the creation of prosperity.* London: Penguin Books.
- Furnham, A. (1988). The adjustment of sojourners. In Y. Y. Kim & W. B. Gudykunst (Eds.), *Cross-cultural adaptation: Current approaches.* Newbury Park, CA: Sage, 42-61.
- Gaertner, S. L. & Dovidio, J. F. (1986). The aversive form of racism. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (Eds.), *Prejudice, discrimination, and racism.* Orlando, FL: Academic Press, 61-90.
- Gallagher, C. A. (1994). White construction in the university. *Socialist Review*, 1/2, 167-187.
- Gao, G. (2001). Intimacy, passion, and commitment in Chinese and US American romantic relationships. *International Journal of Intercultural Relations*, 25, 329-342.
- Gao, G. & Gudykunst, W. B. (1990). Uncertainty, anxiety, and adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 301-317.
- Garcia Coll, C., Lamberty, G., Jenkins, R., McAdoo, H., Crnic, K., Wasik, B. & Garcia, H. (1996). An integrative model for the study of developmental competencies in minority children. *Child Development*, 67, 1891-1914.
- Gayle, B. M. & Preiss, R. W. (2002 a). An overview of dyadic processes in interpersonal communication. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.), *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 111-123.
- Gayle, B. M. & Preiss, R. W. (2002 b). An overview of interactional processes in interpersonal communication. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.), *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 213-226.
- Gerlander, M. (2003). Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. *Jyväskylä studies in Humanities 3.* Jyväskylän yliopisto.
- Gerstel, N. & Gross, H. (1985). *Commuter marriage.* New York: Guilford.
- Ghazinour, M., Richter, J., Emami, H. & Eisemann, M. (2003). Do parental rearing and personality characteristics have a buffering effect against psychopathological manifestations among Iranian refugees in Sweden? *Nordic Journal of Psychiatry*, 57, 419-428.
- Glazer, N. & Moynihan, D.P. (1967). *Beyond the melting pot.* Cambridge, PA: MIT Press.
- Goenjian, A. K., Steinberg, A. M., Najarian, L. M., Fairbanks, L. A., Tashjian, M. & Pynoos, R. S. (2000). Prospective Study of Posttraumatic Stress, Anxiety, and Depressive Reactions After Earthquake and Political Violence. *American Journal of Psychiatry* 157, 911-895.
- Goldsmith, D. J., McDermott, V. M. & Alexander, S. C. (2000). Helpful, supportive, and sensitive: measuring the evaluation of enacted social support in personal relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17, 369-392.

- Gottlieb, B. H. (1981). Social networks and social support in community mental health. In B. Gottlieb (Ed.), *Social networks and social support*. Beverly Hills, CA: Sage, 11-42.
- Gottlieb, B. H. (1983). *Social support strategies: guidelines for mental health practice*. London: Sage.
- Gottlieb, B. H. (1990). The contingent nature of social support. In J. Eckenrode (Ed.), *Social contexts of stress*. New York: Plenum.
- Graham, M. & Khosravi, S. (1997). Home is where you make it: Repatriation and diaspora culture among Iranians in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 10, 115-133.
- Grannovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Greeley, A. (1974). *Ethnicity in the United States: A preliminary reconnaissance*. New York: John Wiley.
- Grotevant, H. (1993). The integrative nature of identity: Bridging the soloists to sing in the choir. In J. Kroger (Ed.), *Discussions on ego identity*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gudykunst, W. B. (1995). Anxiety/uncertainty management (AUM) theory: Current status. In R. L. Wiseman (Ed.), *Intercultural communication theory*. Thousand Oaks, CA: Sage, 8-58.
- Gudykunst, W. B. (1998). *Bridging differences. Effective intergroup communication*. (Third edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gudykunst, W. B. & Kim, Y. Y. (1992). *Communication with strangers. An approach to intercultural communication*. New York: McGraw-Hill.
- Gudykunst, W. B. & Nishida, T. (1983). Social penetration in Japanese and American close friendships. In R. N. Bostrom (Ed.), *Communication yearbook 7*. Beverly Hills, CA: Sage, 592-611.
- Gudykunst, W. B. & Nishida, T. (1986). The influence of cultural variability on perceptions of communication behaviour associated with relationship terms. *Human Communication Research*, 13, 147-166.
- Gudykunst, W. B. & Ting-Toomey, S. (1996). Communication in personal relationships across cultures. An introduction. In W.B. Gudykunst, S. Ting-Toomey & T. Nishida (Eds.), *Communication in personal relationships across cultures*. Thousand Oaks, CA: Sage, 3-16.
- Guinote, A. (2001). The perception of group variability in a non-minority and a minority context: When adaptation leads to out-group differentiation. *British Journal of Social Psychology*, 40, 117-132.
- Guldner, G. & Swensen, C. (1995). Time spent together and relationship quality: Long-distance relationships as a test case. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12, 313-320.
- Gullahorn, J. & Gullahorn, J. (1963). An extension of the U-curve hypothesis. *Journal of Social Issues*, 19, 33-47.
- Hagan, J. (1998). Social networks, gender, and immigrant incorporation: recourses and constraints. *American Sociological Review*, 63, 55-67.

- Hamilton, D. L. & Sherman, S. J. (1996). Perceiving persons and groups. *Psychological Review*, 103, 336-355.
- Hannigan, T. (1990). Traits, attitudes, and skills are related to intercultural effectiveness and their implications for cross-cultural training: A review of the literature. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 89-111.
- Harding, J., Kutner, B., Proshansky, N. & Chein, I. (1954). Prejudice and ethnic relations. In G. Lindzey (Ed.), *Handbook of social psychology*, II. Cambridge, MA: Addison-Wesley, 1021-1061.
- Harisalo, R. & Stenvall, J. (2001). *Luottamus johtamiseen ministeriössä*. Helsinki: Valitovarinministeriö.
- Harris, S. M., Dersch, C. A. & Mittal, M. (1999). Look who's talking: Measuring self-disclosure in MFT. *Contemporary Family Therapy*, 21, 405-412.
- Hart, C. (1998). *Doing a literature review: Releasing the social science research imagination*. London: Sage.
- Harvey, J. H. & Weber, A. L. (2002) *Odyssey of the heart. Close relationships in the 21st century*. (Second edition). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hatfield, E. (1984). The dangers of intimacy. In V. Derlega (Ed.), *Communication, intimacy, and close relationships*. New York: Academic Press, 207-220.
- Hatfield, E. & Rapson, R. L. (1996). *Love and sex: Cross-cultural perspectives*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Hautaniemi, P. (2004). *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 41. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Hays, R. B. (1988). Friendships. In S. W. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships: theory, research, and interventions*. Chichester: Wiley, 391-408.
- Heller, M. & Levy, L. (1992). Mixed marriages. *Life on the linguistic frontier*. *Multilingua*, 11, 11-43.
- Henderson, A. S. (1977). The social network, support and neurosis: the function of attachment in adult life. *British Journal of Psychiatry*, 136, 574-83.
- Henderson, A. S. (1992). Social support and depression. In H. O. Veiel & U. Bauman (Eds.), *The meaning and measurement of social support*. New York: Hemisphere, 85-92.
- Herman, S. & Schild, E. (1961). The stranger group in cross-cultural interaction. *Sociometry* 24, 165-176.
- Hermans, H. J. & Kempen, H. J. (1998). Moving cultures: the perilous problems of cultural dichotomies in a globalizing society. *American Psychologist*, 53, 1111-1120.
- Hewstone, M. & Brown, R. (1986). Contact is not enough: An intergroup perspective on the 'Contact Hypothesis'. In M. Hewstone & R. Brown (Eds.), *Contact and conflict in intergroup encounters*. Oxford: Basil Blackwell, 1-44.
- Hill, C. T. & Stull, D. E. (1982). Disclosure reciprocity: Conceptual and measurement issues. *Social Psychology Quarterly*, 45, 238-244.

- Hilton, J. L. & von Hippel, W. (1996). Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 47, 237-271.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2000). *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.
- Ho, T. & Sung, K. (1990). Role of infrastructure networks in supporting social values to sustain economic success in newly-industrialized nations. *International Journal of Psychology*, 25, 887-900.
- Hobfoll, S. E. & Stephens, M. A. (1990). Social support during extreme stress: Consequences and interventions. In B. Sarason, I. G. Sarason & G. R. Pierce (Eds.), *Social support: An interactional view*. New York: John Wiley, 454-481.
- Hogg, M. A. & Hains, S. C. (1982). Intergroup relations and group solidarity: Effects of group identification and social beliefs on depersonalized interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 295-309.
- Holt, P. & Stone, G. (1998). Needs, coping strategies, and coping outcomes associated with long-distance relationships. *Journal of College Student Development*, 29, 136-141.
- Homans, G. (1958). Social behaviour as exchange. *American Journal of Sociology*, 63, 597-606.
- Hondagneu-Sotelo, P. (2001). *Doméstica*. Immigrant workers cleaning and caring in the shadows of affluence. Berkeley: University of California Press.
- Honeycutt, J. M., Zagacki, K. S. & Edwards, R. (1990). Imagined interactions and interpersonal communication. *Communication Reports*, 3, 1-8.
- Hoppe-Nagao, A. & Ting-Toomey, S. (2002). Relational dialectics and management strategies in marital couples. *Southern Communication Journal*, 67, 142-159.
- Horenczyk, G. (1997). Immigrants' perceptions of host attitudes and their reconstruction of cultural groups. Commentary on "Immigration, acculturation, and adaptation" by John W. Berry. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 34-39.
- Howard, J. M. & Rothbart, M. (1980). Social categorization for in-group and out-group behaviour. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 301-310.
- Hurh, W. & Kim, K. C. (1990). Adaptation stages and mental health of Korean male immigrants in the United States. *International Migration Review*, 24, 456 - 479.
- Hutnik, N. (1986). Patterns of ethnic minority identification and modes of social adaptation. *Ethnic and Racial Studies*, 9, 150-167.
- Hutnik, N. (1991). *Ethnic minority identity. A social psychological perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Huttunen, L. (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla*. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Hyttinen, R. & Tikkanen, A. (1997). The elderly ingrian remigrants in Helsinki. Teoksessa M. Pitkäinen & A. Jaakkola (toim.), *Ingrians in municipalities*. Helsinki: The association of Finnish local Authorities, 77-93.

- Ibrahim, F. A. (1990). Cross-cultural couples counselling. A developmental psychoeducational intervention. Special issue: Intermarriage. *Journal of Comparative Family Studies*, 21, 193-205.
- Iivonen, M. & Harisalo, R. (1997). Luottamus työyhteisön turvaverkkona yleisissä kirjastoissa. *Finnish Information Studies* 8. Oulu: Oulun Yliopisto.
- Jaakkola, M. (1989). Suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan. *Siirtolaistutkimuksia* 21. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Jaakkola, M. (1999). Maahanmuutto ja etniset asenteet. *Työpoliittinen tutkimus* 213. Helsinki: Edita.
- Jaakkola, M. (1995). Suomalaisten kiristyvät ulkomaalaisasenteet. *Työpoliittinen tutkimus* 101. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Jaakkola, M. (2000). Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987-1999. Teoksessa Liebkind, K. 2000. *Monikulttuurinen Suomi, etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jaakkola, T. (2000). Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönnotossa ja työelämässä. *Työpoliittinen tutkimus* 218. Helsinki: Työministeriö.
- Jantsch, E. (1980). *The self-organizing universe: Scientific and human implications of the emerging paradigm of evolution*. New York: Pergamon.
- Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkind, K. (1997). Maahanmuuttajien sopeutuminen pääkaupunkiseudulla. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., Horenczyk, G. & Shmitz, P. (2003). The interactive nature of acculturation: perceived discrimination, acculturation attitudes, and stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 79-97.
- Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkind, K. (2000). Venäjänkielisten maahanmuuttajanuorten perhearvot ja identiteetti. Teoksessa K. Liebkind (toim.), *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 124-137.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K. & Vesala, T. (toim.), (2002). *Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Johnson, M. P. & Milardo, R. M. (1984). Network interference in pair relationships: a social psychological recasting of Slater's theory of social regression. *Journal of Marriage and the Family*, 46, 893-9.
- Johnson-George, C. & Swap, W. C. (1982). Measurement of specific international trust: Construction and validation of a scale to assess trust in a specific other. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 1306-1317.
- Jones, E. E., Farina, A., Hastorf, A. H., Markus, H., Miller, D. T. & Scott, R. A. (1984). *Social stigmata: The psychology of marked relationships*. New York: Freeman.
- Jost, J. T. & Banaji, M. R. (1993). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33, 1-27.

- Jou, Y. & Fukada, H. (1995). Effects of social support on adjustment of Chinese students in Japan. *Journal of Social Psychology*, 135, 39-47.
- Junkkari, K. M. & Junkkari, L. (2003). *Nykyajan paimentolaiset. Työ ja koti maailmalla*. Keuruu: Otava.
- Jyväskylän kaupungin ulkomaalaistoimisto (2002). Henkilökohtainen tiedonanto 9.9.2002.
- Kaplan, R. M. & Toshima, M. T. (1990). The functional effects of social relationships on chronic illnesses and disability. In B. Sarason, I. G. Sarason & G. R. Pierce (Eds.), *Social support: An interactional view*. New York: John Wiley, 427-453.
- Kealey, D. (1989). A study of cross-cultural effectiveness: Theoretical issues, practical applications. *International Journal of Intercultural Relations*, 13, 387-428.
- Kealey, D. & Ruben, B. D. (1983). Cross-cultural personnel selection criteria, issues and methods. In D. Landis & R. W. Brislin (Eds.), *Handbook of intercultural training. Issues in theory and design*. New York: Pergamon, 155-175.
- Kelley, H. H., Berschied, E., Christensen, A., Harvey, J. H., Huston, T. L., Levinger, G., McClintock, E., Peplau, L. A. & Peterson, D. (1983). *Close relationships*. New York: Freeman.
- Kelley, H. H. & Thibaut, J. (1978) *Interpersonal relations: A theory of interdependence*, New York: Wiley
- Killworth, P. D., Bernard, H. R. & McCarthy, C. (1984). Measuring patterns of acquaintanceship. *Current Anthropology*, 25, 381-97.
- Kim, Y. Y. (2001). *Becoming intercultural. An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. Thousand Oaks: Sage.
- Kim, Y. Y., Lujan, P. & Dixon, L. (1998). "I can walk both ways": Identity integration of American Indians in Oklahoma. *Human Communication Research*, 25, 252-274.
- Kinzie, J. D., Boehnlein, J. K., Leung, P. K., Moore, L. J., Riley, C. & Smith, D. (1990). The prevalence of posttraumatic stress disorder and its clinical significance among Southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 147, 913-917.
- Knapp, M. L. & Vangelisti, A. L. (1992). *Interpersonal communication and human relationships*. Boston: Allyn and Bacon.
- Knudsen, J. C. (1988). *Vietnamese survivors. Processes involved in refugee coping and adaptation*. University of Bergen, Department of Social Anthropology.
- Korn, C. J. (1993). Friendship formation and development in two cultures: Universal constructs in the United States and Korea. In A. M. Nicotera (Ed.), *Interpersonal communication in friend and mate relationships*. Albany: State University of New York press, 61-78.
- Kosonen, L. (1994). Vietnamilainen oppilas kahden kulttuurin välissä. Teoksessa K. Liebkind (toim.), *Maahanmuuttajat: Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

- Kramer, R. M. & Wei, J. (1999). Social uncertainty and the problem of trust in social groups: The social self in doubt. In T. R. Tyler, R. M. Kramer & O. P. John (Eds.), *The psychology of the social self*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 145-168.
- Kroger, J. (1993). On the nature of structural transition in the identity formation process. In Kroger, J. (Ed.), *Discussions on ego identity*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum
- Kroll, J., Habenicht, M., Mackenzie, T., Yang, M., Chan, S., Vang, T., Nguyen, T., Ly, M., Phommasouvanh, B. & Nguyen, H. (1989). Depression and posttraumatic stress disorder in Southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 146, 1592-1597.
- Kvale, S. (1996). *InterViews. An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: Sage.
- Lakey, B. & Cassady, P. B. (1990). Cognitive processes in perceived social support. *Journal of Personality and Social Psychology* 59, 337-343.
- Lalonde, R. N., Hynie, M., Pannu, M. & Tatla, S. (2004). The role of culture in interpersonal relationships. Do second generation South Asian Canadians want a traditional partner? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 503-524.
- Lamont, L. (1979). *Campus shock*. New York: Dutton.
- Lampe, P. E. (1982). Interethnic dating. Reasons for and against. *International Journal of Intercultural Relations*, 6, 115-126.
- Laroche, M., Kim, C., Hui, M. & Joy, A. (1996). An empirical study of multidimensional ethnic change: The case of the French Canadians in Quebec. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27(1), 114-131.
- Larzelere, R. E. & Huston, T. L. (1980). The dyadic trust scale: Toward understanding interpersonal trust in close relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 42, 595-604.
- Lazarus, R. (1966). *Psychological stress and the coping process*. St. Louis, MO: McGraw-Hill.
- Leeds-Hurwitz, W. (1990). Notes in the history of intercultural communication: The foreign service institute and the mandate for intercultural training. *Quarterly Journal of Speech*, 76, 262-281.
- Lepola, O. (2002). Johdanto. Teoksessa Lepola, O. (toim.), *Koto-maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999-2001*. Helsinki: Työministeriö, Edita, 1-17.
- Leatham, G. & Duck, S. (1990). Conversations with friends and the dynamics of social support. In S. Duck & R. C. Silver (Eds.), *Personal relationships and social support*. London: Sage, 1-29.
- Lehto, A-M. (1998). Laatu surveytutkimukseen. Teoksessa S. Paananen, A. Juntto & H. Sauli (toim.), *Faktajuttu*. Tampere: Vastapaino, 207-232.
- Levine, D. (1979). Simmel at a distance. In W. Shack & E. Skinner (Eds.), *Strangers in African societies*. Berkley, CA: University of California Press.
- LeVine, R. A. & Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. New York: John Wiley.

- Liebkind, K. (1992). Refugee mental health and cultural identity. *Psychiatria Fennica*, 23, 47-58
- Liebkind, K. (1994). Ethnic identity and acculturative stress – Vietnamese refugees in Finland. *Migration*, 23-24, 155-174.
- Liebkind, K. (2000). Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa Liebkind, K. (toim.), *Monikulttuurinen Suomi, etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K. & Jasinskaja-Lahti, I. (1997). Maahanmuuttajien onnistuneen integroitumisen esteitä. Teoksessa H. Schulman & V. Kanninen (toim.), *Sovussa ja syrjässä: Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 93-108.
- Liebkind, K. & Jasinskaja-Lahti, I. (2000). Syrjintäkokemusten vaikutus maahanmuuttajiin. Teoksessa K. Liebkind (toim.), *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 80-92.
- Littlejohn, S. W. (1999). *Theories of human communication*. (Sixth edition). Belmont, CA: Wadsworth.
- Littlejohn, S. W. (2002). *Theories of human communication*. (Seventh edition). Belmont: Wadsworth.
- Lonkila, M. (1999). *Social networks in post-soviet Russia. Continuity and change in the everyday life of St. Petersburg teachers*. Helsinki: Kikimora Publications.
- Lopes Cardozo, B., Talley, L., Burton, A. & Crawford, C. (2004). Karenni refugees living in Thai–Burmese border camps: traumatic experiences, mental health outcomes, and social functioning. *Social Science & Medicine* 58, 2637-2644.
- Mader, T. F. & Mader, D. C. (1993). *Understanding one another: Communicating interpersonally*. Dubuque, IA: W.C. Brown.
- Maeda, E. & Ritchie, L. D. (2003). The concept of shinyuu in Japan: A replication of and comparison to Cole and Bradac's study on U.S. friendship. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29(5), 579-598.
- Majodina, Z. (1989). Exile as a chronic stressor. *International Journal of Mental Health*, 18, 87-94.
- Marks, G. & Miller, N. (1982). Target attractiveness as a mediator of assumed attitude similarity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8, 728-735.
- Marjeta, M. (1998). *Kotimaassa tiedettiin kuka minä olen. Selvitys maahanmuuttajien kotoutumisesta*. Helsinki: Opetushallitus.
- Marjeta, M. (2001). *Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa. Somalialaisnaiset, perhe ja muutos. Sosiologian tutkimuksia 4*. Joensuun yliopisto.
- Martin, J. N., Bradford, L. J., Drzewiecka, J. A. & Chitgopekar, A. S. (2003). Intercultural dating patterns among young white U.S. Americans: Have they changed in the past 20 years? *The Howard Journal of Communication*, 14, 53-73.
- Masaka, I. (2000). Phenomenological analysis of the reentry experiences of the wives of Japanese corporate sojourners. *Women & Language*, 2, 26-40.

- Matinheikki-Kokko, K. (1992 a). Pakolaisten vastaanotto ja hyvinvoinnin turvaaminen Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Raportteja 40. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Matinheikki-Kokko, K. (1992 b). Pakolaiset kunnassa: kenen ehdoilla? Sosiaali- ja terveysministeriö. Raportteja 69. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Matinheikki-Kokko, K. (1997). Challenges of working in a cross-cultural environment. Principles and practice of refugee settlement in Finland. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 131. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Matsushima, R. & Shiomi, K. (2001). The effect of hesitance toward and the motivation for self-disclosure on loneliness among Japanese junior high school students. *Social Behavior and Personality*, 29, 661-670.
- McLeroy, K. R., DeVellis, R., DeVellis, B., Kaplan, B. & Toole, J. (1984). Social support and physical recovery in stroke population. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1, 395-413.
- Mghir, R., Freed, W., Raskin, A. & Katon, W. (1995). Depression and post-traumatic stress disorder among a community sample of adolescent and young adult Afghan refugees. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 183, 24-30.
- Mikkola, L. (2000). Supporttiivinen viestintä hoitotyössä: sosiaalisen tuen tutkimusnäkökulmien tarkastelua. Jyväskylä yliopisto, Viestintätieteiden lisensiaattityö.
- Milardo, R. M. (1989). Theoretical and methodological issues in identifying the social networks of spouses. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 165-74.
- Miller, C. T. & Major, B. (2000). Coping with stigma and prejudice. In T. F. Hearherton, R. E. Kleck, M. R. Hebl & J. G. Hull (Eds.), *The social psychology of stigma*. New York: Guilford, 243-272.
- Milroy, L. (1987). *Language and social networks*, (second edition). Oxford: Basil Blackwell.
- Mollica, R. F., McInnes, K., Sarajlic, N., Lavelle, J., Sarajlic, I. & Massagli, M. (1999). Disability associated with psychiatric comorbidity and health status in Bosnian refugees living in Croatia. *Journal of the American Medical Association* 282, 433-439.
- Mollica, R. F., Wyshak, G. & Lavelle, J. (1987). The psychosocial impact of war trauma and torture on Southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry* 144, 1567-1572.
- Montgomery, J. D. (1992). Communication as the interface between couples and culture. In S. A. Deetz (Ed.), *Communication Yearbook*, 15. Newbury Park, CA: Sage, 475-507.
- Montgomery, J. D. (1994). Weak ties, employment, and inequality: An equilibrium analysis. *American Journal of Sociology*, 99, 1212-1236.
- Moos, R. H. & Mitchell, R. E. (1982). Social network resources and adaptation: A conceptual framework. In T. A. Wills (Ed.), *Basic processes in helping relationships*. New York: Academic Press, 213-232.

- Moos, R. & Tsu, V. (1976). Human competence and coping. In Moos, R. (Ed.), *Human adaptation: Coping with life crises*. Lexington, MA: D.C. Heath.
- Mortland, C. & Ladgerwood, J. (1988). Refugee resource acquisition: The invisible communication system. In Y. Y. Kim & W. B. Gudykunst (Eds.), *Cross-cultural adaptation: Current approaches*. Newbury Park, CA: Sage, 286-306.
- Naumanen, P., & Silvennoinen, H. (1996). Löytyykö työtä? Työelämän koulutustarpeet, osa 2. Työpoliittinen tutkimus 141. Helsinki: Työnimisteriö.
- Nguyen, H. H., Messé, L. A. & Stollak, G. E. (1999). Toward a more complex understanding of acculturation and adjustment. Cultural involvements and psychological functioning in Vietnamese youth. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 30, 5-31.
- Nguyen, N. & Williams, H. (1989). Transition from East to West: Vietnamese adolescents and their parents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28, 505-515.
- Nesdale, D. & Mak, A. S. (2003). Ethnic identification, self-esteem and immigrant psychological health. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 23-40.
- Neufeld, A., Harrison, M. J., Steward, M. J., Huges, K. D. & Spitzer, D. (2002). Immigrant women: Making connections to community resources for support in family caregiving. *Qualitative Health Research*, 12(6), 751-768.
- Neuliep, J. W. (1996). *Human communication theory. Applications & case studies*. Boston: Allyn and Bacon.
- Newcomb, T. M. (1961). *The acquaintance process*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Nicassio, P. M., Solomon, G. S., Guest, S. & McGullough, J. E. (1986). Emigration stress and language proficiency as correlates of depression in a sample of Southeast Asian refugees. *International Journal of Social Psychiatry*, 32, 22-28.
- Niemelä, H. (2003). Erottumisita ja ystävyyttä. Somalityttöjen käsityksiä ja kokemuksia suomalaisista työistä. Teoksessa P. Harinen (toim.), *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 91-121.
- Nishida, H. (1985). Japanese intercultural communication competence and cross-cultural adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 9, 247-269.
- Oakes, P. J., Haslam, S. A. & Turner, J. C. (1994). *Stereotyping and social reality*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Oberg, K. (1960). Cultural shock: Adjustment to new cultural environments. *Practical Anthropology*, 7, 170-179.
- O'Connell, L. (1984). An exploration of exchange in three social relationships: kinship, friendship, and the marketplace. *Journal of Social and Personal Relationships* 1, 333-346.

- Oinonen, L. (1999). Vietnamilaisia, suomalaisia vai suomenvietnamilaisia? Pääkaupunkiseudun vietnamilaiden etnisyys ja identiteetti 1990-luvulla. Väestötutkimuslaitos, katsauksia E 6. Helsinki: Väestöliitto.
- Otten, S. & Moskowitz, G. B. (2000). Evidence for implicit evaluative in-group bias: Affect-based spontaneous trait inference in a minimal group paradigm. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36, 77-89.
- Paananen, S. (2003). Koulutus ja kielitaito. Teoksessa K. Pohjanpää, S. Paananen & M. Nieminen (toim.), *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaiden elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 83-90.
- Palinkas, L. A. (2000). Social, cultural, and clinical dimensions of traumatic experiences of primary care patients. *Archives of Family Medicine*, 8, 812-813.
- Palthe, J. (2004). The relative importance of antecedents to cross-cultural adjustment: Implications for managing a global workforce. *International Journal of Intercultural Relations*, 28, 37-59.
- Park, B. & Rothbart, M. (1982). Perception of out-group homogeneity and levels of social categorization: Memory for the subordinate attributes of in-group and out-group members. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 1051-1068.
- Parks, M. R. (1997). Communication networks and relationship life cycles. In S. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships. Theory, research and interventions (Second edition)*. Chichester: John Wiley & Sons, 351-372.
- Parks, M. R., Stan, C. & Eggert, L. L. (1983). Romantic involvement and social network involvement. *Social Psychology Quarterly*, 46, 116-30.
- Pehkonen, A. (2006). *Maahanmuuttajan kotikunta*. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö.
- Pentikäinen, M. (2005). *Loputon matka. Vietnamilaiden ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta*. Helsinki: Työministeriö.
- Perreault, S. & Bourhis, R. Y. (1998). Social identification, interdependence and discrimination. *Group Processes and Intergroup Relations*, 1, 49-66.
- Petronio, S. (1991). Communication boundary management: A theoretical model of managing disclosure of private information between marital couples. *Communication Theory*, 1, 311-335.
- Petronio, S. (1994). Privacy binds in family interactions: The case of parental privacy invasion. In W. R. Cupach & B. H. Spitzberg (Eds.), *The dark side of interpersonal communication*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 241-257.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.
- Phillips, G. & Wood, J. (1983). *Communication and human relationships: The study of interpersonal relationships*. New York: Macmillan.
- Phinney, J. (1993). Multiple group identities: Differentiation, conflict, and integration. In Kroger, J. (Ed.), *Discussions on ego identity*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Piaget, J. (1963). *The origins of intelligence in children*. New York: W.W. Norton.
- Piller, I. (2001). Linguistic internmarriage: Language choice and negotiating of identity. In A. Pavlenko, A. Blackledge, I. Piller & M. Teutsch-Dwyer (Eds.), *Multilingualism, second language learning, and gender*. Berlin: Mouton de Gruyter, 199-230.
- Pitkänen, M. (1999). *Matkalla menestykseen? Maahanmuuttajien työ- ja koulutusprojektin loppuraportti*. Työhallinnon julkaisu Nro 233. Helsinki: Työministeriö.
- Pitkänen, P. & Kouki, S. (1999). *Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä*. Helsinki: Edita.
- Pitkänen, P. & Kouki, S. (2002). Meeting foreign cultures: a survey of the attitudes of Finnish authorities toward immigrants and immigration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28, 103-118.
- Pohjanpää, K. (2003 a). Sosiaaliset suhteet. Teoksessa K. Pohjanpää, S. Paananen & M. Nieminen (toim.), *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 128-136.
- Pohjanpää, K. (2003 b). Terveystottumukset. Teoksessa K. Pohjanpää, S. Paananen & M. Nieminen (toim.), *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 112-119.
- Pohjanpää, K., Paananen, S. & Nieminen, M. (2003). *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Portes, A. (1997). Immigration theory for a new century: Some problems and opportunities. *International Migration Review*, 31, 799-825.
- Puro, J-P. (1996). *Towards a phenomenological theory of interpersonal communication*. Jyväskylä studies in communication, 6. University of Jyväskylä.
- Pylvänäinen, H. (1989). *Pakolaiset Suomen työelämässä. Suomeen vuosina 1979 - 86 saapuneiden Kaakkois-Aasian pakolaisten sijoittuminen työmarkkinoille*. Sosiaalihuollituksen raporttisarja 17. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Pyykkönen, M. (2003). Ristissä kaiken aikaa. Jäsenyydet nuorten maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. Teoksessa P. Harinen (toim.), *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 38. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 193-237.
- Pälli, P. & Latomaa, S. (1997). *Aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen taito*. Helsinki: Opetushallitus.
- Rasismi ja etniset suhteet. Tutkimuksen kehittämistarpeet. 1999. Suomen Akatemian julkaisuja 1/00. Helsinki: Edita.
- Rawlins, W. K. (1992). *Friendship matters: Communication, dialectics, and the life-course*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

- Redfield, R., Linton, R. & Herskovits, M. (1936). Memorandum on the study of acculturation. *American Anthropologist* 38, 149-152.
- Redmond, M. V. 1995. Interpersonal communication: Definitions and conceptual approaches. In M. V. Redmond (Eds.), *Interpersonal communication. Readings in theory and research*. Forth Worth: Harcourt Brace.
- Rempel, J. K., Holmes, J. G. & Zanna, M. D. (1985). Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 95-112.
- Rheingold, H. (1993). *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier*. Reading, MA: Addison Wesley.
- Rintel, E. S. & Pittam, J. (1997). Strangers in a strange land: Interaction management on internet relay chat. *Human Communication Research*, 23, 507-534.
- Riviera-Sinclair, E, (1997). Acculturation/biculturalism and its relationship to adjustment in Cuban-Americans. *International Journal of Intercultural Relations*, 21, 379-391.
- Rofling, M. (1995). "Doesn't anybody stay in one place anymore?" An exploration of the under-studied phenomenon of long-distance relationships. In J. Wood & S. Duck (Eds.), *Under-studied relationships: Off the beaten track*. Thousand Oaks, CA: Sage, 173-196.
- Rogers, L. E. (1998). The meaning of relationships in relational communication. In R. L. Conville & L. E. Rogers (Eds.), *The meaning of "relationship" in interpersonal communication*. Westport, Connecticut: Praeger, 69-82.
- Rogers, E. M. & Kincaid, D. L. (1981). *Communication networks. Toward a new paradigm for research*. New York: Free Press.
- Rogers, R. W. & Prentice-Dunn, S. (1981). Deindividuation and anger-mediated interracial aggression: Unmasking regressive racism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 63-73.
- Rogler, L. J., Cortes, D. E. & Malgady, R. G. (1991). Acculturation and psychological functioning status among Hispanic: Convergence and new directions for research. *American Psychologist*, 46, 585-597.
- Rohlich, B. F. (1988). Dual-culture marriage and communication. *International Journal of Intercultural Relations*, 12, 35-44.
- Roloff, M. E. (1987). Communication and reciprocity within intimate relationship. In M. E. Roloff & G. R. Miller (Eds.), *Interpersonal processes: New directions in communication research*. Newbury Park, CA: Sage, 11-38.
- Rommakkaniemi, H. (1997). Ingrian remigrant youth in the capital city Helsinki. In M. Pitkänen & A. Jaakkola (Eds.), *Ingrians in municipalities. The association of Finnish local authorities*, 64-76.
- Romano, D. (1988). *Intercultural marriage: Promises and pitfalls*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.
- Roosens, E. E. (1989). *Creating ethnicity. The process of ethnogenesis*. Newbury Park, CA: Sage.

- Rose, S. M. (1985). Same- and cross sex friendship and the psychology of homosociality. *Sex roles*, 12, 63-74.
- Rose, T. (1981). Cognitive and dyadic processes in intergroup contact. In D. Hamilton (Ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behaviour*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 30-67.
- Rosenbaum, M. E. (1986). The repulsion hypothesis: On the nondevelopment of relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1156-1166.
- Rosenthal, D., Ranieri, N. & Klimidis, S. (1996). Vietnamese adolescents in Australia: Relationships between perceptions of self and parental values, intergenerational conflict, and gender dissatisfaction. *International Journal of Psychology*, 31, 81-91.
- Rothbaum, F., Pott, M., Azuma, H., Miyake, K. & Weisz, J. (2000) The development of close relationships in Japan and the United States: Paths of symbiotic harmony and generative tension. *Child Development*, 71, 1121-1142.
- Rothe, E. M., Lewis, J., Castillo-Matos, H., Martinez, O., Busquets, R. & Martinez, I. (2002). Posttraumatic stress disorder among Cuban children and adolescents after release from a refugee camp. *Psychiatric Services*, 53, 970-976.
- Ruben, B. D. & Kealey, D. (1979). Behavioral assessment of communication competency and the prediction of cross-cultural adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, 3, 15-27.
- Rubin, H. J. & Rubin, I. (1995). *Qualitative interviewing. The art of hearing data*. Thousand Oaks: Sage.
- Rusbult, C. & Buunk, B. (1993). Commitment processes in close relationships: An interdependence analysis. *Journal of Social and Personal Relationships* 10, 175-204.
- Rusbult, C., Drigotas, S. & Verette, J. (1994). The investment model: An interdependence analysis of commitment processes and relationship maintenance phenomena. In D. Canary & L. Stafford (Eds.), *Communication and relational maintenance*. New York: Academic Press, 115-140.
- Rushner, J. B. (1998). Prejudice and stereotyping in everyday communication. *Advances in Experimental Social Psychology*, 30, 241-307.
- Russell, D. W., Peplau, L. A. & Cutrona, C. E. (1980). The revised UCLA loneliness scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 472-480.
- Sakaraho, T. & Pesonen, H. (toim.), (1999). *Muslimit Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Salminen, O. (1997). *Entisestä Jugoslaviasta tulleiden pakolaisten kotoutuminen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus 1997:9*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus.
- Samarasinghe, K. & Arvidsson, B. (2002). 'It is a different war to fight here in Sweden'- the impact of involuntary migration on the health of refugee families in transition. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 16, 292-301.

- Sarason, B. R., Sarason, I. G. & Gurung, R. A. (1997). Close personal relationships and health outcomes: a key to the role of social support. In S. Duck (Ed.) *Handbook of personal relationships*. (Second edition). Chichester: John Wiley & Sons, 548-274.
- Sarason, I. G., Sarason, B. R. & Pierce, G. R. (1994). Social support: global and relationship-based levels of analysis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 295-312.
- Schneider, B. H., Smith, A., Poisson, S. E. & Kwan, A. B. (1997). Cultural dimensions of children's peer relations. In S. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships. Theory, research and interventions*. (Second edition). Chichester: John Wiley & Sons, 121-146.
- Schutz, A. (1980). *The phenomenology of the social world*. G. Walsh & F. Lehnert (Translation). Evanston: Northwestern University Press.
- Searle, W. & Ward, C. (1990). The prediction of psychological and sociocultural adjustment during cross cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 449-464.
- Segrin, C. (1998). Depression and loneliness: Communication problems. In P. A. Andersen & L. K. Guerrero (Eds.), *Handbook of communication and emotion: Research, theory, applications, and contexts*. San Diego, CA: Academic Press, 215-242.
- Sermat, V. (1980). Some situational and personality correlates of loneliness. In J. Hartog, J. R. Audy & Y. A. Cohen (Eds.), *The anatomy of loneliness*. New York: International Universities Press, 305-318.
- Shaver, P., Furman, W. & Buhrmester, D. (1985). Transition to college: Network changes, social skills, and loneliness. In S. Duck & D. Perlman (Eds.), *Understanding personal relationships. An interdisciplinary approach*. London: Sage.
- Shea, B. C. & Pearson, J. C. (1986). The effects of relationship type, partner intent, and gender on the selection of relationship maintenance strategies. *Communication Monographs*, 53, 352-364.
- Sherif, M. (1996). *Group conflict and cooperation*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sidanius, J. (1993). The psychology of group conflict and the dynamics of oppression: A social dominance perspective. In S. Iyengar & W. J. McGuire (Eds.), *Explorations in political psychology*. Durham, NC: Duke University Press, 183-219.
- Sigman, S. J. (1995). Order and continuity in human relationships. A social communication approach to defining "relationships". In W. Leeds-Hurwitz (Ed.), *Social approaches to communication*. New York: Guilford Press, 188-200.
- Sigman, S. J. (1998). Relationships and communication: A social communication and strongly consequential view. In R. L. Conville & L. E. Rogers (Eds.), *The meaning of "relationship" in interpersonal communication*. Westport, Connecticut: Praeger, 41-82.

- Sillars, A. L. (1995). Communication and family culture. In M. A. Fitzpatrick & A. Vangelisti (Eds.), *Explaining family interactions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sillars, A. L., Weisberg, J., Burggraf, C. S. & Wilson, E. A. (1987). Content themes in marital conversations. *Human Communication Research*, 13, 495-528.
- Simmel, G. (1908 / 1950). The stranger. In G. Simmel, *The sociology of Georg Simmel*. K. H. Wolf (Ed. & Translation). Glencoe, IL: Free Press.
- Singh, R. & Teoh, J. B. (1999). Attitudes and attraction: A test of two hypotheses for the similarity-dissimilarity asymmetry. *British Journal of Social Psychology*, 38, 427-443.
- Smither, R. & Rodriguez-Giegling, M. (1979). Marginality, modernity and anxiety in Indonesian refugees. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 10, 469-478.
- Sourander, A. (2003). Refugee families during asylum seeking. *Nordic Journal of Psychiatry*, 57, 203-207.
- Spencer, T. (1994). Transforming relationships through ordinary talk. In S. W. Duck (Ed.), *Understanding relationship processes*, 4: Dynamics of relationships. Thousand Oaks, CA: Sage, 58-85.
- Spitzberg, B. H. & Hurt, H. T. (1989). The relationship of interpersonal competence and skills to reported loneliness across time. In M. Hojat & R. Crandall (Eds.), *Loneliness: Theory, research, and applications*. Newbury Park, CA: Sage, 157-172.
- Sprecher, S. (1986). The relation between equity and emotions in close relationships. *Social Psychology Bulletin* 49, 309-321.
- Stafford, L. (2003). Maintaining romantic relationships: A summary and analysis of one research program. In D. J. Canary & M. Dainton (Eds.), *Maintaining relationships through communication. Relational, contextual and cultural variations*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Stafford, L. & Canary, D. J. (1991). Maintenance strategies and romantic relationship type, gender, and relational characteristics. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8, 217-242.
- Stafford, L., Kline, S. L. & Rankin, C. T. (2004). Married individuals, cohabiters, and cohabiters who marry: A longitudinal study of relational and individual well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(2), 231-248.
- Stafford, L. & Reske, J. (1990). Idealization and communication in long-distance premarital relationships. *Family Relations*, 39, 274-279.
- Stakes (1999). Tiedote Nro 59/25.5.1999 Maahanmuuttajanuoret ja kotouttaminen. <<http://www.stakes.fi/tiedote/vuosi99/59.htm>> Viitattu 10.5.2001.
- Steel, J. L. (1991). Interpersonal correlates of trust and self-disclosure. *Psychological Reports*, 68, 1319-1320.
- Stephan, W. G. (1985). Intergroup relations. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *Handbook of social psychology*, III. New York: Addison-Wesley, 599-658.

- Stephan, W. G. & Stephan, C. W. (2000). An integrated theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 225-246.
- Stephan, W. G. & Stephan, C. W. (2001). *Improving intergroup relations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Stephen, T. (1986). Communication and interdependence in geographically separated relationships. *Human Communication Research*, 13, 191-210.
- Stewart, J. (1998). Historical frames of relational perspectives. In R. L. Conville & L. E. Rogers (Eds.), *The meaning of "relationship" in interpersonal communication*. Westport, Connecticut: Praeger, 23-46.
- Steward, J. & Logan, C. (1993). *Together: Communicating interpersonally*, (Fourth edition). New York: McGraw-Hill.
- Sundquist, J. (1994). Refugees. Labour migrants and psychological distress: A population-based study of 338 Latin American refugees, 161 South European and 396 Finnish labour migrants, and 996 Swedish age-, sex- and education-matched controls. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 29, 20-24.
- Sunnafrank, M. (1992). On debunking the attitude similarity myth. *Communication Monographs*, 59, 164-179.
- Suomen Pakolaisapu 2004. <<http://www.pakolaisapu.fi/index.html>> Viitattu 10.9.2004
- Suurpää, L. (2002) Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 28. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Taft, R. (1977). Coping with unfamiliar cultures. In N. Warre (Ed.), *Studies in cross-cultural psychology*. London: Academic Press.
- Tajfel, H. (1978). Social categorization, social identity and social comparison. In H. Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups: Studies in social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 33-47.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. C. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations*. (Second edition). Chicago: Nelson-Hall, 33-47.
- Talib, M-T. (1999). Toiseuden kohtaaminen koulussa. Opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista. *Tutkimuksia* 207. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.
- Tannen, D. (1986). *That's not what I meant! How conversational style makes or breaks relationships*. New York: Ballantine.
- Taylor, D. A. & Altman, I. (1987). Communication in interpersonal relationships: Social penetration processes. In M. E. Roloff & G. R. Miller

- (Eds.), *Interpersonal processes: New directions in communication research*. Newbury Park, CA; Sage, 257-277.
- Thibaut, J. & Kelley, H. (1959). *The social psychology of groups*. New York: Wiley.
- Tiilikainen, M. (2000). Somalinaiset ja maahanmuuton kokemukset. Teoksessa K. Liebkind (toim.), *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 93-111.
- Ting-Toomey, S. (1991). Intimacy expression in three cultures: France, Japan, and the United States. *International Journal of Intercultural Relations*, 15, 29-46.
- Ting-Toomey, S. (1994). Managing conflict in intimate intercultural relationships. In D. D. Chan (Eds.), *Conflict in personal relationships*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 47-77.
- Ting-Toomey, S. (1999). *Communicating Across Cultures*. New York: Guilford Press.
- Tran, T. (1991). Family living arrangement and social adjustment among three ethnic groups of elderly Indochinese refugees. *The International Journal of Aging and Human Development* 32, 91-102.
- Triandis, H. C. (1972). *The analysis of subjective culture*. New York: Wiley-Interscience.
- Triandis, H. C. (1997). Where is culture in the acculturation model? Commentary on "Immigration, acculturation, and adaptation" by John W. Berry. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 55-58.
- Trice, A. D. & Elliot, J. (1993). Japanese students in America: II. College friendship patterns. *Journal of Instructional Psychology*, 20, 262-264.
- Trickett, E. J. & Buchanan, R. M. (1997). The role of personal relationships in transitions: Contributions of an ecological perspective. In S. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships. Theory, research and interventions*. (Second edition). Chichester: John Wiley & Sons.
- Turkle, S. (1995). *Life on the screen: Identity in the age of the internet*. New York: Simon & Schuster.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. & Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- Työhallinnon julkaisu 243 (2000). Kotoutumislain seuranta- ja arviointijärjestelmä. Projektiraportti 31.12.1999. Helsinki: Työministeriö.
- Työhallinnon julkaisu 344 (2005). Etnisten suhteiden neuvottelukunta. Kala kuivalla maalla. Kotoutuminen maahanmuuttajan näkökulmasta. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö (2004). *Maahanmuutto ja työlupa-asiat*. Tilastoja 3/2003. <<http://www.mol.fi/migration/>> Viitattu 25.5.2004
- Uehara, A. (1987). The nature of American student reentry adjustment and perception of the sojourn experience. *International Journal of Intercultural Relations*, 10, 415-438.

- Uehara, E.S. (1994). The influence of the social networks' 'second-order zone' on social support mobilization: a case example. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 277-294.
- Ulkomaalaislaki 2004. 301/30.4.2004
- UNHCR (1993). Käsikirja pakolaisaseman määrittämisen menettelyistä ja perusteista. Pakolaisten oikeudellista asemaa koskevan vuoden 1951 yleissopimuksen ja vuoden 1967 pöytäkirjan mukaisesti. Geneve: Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaisasian päävaltuutetun virasto.
- UNHCR (2004). YK:n pakolaismission verkkosivut. < <http://refugees.org/>> Viitattu 10.12.2004.
- Usita, P. M. & Blieszner, R. (2002). Immigrant family strengths. Meeting communication challenges. *Journal of Family Issues*, 23, 266-286.
- Valtonen, K. (1994). The adaptation of Vietnamese refugees in Finland. *Journal of Refugee Studies*, 7, 63-78.
- Valtonen, K. (1998). Resettlement of Middle Eastern refugees in Finland: The elusiveness of integration. *Journal of Refugee Studies*, 11, 38-60.
- Valtonen, K. (1999). Pakolaisten integroituminen Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu Nro 228. Helsinki: Työministeriö.
- Valtonen, K. (2001). Cracking monopoly: Immigrants and employment in Finland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, 421-438.
- van Oudenhoven, J. & Eisses, A. (1998). Integration and assimilation of Moroccan immigrants in Israel and the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 22, 293-307.
- VanYperen, N. & Buunk, B. (1990). A longitudinal study of equity and satisfaction in intimate relationships. *European Journal of Social Psychology*, 20, 287-309.
- Verderberg, R. F. & Verderberg, K. S. (1992). *Inter-act: Using interpersonal communication skills*. (Sixth edition). Belmont, CA: Wadsworth.
- Virtanen, T. (1993). Somalipakolaiset Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/1993. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Viitala, J. (2003). *Inhimillinen eläin, eläimellinen ihminen*. Jyväskylä: Atena.
- Virrankoski, O. (1994). Muukalaisuuden kohtaaminen peruskoulun päättöluokalla. Moraalikasvatus peruskoulussa ja päättöluokan oppilaiden kansalliset muukalaisuskomukset sekä ennakkoluulot sosio-kognitiivisena rakenteena. Sarja C, osa 107. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Virrankoski, O. (2001). *Maa kallis isien. tutkimus peruskoulun päättävien oppilaiden isänmaallisuudesta, suvaitsevuudesta ja etnisistä ennakkoluuloista*. Turku: Kirja-Aurora.
- Walther, J. B. (1996). Group and interpersonal effects in interpersonal computer-mediated collaboration. *Human Communication Research*, 23, 342-369.
- Walster, E., Berschied, E. & Walster, G. (1976). New directions in equity research. In L. Berkowitz & E. Walster (Eds.), *Equity theory: Toward a general theory of social interaction*. New York: Academic Press, 1-42.
- Ward, C. (1996). Acculturation. In D. Landis & R. Bhagat (Eds.), *Handbook of intercultural training*. (Second edition). Thousand Oaks, CA: Sage, 124-147.

- Ward, C. (1997). Culture learning, acculturative stress and psychopathology: Three perspectives on acculturation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 58-62.
- Ward, C., Bochner, S. & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock*. (Second edition). Hove: Routledge.
- Ward, C. & Kennedy, A. (1992). Locus of control, mood disturbance, and social difficulty during cross-cultural transition. *International Journal of Intercultural Relations*, 16, 175-194.
- Ward, C. & Kennedy, A. (1994). Acculturation strategies, psychological adjustment, and sociocultural competence during cross-cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations*, 18, 329-343.
- Ward, C., Okura, Y., Kennedy, A. & Kojima, T. (1998). The U-curve on trial: A longitudinal study of psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transition. *International Journal of Intercultural Relations*, 22, 277-291.
- Ward, C. & Searle, W. (1991). The impact of value discrepancies and cultural identity on psychological and sociocultural adjustment of sojourners. *International Journal of Intercultural Relations*, 15, 209-225.
- Ward, C. & A. Rana-Deuba (1999). Acculturation and adaptation revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 4, 422-442.
- Waterman, A. (1992). Identity as an aspect of optimal psychological functioning. In G. R. Adams, T. P. Gullotta & R. Montemayor (Eds.), *Adolescent identity formation*. Newbury Park, CA: Sage, 50-72.
- Watson, K. W. & Barker, L. L. (1990). *Interpersonal and relational communication*. Scottsdale, AZ: Gorsuch Scarisbrick.
- Way, N. & Chen, L. (2000). General and close friendships among African American, Latino, and Asian American adolescents from low-income families. *Journal of Adolescent Research*, 15, 274-301.
- Way, N., Cowal, K., Gingold, R., Pahl, K. & Bissessar, N. (2001). Friendship patterns among African American, Asian American, and Latino adolescents from low-income families. *Journal of Social and Personal Relationships*, 18, 29-53.
- Waxin, M. F. (2004). Expatriates' interaction adjustment: The direct and moderator effects of culture of origin. *International Journal of Intercultural Relations*, 28, 61-71.
- Weaver, S. E. & Ganong, L. H. (2004). The factor structure of the romantic beliefs scale for African Americans and European Americans. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21, 171-185.
- Weine, S. M., Vojvoda, D., Becker, D. F., McGlashan, T. H., Hodzic, E., Laub, D., Hyman, L., Sawyer, M. & Lazrove, S. (1998). PTSD Symptoms in Bosnian Refugees 1 Year After Resettlement in the United States. *The American Journal of Psychiatry* 155, 562-564.
- Weinstock, S. (1964). Some factors that retard or accelerate the rate of acculturation. *Human Relations*, 17, 321-340.

- Weiss, L. (1998). A taxonomy of relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15, 671-68.
- Wellman, B. (1985). Domestic work, paid work and net work. In Duck, S. & Perlman, D. (Eds.), *Understanding personal relationships. An interdisciplinary approach*. London: Sage.
- Wellman, B., Salaff, J., Dimitrova, D., Garton, L., Gulia, M. & Haytronite, C. (1996). Computer networks as social networks: Collaborative work, telework, and virtual community. *Annual Review of Sociology*, 22, 213-238.
- Werner, C. & Baxter, L. A. (1994). Temporal qualities of relationships: Organismic, transactional and dialectical views. In M. L. Knapp & G. R. Miller (Eds.), *Handbook of interpersonal communication*. (Second edition). Thousand Oaks, CA: Sage, 323-379.
- Wethington, E. & Kessler, R. C. (1986). Perceived support, received support, and adjustment to stressful life events. *Journal of Health and Social Behavior* 27, 78-89.
- Wheless, L. R. & Grotz, J. (1977). The measurement of trust and its relationship to self-disclosure. *Human Communication Research*, 3, 250-257.
- Wheless, L. R., Erikson, K. V. & Behrens, J. S. (1986). Cultural differences in disclosiveness as a function of locus of control. *Communication Monographs*, 23, 36-46.
- Wilder, D. A. (1993). Freezing intergroup evaluations: Anxiety fosters resistance to counterstereotypic information. In M. A. Hogg & D. Abrams (Eds.), *Group motivation: Social psychological perspectives*. New York: Harvester-Whearsheaf, 68-86.
- Williams, C. L. & Westermeyer, J. (1983). Psychiatric problems among adolescent Southeast Asian refugees: A descriptive study. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 171, 79-85.
- Wills, T. A. (1982) (Ed.) *Basic processes in helping relationships*. New York: Academic Press.
- Wilmot, W. W. (1987). *Dyadic communication*. New York: Random House.
- Wilmot, W. W. (1996). The relational perspective. In K. M. Galvin & P. Cooper (Eds.), *Making connections. Readings in relational communication*. Los Angeles, CA: Roxbury, 16-24.
- Wilson, A. H. (1993). A cross-national perspective on reentry of high school exchange students. *International Journal of Intercultural Relations*, 17, 465-492.
- Wood, J. T. (1982). Communication and relational culture: Bases for the study of human relationships. *Communication Quarterly*, 30, 75-83.
- Wood, J. T. (2000). *Relational communication. Continuity and change in personal relationships*. (Second edition). Belmont, CA: Wadsworth
- Wood, J. T., Dendy, L. L., Dordek, E., Germany, M. & Varallo, S. M. (1994). Dialectic of difference: A thematic analysis of inmates' meanings for difference. In K. Garter & M. Prinsell (Eds.), *Interpretive approaches to interpersonal communication*. New York: SUNY Press, 115-136.

- Worchel, S., Rothgerber, H., Day, E. A., Hart, D. & Butemeyer, J. (1998). Social identity and individual productivity with groups. *British Journal of Social Psychology*, 37, 389-413.
- Word, C., Zanna, M. P. & Cooper, J. (1974). The nonverbal mediation of self-fulfilling prophecies in interracial interaction. *Journal of Experimental Social Psychology*, 10, 109-120.
- Yip, A. K. (2004). Negotiating space with family and kin in identity construction: the narratives of British non-heterosexual Muslims. *The Sociological Review* 52(3), 336-350.
- Ylänkö, M. (1997). Afrikkalaisten integraationäkymät – pohdintoja Suomen lähtökohdista vastaanottomaana. Teoksessa H. Schulman & V. Kanninen (toim.), *Sovussa vai syrjässä? Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997:12*. Helsinki: Paintmedia Oy.
- Zajonc, R. (1952). Aggressive attitude of the "stranger" as a function of conformity pressures. *Human Relations*, 5, 205-216.
- Zimmermann, S. & Applegate, J. L. (1992). Person-centered comforting in the hospice interdisciplinary team. *Communication Research*, 19, 240-264.
- Zuwerink, J., Devine, P. G. & Monteith, M. J. (1996). Prejudice toward Blacks: With and without compunction. *Basic and Applied Social Psychology*, 18, 131-150.